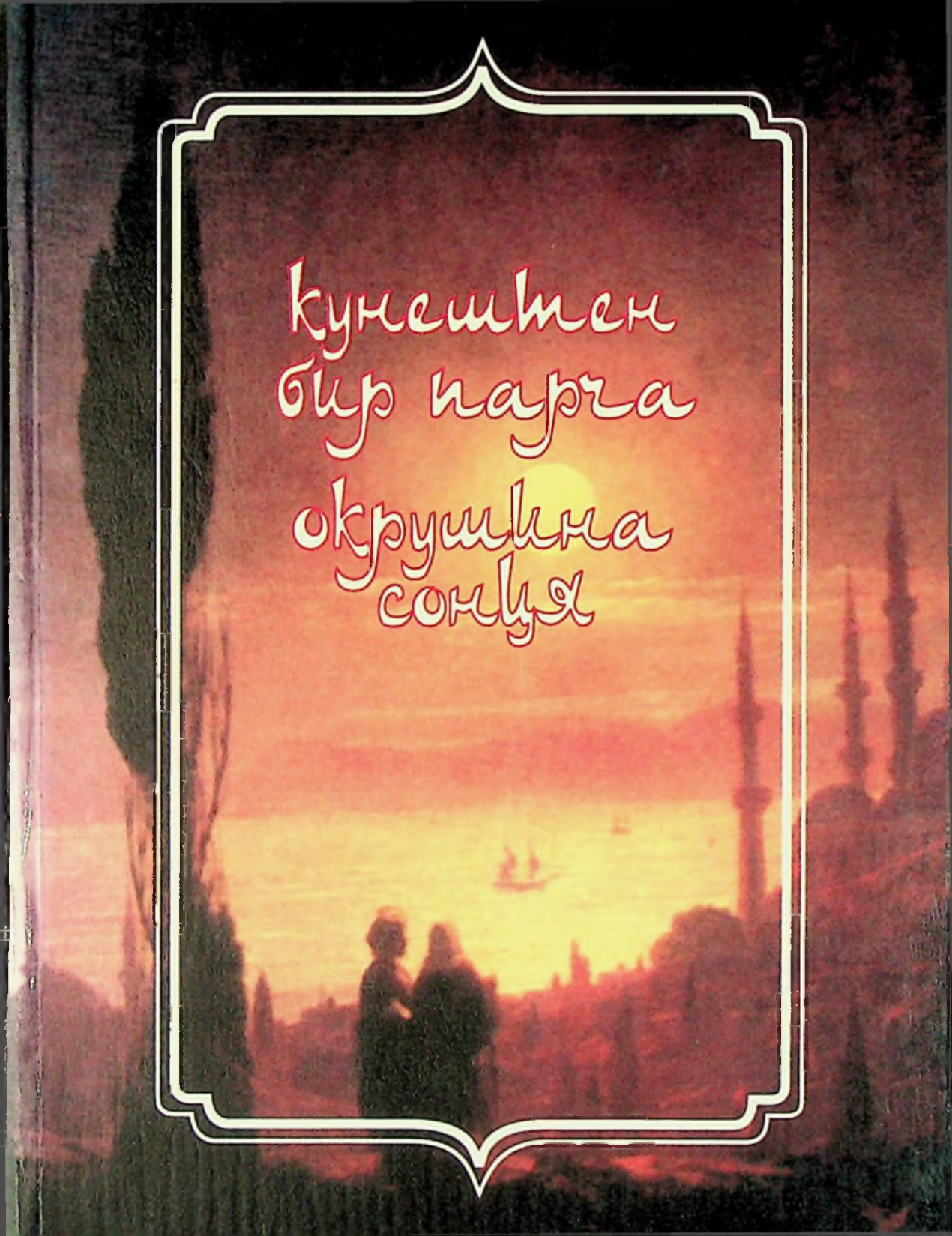

The background of the page is a romantic illustration. In the foreground, a man and a woman are silhouetted against a bright sunset, embracing. The sky is a deep orange and red, with a large, glowing sun. In the background, the silhouette of a mosque with several minarets is visible against the horizon. The entire scene is framed by a decorative white border with a scalloped, Art Nouveau style design.

күнештен
бир нарга
окрушина
сонца

Бу китап —
къырымтатарларнынъ секиз
асырлыкъ шииритининъ
панорамасыдыр. Къадимий
халкыннъ улу эдбиятыннъ
куномизге етип кельген
къыйметли парчачыкълары
бойле бир колемде ильк кере
пумаиыш этиле. Сскиз асырлыкъ
шииритининъ нумюслери
оригиналынъ тилинде ве
терджимеде бериле: Мезкюр
неширининъ саифелеринде
къырымтатар ве украин тиллери
бизим халкъларымыздай, джан
къомушалар кибн ян-янаша
турмакъталар.

Ця кннга — панорама
кримськотатарськой поезії
за вісім століть.
Вперше так масштабно
показано витворену
древнім народом
велику літературу,
від якої до сьогодні
дійшли безцінні окрушини.
Постичні зразки
подано в оригіналі
та в перекладі:
кримськотатарська
й українська мови
на сторінках цього видання
в такому ж добросусідстві,
як і наші два народи.

ОКРУШНА СОЊА

Упорядники

Микола МІРОШНИЧЕНКО

Юнус КАНДИМ

Київ

Головна
спеціалізована редакція
літератури мовами
національних меншин
України

2003

КУНЕШПЕН БЫР ЛАРЧА

Тертип этиджилер

Мыкола МИРОШНЫЧЕНКО

Юнус КЪАНДЫМ

Киев

Украинада яшагъан миллий
азлыкълар тиллериндеки
эдебиятлар боюнда
ихтисаслаштырылгъан Баш
редакциясы

2003

Джерела духовності

Випущено на замовлення Державного комітету
телесачення та радіомовлення України,
Державного комітету України у справах національностей та міграції
за Національною програмою випуску соціально значущих видань

Кириш макъаленинъ муэллифи   Вступна стаття
Мыкола Мирошныченко   *Миколи Мірошниченка*

Кириш макъалени
терджиме эткен вс
къырымтатар тилиндеки
метинлерни редактирлеген   Переклад вступної статті
кримськотатарською мовою
та редагування текстів
кримськотатарською мовою
Юнус Къандым   *Юнуса Кандима*

Есерлери антологиягъа
кирсстильген муэллифлерини
терджимейялларына ант
малюматларны язгъан *Мыкола*
Мирошныченко, Юнус Къандым   Біографічні довідки
про авторів антології
склали
Микола Мірошниченко,
Юнус Кандим

Бедний джесеттен яраштыргъаплар
Олександр Новиков,
Олег Сидавський   Художнє оформлення
Олександра Новікова,
Олега Сидавського

Неширни яраштырувда
Зарема Трасинованынъ
иллюстрацияларында
файдаланылды   В оформленні видання
використані ілюстрації
Зареми Трасинові

Мезкюр джыйынтыкъ
Симферопольдеки Бутюнукраина
матбуат-медениет меркезининъ
къолтутувы саесинде нешир этильди   Видано за підтримки
Вссукраїнського інформаційно-
культурного центру
в м. Сімферополі

ISBN 966-522-053-5

- © М. М. Мірошниченко, Ю. У. Кандим,
упорядкування, 2003
- © М. М. Мірошниченко,
вступна стаття, 2003
- © поезії, переклади, 2003
- © О. Г. Новіков, О. С. Сидавський,
художнє оформлення, 2003
- © Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац.
меншин України, 2003

СЛОВО ДОЛІ І ДОЛЯ СЛОВА

Вісім століть кримськотатарської поезії

Зустрічі культур... Якщо не помиляюсь, це поняття ввів у науковий обіг україніст із Братислави Михайло Мольпар, стараннями якого 1980 року вийшла друком у Словаччині вагомиста книга саме з такою назвою.

Згадане поняття, як жодне інше, природно й точно достосується і до цього антологічного видання поезії, оскільки воно — білінгва, в ній по-добросусідському уживаються дві мови, кримськотатарська й українська, як це роблять і носії мов — дві корінні нації нашої держави, кримські татари й українці.

Антологія «Кунештеп бир парча — Окрушина сонця» охоплює майже вісім століть поетичної традиції Криму. Погодимося, відтинок часу вельми поважний. І впродовж нього, вочевидь же, гуртова душа народу напрацювала величезні духовні цінності як у цілому в культурі, так і зокрема в поезії. На жаль, до наших днів дійшли малі округини тих цінностей...

Чому так сталося?

Цитуємо:

«Загальна риса історії кримськотатарської літератури — значні втрати. Твори кримськотатарських поетів і письменників віками дбайливо зберігаються у книгосховищах Туреччини, Румунії, Німеччини, Франції, Англії, США й інших країн, а на батьківщині воли, бачся, періодично зазнавали нищення: сотні тисяч томів кримськотатарської літератури загинули у вирі воєнних та політичних подій XVIII — XX століть. І тепер у Криму занадто складно розшукати той чи той твір кримськотатарських авторів, а деякі — взагалі неможливо»*.

Отже, кримськотатарська література була аж ніяк не завжди «літературою втрат», вона почала перетворюватися на таку від

---

* Юнусова Л. С. Крымскотатарская литература: Сборник произведений фольклора и литературы VIII—XX вв. — Симферополь, 2002. — С. 3.

1736 року... Тоді до Криму вдерлися керовані горезвісним Міні-хом російські війська. Зруйнували дощенту кілька міст, а коли захопили stolynний Бахчисарай, то, як писав А. Чеглок, «головні зусилля загарбників були спрямовані на знищення опріч його жителів ще й найліпших будівель, книгозбірень, було вирубано садки й виноградники», тоді ж таки спалено велику хаїську бібліотеку — димом пішли старовинні манускрипти, поетичні дивани (збірки) середньовічних майстрів художнього слова, а також книги, привезені з Високої Порти, з султанської бібліотеки Стамбула.

Це був перший удар по кримськотатарській духовності, словесності... Добре, що чотирма роками раніш побачила світ доволі укладаста, бо мала 347 сторінок, книжка тодішнього хроніста Мухамеда Різи «Сім світил...» (повна її назва «Аз-себ-ус сейяр фі ахбар мулюк-і-татар»), котра розійшлася тюркськими землями, знайомлячи тамтешніх інтелектуалів з сімома кримськими володарями Гераями та з їхньою літературною спадщиною, ілюструючи оту досить ґрунтовну розповідь віршами. Коли б не книжка Мухамеда Різи, то що знали б сьогодні ми про блискучу, просто розкішну поезію доби кримського хапату, стиль якої тяжіє до орнаменталізму, до заснованої на багатозначності, напівтонах і натяках гри слів та змислів, а часом і до такого собі своєрідного середньовічного «герметизму», витвореного поетами-суфіями, з його зумисне притемненою метафорикою та буквено-числовим шифром у спеціально дібраних лексемах... Власне, вельми схожий стиль бачимо в тодішніх же українських поетів, представників доби козацького бароко.

Як у Криму, так і в Україні під ту пору не бракувало прикладів віртуозного поводження з художнім словом.

Пригадую, 14 червня 1997 року в канадському місті Едмонтоні під час тижневої міжнародної науково-практичної конференції з зорової поезії «Eye Rhymes» («Зрима рима») американець Дік Хіггінс подарував мені свою літературознавчу розвідку про давньоанглійського поета Джорджа Герберта Паттерна, в додатку до якої містилося близько тридцяти графічних поетичних текстів, покликаних показати в розвитку зорову поезію: від античної Греції — до Великобританії пізнього середньовіччя. Але на обкладинці своєї наукової книжки й на сусідній з титульною сторінці Дік Хіггінс розташував не що інше, а так звану «Циклічну оду» — либонь, правильніше назвати «Циклічну газель» — кримця Шагін Герая.

Текст вірша пагадував тринадцятипелюсткову квітку. В ті пелюстки вкомполовано, відповідно, тринадцять бейтів — дворядкових строф. Та найбільш вражало, що скрізь, де суміжні бейти перетиналися рядками, поет помістив слова з паліндромним, інакше кажучи, з дзеркально-симетричним ефектом: вони прочитуються в обидва боки однаково...

Повернувшись з Канади, я кинувся на пошуки хоч якоїсь інформації про Шагіна Герая. Копію «Циклічної газелі» я надіслав у Сімферополь Юнусові Кандиму, будучи певен, що він і прочитає, і піддасть текстовому науковому аналізу цей дивовижний пам'ятник літератури.

Незабаром од Юнуса надійшов лист. Читаю:

«У династії Гераїв було декілька Шагінів:

внук Менглі Другого (роки правління 1577—1588) калга* Шагін Герай (його батька звали Саадет Герай) — перша чверть XVII століття;

правнук кримського хана Селямета Герая (1608—1610) Нуреддін Шагін Герай — приблизно перша половина XVII століття;

внук Селіма Першого (1671—1678, 1684—1691, 1692—1699, 1702—1704) калга Шагін Герай — початок XVIII століття;

сини кримського хана Селіма Третього (1764—1767, 1770—1771) останній кримський хан Шагін Герай (1777—1782, 1783).

Усі Шагіни Гераї прекрасно володіли поетичним словом. Але хто ж із них автор «Циклічної газелі»?

Як на мою думку, а також кримськотатарських літературознавців К. Усейнова й Н. Абдульваєпова, автором «Циклічної газелі» найвірогідніше є внук Селіма Першого калга Шагін Герай, що жив і творив на початку століття. Звідси виходить, що час написання цього вірша припадає не на кінець XVIII століття, а на його початок, тобто літературний пам'ятник має трьохсотлітній вік».

Кримське ханство, що як незалежне державне утворення виникло в першій половині XV століття на території однойменного півострова і завдячує до певної міри своєю появою розпадові Золотої Орди, неможливо уявити без Гераїв.

Знаний турецький мандрівець Евлія Челебі услід за золотоординським хроністом Тохта-Баєм стверджує, що первісно слово «Герай» було всього-на-всього прізвиськом, яке, мовляв, учепилося хана Менглі Першого. «Після того прізвисько Герай перейшло від Менглі Хана, позаяк вельмишановний Кара Шемсуддін зволив називати (його) «Менглі Герай», і сьогодні ханів називають Гераями. До прикладу, на династію Османську говорять Хюнкяр...»**.

Не думаю, що саме так, майже по-вуличному, виникло фамільне ймення високих державців Криму. Та й як не звернути увагу на цілком очевидну співзвучність між «Герай» та «герой»?!

---

* Калга — намісник, призначуваний ханом керувати державою на час своєї відсутності.

** Сейтяєв Н. (Евлія Челебі) со слов «Истории Тохта Бая» рассказывает о ханах, ставших в начале хозяевами острова Крым// Научный бюллетень. Крымский государственный инженерно-педагогический университет.— 2002. — № 2.— С. 8.

Повна правда полягає в іншому: йдеться про династичну назву, похідну від назви невеликого, але войовничого й щедро обдарованого племені, котре виплекало не одного золотординського полководця й не одного ашика (поета бардівського стибу). Либонь, іще в докримські часи ашики герайів виробили оригінальну поетичну форму, яка набула поширення в деяких інших тюркських племенах, — інакше чим пояснити, що і в сьогоденній Азербайджані у так званій «усній літературі» існує жанр під іменем «герайли»?.. Канон герайли вимагає: восьми-складові рядки вірша, на середину яких припадає обов'язкова цезура, сполучаються в катрені зі схемою римування «АБВБ, ГГГБ, ДДДБ...» Кількість строф зазвичай становить 3—5, проте траплялося, що сягала й 11-ти.

Осівши в Криму, герайі стали тим субетнічним ферментом, який зіграв вирішальну роль у націо- та державотворенні. Близько 50 ханів династії Герайів упродовж трьох століть сходило на кримський престіл: хто — раз, а хто — двічі, тричі і навіть чотири рази, як це вийшло у випадку Селіма Герая Першого... Показово, що тридцять представників цієї правлячої династії, тобто більшість ханів, відомі також як діячі культури — поети, письменники, історики. Певно, жодна з європейських монархій не може похвалитися подібним феноменом.

Маю враження, що хан Менглі Герай Перший, який правив Кримом 44 роки і при цьому знаходив час на віршування, чимось нагадує киеворуського Великого князя Ярослава Мудрого... Саме він, Менглі Перший, став фактичним будівничим держави на півострові. Це за його указом у передмісті Бахчисарая 1501 року відкрито Зінджирли медресе, вищий мусульманський навчальний заклад, чия назва в буквальному тлумаченні означає «Медресе з ланцюгом». Річ у тім, що за хановим розпорядженням на одвірках закріпили масивного ланцюга, щоб кожен, хто входить до приміщення медресе, хоч би це був і правитель, схилявся в мимовільному поклоні й тим оддав шану храму знань.

Понад чотири століття Зінджирли медресе славилася як вогнище освіти. Після Мініхового варварського наскоку та наступних «чергових» нападів північних хижаків воно добудовувалося і зростало. Тут виховувалися не одні лиш мулли й хатіпі («проповідники» — *М. М.*), тут вивчалися і світські дисципліни, випускники медресе продовжували свою освіту в кращих європейських навчальних закладах. Але все ж це був релігійний центр, тож, як і годиться, <...> на території медресе існувала

мечеть, а також успалыя її будівника — Менглі Герая, і майже сотня могил духовних осіб та світської інтелігенції, що вдостоїлася честі бути похованою в огорожі медресе»^{*}.

Упевнений, що під стінами Зінджирли медресе знайшов вічний спочин не одні кримськотатарський поет доби Герая. Та от тільки де їх поховали? — зрівняно з землею.

Майже двадцять літ керував ханством Бора Газі Герай Другий, пречудовий лірик, що творчим прізвисьом собі обрав наймення Газайі. До сьогодні діїшло близько 60 його випоцнених газелей, месневі «Водяний млин» та дві філософські напашені невеликі поеми — «Троянда і соловей», «Суперечка між кавою і вином». Цей непересічний хан доскопало знав арабську, тож віршував і нею. Був неабияким музиком, збереглося понад 70 його піснених та інструментальних творів, головним чином для танбура (різновид нашого торбана). Деякі пісні Бора Газі Герая стали воістину народними і не втратили популярності й до нині.

Так судилося, що Бора Газі Герай Газайі — перший поет, з якого Україна почала відкривати для себе світ кримськотатарського красного письменства. Тим завдячуємо Іванові Франкові, котрий у січні 1915 року написав статтю «Кримський хан Газі-Гірей (1588—1607) і дещо з його віршів». Франко при цьому користався виданою у Відні книжкою австрійського сходознавця Гаммера-Пургстала «Вірші хана Криму». Взявши відти кілька газелей, звіршував їх українською. І хоч це не переклади, а скорше, переспіви, проте значення їх — непоминуше.

Упорядники нинішньої антології, звичайно ж, помітили, що Франко окремі, як на його погляд, не дуже суттєві бейти опустил, — павіть, чого гріха таїти, відчували спокусу «доперекласти» їх і, спорядивши відповідною позначкою та зноскою, вставити до тексту Франкового переспіву. Одначе, зваживши всі «за» і «проти», вирішили утриматися від такого втручання. Адже маємо справу вже з літературною пам'яткою, і її так само слід оберігати, як пам'ятки архітектури. Бо вона ж — найперша, вона створена класиком... Інша річ, що Бора Газі Герай Газайі давно заслуговує на окреме видання, де й необхідно подати зазначені газелі у повній згоді з оригіналом.

Дещо осібно в поезії Криму ханської доби виглядають двоє суфіїв, батько й син... Ідеться про Афіфеддіна Абдулу Афіфія,

---

^{*} Демірджі А. Памятники и память // Кыасвет: Социально-литературный журнал. — 1990. — № 1/18. — С. 8.

золотоординського філософа-любомудра, який усередині XV століття приїхав до Криму жити. Був кадієм (суддею) в містах Судак, Мангуп, Кафа. Згодом одержав призначення на посаду кафінського муфтія (богослова-правознавця, що розв'язує юридичні справи на підставі Корану). А після відставки перебрався до недалекого від Кафи сільця Сеїд-Елі, де заснував притулок дервішів, узявши на себе обов'язки духовного керівника-шейха. А також ідеться про його сина Абдуль-Азіза Іззія. До речі, ставленням до повсякденного побуту й життєвських перипетій Абдуль-Азіз разуче нагадує Григорія Сковороду, українського філософа й поета. Абдуль-Азіз усе своє свідоме життя дервішував, з особистого майна мав лишень овечу шкуру, сидячи на якій віддавався добродішним розмислам, медитував і писав містичні, сповнені любові до Бога вірші. Як і належить правдивим суфіям, Афіфеддін Абдула Афіфій та Абдуль-Азіз Іззій прагнули зректися матеріального «я», злитися з Усвишнім, з Божественною істиною. Ідеями суфізму захоплювалися також Мехмед Кяміль і Резмій — обидва з гіздов'я Гераїв. Звучать суфійські мотиви й у численних творах Ашика Омера.

Однак зоря Кримського ханату вже у 30-х роках XVIII століття почала втрачати колишній блиск і потроху котитися на спадеш. Син Ельхадж-Селіма Герая, який свого часу відбив спробу вторгнення на півострів російських військ, очолюваних князем Голіциним, Менглі Другий двічі посідав престіл у Бахчисараї (1724—1730 та 1737—1739). Хан Менглі Другий теж не цурався поетичного слова, хоч під ту пору було вже не до зайняття літературою: Росія знов і знов збройно зазіхала на Крим. 1737 року довелося вдруге воювати з Мініхом. Менглі Другий вижене загарбників за Перекоп, збереже державу. Лиш через сорок з гаком років, 1783-го, Росії вдасться анексія Криму.

Давню поезію в антології «Кунештен бир парча — Окрушина сонця» репрезентують також три великі твори (дастани), щоправда, в уривках. Найдавніший з них — «Повість про Юсуфа і Зулейху» Махмуда Киримли.

Написана 1223 року на запозичений з Корану сюжет, ця поема, що справедливо вважається найдревнішим пам'ятником літератури кримських татар, або не збереглася у своєму первісному вигляді, або, принаймні, поки що не знайдена. Проте відомий, так би мовити, її переклад на турецьку — здійснив десь між 1228—1230 роками Халіл оглу Алі, котрий, будучи сучасником Киримли, підтримував з ним досить близькі стосунки. Називати згадану

інтерпретацію перекладом можна з певними застереженнями, умовно. Чому? Та тому, що, як цілком слушно зауважує історик літератури Кемаль Конурат (Усейнов), обидва автори, «хоч і були ініціаторами турецької та кримськотатарської літератур, самі себе вважали тюркськими поетами, а звідси, в міру своїх знань та вмінь, свідомо змішували у своїх творах усі тюркські діалекти. Ми не вправі екстраполювати нашу теперішню національну (і націоналістичну) свідомість на авторів донаціонального періоду»^{*}.

Питання пріоритету щодо місця створення, а також національної належності дастану загострилося й тому, що на додачу до його турецького варіанта, озаголовленого «Хікаєт-і Юсуф», у Поволжі було знайдено списки все того ж твору, що вже звався «Кисса-і Юсуф» (обидві назви транслітеруємо українською — *М. М.*).

У передмові до казанського видання Фазил Фасеев наполягає, що поему про Юсуфа та Зулейху першим написав болгарськотатарський поет Кол Галі (Кьул Алі).

Підавши текстологічному аналізу «Хікаєт-і Юсуф» та «Кисса-і Юсуф», Кемаль Конурат доводить, що перекладач твору Киримли й автор поеми «Кисса-і Юсуф» — одна й та ж сама особа, і річ «не тільки у схожості їх імен, але й у тім, що в обох поемах автор називає себе рабом (Кьул Алі). Другим доказом на користь сказаного слугують паралельні вказівки на метричний характер обох поем. Вказівки на метрику твору не диктуються літературною традицією або нормою, і тому завважений паралелізм — суб'єктивне рішення одного й того ж автора. Потрест, повідомлення Алі своїм читачам та слухачам про те, що Махмуд Кримський помер, а надто лакопичність цього повідомлення, згадка одного лиш імені Махмуда, свідчить, що на момент перекладання поеми Алі та його слухачі-турки жили в Криму і, скоріш за все, знали Махмуда. Сюди ж уписується заклик Алі молитися за упокій душі їх спільного знайомого Махмуда. Кінцівки поем «Хікаєт-і Юсуф» та «Кисса-і Юсуф», які належать перу Алі, містять у собі на доповнення ще багато іншої інформації так чи інакше пов'язаної з нашими доказами»^{**}, — зазначає кримськотатарський дослідник.

Мабуть, глибока давнина ще не раз прикро нагадуватиме про себе, як це сталося у випадку з дастаном Махмуда Киримли. Бо

^{*} Конурат К. К истокам крымскотатарской литературы: Две поэмы о Юсуфе // Касевет. — 1966. — № 1. — С. 13.

^{**} Конурат К. Там само. — С. 12.

існує діаметром у два століття чорна діра часу. Аби вона звузилась та зійшла напівцець — слід історикам, сходознавцям, культурологам, лінгвістам, літературознавцям докласти чималенько зусиль, щоб внести певну ясність і тим розвіяти темряву чорноти...

Кемаль Конурат пише: «VII—XII століття вважають періодом загальнотюркської літератури, а початок сучасних національних тюркських літератур, як правило, пов'язують з постановням національних держав або ж близьких до цієї форми політичних об'єднань. Для Криму це XV століття — час виникнення Кримського ханства.

Така, здавалось би, цілковито логічна і прийнятна розкладка залишила, однак, відкритим питання про спадщину і спадкоємців пам'ятників тюркомовної літератури XIII—XIV століть.

Проблема літературного спадкоємства цих двох віків призвела до з'яви не затихлого й досі процесу одностороннього приєднання пам'ятників словесності окремими тюркськими народами. Дільба особливо посилилась після 60-х років.

Позбавленими своєї частки за цієї «дикої», як звикли зараз висловлюватися, «приватизації» виявилися ми, кримські татари. Причина — в відсутності у нас тюркологічної школи, якої, звісно ж, і не могло бути в народі, викресленого зі списку існуючих»^{*}.

Не менше трагічних загадковостей припасла для нас історія і стосовно іншого епічного твору — того, що залишив по собі Джапмухамед.

Про цю яскраву особистість, яка написала 1648 року дастан «Тугайбей» обсягом у 2000 рядків, мало що відомо. З тексту можна припустити, що автор був зятем брата головного героя поеми Тугайбея, Султана Гельди мурзи. Щоправда, інші дослідники схильні ототожнювати автора з відомим кримсько-татарським істориком і поетом Кирилми Аджі Мехмедом Сенаї, мунішем (стилістом й оформлювачем офіційних паперів) при ханові Ісламові Герая Третньому, на час правління якого (1644—1654) припадають описувані в поемі події. При цьому прибічники такої версії покликаються на той факт, що Мехмедові Сенаї належить прозовий твір «Історія хана Іслама Герая Третього», що висвітлює ту ж тему, що й дастан Джапмухамеда.

Оскільки згадану монументальну поему було знайдено в гірському селі Капсихор поблизу міста Судака, то не виключено, що

---

^{*} Конурат К. Там само. — С. 8.

Джанмухамед — тамтешній виходець, або, принаймні, там жив, коли описував ще гарячі батальні сцени, учасником яких йому випало бути. Чомусь думається, що за цим іменем криється воїн-кіншотник, вірогідно, військовий бард (ашик), який власною шкірою відчував дотики смерті, проливав чужу і свою кров. У всякому разі вражає реалізм твору, неухильне дотримання хронології подій, численних дрібних деталей.

Головні дійові особи поеми — комендант Орської брами (нині Червоноперекіпськ), популярний у народі кримськотатарський полководець Тугайбей, чийм іменем і названо цей дастан, та гетьман України Богдан Хмельницький. Поет оспівує спільний похід на Польщу, яким 1648 року успішно розпочалася війна за визволення України з-під національного й релігійного гніту, що чинили великі магнати і шляхта.

Джанмухамед вочевидь був патріотом і неабияким геополітиком, бо в поемі дає зрозуміти, що Польське королівство, коривши Україну, захоче завоювати й Крим, тому поет — бічник збройного братерства кримськотатарських кіншотників крайського козацтва, які під спільним проводом Тугайбея ельницького вщент розгромили військо призначеного польською короною наказним гетьманом М. Потоцького, що складає окрім як з польсько-шляхетського вояцтва, ще й із зібраних по всій Європі найманців, зокрема з німецьких земель та щії.

Дастан «Тугайбей» понад два століття був невідомий — лише в 1925 році на його рукопис старовинної арабської каліграфії потрапили історик і письменник Осман Акчокракли та художник й археолог Усейн Боданіпський, завітавши під час етнографічної експедиції до старожила вже згаданого села Капсихор Аджі Алі ефенді. Оскільки Джанмухамедів дастан за літературною й соціально-політичною вагою стоїть в одному ряду зі «Словом о полку Ігоревім», а також з «Бабурнаме» (З. Бабура) та «Шейбанінаме» (М. Саліха), то його відкриття стало сенсацією. Про знайдений твір епосу Акчокракли зробив доповідь на засіданні Таврійського товариства історії, археології та етнографії, а згодом — на Другому всеукраїнському з'їзді сходознавців у Харкові (1929), прочитав лекції в Харківському та Київському університетах. Тоді ж кабінет арабо-іранської філології та тюркології Інституту сходознавства ВУАН заходився коло наукового перекладу українською мовою твору Джанмухамеда — на жаль, не вцілів: зник десь у петрах свинцево-зубчатого механізму репресивної машини

кривавого більшовицького режиму, як і всі, хто поему перекладав.

Незабаром пад Османом Акчокраклі, який співпрацював з українськими науковими виданнями — журналом «Східний світ», збірником «Студії з Криму» — і який листувався з академіком Агатангелом Кримським, надсилав йому у власному україномовному перекладі тексти поезії хапської доби, почали згущуватися хмари. Учений і поет зазнав політичного цькування в пресі. Його, засновника нової галузі в орієнталістиці — кримськотатарознавства, звинуватили в націоналізмі та звільнили з посади викладача у Кримському педінституті.

Остерігаючись арешту, виїхав до сестри в Баку. Проте через два з половиною роки його все ж ув'язнили. На суді Османові Акчокраклі інкримінували пантюркізм, контрреволюційну агітацію, шпигунство на користь іноземної держави, і хоч в останньому слові підсудний наполягав на своїй невинності і викрив абсурдність звинувачень — 17 квітня 1938 року його розстріляли. ...Між днем народження Джанмухамедової поеми «Тугайбей» і смертним днем того, хто її відкрив світові, пролягло рівно 290 років.

Лиха доля спіткала й сам твір.

Відомо, що на 1941 рік планувався його вихід друком. Проте війна завадила реалізувати цей намір. Більше того, підготовлені до друку матеріали і всі списки поеми безслідно зeszли. Вціліли тільки окремі фрагменти безцінного літературного пам'ятника.

«Тугайбей» — не єдиний дастан про національно-визвольні змагання на терені України у XVII столітті, «про те, як у скрутний час один сусідній народ простягнув іншому руку допомоги, як разом вони розбили шляхетське військо, після чого Річ Посполита вже не змогла більш повернути собі колишню могуть»^{*}. Дану тему віддзеркалено й у дастані Едіпа Ефенді «Сефернаме, або Слово про похід». Для українського читача вочевидь буде цікаво ознайомитися з описом збирання кримськотатарських воїнів-кішотників до походу.

Окремим розділом в антології «Кунештен бир парча — Окрушина сонця» ми репрезентували поезію XX століття, епохи складної, суперечливої, трагічної, упродовж якої нищились, безслідно зникали не тільки літературні надбання, а й ті, хто їх створював.

---

^{*} Юнусова Л. С. Крымскотатарская литература: Сборник произведений фольклора и литературы VIII—XX вв.— Симферополь, 2002.— С. 100.

Лічені вірші і кілька новел уціліло з усього доробку видатного поета й громадського діяча Номана Челебіджихана, якого 23 лютого 1918 року за наказом більшовицьких комісарів по зв'язочному вбили червоноармійці. Наступною жертвою тоталітарного комуністичного режиму на кримській землі став молодий — виповнилося двадцять дев'ять, — але вже відомий поет Амді Гірайбай: розстріляний чекістами восени 1930-го... А восени 1937-го в підземеллі бакинської в'язниці впав од куль ката один з найбільших кримськотатарських поетів ХХ століття, сходовізнавець і тюрколог світової ваги, професор Бекір Чобан-заде. У кривавому ужижку 1938 року — непересічні поети й учні Абдула Лятіф-заде, Абібулла Одабаш та згадуваний уже Осман Акчокракли.

Репресії, тюрем і концтаборів зазнали Джеміль Керменчиклі, Омер Іпчі, Шевкій Бекторе, Ешреф Шем'ї-заде, Ідріс Асанін та ряд інших творців поезії. Кому ж пощастило уникнути чекістської кулі або ув'язнення — той зазнав іншого лиха: був депортований разом з усім своїм народом до Середньої Азії, закріпачений спецпоселенням, піднаглядний та безправний.

З цього приводу В. Возгрін писав: «Сталін не тільки виселив татар, але й із упертістю маніяка провадив справу «детатаризації» Криму до крайніх меж. Нова адміністрація не тільки зносила <...> квартали, що мали «східні» риси. Були не тільки знищені стародавні татарські топоніми, а й вирубані знамениті кипариси Південного Берега. Чому? Про це можна хіба що здогадуватись. Чи через те, що вигляд дерев був падто вже «східним», а чи тому, що вони «безсмертному батькові народів» нагадували про тлінність його земного існування — ото вже справді «Ікона й Сокира»!..

А не так давно наступники сталінської адміністрації в Криму спробували засадити Ай-Петринську яйлу російськими берісками. На берізки ці страшно дивитись — дикий верховий кримський вітер уволю напущався з них, зігнувши дугою, розколовши, ледве не в вузол зв'язавши безмовні дерева»^{*}.

Після смерті диктатора, коли виник очолений згодом Мустафою Джемільовим кримськотатарський національний рух за повернення на батьківщину, поети не стояли осторонь боротьби.

---

^{*} Возгрін В. Е. Квартирanty в собственном доме? //Къассвет: Социально-литературный журнал. — 1990. — № 1/18. — С. 6.

У цьому зв'язку з повагою треба згадати імена Ешрефа Шем'їзаде, Шаміля Алядіна, Ескендера Фазила та багатьох інших. Сьогодні ветеранами національного руху називають Ідріса Асаніна, Рефата Чайлака, Сеїтумера Еміна...

Нині Україна, зокрема український народ, відроджуючись, допомагає відроджуватись і кримськотатарському народу.

Завдавши собі на плечі пележку пошу облаштування на історичній батьківщині, татари вочевидь відчувають підставлене дружнє плече добросусідського народу. Україна вишукує кошти на будівництво домівок для повернених. Маємо всі підстави вбачати в поетичній антології «Кунештен бир парча — Окрушина сонця» теж домівку, високу духовну споруду, возведену турботою держави, чиє ім'я — Україна.

Хочемо сказати, що поезія теж повернулася на свою землю, на ту землю, устами якої вона завжди була, навіть у вигнанні.

Якось, вибравшись на околицю Сімферополя, де за сивезної давнини стояло місто Неаполь скіфський, а зараз залишилася невелика, чи не сухої камінної кладки вежа — залишок од зруйнованої фортеці, я присів на археологічному розкопі й розирнувся. Неповдалі од цих безстінних фундаментів визирали з садків стіни жител, що в них до травня 1944 року мешкали кримські татари. І, видно, саме скіфська вежа спричинилася до з'яви назви цього околичного, приміського селища — Керменчик, що означає «маленька фортеця».

А десь між Бахчисараєм і Ялтою існує собі топонімічний тезко (вочевидь, перейменований «зайшлим елементом») — село Керменчик. Не знаю, чи є там фортечка, але точно знаю, що вихідець відти — Джеміль Керменчиклі, поет, що, маючи загострене відчуття зв'язку з отчою землею, з похованими в ній прашурами, колись був на всі груди видихнув:

Як свого зчурається наш рід,
Сонце й Місяць зійдуть хай з орбіт.
Я змішаю небо із землею,
Щоб запавсь по нації і слід, —
З мертвих надер прокричу до зір:
Я татарині всім смертям наперскір.

(Переклад П. Коробчука)

Подібний патріотизм звучить і в поезіях У. Токтаргази, Н. Челебіджихана, Б. Чобан-заде, Дж. Дагджи, С. Еміна, І. Асаніна, Р. Чайлака, Ш. Алі та багатьох інших. Поети виробляли у своїх співвітчизників почуття кримськотатарської гідності, кримськотатарської національної самосвідомості.

Це тільки перша спроба антології поезії корінного народу Криму. Ми ще не всі «окрушини сонця» зібрали. Попереду роботи й роботи!.. Одначе віримо, що будемо втішатися й другим видаанням, ширшим щодо імен і повнішим щодо кількості значущих текстів.

Микола МІРОШНИЧЕНКО

ТАКЪДИРНИНЪ СЁЗЮ ВЕ СЁЗНИНЪ ТАКЪДИРИ

Къырымтатар шириетининъ секиз асыры

Медениетлериниъ корюшюви... Эгер ягълышмасам бу анълампы ильмий алапгъа Братиславада яшагъан Михайло Мольнар кирсеткендир. Зира, 1980 сенеси онынъ давранышлары саесинде Словакияда тыпкъы бойле ад иле салмакълы бир китап дюнья юзю корьген эди.

Хатырладыгъымыз анълам табиий суретте мезкюр шириет антологиясына аиттир. Онынъ маинетини башкъа ич бир анълам кереги киби там-догъру ачып косътералмаз. Чюнки китапта эсерлер билингва усулынен бериле, яни китапкъа кирсетильген эсерлериниъ тиллери — къырымтатар ве украин тиллери я-янаша яшагъан джап къомшулар кибилер. Шу эки тилининъ ташыйджылары — девлетимизинъ эки тамыр халкъы — къырымтатарлар ве украинлер тыпкъы бойле эйи къомшударджасына яшайлар.

«Кунештен бир парча — Окрушина сонця» антологиясы озь ичинде Къырымда амап-амап секиз асыр девампында яратылып келинген шириет альбанелерини къаврап алгъандыр. Сечип алдыгъымыз бу девир, керчектен де гъает салмакълыдыр. Онынъ девампында халкънынъ бирликтеки къальби медениетте ве бу джумледен шириетте буюктен-буюк маневий зенгинликлерни яратты. Лякин, чокъ языкъ ки, бизим кунюмизге ишбу маневият зенгинликлерининъ ялынъыз кучюк бир парчачыкълары етип кельдилер.

Не ичюн шай олды?

Бир кочюрме япайыкъ:

«Къырымтатар эдебияты тарихынынъ умумий чизгиси бу къоджаман гъайыпларгъа огърамасыдыр. Къырымтатар шаир ве языджыларынынъ эсерлери Тюркие, Романия, Алмания, Франция, Ингильтере, АкъШ китапханелеринде асырлар бою мукъайтлыкънен сакъланып келинмекте. Лякин, теэссуф ки, олар озь ватапларында вакъты-вакъты иле ёкъ этильдилер: къырымтатар

эдебиятына ант юзьлернен бинъ китаплар XVIII—XX асырларда арбий ве сиясий вакъталарнынъ гирдабларында гъайып олдылар. Ве, шимди Къырымда къырымтатар муэллифлерининъ о я да бу эсериини араштырып тапмакъ пек кучъ, базы эсерлерни исе умумен тапмакъ мумкюн дегиль.»^{*}

Затен, къырымтатар эдебияты эр даим «джоюкълар ве гъайыпларгъа огърагъан эдебият» олып кельмегендир. Бу эдебият 1736 сенесинден сонъ буюк гъайыпларгъа огърап башлады... Айны шу сенеси Миних командаилыгъы алтындаки рус ордулары Къырымгъа бастырып кирген эдилер. Бир къач шеэрни ернен эксан эттилер, пайтахт шеэр — Багъчасарайны басып алгъанларында, А. Чеглокнынъ язгъанына коре, «баскъынджыларнынъ эсас дарбелери ялышъыз шеэр сакиилерини дегиль, атта эпъ мухтешем бишаларны, китапханелерни ёкъ этмеге, багъ ве багъчаларны кесип атмагъа догърултылгъан эди». Баскъынджылар халларнынъ къоджамандан-къоджаман китапханесини якъып, къадимий манускриптлерни, орта асырларда яшап иджат эткен Сёз усталарынынъ назм диванларыны (джонгклерини), бунынъ киби де Тюркиеден, тюрк султанынынъ Истанбулдаки китапханесинден кетирильген надив китапларны къара кульге чевирген эдилер.

Бу, къырымтатар маневияты ве эдебиятына эндирильген биринджи дарбе эди... Шукюрлер олсун ки, Минихининъ ягъмаджыларджасына уджюминден дёрт йыл эвельси къырымтатар эдиби Мухаммед Ризанынъ салмакълы, 347 саифеден ибарет «Еди сейяре...» (толу ады «Аз-себ-ус сейяр фи ахбар мулюк-и-татар») китапбы дюнья юзю корьген эди. Бу китап о заманларда тюркий къавмлер арасында кениш даркъагъан эди ве шу къавмлернинъ интеллектуалларыны Герайлар сюлялесинден еди ханнынъ шиир тилинен язылгъан, олдукъча фундаменталь икяелернен толдурылгъан эдебий асабалыкъларынен таныштыргъан эди. Эгер де Мухаммед Ризанынъ бу китабы олмагъан олса, бугунъде бизлер Къырым ханлыгъы девирине ант аджайип, мухтешем шиириетни, бунынъ киби де софушаирлернинъ чокъ мапалылыкъкъа, сёз ве маналарнынъ оюяларына, яры аэнклер ве ималаргъа эсаслангъан, зиядесинен орнаментализмге мейиль берген, базада исе озьгюн бир «герметизмге» барып чыкъкъан, аселегъа кольгелендирильген метафорика ве махсус сечип алынгъан сайылар ве арифлернен шифрленген эсерлерини къайдан билир эдик? Зира, бойле шии-

^{*} Юнусова Л. С. Крымскотатарская литература: Сборник произведений фольклора и литературы VIII—XX вв. — Симферополь, 2002. — С. 3.

рий услубни о девирлерде яшап иджат эткеп казак барокко-сыпынъ векиллери олмыш украин шаирле-ринде де расткетирмек мукюп.

О девирлерде эм Къырымда, эм де Украинада бедий сёзден виртуозларджасына къуллапув мисаллери етип арта эди.

Хатырымда, 1997 сенеси июнь 14-те Канададаки Эдмонтон шеэринде визуаль шириет боюнджа «Eye Rhymes» («Козынен корюльген къафие») мевзусында отькерильген халкъара ильмий-амелий конференцияда америкалы Дик Хиггинс манъа озюнинъ къадимий инглиз шаири Джордж Герберт Паттерн акъкъында язган араштырмалар китабыны эдие эткеп эди. Муэллиф къадимий Грециядан тутып орта асырларынъ сонъки девирлериндеки Ингильтере назмиетине баргъандже визуаль шириетнинъ иинкишафыны ачып косътермек макъсадларында китапкъа иляве оларакъ отузгъа якъып график усулнен язылган ширий метинлерни де кирсеткен. Лякин Дик Хиггенс ильмий-араштырмалар китабынынъ къапына ве ичеридеки титул саифесине къырымлы Шаин Герайнынъ «Циклик ода»сыны, яни «Циклик гъазель»иини ерлештирген. Гъазельнинъ метини он учъ япракълы чечекни апъдыра. Ишбу япракълар эр бири эки мисрадан ибарет он учъ бейитнен «сырлангъанлар». Эпъ тааджюпли ери шунда ки, бейитлернинъ кесишкен ерлерине шаир палиндромлы сёзлерни, яни башкъаджа этип айткъанда, кузгюдеки симметрия эффектини берген, солдан сагъгъа, сагъдан солгъа бир чешит окъулгъан сёзлерни ерлештирген.

Канададан къайтып кельгенимден сонъ, мен Шаин Герай акъкъында чокъча бильги эльде этмеге тырыштым. Акъмесджитте яшагъан Юнус Къандымгъа гъазельнинъ копиясыны ёлладым. О, мезкюр къасидени окъуя биледжегине, аджайип эдебий ярдикярлыкынынъ метнини ильмий джеэттен талиль этеджегине эмин эдим. Арадан бир къач вакъыт кечкен сонъ Ю. Къандымдан мектюп кельди. Окъуйым: «Герайлар сюлялесинде бир къач дане Шаин Герай олгъан:

1. Къырым ханы II Мехмед Герайнынъ (1577—1588) торуны къалгъай Шаин Герай (XVII асырнынъ биринджи чериги);

2. Къырым ханы I Селямет Герайнынъ (1608—1610) торунынъ огълу нуреддин Шаин Герай (тахминен XVII асырнынъ биринджи ярысы);

3. Къырым ханы I Селямет Герайнынъ (1671—1678, 1684—1691, 1692—1699, 1702—1704 сс.) торуны къалгъай Шаин Герай (XVIII асырнынъ башлары);

4. Къырым ханы III Селим Герайның (1764—1767, 1770—1771) огълу, Къырымның соьгъки ханы Шаин Герай (1777—1782, 1783).

Шаин Герайларның дёртю де ширий Сёзнинъ усталары эдилер. Лякин олардан анги бири «Циклик гъазель»нингъ муэллифи?

Меним ве къырымтатар эдебиятшынаслары К. Усеинов ве Н. Абдульвааповның фикириндже «Циклик гъазель»нингъ муэллифи I Селим Герайның XVII асырның башларында яшап иджат эткен торуны къалгъан Шаин Герайдыр. Бундан келип чыкъып шуны къайд этмек мумкюн: эсернингъ язылыш тарихы XVII асырның сонъуна дегиль де, асырның башларына догъру келе, яни мезкюр эдебий абиденингъ яшы учуюзь йылдан ибареттир».

Къырым ханлыгы ярымаданын территориясында XV асырнын биринджи ярысында Алтын Орда таркъагъан соң мустакъиль девлет къурулмасы оларакъ мейдангъа кельген эди. Ве, Къырым ханлыгыны Герайларсыз тасавур этмек мумкюн дегиль.

Мешур тюрк сеяхатчысы Эвлия Челеби алтынордалы вакъианавс Тохта-бейнин пешинден кетип, «Герай» сёзю бу олгъаны-оладжагы I Менгълиге «япышып» къалгъан бир лагъаптыр, деп тасдикълай. «Герай» лагъабы Менгъли Хандап кельмекте, урьметли Къара Шемсутдин оны «Менгъли Герай» деп адландыргъандан соң, аля бу кунь Къырым ханларыны Герайлар деп чагъыралар. Сёз келими, османлыларнын сюлялесиини Хюнкярлар, деп чагъыралар...»^{*}.

Къырымнын алий девлетгиранларынын сойады садедже, сокъакъга берильген бир лагъаптыр, деп зап этмейим. Затең, халкъ этимологиясында «герай» ве «герой» сёзлеринин азикдашлыгы биле, дикъкъатыны джелп этмектен аджиз дегиль.

Асыл акъикъат, эльбет де, башкъа шейде: сёз чокъ буюк олмагъан, амма джекявер ве истидатлы къабиленинг адындан келип чыкъкъан сюляле ады акъкъында кете. Бу къабиленинг арасындан алтынордалы бир чокъ сераскер ве ашыкълар (бардлар къабилиндеки шаирлер; кедайлар) етишип чыкъкъандыр. Ола билир ки, Къырым девринден эвельки ашыкъ-герайлар бир чокъ тюркий къабилелер арасында кениш даркъагъан оригиналь поэтик шекиллерни ишлеп чыкъкъандыр. Акс алда, бугушкни Азербайджанда азери халкъ агъыз яратыджылыгында «герайлы» адынен къуллаанылып кельген поэтик жапрны насыл агълатмакъ мумкюн?.. Герайлы жапрынын къанделери бойледир: шиирде эр бир бейит дёрт шиирий сатырдан, сатырлар исе секиз эждадан ибареттир. Эр бир сатырда цезура мытлаккъа олмалы. Бейитлердеки сатырлар «АБВБ, ГГГБ, ДДДБ ...» схемасы боюнджа къафиелештириле. Адети узьре герайлыда 3—5 бейит ола, лякин 11 бейиттен ибарет сойларыны да расткетирмек мумкюн.

Герайлар Къырымда мекян къуруп, субэтник ферментке чевирильдилер ве миллет эм де девлет къуруджылыгында аль этиджи ролыни ойнадылар. Герайлар сюлялесиинден аман-аман 50 хан учь йыл девамында Къырым тахтында булунды: бирн — бир кере, дигери — эки, учь кере, I Селим Герай исе дёрт кере тахт сахиби олгъандыр. Сюляленин 30 векили, яни ярысындан зияде-

^{*} Сейтягъев Н. (Эвлия Челеби) со слов «Истории Тохта Бая» рассказывает о ханах, ставших в начале хозяйстван острова Крыма// Научный бюллетень. Крымский государственный инженерно-педагогический университет. — 2002. — № 2. — С. 8.

си, тахт сахибни олмакынен бирликте, меделлет эрбаплары шаир, языджы, тарихчы эдилер. Затеи, Авропа монархияларындан ич бириси бойле бир феноменге малик дегилдир.

Къырымны къыркъ дѳрт йыл девамында идаре эткен, бунунынен бирликте муреккеп девлет ишлери арасында назм эсерлер язмагъа вакъыт тапкъан I Менгъли Герай не ичюндир магъа Киев Русининъ Улу князы Ярослав Мудрыйны анъдыра... Асылында I Менгъли Герай Къырым ярымадасында къурулгъан девлетнинъ эсасчысыдыр. 1501 сенеси Багъчасарай дживарында мусульман алийи окъув юрту Зынджырлы медресе онынъ ферманына бинаэн къурулгъандыр. Не ичюн окъув юртунынъ ады Зынджырлы медресе? Меселе шунда ки, ханнынъ эмирине бинаэн медресенинъ къалысына медресеге кирген эр анги киши истер укюмдар, истер адий киши билъги оджагъына, билъги ве илимге урмет косътерек, ичериге башына эгип кирсин, дие къалып зынджыр асып къоюлгъандыр.

Аман-аман дѳрт юзь йыл девамында Зынджырлы медресе илим-ирфан оджагъы олып кельди. Минихининъ вахшийлердже уджюмиден ве «шимальде яшагъан барбарларнынъ певбеттеки» уджюмлеринден сонъ Зынджырлы медресе гъайрыдан аякъкъа тургъан ве кенишлеген эди. Мында ялынъыз моллалар ве хатиплерни етиштирмей эдилер. Зынджырлыда дюньявий фенлер де окъутыла эди. Медресенинъ мезуналары озъ тасилиши Европанынъ энгъ яхшы алийи окъув юртларында девам эттире эдилер. Лякин, эр алда, бу диний меркез эди. Шай экен, медресенинъ территориясында джами, бунинъ киби де, онынъ эсасчысы I Менгъли Герайнынъ дюрбеси, ве бу ердеки мезарлыкъта дефин этильмек изетине малик олгъан юзьге якъын руханий ве сивилъ зиялынынъ къабирлери бар эди*.

Эминим ки, Зынджырлы медресенинъ территориясындаки мезарлыкъта Герайлар девринде яшап иджат эткен бир чокъ къырымтатар шаирлери бакъий дюньяларына къавушкъандырлар. Лякин оларнынъ къабирлери къайда? — ернен эксан этильдилер!

Аджайип лирик, кендисине Гъазаний тахаллюсыны алгъан II Бора Гъазы Герай аман-аман йигирми йыл девамында ханлыкъыни идаре этти. Онынъ 60-тан зияде нефис гъазеллери ве озьюнъ фельсефенен синъирильген эки дане кичкене поэмасы «Гуль ве буль-буль» ве «Къаве иле шарапынъ давасы» поэмалары, «Долаб» месневийиси бугунокъи купюмизге етип кельгендир.

* Демирджи А. Памятникни и память // Къасвет: Социально-литературный журнал. — 1990. — № 1/18. — С. 8.

Акъяраны олмагап ишбу хан арап тилини мукеммель биле, ве шу тильде де аджайип назм эсерлер яза эди. О, аджайип бестекяр да эди. Опыпъ яраткъап йыр ве эсасеп тапбур ичюн язгъап нагъмелеринден 70-тен зиядеси сакълап кългъандыр. II Бора Гъазы Герайныпъ бир сыра йырлары акъикъий халкъ йырларына чевирильген, ве аля бу кунъ озь популярлыгъыны гъайып этмегендир.

Къысмет, иште, Украина кендисице къырымтатар нефис эдебиятыныпъ мухтешем алемини айны шу II Бора Гъазы Герайдан — Гъазайиден ачып башлагъандыр. Бу иште Иван Франкогъа озь миннет ве тешекюрлеримизни билъдирмелимиз: о, 1915 сенеси январь айында «Къырым ханы Гъазы Герай (1588—1607) ве ширлерини-ден базы нумунелер» серлевалы макъалесини язды. И. Франко ишбу макъалесинде Хаммер Пургстальнинъ Венада дюнья юзю корьген китапчыгъындай файдалагъандыр. Китапчыкъка кирсетильген бир къач гъазельни украин тилине терджиме этти. Асылыны аладжакъ олсакъ, булар там манада терджиме дегиль де, эсерлерини мапаларыны тарифлевдир. Лякин бунъа бакъмадан, оларныпъ эмиети гъает муим ве къыйметлидир.

Элинъизде туттыгъынъыз антологияныпъ тертип этиджилери И. Франконыпъ Гъазайиден якъап терджимесиндеки базы бир эсерлерини айры бейитлерини «тюшюрп къалдыргъаныны», эльбет де, абайладылар, ве, догърусыны айткъанда, шу бейитлерни терджиме этип, саифенипъ ашасында йылдызчыкълар иле косьтерип, И. Франконыпъ терджимесине «къошмакъ» истедилер. Лякин бойле арекетни «мусбет» ве «менфий» тарафларыны гузель этип, ольчеп бакътыктап сонъра, къалемлерини джылавларына тартып тутмагъа, И. Франконыпъ терджимесине «къарышмамагъа» къарар бердилер. Чюнки бизим къолумызда эдебий ядикярлыкъ булунмакъта ве оны, тыпкъы мимарджылыкъ абидеси киби сакълап къалмагъа меджбурмыз. Бундан да гъайры, Гъазайини эсерлери классик тарафындай терджиме этильгенини де эсапкъа алмакъ керек... Асылында Бора Гъазы Герайныпъ бугунъки кунюмизге етип кельген бутюн эсерлерини топлап, айры китап шекилинде чыкъармакъ заманы чокътап кельди. Гъазай бунъа мунасиб бир муэллифтир. Опыпъ бойле бир китабы тертип этильгенде, эльбет де, эсерлери ве толун терджимелери де ондан ер алырлар.

Къырым ханлыгъы девирине аит назмнет акъкъында сёз кетер экен, мында софу шаирлерден баба ве огъул эки шаир айрыджа дикъкъаткъа ляйыкълар. Сёз XV асырныпъ орталарында

Къырымгъа келип ерленкен алтынордалы фельсефеджи Афи-феддин Абдулла Афибий, ве онынъ огълу Абдуль-Азиз Иззий акъкъында кете. Афибий Судакъ, Мангъуп, Кефе шеэрлеринде къадылыкъ япты. Арадан бир къач вакъыт кечкен сонъ оны Кефе муфтиси вазифесине таин эттилер. Истифагъа чыкътыкътан сонъра Кефе дживарындаки Сеид-Эли коюне келип ерлеше, мында дервишлер теккиесини тешкиль эте ве шейхликъ япа. Абдуль-Азиз Иззий исе турмуш ве аятнынъ маджераларына инсбетен кенди бакъышла-рынен украин фельсефеджисин ве шаирин Григорий Сковороданы анъдыра. Абдуль-Азиз омюри бою дервишликъ япты. Шахсий мулькю — бир парча къой териси эди. Шу терининъ устюне отурып, Абдуль-Азиз иляхий туджюнджелерге дала, медитация япа ве Аллахкъа олгъан улу севгисинен толу тасаввуфий шинрле-рини яза эди. Афифеддин Абдулла Афибий ве Абдуль-Азиз Иззий озьлерининъ мадний «мен»инден вазгечип, Юдже Аллахкъа, Иляхий акъкъаткъа якъынджа олмагъа ынтыла эдилер. Софуджылыкъ гъаелерини биз Герайлар сюлялесинден Мехмед Кямиль ве Резмийде де расткетиремиз. Ашыкъ Умерининъ бир чокъ эсерлеринде де софуджылыкъ мотивлери корюнип туралар.

Теэсуф ки, XVIII асырынъ 30-нджи сенелеринде Къырым хаплыгъыннъ купеси эвельки шеффахлыгъыны джойып, сёймеге юз тутуп башлай. Князь Голицын етекчилигинде яры-мадагъа уджюм якъан рус ордуларына къатты дарбе эндирген Аджи Селим Герайнынъ огълу, хаплыкъ тахтында эки дефа булунгъан II Менгли Герай (1724—1730; 1737—1739) да Русие Къырымгъа эп уджюм этип тургъанына, бундан келип чыкъып, эдебий фаалнетпен огърашмакъ заманы олмагъанына бакъмадан, аджайип назм эсерлер яза. 1737 сенеси онгъа Миннихпен экинджи кере дженкешмеге сыра тюше. II Менгли Герай рус баскъын-джыларыны Оркъапы артына айдап чыкъара ве девлетин сакълап къала. Лякин арадан къыркъ йылгъа якъын вакъыт кечкен сонъ, 1783-те Русие Къырымны басып ала.

«Кунештен бир парча — Окрушина сонця» антологиясына учъ дестандан парчалар кирсетилгендир. Олардан энъ къадимий сою Махмуд Къырымлыннъ «Хикъет-и Юсуф ве Зулейха» дестаныдыр.

Къуран-и Керимден алынган сюжет эсасында къурулып, 1223 сенеси язылган ишбу дестан акълы оларакъ къырымтатар эдеби-ятнынъ шимдилик белли олган энъ эски язма эдебий яди-кярлыгъыдыр. Керчек, онынъ асыл нусхасы кушномизге етип кель-

меди, даа догърусы тапылмады. Затең, дестанынъ 1228—1230 сепелеринде тюрк тилине япылган терджимеси сакъланъп кялгандыр. Дестанынъ терджимесини М. Кырымлынынъ замандашы, яктың дост-эшлериндең Халиль огълу Али япкъандыр. Эбет, эсериниң мезкюр интерпретациясыны терджиме, деп буюк мукъайтлыкънен ве шартлы оларакъ айтмакъ мумкюн. Не ичюн?.. Белли кырымтатар эдебиат тарихчысы Кемал Кыонъурат (Усеннов)нынъ къайд эткенине коре, бу эки муэллиф «тюрк ве кырымтатар эдебиатларынынъ векиллери олгъанларына бакъмадан, озьлерини тюркий шайрлер, деп сая эдилер. Бундан келип чыккып, олар озь билъги ве истидатларына базанып, кенди эсерлеринде бир чокъ тюркий шиве ве лекджерини биле турып къулаана эдилер. Биз ал-азырки миллий (ве милетчи) агъымызны екане миллет оларакъ шекилленмездең эвельки муэллифлерге экстраполяция япмагъа акъкъымыз ёкъ.»*

Дестанынъ язылыш ери, бунынъ киби де онынъ миллий месюплигине даңр меселенинъ кескипleshмесиниң себеплериндең бири шунда ки, эсериниң тюрк тилиндеки «Хикмет-и Юсуф» серлевалы вариантына къошма оларакъ Идилъбою татарларында айны шу эсериниң, энди «Кысса-и Юсуф» серлевалы варианты тапылды.

Къазан басмасынынъ мукъаддимесинде Фазиль Фасеев Юсуф ве Зулейха акъкъындаки дестаны биринджи олып булгъар-татар шайри Къул Али язды деп, исбатламагъа тырыша.

Кемал Кыонъурат «Хикмет-и Юсуф» ве «Кысса-и Юсуф»нынъ текстологик талилини япып, М. Кырымлынынъ эсериниң терджиманы ве «Кысса-и Юсуф» дестанынынъ муэллифи айны бир шахстыр, деп къайд эте. Ве, меселе «оларнынъ адларынынъ бенъзерлигинде дегиль, муэллиф шу эки дестанда да озюни къул (Къул Али), деп айта. Дестанларынынъ башкъа-башкъа ширий ольчюлерде язылгъаны да юкъарыдаки фикириниң файдасына хызмет этелер. Лякин эсериниң язылыш ольчюси эдебий анъаненинъ, я да эдебий норманынъ талабы дегиль, шунынъ ичюн де мевджут параллелизм айны бир муэллифиниң субъектив къарарыдыр. (Учюнджиде), Али озь окъуйджыларына ве дигълейнджилерине Махмуд Кырымлы вефат этти, деп билъдире. Мезкюр билъдирювнинъ веджизлиги (лакониклиги), яни Махмуднынъ адынынъ агъылмасы шундан делалет бермекте ки, дестан терджиме этильген вакъытта Али ве

* Конурат К. К истокам крымскотатарской литературы: Две поэмы о Юсуфе // Кавказ. — 1966. — № 1. — С. 13.

опынь дипълейнджилери Къырымда яшай ве, ола билир, олар Махмудны таний эдилер. Али оларны Махмуднынъ рухуна дуа этмеге чагъыра. Бу да юкъарыдаки фикирининъ бир исбатыдыр. «Хикъает-и Юсуф» ве «Къысса-и Юсуф»нынъ Алининъ къалемине ант сонъки кысымларында бизим исбатларымызнен о я да бу дереджеде багълы олгъан пек чокъ къошма малюматлар бар»*, — деп къайд эте къырымтатар тедкъикъатчысы.

Бельки де, мына шу терең кечмиш Махмуд Къырымлынынъ дестаны киби, дефаларджа аджыттырып-аджыттырып, келдисини хатырлатып турар. Чюнки диаметри эки асырны кенди къулачына алгъан бир делик мевджуттыр. Оны, белли бир дереджеде айдынлыкъкъа пришип, тарихчыларнен, шаркъшынасларнен, меденетшынасларнен, тильшынасларнен, эдебиятшынасларнен бирликте баягъы гъаирет сарф этип, тарлаштырмакъ ве ёкъ этмек, ве бунынънен мына шу къараплыкъны септирип йибермек керек.

Кемал Къонъурат: «VII—XII асырларны умумтюрк эдебиятынынъ девирлери, деп саялар, миллий тюркий эдебиятларнынъ башлангъыч девирини, къанде оларакъ, миллий девлетчилликлерини, я да бунга якъын олгъан сиясий бирлешмелерини мейданга кельмесинен багълайлар. Къырым ичюн бу — XV асыр, яки Къырым ханлыгъынынъ мейданга кельген вакъытыдыр.

Бу, бир бакъыштап, мантыкъкъа бутюнлей уя. Лякин XIII—XIV асырларда яратылгъан тюркий тильдеки эдебий ядикярлыкъларгъа даир асабалыкъ ве варислик меселесини ачыкъ къалдыра.

Шу эки асыр девамында яратылгъан эдебий ядикярлыкъларына исбетен варислик проблемасы аля бу купъ мевджут: базы бир тюркий халкълар мезкюр эдебий ядикярлыкъларны кендилерине ант, деп косьтермеге ынтылар. Хусусан кечкен асырыннъ 60-нджы сенелеринден сонъ ишбу пайлаштырув меселеси пек кескинлешти.

Биз, къырымтатарлар, мына шу «кийик приватизация» кетишатында кенди пайымыздап марум къалдыкъ. Бунинъ себеби бизде тюркшынаслыкъ мектебининъ олмаганыдадыр. Затең, мевджут халкълар джедвелинден силп атылгъан халкъта бойле мектеп къайдан кельсин»**, — деп яза.

Тарих даа бир эсер Джанмухаммеднинъ эпик эсери боюнджа къалдыргъан фаджиалы меселеси баягъы муаммаларны догъургъандыр.

* *Конурат К.* Айны менба.— С. 12.

** *Конурат К.* Айны менба.— С. 8.

1648 сенеси 2000 сатыргъа якъын аджайип «Тогъайбей» дестаныны язгъан шахыс акъкъында пек аз малюмат бар. Дестанынынъ метининдеп ашъламакъ мумкюн ки, онынъ муэллифи эсерини баш къараманы Тогъайбейнинъ агъасы Султан Гельди мырзанынъ киеви олгъан. Керчек, базы бир теджикъатчылар эсерини муэллифи кырымтатар шаири ве тарихчысы Аджи Мехмед Сенайи Кырымлыдыр, деп къайд этелер. Мехмед Сенайи III Ислям Герайнынъ (1644—1654) язы ишлери мудирли олгъан, дестандан акс эттирилген вакъиалар да тамам бу девирге аитлер. Бундан да гъайры мезкюр тахминини тарафдарлары Мехмед Сенайини «Учюнджи Ислям Герай ханнынъ тарихы» серлевалы несирнен язгъан эсерине има этелер. Чюнки эм Джаммухаммедини, эм Мехмед Сенайини эсерлеринде айны мевзу айдыплатыла.

Монументаль дестан Судакъ дживарларындаки Кыпсихор коюнде тапылгъаныны эсапкъа аларакъ зан этмек мумкюн ки, Джаммухаммед о ерлерден чыкъмыш бир шахыс, ве дестанда тасвирленген вакъиаларнынъ иштиракчиси ола билер. Эсерини муэллифи атлы аскер олмакынен бир сырада, шаирдир, эджельнинъ козюне тик бакъкъан, озюни ве биревлерини къаныны теккен дженикдир, деп зан этмек мумкюн. Эсердеки реализм, вакъиаларнынъ хронологик тарзда ве бутюн тавсиятлыкъларынен тасвирленюви бойле хуляса чыкъармагъа акъ бере.

Дестанынъ эсас персонажлары — Ор-къапы коменданты, кырымтатар халкъы арасында гъает популяр олгъан сераскер Тогъайбей ве Украина гетманы Богдан Хмельницкий. Шаир оларнынъ Полониягъа якъан бирликтеки сефери акъкъында икяе эте. Полониянынъ улу магнатлары ве шляхтаджылар узакъ йыллар девамында украин халкъыны эм миллий, эм диний джеэттен эзип кельген эдилер. Ве, 1648 сенесинде Украинанынъ шляхтаджылардан азат этюв огърунда дженк башлай ве кырымтатарларнынъ ярдымынен Украина азат этиле.

Дестандан корюнип тура ки, Джаммухаммед ватанпервер ве аджайип геополитиктир. Украинаны басып алгъан Полония кыраллыгъы Кырымны да басып алмагъа тырышаджакъ, деп яза муэллиф озь дестанында, ве шаир кырымтатар атлы аскерлери ве украин казакларынынъ силах бирадерлигини тарафдары олгъаныны беян эте. Тогъайбей ве Хмельницкийнинъ етекчилигиндеки бирликтеки мезкюр сефер нетиджесинде лех гетманы М. Потоцкий командаылыгъы алтындаки бутюн Европада, хусусан алман виляетлери ве Франциядан топланылгъан аскерлерден ибарет олгъан орду тар-мар этиле.

«Тогъайбей» дестаны аман-аман эки бучукъ асыр девамьнда окъуйдыжыларнынъ кениш кутълесине белли дегиль эди. 1925 сенеси тарихчы ве языджи Осман Акъчокъракълы ве рессам эм де археолог Усеин Боданинский этнографик экспедиция вакъытында дестанынынъ эски арап язысынен язылган эльязмасыны Къапснхор коюнынъ сакнинъ Аджи Али эфедининъ эвниде таптылар. Затеи, Джаммухаммедининъ бу эсерин озюнинъ эдебий ве ичтиманий-сиясий эмиети боюнджа «Слово о полку Игореве», бунынъ кибин де З. Бабурыннъ «Бабуриаме», М. Салихнынъ «Шейбаннаме» эсерлеринен бир сырада тургъаныны эсапкъа аладжакъ олсакъ, дестанынынъ эльязмасынынъ тапылмасы сенсация олды. О. Акъчокъракълы мезкур тапылма боюнджа Таврия тарих, археология ве этнография джемиетининъ топлашувунда, сонъра Харьковда откерильген II Бутюнукраина шаркъшынасларынынъ създинде (1929) бильдирувнен чыккышта булуиды, Харьков ве Киев университетлеринде лекциялар окъуды. Айны шу сенеси Украина Илимлер академиясы Шаркъшынаслык институтынынъ арап-ираи филологиясы ве тюркшынаслык кабинетини Джаммухаммедининъ эсерини украин тилине терджиме этмеге киришкен эди. Лякин чокъ языкъ ки, эсер сакъланып къалмады, къаапы большевик режимининъ репрессив машинасынынъ къуршун тишли механизмининъ эсерини ве онынъ терджиманларыны ёкъ этти.

Украин илимий неширлерин «Східний світ» меджмуасынен, «Студії з Криму» джыйынтыгынен эмекдашлыкъ япкъаи, академик Агатагел Крымскийнен мектюплешкен, онъа хаилар девирине ант шиириетининъ нумонелерини украин тилине шахсен терджиме этип ёллаган Осман Акъчокъракълынынъ башы узеринде булутлар къоюрмагъа башладылар. Ориенталистикада янгы ёнелнишке къырымтатаршынаслыкъкъа темель къойган О. Акъчокъракълыны миллетчиликте къабаатладылар ве оджалыкъ яптыгъы Къырым педагогика институтундаи иштен чыкъардылар.

Якъаламакътан сакъынаракъ, о, аптесининъ янына, Бакугъа кете. Лякин арадан эки бучукъ йыл кечкен сонъ оны эписи бир якъалайлар. Махкемеде Осман Акъчокъракълыны пантюркизмде аксинкъиялябий тешвикъатчылыкъта, четэль девлетининъ файдасына шпионлыкъ япувда къабаатлайлар. Махкемеде айткъаи сонъки сёзюнде о, озюнинъ къабаатсыз олгъаныны, сучламалярыннъ абсурдлыгъы акъкында айткъанына бакъмадан, оны 1938 сенеси апрель 17-де къуршунгъа тизелер. ...Джаммухаммедининъ «Тогъайбей» дестанынынъ язылыш тарихынен опы алемге ачкъаи

кишининъ эджель тарихы арасында тамам 290 сенелик бир девир мевджуттыр.

Фелек эсерининъ якъасыны бошамады.

Малюм ки, та 1941 сенесинде мезкюр дестанинъ нешир этмек планлаштырылган эди. Лякин алмаи-совет дженки мезкюр планнынъ амельге кечирильмесине кедер этти. Неширге азырла-нылган материаллар ве дестанинъ метнинъ изсиз гъайып олды. Ялынъыз, мына шу дегери ёкъ эдебий ядикярлыкынынъ айры парчалары сакъланып къалды.

«Тогъайбей» XVII асырда Украина территориясында алынып барылган миллий-азатлыкъ курешини, «къомшу халкълардан бириси дигерине ярдым къолуны узаткъаны, меселя, оларнынъ бирликтеки курешни нетиджесинде шляхтаджылар ордусыны тар-мар эткенлерини, бунынъ акъибетинде Речь Посполитая озюнинъ эвельки къудретини къайтарып олмагъаныны»^{*} акс эттирген екяне дестан дегиль. Бу киби мевзуны биз Эдип Эфендининъ «Сефернаме»синде де коре билемиз. Украин окъуйджысына къырымтатар атлы аскерлерининъ сеферге азырланувларынен таныш олмакъ гъает меракълы олур, деп беллеймиз.

«Купештен бир парча — Окрушина сонця» антологиясында биз гъает муреккеп, къапакъаршылыкълы, фаджиалы бир девирни, ялынъыз эдебий эсерлер дегиль, атта оларнынъ яратыджылары биле изсиз гъайып этильген девирни озь ичине къаврап алган XX асыр шириетини айры болюкке чыкъарып, такъдим этемиз.

Большевик комиссарларынынъ эмирине бипаэн къызыласкер-лер тарафындан 1918 сенесининъ февраль 23-нде вахшийлердже ольдюрилген шаир ве джемаат эрбабы Номан Челебиджихандан ялынъыз бир къач шиир ве икяеси сакъланып къалды. Тоталитар коммунист режими Къырым топрагъында аз къан тѣкмегендир. Белли шаир Амди Герайбай йигирми докъуз яшында экеинде къанлы режимининъ къурбаны олды: 1930 сенесининъ кузюнде опы къуршунгъа тиздилер... 1937 сенесининъ кузюнде исе XX асыр къырымтатар шириетининъ энъ корюмли векили, джан мпкъясындаки шаркъшынас ве тюркъшынас, профессор Бекир Чобан-заде Баку апсханесининъ подвалында атып ольдюрильди. Мешур шаир ве алимлер Абдулла Лятиф-заде, Абибулла Одабаш, юкъарыда ады агъылган Осман Акъчокъракълы ве бир чокъ дигерлери тоталитар режимининъ къурбаны олдылар.

^{*} Юнусова Л. С. Крымскотатарская литература: Сборник произведений фольклора и литературы VIII—XX вв. — Симферополь, 2002. — С. 100.

Репрессиялар, апсханелер ве концлагерьлер пе олгъаныны Джемиль Керменчикли, Умер Ипчи, Шевкый Бекторе, Эшреф Шемь-заде, Идрис Асанин ве дигерлери озь башларындап яшап кечирдилер. Чекист окълары ве апсханелеринден сагъ-амап къалгъанлары исе башкъа бир фаджиагъа огърадылар: бутюн къырым-татар халкъынен берабер Орта Асиягъа сюрюп этильдилер, пезарет астында акъсыз-укъукъсыз яшамагъа меджбур этильдилер.

Бу хусуста В. Возгрин: «Сталин ялыпъыз татарларны сюрюп этмедн, аксинне инат бир маньяк киби, Къырымны «татарсызлаштырув» ишини сонъ дереджеге еткизди. Янгъы мемурiet «шаркъ» чизгилери олгъап бутюн бир мааллелерин (...) ернен эксан эте эди. Эски татар топонимлерини ёкъ этмекнен бир сырада, Ялыбоюдаки мешур кипарислерни биле кесип ата эдилер. Не ичюн? Буны бильмек ичюн чокъ тюшюмессенъ де ола. Мегер, тереклерини кыяфетн «шаркъны» анъдыра экен, шуны ичюн де олар «халкъларнынъ ольмез бабасына» фанний аятнынъ кечиджи олгъаныны хатырлата экенлер — керчектен де «Икона ве Балта»!.. Кеченлерде исе сталинджи мемурнетини варисчидери Къырымда Ай-Петри яйлясында рус акъкъайыпларыны отуртаджакъ олгъап эдилер. Заваллы акъкъайыпчыкъларгъа бакъсанъ юрегинъ аджий Къырымнынъ кийикъ яйля рузгари оларны эзнетлеген, теречиклерини бирн эгильген, дигери йыкългъан, рузгар тильсиз теречиклерни дерсинъ бир тююмге багълалгъан.»*

Диктатор ольген сонъ, Ватангъа кыйтув огърунда къырым-татар миллий арекетн мейдангъа келе (ал-азырда онъа Мустафа Джемилев етекчилик япа) ве шаирлер бу куруште четте турмадылар. Бунда Э. Шемь-заде, Ш. Алядинни, Э. Фазылны ве дигерлерини адларыны урьмет иле апъмакъ керек. Бугунъде-бугунъ шаирлерден Сентумер Эмин, Идрис Асанин, Рефат Чайлакъ миллий арекетини ветеранлары сайылалар...

Бугунъде Украина, ве хусусан украин халкъы озю гъайрыдан джанланаракъ къырымтатар халкъына да гъайрыдан джанланмагъа ярдым эте.

Къырымтатарлар озь тувгъан топракъларында ерлешмек киби агъыр юкнинъ астында булуныр экенлер эпъ якъын къомшусынынъ дастана ярдымыны сезип тура. Украина сюрюпчик ерлеринден кыйтып кельгеплерге эвлер къурмакъ ичюн сермиялар къыдырып тапа. «Кунештен бир парча — Окрушина сонця» антологиясы да Украина девлетини кыйгъырувы алтында

---

* *Возгрин В. Е. Квартиранты в собственном доме? // Къассвет. Социально-литературный журнал. — 1990. — №1/18. — С. 6.*

тиклепильген бир эв, мухтешем маневий бир ишшааттыр, десек янлышмамыз.

Къырымтатар халкы узакъ сюрдюликтеп ватанына къайтты. Халкынен берабер бу топракъка эр даим, атта сюрдюликте биле, оныгъ тили ве дили олган шириети де къайтып кельди.

Бир кереси мен Акъмесджит дживарындаки Неаполь Скифский шеэрчигини зиярет эткен эдим. Ондаи виранеге чевирилген къулледен ялынъыз бир таш дивар къалган. Мен отурып, этрафка пазар ташладым: бираз авлакъта диварлары йыкылган темеллер артында 1944 сенесинигъ майысындан эвель къырымтатарлар истикъамет эткен эвчиклерге козюм тюшти. Корюнип тура ки, скиф къуллеси шеэр дживарындаки мына шу койчикнигъ «кучюк къале», яни Керменчик адыныгъ пейда олмасына себеп олгандыр.

Багъчасарай ве Ялта арасында оныгъ топонимик аддашы Керменчик кою бар. Лякин кельме элемент тарафындан оныгъ ады денгъштирилгендир.

Анда къулле бармы, ёкъмы, бильмейим. Лякин баба топрагыны джаи-у дилден ис эткен шаир Джемиль Керменчикли шу койде догъгандыр. Эждатларыныгъ нефесинен нефес алган шаир бар къветинен шойле деп язган эди:

Арш-и-аля ахирсте энерсе,
Левх-и-мехфуз козь огюме келирсе,
Еди джеснем, сскиз джешет, бир сырат
Аваз кесер, татар дегильсингъ дерсе,
Джумлессини бир тарафа атарым,
Джеснемге китсем, йинс татарым!

Айны бойле ватанперверлик дуйгулары классик шаирлерден У. Ш. Токътаргъазы, Н. Челебиджихан, Б. Чобан-заденинги ширлеринде, земаевий муэллифлерден Дж. Дагъджи, С. Эмин, И. Асаини, Ш. Али, Р. Чайлакъ ве дигерлеринигъ назм эсерлеринде коръмек мумкюн. Шаирлер озь ватандашларына миллийлик дуйгуларыны ашламагъа, оларда къырымтатар миллий аныгыныгъ уянмасына чалышты ве чалышмакъталар.

...Къырымныгъ тамыр халкыныгъ шириет антологиясы огюмизде турган къоджамаи ёлда атылган ильк адымдыр. Биз «кунеш парчаларыныгъ» эписини топлап оламадыкъ. Япыладжакъ ишлер даа огде! Адлар ве метишлер джеэтинден даа да кениш, даа да салмакълы пеширлер дюнья юзю корерлер ве эпимизге янъы-янъы къуванглар багъышларлар. Бунда бизим ишанчымыз кямиль.

Мыкола МИРОШНЫЧЕНКО

ДНАН-и ДНКАН

ДУЛА БСЕБІТІУ

Хикјети-и Юсуф ве Зурейха

(п а р ч а л а р)

Бисмилляхиррахманиррахим

1. Бир сёзе башлаялум,
Эввелин Аллах дею,
Хем инает ол идее,
Фадл-и бисмиллях дею.
2. Вир салават, эй азиз! —
Башлаялум сёзе биз,
Ош хикјет горесиз,
Къысσαιы аджеблею.
3. Бу бир гузель къыссадыр,
Сизе чокъ хал анъладыр,
Юсуф халын бильдирир —
Нитди Я'къуб агълаю.
4. Я'къуб Пейгъамбер иди,
Хакъкъа явер эр иди,
Динъле ахир не олды —
Къыссасыны анълаю.
5. Варыйды ол Я'къубынъ,
Алты хелял авраты,
Ол хатунлар хамусы
Кёркю, эйю хулу.

МАХМУД КЪЫССАЛЫ (XIII аср)

Новість про Юсуфа й Зулейху

(у р и в к и)

1. Перед тим, як розпочать,
Бога мусимо згадать.
Щоб небесну благодать
Нам Аллах подарував.
2. Поблагослови, Святий!
Ми ж — розгорнемо сувій,
Почнемо переказ свій.
Люд такого — не чував.
3. В оповісті — двісті див...
Як Юсуф Прекрасний жив.
Як собі Якуб тужив,
Тяжко-важко горював.
4. Той Якуб пророком був,
Шану між людей здобув
Тим, що Бога не забув,
Що Аллаху слугував.
5. Мав шістьох дружин Якуб,
З кожною узяв він шлюб,
З кожною вступав у злюб —
Всіх шістьох красунь кохав.

МАХМЕД КИЧИШ (XIII ст.)

6. Дегме бир авратындан,
Олды икишер огъул,
Огъул он бир олыджакъ
Къаюрды Я'къуб къаю.
7. Я'къуб Хакъкъа юзь урды,
«Бер генч огъланчых» — диди,
«Къаму огълум буюди —
Охшалуму ёкъ» — дею.
8. Дуасы олды къабул,
Хакъ Чалаб вирди огъул,
Я'къуб анъа ад вирди,
«Гузельдже Юсуф» — дею.
9. Ол Юсуф анасындан,
Бир огъул догъмушиди,
Ибни Ямин'ди ады —
Уз, гузель Юсуфлаю.
10. Чюн Юсуф дюньяйя гельди,
Хем анасы ол дем ольди,
Я'къуб къараваш алды,
«Юсуфу эмизир» — дею.
11. Ол къаравашнынъ, эй яр,
Бир эмердже огълу вар,
Къараваш даим уюр,
Огълуну эмсин дею.
12. Мемесининъ бирисин,
Юсуф ичюн сакълады,
Бир мемесин гизледи,
Кенди огълун эмзирю.

6. Кожна мала двох синків —
Молоденьких ясенків.
Як останній з їх змужнів,
То Якуб — засумував.
7. Перед Господом упав,
«Дай синка іще!» — благав,
«Всі вже виросли, — додав. —
Я малого б пригортав...»
8. І молитва та палка
Принесла йому синка —
Радість батькові яка!..
«Будь Юсуфом!» — ім'я дав.
9. В мамі був і старший син,
Називавсь — Веніамін.
Як Юсуф, прекрасний він.
В хлопців маму — Бог забрав...
10. При народженні отім
Вмерла в віці молодім.
Муж привів рабиню в дім,
«Вигодуй маля!» — сказав.
11. Мала та синка й свого,
Годувала вже його.
Молока було — ого!
Чи ж Юсуф голодував?
12. Молочко те — смакота:
Першу грудь Юсуф смоктав,
Другу — власний син смоктав.
Хто б таке не привітав?..

13. Чюн буны Я'кѹб горьди,
Гонѹлю ийю олмади,
Джариее сѣйледи —
«Огълунъ сатарым!» — дею.

14. Чюн джарие ишитди,
Коксѹн уруб ах итди,
Я'кѹба чокъ сѣйледи,
«Огълумы сатма» — дею.

15. «Икисине сѹт вирем,
Къарынларын доюрам,
Бен бунлары къайырам,
Бени агълатма» — дею.

16. Я'кѹб хич эслемеди,
Сѣзюни динълеемеди,
Сатды онынъ огълуны,
Къалды гъариб агълаю.

20. Деди: «Огълумы сатдынъ,
Бени къатты агълатдынъ,
Дилерим ки, сен де агъла
Къыркъ йыл хич йе(и)ленмею.

22. Сен Пейгъамбер оласын,
Аллахы бир билесин,
Бана зулюм къыласын,
Ол Хакъдан утанмаю».

23. Джарие бойле диди,
Я'кѹб бираз агълады,
Буны дебюбен урды,
«Вар Юсуфы эмзирю!».

13. Та коли Якуб уздрів —
Охопив пророка гнів,
Немовля продать велів.
«Віднесіте!» — наказав.
14. Плач полинув до небес —
Мати в груди б'є себе:
«Пане, я молю тебе,
Щоб дитя не продавав!
15. Бачить праведний Аллах,
Що годую не за страх —
Вдосталь молока в сосках!..»
Та Якуб — не жартував.
16. Він таки продав хлоп'я —
«Воля отака моя!»
«Ой нещасне голуб'я!..» —
Лемент матері зростав.
20. «Ти продав моє маля,
Безневинне немовля, —
Не прийме тебе земля!
Щоб ти сорок літ ридав!
22. Чи грішив який пророк? —
На невірницький товчок
Втрапив з рук твоїх синок,
Ти, святий, його віддав?!
23. Від таких пекучих слів
Наш Якуб аж побілів.
Спересердя жінку бив,
«Йди, годуй маля!» — сказав.

27. Бир сабах ори дурды,
Юзюн топрагъа урды,
Пармагъыны къалдырды,
Хакъ Чалаба ялварды.

29. Деди: «Ол Я'къуб бени,
Чокъ агълатды, ол гъаны,
Сен дахи агълат анны,
Динъмесин бенджилею».

33. Пек чокъ мунаджат итди,
Варды, къабула етди,
Джарие эве гитди,
Ол огъланы къайыру.

Я'къуб Юсуфны козь бебеги киби асрай, янындан бир саниеге биле айырмай. Шай этип, Юсуф агъаларындан, этрафтаки алеминден айырылгъан алда бабасынынъ янында осе. Юсуф 9 яшыны толдургъанда, бир кереси гедже юкълагъанда о, тюш коре:

52. Бу горьдюги дюш олмыш:
Гоктен он Йылдыз инмиш,
Ай гунь биле етишмиш,
Юсуфа седжде кылу.

54. Юсуф булары горьди,
Динъледжек дуруб сорды,
Атасына ялварды:
«Бу дюшюм недир?» — дею.

56. Айдыр: «Огълум, билесин,
Улу султан оласын,
Дюрлю рахат буласын,
Къардашлар(ын)дан кей улу.

27. Отака рабинь судьба...
Впала ниць у пил раба —
Лине до Творця мольба,
Щоб Якуба він скарав.
29. «За великий гріх тяжкий
Покарай його, Правий!
Плаче десь мій син малий —
Щоб Якуб повік ридав!»
33. Сльози матері — святі,
Тож дійшли молитви ті...
Кара жде того в житті,
Хто людину зневажав.

Якуб леліав і плекав Юсуфа, не відпускав од себе ані на мить. Так він на батькових очах і зростав, у відірваності від братів та зовнішнього світу. Коли Юсуфові минуло дев'ять років, якоїсь ночі побачив сон:

52. Сниво ось яке було:
Десять зір з небес зійшло,
Близько й Сонце припливло —
Хлопця рій світил вітав.
54. Думав хлопець щось, гадав,
Потім в батька запитав:
«Нащо сон я той видав?
Тату, що він віщував?»
56. «В сні знамення палахтить,
Що султаном станеш ти —
Станеш вищим, ніж брати,
Станеш грізним для держав.

58. Къардашларын улулар,
Дюш манасын билюрлер,
Сана хасед къылулар,
Дюшменлиге къывану».
59. Юсуф хич сёйлемеди,
Кимсесине демеди,
Халасына сёйледи,
«Аджэб, дюш горьдюм» — дею.
62. Ол хатун бир гунь мегер,
Сыгъмаз ичине хабер,
Ол дюшю такъдир идер,
Манисине севию.
63. Юсуфынъ къардешлери
Ишитдилер хабери,
Хеп къарарды ишлери,
Юсуфы гунюлею.

Юсуфнынъ агъалары онынъ гуя султан оладжагъыны табирлеген тюшб акъкъындаки хаберни эшитип, онъа нисбетен киш-нефрет беслеп башладылар. Бир куню Якъубгъа Юсуфны оларнен берабер кезинтиге йибермесини риджа эттилер. Кезинти маалинде олар Юсуфны котеклейлер, оны ольдюрмек истейлер. Лякин къан тѣ-кюльмесинден къоркъуп, оны къуюгъа котерип аталар. Юсуфны къуюдан мысырлы бир туджджар чыкъара ве Мысыргъа алып кетип Мысыр султанынынъ рефикъасы Зулейхагъа сата. Юсуф осип-буюп кемалына эткенде Зулейха онъа севда ола ве оны кендисине якъынлаштырмагъа истей.

593. Зулейха Юсуфы огер:
«Не хуб гёкчек юзюнь вар! —
Хюрий санат козюнь вар!» —
Дер Юсуфы охшаю.

58. Старшії сини мої
Будуть вороги твої,
Люті, зліші від змії...» —
Батько так пророкував.
59. Син довгесенько мовчав,
Сну братам не відкривав —
Тільки стрийні розказав:
«Сон предивний я видав...»
62. Тітка говірка була,
Тайну втримать не змогла —
І про сон розповіла,
І про все, що віщував...
63. Сохли браття від журби
І чорніли від злоби.
Кожен думав: «От якби...»
Кожен підлість замишляв.

Почувши розгадку Юсуфого сну, який провіщав, що Юсуф царюватиме, брати сповнилися заздрощів і, вмовивши батька відпустити його на прогулянку з ними, побили найменшого брата, хотіли вмертвити, але побоюлися пролити рідну кров — тож укинули Юсуфа в колодязь. Звідти його витягнув єгиптянин-купець, привіз до Єгипту і продав Зулейсі, дружині єгипетського султана. Коли юнак змужнів, султанша закохалася в нього й почала схиляти до близькості.

593. «Ах, лице!.. — вражалась та, —
Очі янгольські...
Вуста —
Мов черешень смакота!» —
Хлопець слухав і мовчав.

594. «Сафий инджю дишинъ вар,
Ики айдыр къашынъ вар,
Бал багъ гиби коксюнъ вар»,
Огер анны ялвару.
609. Зулейха чокъ ялварды,
Юсуфынъ гонълю олды,
Дамарлары депренди,
Утанды хем депрею.
610. Зулейха тенин ачды,
Юкъарусундан гучди:
«Ашкъынъ джаныма кечди,
Гюнлюгюнъ хасрет къылу».
611. Юсуф бу халы горъди,
Халикъден медед эрди,
Бакъды, бир ает горъди,
Къаршусында язылу.
612. «Феленфур би'з-зинне» язылмыш.
Юсуфы огютлемиш:
«Ол Танърыдан къоркъ!» — демиш,
Юсуфа огют вирю.
616. Фериште гокден инди,
Юсуфынъ китфин сыкъды,
Шехвет пармагъандан акъты,
Чюн Юсуф сакин олу.
619. Юсуф къачубан гитди,
Къапу къатына етти,
Зулейха илери варды,
Ардындан едишию.

594. «Зуби — перли осяйні,
Брів півмісяці ясні.
Любий, милий ти мені!»
А юнак те в серце брав.
609. Мед і шал жагучих слів...
І Юсуф запломенів,
Й цілуватись захотів, —
Всім єством затрепетав.
610. Одіж Зулейха зняла,
Міцно хлопця обняла:
«Ах, любов — немов стріла!..
Нам кохатись час настав!»
611. Стриматись Юсуф не міг —
Коло кралі скоро б ліг,
Та Господь йому поміг,
Щоб на стінці прочитав:
612. «Бійся Бога — не блуди!
Від утіх добра не жди —
Недалеко до біди!»
Так Аллах застерігав.
616. Янгол із небес зійшов,
Стис плече — ущухла кров,
Щезла хіть (а не любов),
Начебто роса із трав.
619. І тоді Юсуф побіг,
Ось вже двері, вже поріг —
Далі утекти не зміг:
Шал красуні наздогнав...

620. Юсуф къапуя гельди,
Хеп къапулар ачылды,
Хеле Юсуф къуртулды,
Арт этеги йыртылды.

Тахт-и сарайда булунгъан бейлернинъ къадынлары Зу-
лейха озъ къулуна севда олгъаныны билип, онынъ узе-
ринден кульмеге, бинъ-бир ошеклер айтмагъа башлай-
лар, Зулейха оларгъа Юсуфнынъ чересини косътермеге
къарар бере (Юсуфнынъ бети даима вуальнен орътюлю
эди). Юсуфнынъ дюльберлигини корип, йигитке севда
олмамакъ мумкюн олмадыгъыны исбатламакъ истей.

643. Мысыр ичре яйылды,
«Зулейха ашыкъ олды»,
Эр ве аврат хеп бильди;
«Къулуны север», — дею.

649. Йигирми аврат айдур:
«Бу ашыкълыкъ явуздыр,
Султанлар баш индирир,
Машукъа хыдмет къулу».

650. Йине бунлар айтмыш:
«Къулу анъа уймамыш,
Гючъ иле къулун къучмуш,
Эри устюне гелю».

653. «Къул ичюн дели олсун!
Кендини русвай къылсын!
Джумле алем хеп гульсюн! —
Къул севен бедхам олу».

620. Ледве випручавсь, помчав,
Квапно двері розчиняв —
І нарешті вільним став,
Лиш в халаті низ порвав.

Дружини придворних вельмож, дізнавшись, що Зулей-
ха закохалась у свого раба, почали наввипередки ли-
хословити. Султанша вирішила показати цим жінкам
обличчя Юсуфа (доти ж юнак носив густу вуаль), щоб
вони переконалися: встояти перед його вродою — не-
можливо.

643. Про султаншу йшли чутки —
Пасталакали жінки,
Часом і чоловіки:
«Раб — у себе закохав!»

649. Мова в челяді одна,
Що любов є річ хмільна,
В бран бере й цариць вона —
Знає кожний, хто кохав.

650. Гомоніла всюди знать:
«Раб не побажав кохать —
Силоміць хотіла взять,
На гарячій муж застав...

653. При умі вона хіба?!
Закохалася в раба —
Це ж на цілий світ ганьба!» —
Всяк сміявся, реготав.

655. Бунлар дагыбылуб гитди,
Зулейха буны ишитди,
Авратлары окъуды:
«Банъа гельсюнлер», — дею.
658. Ол авратлар отурды,
Зулейха турундж гетюрди,
Бунлара бирер верди:
«Адетим будур», — дею.
659. Хем кыркъ бичакъ гетюрди,
Бирер эллерине верди,
«Турунджы кесменъ, — диди,
Та Бен днем-кесинъ!» — дею.
660. Кенди тахтына отурды,
Эмридюп Юсуфы гетюрди,
Авратлар анны горъи,
Хайран олдулар хаму.
661. Бу кез Зулейха айтды:
«Турунджлары кесинъ!» — диди.
Бунлар бычакълары чалды,
Хеп эллерин догъраю.
662. Пес эллерин кесдилер,
Адъысын думадылар,
Хеп къанларын сачтылар,
Дёшеклер русвай олу.
663. Зулейха айдур: «Не олдунъуз?
Бир кез бакътынъыз — горъдюнъюз,
Бойле русвай олдунъуз,
Я Бен ните къатлану?

655. Владниця стрясла дзвінок
Та й велить: в короткий строк
Скликати лихих жінок! —
І наказ усіх зібрав.
658. Тут рабиня увійшла,
Помаранчі принесла,
Жіночкам їх роздала —
Звичай є такий, мовляв.
659. Ще вручили по ножу.
«Коли різать, я скажу.
Я вам фокус покажу!» —
Владний голос пролунав.
660. Забринів дзвіночок знов —
І тоді Юсуф ввійшов,
Був прекрасен — Бог немов.
Все жіноцтво вчарував...
661. «Ріжте овоч!» — клич гримить,
І ножі заблисли вмить —
З пальців крівця крапотить...
Та ніхто не закричав.
662. І розмов ніхто не вів
(Не знайшли красуні слів).
Килим тільки збагрянів,
Червоніти діл почав.
663. Каже Зулейха: «Ну як?
Раз лишень ввійшов юнак —
Й осоромились ви так.
То й мене ж він зчарував!..

664. Будур беним ол кѳулум,
Кѳовлашдынѳызлар халым,
Ол алды беним гонѳлюм,
Юрюр сѳзюмю дутмаю».

Юсуф Зулейханынѳ севгисини ред эте. Шунда Зулей-
ха оны зинданѳа быракѳмакѳны эмир эте... Юсуф чокѳ
йыллар дсвамында зинданда кѳала. Бу вакѳыт ичинде
Зулейханынѳ кѳоджасы — Мысыр султаны вефат эте.
Султаннынѳ кучюк кѳардашы Рейян тахткѳа отура. Зу-
лейха Рейянынѳ рефикѳасы олмакѳны ред эте. Бу-
нынѳ ичюн оны сарайдан кѳувалар. Арадан бир кѳач
вакѳыт кечкен сонѳ Рейян тюш коре. Юсуф зинданда
ятар экен, султаннынѳ тюшюни табирлей. Табири доѳг-
ру чыкѳа. Рейян оны азатлыкѳкѳа чыкѳара ве оны (кой
ходжалыѳѳы меселелери боюнджа) везир тайинлей. Бу
вазифеде Юсуф буюк ферасет косѳтере. Нетиджеде
Рейян девлет ишлеринден вазгече ве тахтны Юсуфкѳа
бере.

Юсуфнынѳ Ватаны Ханаанда о йылы кѳургѳакѳлыкѳ
ола, тарлалардан пек аз берекет алалар. Шунда Юсуф-
нынѳ агѳалары ашлыкѳ сатыналмакѳ ичюн Мысыргѳа
келелер. Олар мында кельгенлеринде Юсуф энди Мы-
сыр султаны эди.

1044. Бу кез Юсуф буюрды,
Кѳардашларын чаѳырды,
Гѳайры эве кѳодурды,
Бунлары огютлею.

1045. Дюрлю нимет гетюрди,
Хем бунлара едирди,
Кѳарынларын доюрды,
Бу кез Ямин емеди...

МАНІД КИРИЛ

664. Щойно б красень захотів —
Полонив би й цнотних дів...
Серцем він заволодів,
Душу геть мою забрав!..»

Розлючена, що Юсуф знехтував її почуття, Зулейха по-веліла вкинути його до підземної в'язниці-зиндану. Просидів там чимало років. За цей час помер чоловік Зулейхи, султан Єгипту. Престіл обійняв Рейян, молодший брат небіжчика. Позаяк Зулейха не погодилася стати дружиною нового володаря, той прогнав її з палацу. Незабаром в'язневі Юсуфу Прекрасному випало розгадати віщий сон, побачений султаном Рейяном, — за це отримав волю й посаду міністра землеробства. На державній службі Юсуф виявив багато мудрості, тож Рейян свій престіл передав йому. У Ханаані, батьківщині Юсуфа, стався неврожай, і його брати прибули до Єгипту закупити збіжжя. Юсуф уже був султаном Єгипту.

1044. І тоді Юсуф звелів,
Щоб покликали братів, —
Сам їх в інший дім одвів,
Сам достойно вшанував.

1045. Сам подав багато страв,
Добре їх нагодував,
Винами їх частував.
...Їсти лиш один не став.

1046. Дёнюб Юсуф айытды:
«Къамунъуз нимет еди,
Ол биринъиз емеди,
Дахи дурмаз агълаю».
1047. Бу кез Ямин сёйледи:
«Ол эве буюр, — деди,
Бен анда варсам, — деди,
Ол сурети гёзлею».
1050. Юсуф сыддыкъ буюрды,
Пес Ямин анда варды,
Варуп сарая гирди,
Отурды бираз агълаю.
1051. Бу кез Юсуф буюрды,
Мусаллими къыйыкъырды:
«Юрю, ичине гир», — деди,
Амусыйла отуру.
1052. Эгер санъа бакъарса,
«Кимсинъ? — дею сорарса,
Киминъ огълусынъ? — дерсе,
Айдывергиль догъру».
1058. Ибн Ямин айтды:
«Къардашчыгъым варыйди,
Хем ады Юсуф иди —
Таммам санъа бенъзею».
1059. Айдур: «Сен агъламагъыл,
Беним сёзюм анълагъыл,
Юсуф огълкйым — бильгиль
Къарындашынъ ичерю».

1046. «Гості, ви з чужих країв, —
Кожен добре пив і їв,
Лиш один не захотів,
Гірко сльози проливав...
1047. Веньяміне, ти один
Не спізнав цих страв і вин,
Тож ходімо в зал картин —
Втішишся...» — Юсуф сказав.
1050. І повів його султан.
В братових очах — туман,
Ізігнувся братів стан,
Брат і в залі тім ридав.
1051. Цар — за двері. Дав наказ,
Щоб покликали синка,
Муссаліма-юнака...
І до сина промовляв:
1052. «Синку, гість там дорогий.
Як питає, син ти чий,
То скажи йому, що — мій».
...Сумно гість розповідав:
1058. «Був молодший в мене брат,
Брат Юсуф... Зустріти б рад.
Та відцвів мій вік, мов сад...
Як ти брата нагадав!..»
1059. «Ти не плач, я твій небіж.
Батько взяв тяжкий рубіж.
Звеселись, і пий, і їж,
Бо твій брат — султаном став!»

1061. Бес, инди Ямин бильди —
Иште, къардашын булды,
Огъунды ере дюшди,
Орю дурды севиню.
1066. Бес, Ямин дуруб варды,
Ол хальвет эве гирди,
Хем къардашыны горьди,
Ере дюшти огъыну.
1067. Къачанки уссы гелъди,
Хем икиси къучушды,
Бунлар онджа агълашды,
Фериштелер танълаю.

1061. Гість тоді лиш зрозумів,
Що Юсуфа він зустрів.
Геть од радощів зомлів,
Без притомності упав...
1066. І підвівсь Веніамін,
І пішов до брата він,
Братових торкнувсь колін —
Знов зомлів, себе стеряв.
1067. Як очунавсь — обнялись
Кріпко браття, як колись.
Сльози щастя пролились...
Добрий янгол їх втішав.

Персклад *Степана Литвина*

Гоньюль

гъазель

Андан бери, ки алды ошу дильруб гоньюль —
Куйди джефада, корьмеди хергиз вефа гоньюль.

Козьден тюшюрди бир ёлу, козь тюшкели анъа,
Терк эт десем, тилегиме бермез риза гоньюль.

Сызды теним, тюкенди се'ар шем'идек януб,
Эй-вай! Не кьылды, корь ки, башымгъа бея гоньюль.

Корьгенге козь тикер, кьолю етмезге сунар,
Къойгъыл бу ишни эмди, барайы худа, гоньюль.

Еди фелекни терк кьылыб, накъд-и джан билен
Бу ашкъ нардын ойма, эй, бинева гоньюль!

Къандек яшым акъыб, тунь-утунь йыгълатыр мени,
Тегме ки, эрсе, кульсе манъа — не рева гоньюль.

Я-Рабб! Козюмден ал бу гоньюль дадыны!
Манъа, ки болды беясы биле мубтеля гоньюль.

Михнет элине алды аятым якъасыны —
Абдул къатында кьылмады бир маджера гоньюль!

АБДУЛЪИЗЪИДЪ ФЕНДИ (XIV аср)

Душа

газель

Тенетами мисливиці сердець моя душа
Обплутана, — і спокій втратила навек душа.

За нею назирці мандрує мій бентежний зір,
Хотів би вже забуть її, — та не дає душа.

Я мало не розсіявся, як вранішній туман, —
Та не зарадила ніяк мені моя душа.

Моєю кров'ю чорною впиватися облиш, —
Ридаю я згорьований, — проте мовчить душа.

Нехай би вже покинула нарешті сім небес,
Щоб над коханням зглянутись, — моя тремка душа.

Нехай би вже упилася кривавими слізьми,
Лишень не збайдужіла би, — моя жаска душа.

О Творче Всемогутній! Мені допоможи —
Нехай смиренно слухає мене моя душа.

Печаль і туга крутяться весь час навкруг життя, —
І з ними притуцьовує Абдулова душа.

Переклад Івана Лучука

АБДУЛМЕДЖИД ЕФЕНДИ (XIV ст.)

Тутар

гъазель

Бу фелек нечюн мени даим къара къында тутар?
Бу атым Сейф олдугъычюнми къара къында тутар?

Къанда бир эрдем эри булса аны козьден салып,
Тегме бир эрдемсиз эрни козь къарагъында тутар.

Сёзлеримнинъ джевхерин ариф кориб, къадрин билиб,
Коп баалы дюр бекин даим къулагъында тутар.

Ал билен алды гонъуль менден бир ай юзьли мелек,
Ким муанбер хал-и эсвад ол янагъында тутар.

Хусн ичинде ёкъ назири, лякин ол джан-и джихан,
Даима ашыкъларыны иштиякъында тутар.

Адети будур хамише бивефа машукъанынъ,
Ким анынъ васлын тилесе — ол фиракъында тутар.

Бу фелек джеври бекин Сейфи Сарай багърыны,
Ол юзю ай хиджр отунынъ ихтиракъында тутар.

Держить

газель

Чому ж мене талан отсей, як піхви чорні, держить?
Чи ймення Сейф — насправді сейф: як піхви чорні,
держить?

Хоч ти достойник на всі сто, а доля зігнорує —
Негіднику під урожай чорнозем орний держить.

Мої ж бо самоцвіти слів мудрець бере на вухо.
Де, як сережку дорогу, нерукотворну, держить.

І не шукайте красотуль над неї, душу світу, —
Коханців у жаданні стріч вона соборно держить.

Така вже в неї звичка, бач, облудна й віроломна,
Що пожадальників своїх в розлуці зморно держить.

Талан Сейфі Сараїя — в палкій жазі згоріти:
Місяцелика в далині його відпорно держить.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

СЕЙФІ САРАІЯ (1321–1396)

* * *

ГЪАЗЕЛЬ

Севдюгим бен адегийлер джаныдур,
Къаму хублар хубынынъ султаныдур.

Кечти Лейли, кечти Ширин хублыгъы,
Ушбу кунъ меним махым девраныдур.

Бендесидюр боюнынъ серв-у чынар,
Ай-у кунеш юзюнинъ хайраныдур.

Янагъы сайрулара алма сатар,
Дудагъы дердийлернинъ дерманыдур.

Не янакъ ким — мат этер тазе гулю,
Не дудакъ ким — мысрый шеккер кяныдур.

Энгеки зинданына тюшкеп эсир —
Ол ки бу кунъ Юсуф-и Кеньанидур.

Къаша, козе алданырса даийлер,
Мухсиннинъ теферрудж-и рахманидур.

* * *

газель

Моя кохана — то душа-людина,
Княгиня племені вродливого, як диво.

Краса Лейлі, краса Ширін пощезли,
Тепер моїй зорині царювать судилось.

Од личка в неї кипарис та явір,
І сонце, й місяць — у захопленні жаждивім.

Її цілунки — зцілення заслабим,
А щоки — яблука на торзі молодильні.

Ох, щоки — і троянду усоромлять!
Уста — чи не з Єгипту цукор одрядили?!

Не впадь до ями нижче підборіддя —
Спізнаєш, мов Юсуп Кенан, лиху годину.

З дороги зіб'ють воджая ці брови.
Але Мухсіну в них — мандрівочка правдива.

Переклад Миколи Мірошніченка

МЕВЛА КАДІ МУХСІН (XIV ст.)

Кыт'а

Фиракынгъдын меним халим сорар болсанъ эгер
джана —
 Конъюльде нар у козьде аб у дильде ах олур пейда.

Сенинъ мургъ-и хаялинъни ичинде асрамакъ ичюн
 Болубдыр кирпичим бирле къафес бу дийде-и бина.

Меним ол Хан-ы Менълиш ким мухаббет мюлькин
шахымын
 Джиханнынъ мюльк-ю малына гъурурым ёкъдурур
асла!

Тита

Любове, не питай мене, яким я за розлуки став, —
В очах сльозиння, в серці жар, а на вустах зітхання
й крик.

Я в кліть зіниць із пруттям вій всадив крилатого.
Той птах —
Про тебе мрія потайна, що замкнута, либонь, навік.

Став Хан Менглі володарем держави муки і страждань —
При владі й золоті себе він на приниження прирік.

Переклад Миколи Мірошниченка

*Райете мейль идериз,
къамет-и диль-джю ерине*

ГЪАЗЕЛЬ

Райете мейль идериз, къамет-и диль-джю ерине,
Тугъа диль багъламышыз — какюль-и хош-бу ерине.

Хевес-и тир у кеман чыкъмады дильден асла:
Навек-и гъамзе-йи диль-дюз иле эбру ерине.

Сюрериз тыгъымызын зевкъ у сефасын хер дем:
Сим-тенлер иле олан леззет-и пехлю ерине.

Герден-и тевсен-и зибада къутас-и диль-бенд
Багълады гонглюмизи зюльф иле гисю ерине.

Серериз эсб-и хунер-менд-и саба-рефтари
Бир пери-шекль' санем, бир гозю аху ерине.

Гонглюмиз шахъид-и зиба-йи джихаде вердик —
Дильбер-и мах-рух у яр-и пери-ру ерине.

Сеферин джеври чокъ уммид-и вефа иле вели
Олдыкъ ашуфтеси бир шух-ы джефа-джю ерине.

Олмушыз джан иле биллях, Гъазай, гъазайе тешне,
Къаныны душмен-и дининъ ичериз сув ерине.

Проста душа для нас ліпша, як простий ріст

газель

Проста душа для нас ліпша, як простий ріст,
Від чорних брів миліший кінський хвіст*.

До луків тужимо ми все й до гострих стріл,
Більш ніж до гарних лиць та до жіночих тіл.

Товариш наш — меч гострий та твердий,
Байдуже до пухких та білих нам грудий.
... **

Ми серце до коня в'яжем, що бистро ніс,
Не до маленьких ніг та золотистих кіс.

Острогами коня зіпнем, хай бистро грає,
А жадна Пері нас очима не спіймає.

Ми присвятилися війні й боям святим,
Рум'яне личко й стан дівочий — менше з тим!

Душа в нас кожного лиш боротьби жадить,
Замість води й вина нам кров ворожу пить!

Переклад Івана Франка

* Так зв(анії) бунчук, що служив татарам за воєнний стяг. (Прим.
І. Франка.)

** І. Франко у перекладі цієї газелі опустив четверту строфу.

* * *

Г Ъ А З Е Л Љ

Биз муджахид кјулунъыз — безль идериз джан-у сери
Падишахым, не дейим? Сонъра туярсинъ хабери!

Къачмазыз тир-у теберден чалышуб дин ёлуна
Ол беним бойнума — гер вар исе анынъ заруры!

Биз де икъдам идериз вармагъа бир кунъ илери:
Кери къалмаз, аны биль, хер ким олурса дженк эри.

Маджера-и сефернинъ вирдини шерх эйлер исем:
Истина, идене те'сир иде ол гъам хабери.

Азм идер олды Гъазайи сефере, султаным:
Къыл анъа хайру дуа — ол да кјулунъыз, дженк эри.

* * *

газель

Я борець твій і невільник, віддам голову і душу.
Чого хоч, мій падишаху? Що ж іще сказати мушу?

Волю дай мечам і стрілам! Стать за віру у всіх згода.
Сам беру на свою шию, якби з того вийшла шкода.

А ми також всі готові, лишим лиш малую решту;
Хто лиш дужий, той не стане, поки не дійдем до Пешту.

Якби про всі небезпеки бою хтів я тут балакати,
Не один із тих, що слуха, з болю мусив би заплакати;

Та Газаї в бій рушає і одного лиш благає:
Слузі твому, мій султане, твоя ласка хай сприяє!

Переклад Івана Франка

Зубур къалеси тухаразасында

ГЪАЗЕЛЬ

Телхкям олсакъ аджебми? — халымызны бир корюнъ —
Бурнумыздан кельди, биллях, аджджы суйу Зубурынъ.

Эхли ислям иллерин кяфир хасарет эйледи:
Эй худанатерсилер! Сиз рушвет алынъ, отурынъ!

Арса и резм ичре биз къанлар дёкюб къан агъларыз —
Вади-и ишретде сиз джам-и сефа зевкъын сюрюнъ!

Хайли биахенъкъ имиш къанун-и девлет нагъмеси
Эй, мудеббирлер! Баре анынъ къулагъыны бурунъ!

Санманъыз дар-уль аман олан мекян къалыр сизе,
Бойле къалса бир эки кунъ дахи сабр идинъ, корюнъ!

Бир тедарик олмаз исе гитди эльден мемлекет —
Итимад итмезсенъиз этраф-и алемден сорунъ!

Эй, ватандан айру хер дем дженк иден бичарелер —
Раст эйленъ — тири михнетде бея яйын къурунъ!

Иртиша бирле мевали джем-и динар этмеде
«Эллезине екнузуна» айтини иткюрюнъ!

Хан Гъазай сыдкъ идюб бу назмы къылмышдыр реван —
Гер яман сёз сёйлер исе аны Зубурдан сорунъ!

В обороні фортеці Зомбор

газель

Не дивуйте, що гіркий вам поздоров шлем в своїм
горі!
Гірко-бо нам, не солодко, а гірка й вода в Зомборі.

Ось джаури, мов собаки, на іслама край напали, —
Ви ж там сидите й берете хабарі, як перше брали.

Ми тут плачем, проливаєм кров свою у лютім бою,
Ви ж там п'єте з чар розкоші, граючися між собою.

. . . . .
. . . . .

Як не буде нам підмоги, край наш піде до шайтана;
Як не вірите, спитайте хоч би в самого султана.

Бідолахи, що в Стамбулі сидите там для науки,
Беріть стріли, беріть луки й прибувайте без принуки!

На державнії основи наші — вже приходить скруха,
Та на всяку мудру раду в вас лише глухії вуха.

Щиру правду вам говорить Газі-Хана вірш у горі...
В кого серце ще не впало, навістить його в Зомборі!

Переклад Івана Франка

* 1. Франко у перекладі цієї газелі 4-ту і 5-ту строфи опустив.

Бакъий

гъазель

Сакъыя! Мей суна корькюм — деме сюхбет бакъий:
Бу джиханде оламы кимсейе девлет бакъий?

Меджлис эхли козь идер гелмиш олурса агъяр
Сорадыр ки: «Бу да ким?» — сонъра сиясет бакъий.

Чешмими тигъ-и бея къылса дахи сед паре
Сийнемизде йине ол меър-ю мухаббет бакъий!

Дюнъ гедже хабе варуб ичмишдим джам-и висал
Джан димагъында бу кунъ дахи о леззет бакъий!

Герчи биз мюльк-и адемден нече йылдыр — чыкъдыкъ,
Билюриз — мюльки бакъайе йине авдет бакъий!

Эй, Гъазай! Ичелим мей, дийелим яране:
Хаби рахат иделюм ким — йине михнет бакъий!

Перехідна

газель

Гей виночерпе! Влий вина, гульба — перехідна!
І влада наша зійде як юрба перехідна.

Зібранці в захваті: до них прибивсь якийсь новак!
І подивляють: «Хто ж він є?» — судьба перехідна.

Шматує очі на сто крат напасті січенець, —
То з сонця закохання б'є сяйба перехідна.

Учора уночі вві сні я випив чашу стріч,
Але нещезна й досі хіть — хотьба перехідна.

Хоч із країни небуття ми вийшли в давній час,
Проте повернемось туди — ходьба перехідна.

Ей Газаїю, випиймо вина й зійдім на спів!
Потому — відпочинок, сон, — тяжба перехідна.

Персклад Валерія Ляхевича

Долаб

м е с н е в и

Ёл устюнде ёлукъдым бир долаба,
Дидим, ничюн сюрерсинъ юзь бу аба.

Делинмиш багърынъ у къаддинъ букюльмиш,
Гозюнъ яшы аягъынъа дёкюльмиш.

Недир ашыкъмысынъ, вармы фиракъынъ?
Бу къурбетте кимедюр иштиякъынъ?

Джигер бойле сенинъ лейл-ю нехарунъ,
Ки ёкъмыдыр элинъде ихтиярунъ.

Недюр баис хеле бойле фигъана
Букюльмиш къаметинъ, дёнмюш кемана?

Хем агъларсынъ, хем инълерсинъ дем-а-дем,
Бу гизли дердинъи бильмез хич адем.

Долаб ишитти бенден бу хитабы,
Зебан-ы халиле вирди джевабы.

Хаберсиз адем-огълу маджерадан,
Къазадан биль диме чюн у чирадан.

Юдже дагълар иди эввель мекаяным,
Беним де вар иди таб у туваным.

Млинове коло

месневі*

Набрів я у мандрах на млин водяний,
Спитав його кола: «Чом вид твій сумний?

Чом груди пробиті і зігнений стан,
Чом прискають сльози з очей, мов фонтан.

Мо' винне кохання, розлука, чи ні?
За чим твоя туга на цій чужині?

Минаються ночі, минаються дні,
Рятунку — ні близько, ні в даліні.

Від плачу гіркого страждань носія
Дугою зігнулась постава твоя.

Ти стогнеш від знаних тобі катувань,
А що призвело до нестерпних страждань?!»

І коло зітхнуло, і смутку назло
Своєю говіркою так почало:

«Що можеш ти, сину людський, про це знать.
Судилось так, видно. Дарма мудрувать.

Були колись гори притулком моїм,
Зросло я там деревом дужим, міцним.

* Месневі (з араб. — подвоєний) — жанрова форма східної поезії. Здебільшого, чимала за обсягом поема, всі рядки якої римуються попарно.

Акъярды хер заманлар дешт сары,
Реван олуб аягъым чешмесари.

Тутуб хер янымы къолум-будагъым,
Чемен узьре туруб хердем аягъым.

Башымда къумру ву тугърач отерди,
Земинимде нидже гуллер битерди.

Либасым гех ешилъ, гех ал олурды,
Хаза вакъты зерим памал олурды.

Бенефше баш урурды сола-сагъа,
Нихаль-и невресим туруб аягъа.

Сафа иле тутуб джамыны ляле,
Сачарды джюр'асыны хаке жале.

Олуб нергиз гозю хер гидже би-хаб,
Олурды нукъл-и меджлис анда уннаб.

Эсюб бад-и эджель нагех йыкъылдым,
Кесильди бих-иомрюм анда бильдим.

Бюке гельмез иди хергиз кеманым,
Йыкъылдым къалмады таб у тюваным.

Хеман дем кесдилер къолум-будагъым,
Сюрмекчюн бири дельди аягъым.

Такъуб бойнума анда рисманы,
Ки бильдим къалмады ишрет нишаны.

Къани ол мюргзарым, лялезарым,
Диригъа гитди эльден ихтиярым.

Мій час просівався піском золотим,
Струмком дзюркотів попід схилом крутим,

Навсібіч тяглись мої руки-гілки,
Вкриваючи листям мені гомілки.

Мій одяг зеленим, червоним бував,
Я сипало злото на голову трав.

Жили в моїх кучерях різні пташки,
А долі пишались барвисті квітки,

Вертіли голівками у всі кінці,
Тяглися угору й мої пагінці.

Розтулений келих тюльпан наставляв,
Щоб капку цілющу роси упіймав.

Щоночі очей не skleпляв лиш нарцис,
Що мудрістю вславив би весь цей меджліс.*

Та враз чорний вихор звалив мене з ніг,
Життя перетяв мені смерті батіг.

Такого ніколи мені не було:
Не стало снаги, похилилось чоло.

Відтяли умить мені руки-гілки,
Просвердлили в тілі великі дірки,

У зашморга шию взяли нашвидку,
Й не стало від раю мого ні знаку.

---

* Меджліс — зібрання, засідання, парламент.

Мени къылдылар анда хаке ексан,
Ки эфгъан эйлер идим анда налан.

Нидже йыл гечди ву джисмим къуруды,
Ешилъ тоным къарарды ву чюрюди.

Зекерья тек мени анда бичерлер,
Ишит имди бана не иш гичерлер

Къылуб тахта мени хем мых урурлар,
Теджеммю эйлеюб суе сюрюрлер.

Дёнермен ол замандыр бу замандыр,
Билюрсенким фелек иши ямандыр.

Йиди Эйюб тек багърымны кирман,
Гъазая чаре не, сёйле не дерман?

Сёзюмден ибрет алгъыл сен де, эй, хан,
Фелек милькинде варсыз джюмле михман.

Гъурур итме сакъын сен де джихана,
Гюлердим бен де нидже натувана.

Фелек бир еди башлы эдждехадур,
Ки накъд-и омор-и адем хакъ гыдадур.

Нидже мюрселлере зехрин ичюрди,
Нидже юзьбинъ вели андан гечюрди.

Нидже шехлер гелюр анда олур мат,
Мурад узьре сюрюльмез бунда хич ат.

Не хош димиш бу эбаты бир устад,
Ки хер дем де анунъ рухы ола шад.

Тюльпанів поля і пташина сім'я,
Все зникло, і знищена гідність моя.

На порох її обернули кати,
Залишивши право стогнать і клясти.

Збігали роки, всохло тіло моє,
І одіж зелена вчорніла й гниє.

А далі, немов Зекерію, бігме,
На дошки вони розпиляли мене!

Зігнули у коло, забили цвяхи
І в воду спустили, катюги лихі.

Отак і кружляю від давніх часів.
В якійсь лютій долі причини усі.

Скажімо, Ейюба гризуть хробаки,
Яка йому поміч? Поради які?

Урок цей ти, хане, до серця прийми:
В цій тлінній оселі лиш гості всі ми.

І сам перед світом шануйся, не пнишь,
Бо й я над слабкими сміялось колись.

А доля — мов семиголовий дракон,
Що люду без ліку бере у полон.

Пророків багато струїла вона,
Спасенників скільки в облуду ввела!

Царям доля ставила «мат» без проблем,
А спробуй без неї піти хоч «конем».

Диляверлер джихана тоймадылар,
Заманынъ хамлесине доймадылар.

Ки алданма арус-ы дехре зинхар,
нидже арслан хеляк эйлер о мурдар.

Не хал олса анъа диль вирме бари,
Вефалу диб бу къахбе рузигяры.

Гечюрме гъафлет иле рузигярунъ,
Ки вар икен элинъде ихтиярунъ.

Дилерскюн ким иришесин кемале,
Тевеккюль къыл хер ишде Зу'ль-Джеляле.

Ики алемде истерсенъ ферагъат,
Акъыт гозюнъ яшын эйле таат.

Сёзюнъ хатм ит, йитер дидинъ, Гъазай,
Ки таат къыл диле Хакътан ризайы.

Риза вир хер ким гельсе къазадан,
Худадан биль Худадан биль, Худадан.

Сказав гарні вірші один раз піт,
Хай дух його тішиться вічно, як світ:

«Душі молодця мало світу всього,
А час не наситить і серця його.

Ти світу в весільнім ошатті не вір,
Він левів хоробрих понищив, вампір.

Ти долі зрадливій душі не вручай,
По нетрях не никай, в пітьмі не шукай.

І спосіб недбалий життя відкидай.
Допоки є сили, свій шлях обирай.

Якщо досконалості прагнеш в житті,
Лиш з Богом ти можеш її досягти.

А спокій жаданий в обидвох світах
Покора надасть з покаєнням в сльозах».

То що ж, Газаїю, цю повість кінчай
І ласки покірно в Аллаха прохай.

Корися усьому, що доля несе,
Від Бога, від Бога, від Бога усе.

Переклад Віля Гримича

* * *

К Ъ О Ш М А

Хасб-и халим беян эйлейим
 Горь нейледи ахир бу ферьяд бени
 Дерд-и фиргъатими иян эйлейим
 Къуртар бу ферьяддан эйле шад бени

Къалдым бу фенада шаллар ичинде
 Бир мерд-и гъарибим иллер ичинде
 Гъубар олмыш икен ёллар ичинде
 Эсюб бир кенара сюрди бад бени

Керсм къыл хатырым йыкъуб сындырма
 Гозьлерим яшыны къана дёндюрме
 Гъарибим къапунъда мелюль гёндерме
 Медед ихсан эйле къыл кюшад бени

Долубдыр гёзьлерим къан иле немден
 Хич халий дегильдир серим ситемден
 Халяс булмыш икен гирдаб-и гъамдан
 Эйледи бу фелек горь бербад бени

Дер ки Кямилъ, сени арадым булдым
 Лютфи чокъ бир керем кянысынъ, бильдим
 Пайинъе юзь сюриб къапунъа гельдим
 Эйле мурад узьре бер-мурад бени.

* * *

КОШМА

Повім тобі про горе потаємне:
 Вточила доля через край мені
 Журби, — аж явне в зорі потаємне.
 Звільни з жалів і втіху дай мені!

Я — вгорнений в шалицю світоброда,
 Я — всім чужий і ниций світоброда,
 Я — зійшлий на стежиці світоброда, —
 Хоч крихту співчуття украй мені!

Не руш душі, що прагне милосердя,
 На кривцю сліз не перетворюй; стверди
 Свою гостинність — і хай будуть щедрі
 Твої долоні: цим зарай мені.

В очах моїх — відсвітні серця рани,
 А в мізку від твоїх докорів шрами,
 Тараниш мені совість і — тираниш...
 Скинь тінь свою, мов птах Гумай, мені!

Кяміль рече: ти маєш слово чемне,
 Ти — джерело доброчину недремне, —
 І я прийшов до тебе недаремне:
 Ти хліб потреб переламай мені!

Переклад Валерія Ляхевича

Олур

гъазель

Ярдан джевр-ю керр хакъикъат олур
Экиси дахи джана миннет олур.

Кунь олур — тутар саадете девр
Санма, хер дем, дила, нухусет олур.

Усрунъ чюн сонъуджы юсире чыкъар
Шеби хиджране сабах вуслет олур.

Джюмле этдиклери ракъибе келюб
Омарын ан къариб некбет олур.

Девлет эль версе — эрсе хизметине
Ашыкъа къуллугъынъ сиядет олур.

Рах-и дильберде хаксар олмакъ
Иззет амма — гонъюль не иззет олур?

Чекме гъам гер тезахим иде гъумум:
Хер ише, чюн, Афифий, гъает олур.

Буде

газель

Утиску й туску з люблянкою — буде,
Втім, це душі забавлянкою буде.

Днини якоїсь утішиться серце,
Щастям уповниться — склянкою буде.

Злидні — в гаразди перейдуть, а нічка —
В ранок, де стріча з смуглявкою буде.

І лиходію воздасться: у нього
Всяка надія — кривлянкою буде.

Щойно ж закоханому поталанить,
Рабство його — уявлянкою буде.

Пилом з-під ніжок коханих укритись —
Честь, а душі це — люлянкою буде?..

Всім тим, Афіфію, не переймайся:
Ділу кінець — позбавлянкою буде.

Переклад Миколи Мірошніченка

* * *

Г Ъ А З Е Л Ъ

Горюнмиёр — баис недюр — ортада ол назик миян
Вар, эй саба, горь — къандадыр ол гьондже-и ширин зебан.

Сан ийд-и адхадур, шеха — ашыкъларынъ болюк-болюк
Башладылар гездирмеге къурбан ичюн куюнъде джан.

Фиркъат дахи ки ийд ола бир адед чешминъ, хеле
Бир сюрх-и джаме гийдюрюр банъа бу чешм-и хун-фешан.

Ийд олур эйлерсенъ эйя гелмез элинъден мерхаба
Диль дердини эй, дил-рюба бильмез гидермисин
хеман.

Па-бус-ы диль-даре нидже ола Афифий дест-рес
Сен бир геда-и натюван ол падишах-ы кямран.

* * *

газель

Не видно тонкостанної у колі... В чім причина?
Гей вітре, взнай, що руженька солодкомовна чинить?!

Приходь, шахине! Свято жертв!.. Офіруються душі
Закоханих — тобі ж, тобі, що в райських височинах...

О, скільки маєш ти очей на святі розлучання?! —
В пурпурні шати нас вдяга твій зір кровоточивий...

Я до такого свята вже готовий — ігноруєш
Квизливі кволощі і квил моєї сопілчини.

Як цілувальник ніг її, Афіфію, допоки
В шахині будеш прошаком? — а годі вже клячити!

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Къоймуш ад

гъазель

Ол ки зати паки бихемтасына «Ху» къоймуш ад
Ярда косътермиш адын — анъа «аху» къоймуш ад.

Рухи махзе ад ичюн усад язмыш «элиф», «дал»
Элифе «къадд», дала, джана, «джа'д-и гисю» къоймуш ад.

Эйлеюб бир зеррейн васи фелекден «диль» демниш
Анъа бир мухри зия гюстер къылуб «О» къоймуш ад.

Та'би пакинъден чыкъан аби зиял шиар ки:
Эй Афибий — эхль-и диллер «джу-и диль-джу» къоймуш ад.

АФИФИЙ АФИФИЙ АФИФИЙ

Називав

газель

Власну суть найчистішу він «Все» називав,
Словом «виш» на коханій корсет називав.

Букву «н», букву «і» у відпручливім «ні»
Для цнотливиці вивів писець — називав.

Букву «и» долучив, а з небес прихилив
Дужку місяця: в «ній» ти спасен, — називав...

Він, Всевишній, — любові пречистий дунай,
Що Афії — дунаєм пісень називав.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

АФІФІЙ ЛЮДИ АФІФІЙ

* * *

гъазель

Йыгълауб абрулеринъ — шеклинъ корюнди чюн хилял
Халкъ еmez-ичmez олды — ашыкъ-и шейда мисаль.

Гях «ре» олды, гях-и «дал» мах-и нев, диль-я!
Ремз идер, сан, «ре» вез' ким — олмакъ истер гъайре «дал».

Сум хиджринъ мах-и висал олса, нигяра, гъам дегиль —
Ашыкъ-и садыкъ олыджакъ ахири ийди-и висал.

Хаби рахатда ятан би-дар бильмез къадринън:
Дерд иле би-дар олан ашыкъа къыл арз-и хал.

Халынъ афйоны гъидасын булма ильден, хасте диль:
Бенде-и кемтер Афибийе демезсинъ: — «Кейфе хал?».

АФИФИЙЕ ДЕМЕЗСИНЪ

* * *

газель

В риданні брови твої стали скидатись на півмісяці —
Мов у знетямі од любові народ не їсть, не п'є всуціль.

Півмісяць, букву «С» явивши, уповниться до букви «О».
І пощербатіє зворотньо, й воскресне в букві «С» по цім.

Гнітючий Стримувальний місяць перейде в місяць
Обіймань,
І Свято зустрічей постане любовію — вінцем вінців.

Кому не спиться через щастя — не знає той тобі ціни,
Безсоньку, хворому коханням, — звірятись можеш
навпрямці.

Боляща душе, не пошукуй для себе зцілення в людей!..
Мене б, Афіфія, спитала, як в світі цім — звести кінці.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

АФІФІЯ АФІФІЯ АФІФІЯ

Олыджакъ

гъазель

Невдживаным киби бармы кишийе яр олыджакъ?
Гъам чекерми — къам у алем анъа агъяр олыджакъ?

На'ле зар эйлер исем гуль юзюнъе къаршу шаха —
Бульбуль итмезми фигъаны — гулю гульзар олыджакъ?

Мюфтийе ашкъ-у мухаббетден олундыкъда суаль
Деди: — Джаиз дурур ол — ашыкъ дийдар олыджакъ.

Сен гули гульшени хюсне нече уйкунсенъ керек
Багъ-и алем гулининъ да'мени пюрхар олыджакъ.

Эй, Афифий! Гёрен ол яр-и вефадары деди:
«Бойле олмакъ керек иште кишийе яр олыджакъ».

АФИФИЙ АБДЫШ АФИФИЙ

Стане

газель

Чи є ще юнка над мою, котра у злюб зо мною стане,
Котра сумує, бо для всіх зчужіло-неземною стане?

Якщо, глядаючи тебе, я застогну, моя шахине,
Чи всоловіє соловей, троянда гущиною стане?

Спитали в муфтія: любов чи дозволенна? — і почули:
Не заборонена, якщо люблянка вам жоною стане.

З подолом, повним колючок, троянда світового саду —
Це віддзеркалення твоє мені навік маною стане.

Хто бачив приятних дівчат — Афіфієві взяти радить.
Таку ж у подруги життя, а інша — чужиною стане.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

АФІФІЄВІ ВЗЯТИ РАДИТЬ

Дөртлик

Хамд ол падишаха ләйикътыр,
Джумле мевджуттан о файыкътыр,
Ёкъ икен ресмий тавр-и мевджудат,
Халкъ эдиюп джумлее верди харекят.

Чотиривірш

Падишахові світу — хвала і честь,
Він од всякого явища — вище єсть,
Бо в творіння, які без руху,
Вклав надію на дію духу.

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Госытермез

гъазель

Бу черх-и сифле-первер эхл-и таб'а джууд госьтермез
 Мета-и ма'рифет гуя зияндур суд госьтермез

Чекер бир перде да'им диде-и хасрет-нигех узьре
 Рух-и джанана бакъсам эшк-и хун-алууд госьтермез

Олуб сенг-и хавадисден шикест айине-и таб'ым
 Мурадым узьре руй-и шахид-и макъсууд госьтермез

Табабет госьтерюб хер захмыма эльмас бенд эйлер
 Мюрюветсиз фелек бир мерхем-и бихбууд госьтермез

Н'ола атеш-эсер олса севады ши'р-и Резмининъ
 Деруны хане-и атешдюр амма дууд госьтермез

Скупа на виказ

газель

Щедротна доля нечестивим! Чесним — скупа на виказ.
Скарбівня знань до тіла втіх облесним — скупа
на виказ.

Мій зір тьмяніє від сльози зажури на ніч кромішню:
Щока люблянки сяєвом нещезним — скупа на виказ.

Душі моєї дзеркало розбите камінням лиха:
Краса люблянки образом воскресним — скупа
на виказ.

Мені алмазну товч у рани сипле жорстока доля,
А зцілювати зціленням чудесним — скупа на виказ.

Вірша Резмія вуглиться чернетка на попіл болю, —
Душа ж, узята полум'ям небесним, — скупа на виказ.

Переклад Валерія Ляхевича

Эйледим

гъазель

Кендюми кендюм иле кендюм перишан эйледим
Алдануб захид сѣзюне гъайре из'ан эйледим.

Эйлеуб Хади хидает чюнки кельдим кендюме
Кендими кендимле билюб хаке ексан эйледим.

Кендюми салдыкъча хаке издияд олды зияд
Сонъра кесрети гечюб бен кесб-и ирфан эйледим.

Диль Хюмасы сайд-и дильдары деруни азм идюб
Дам-ы тевхид ичре кендюм арз-ы джанан эйледим.

Кендюме иззет билюб кенди вуджудым ёкълугъын
Дам у данеден гечюб кендюми султан эйледим.

Кендюнъе кендинъ герексе — биле горь сен кендюнъи
«Мен 'ареф» сыррыны, захид, кешф-у и'лян эйледим.

Чюнки гельдим, Иззий-а, кендюме — бильдим кендюми
Кенди дердиме йине кендюмле дерман эйледим.

АБДУЛ-АЗИЗ ИЗЗИЙ (1611-1694/95)

Учинив

газель

Я засмучений собою — сум, скорботу учинив:
Звірився аскету-зайді, мов мерзоту учинив.

Водиря на шлях провівши, я в ество моє вернувся
І себе пізнав із себе — прах достоту учинив.

Щойно в прах себе повергнув і нових намножив знань —
Ремесло із просвітління для роботи учинив.

Птах душі Гумай, гляділий як мисливець на Любов,
За сильця єднання з Вишнім сплату плоттю учинив...

Маючи за честь постати безтілесно, я — постав
Тим султаном, що гараздам твердо спротив учинив.

А якщо собі потрібен ти, аскете, — взнай себе:
Щоб дослідження істоти — вдруге... всоте учинив.

О Іззію! Ти вернувся, ти пізнав себе дотла —
Зцілення в собі для себе поворотом учинив.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

А524ч16-А373 73374 (1611-1694/95)

* * *

гъазель

Айа, салик олан рах-и худае —
Идюб ифна вуджудынъ — эр сефайе.

Сюлюкинде сефа-у зевкъы олмаз
Шевкъ ким — мейль эйлее накъши фенайе.

Шараби шевкъ иле сираб олмаз
Иришмезсе зияляли васли яре.

Бу Иззий къулунъы азад эйле,
Айа — алим олан эсрар-у разе.

АБДУЛ-АЗИЗ ИЗЗИЙ

* * *

газель

Мандрівче, ти до Бога взяв дорогу,
Кинь існування — щастя не од того.

Узори небуття по тім колюччі —
З подвижництва такого втіха вбога.

Як не сягнути й тіні стрічі з Любим,
Проллються вина пристрасті на погар.

Свого раба Іззія ти, Всезнавче,
Позбав блукань і хиб наскількимога.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

МБДУ 16-1373 33374

Дюшди гонълюмиз

гъазель

«Кюнт-у кенз» эсрарыны сейране дюштю гонълюмиз,
Сыр ичинде сыр олан султане дюшди гонълюмиз.

Сюрет-и алеми зиял-и заиль олдыгын билиб
Ол бакъа мюлькиндеки султане дюшди гонълюмиз.

Тешне-леб вади-и хайретде гезеркен саде диль
Ляй-и ма'аллах хамры иле къана дюштю гонълюмиз.

Диль Хюмасы сае салды чюнки хер бир мензиле
Зилли арш' аллах иле зыллане дюшди гонълюмиз.

Иззий-а! Дильде олан гевхерлери назм эйлеюб
Дюр ичинде мюнтазам дюр-дане дюшди гонълюмиз.

АБДУЛИ-АЛИЗ ИЗЗИЙ

Залюбилася душа

газель

У престіл, що ввесь із тайни, залюбилася душа.
У приховані султани залюбилася душа.

Знаючи, що світ у Бога під десницею — це тінь,
В віковічного Султана залюбилася душа.

У вино злиття з Аллахом на дорогах здивувань
З перешерхлими вустами залюбилася душа.

Птах Гумай, провісник щастя, скинув тінь свою на тлум —
В протінь Божого спонтану залюбилася душа.

Гей Іззію! З серця взявши, ти знизав перлини слів...
В ту вервицю, Богом дану, залюбилася душа.

Переклад *Миколи Мірошніченка*

А52946-А373 13374

* * *

Ийш-у нуше, немет долу софрая гозь атмагиль,
Аят зевкы, ферахлыгы гельмез ялнъыз бу иле.

Бакъ сен, ляле киби сюсьли, нарын чичек шукранле
Бутюн омюр гыдаланыр факъат согъан, сув иле.

* * *

.....

Стіл, що в наїдках та винах, зжираєш очима весь,
 Стежиш, щоб втіхам життєвим і щастям рахунок вівсь, —

Ти на тюльпан тендітний та долевдячний дивись:
 В соках його обнялися води й сонячна вись.

.....

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Мотайбей

п о э м а

(п а р ч а л а р)

*(Польша кыралынынъ Сеймде яткан
чыкышындан)*

Ол заман лехли кыралы нейледи,
Еди беклер беклерин джем эйледи.
Эм дахи баярларны кетирдилер,
Бир алий меджлис кыурып отурдылар.
Башлады кырал сёзюн ол дем аман:
«Билириз фырсаат кечип бу заман,
Менде олан мал хазине, кимде вар,
Москов, немсе, франсыз иллери,
Эр бириси берип манъа аскери.
Иште бу йыл бен сефер кыылсам керек,
Кырымтатар халкыны кырсам керек...

*(Потоцкийнинъ кыралнынъ сёзлерине нисбетен
берген джевабы)*

«Татар халкы, ки аджеп халкытыр, билинъ,
Тезине олмаз, бар, улу тедарик кыылынъ.
Душманымыздыр бизим, ки кьоркъарыз,
Санки кьурттыр, кьоюн киби урькериз.
Келип онлар ель киби эсер гидер,
Нидже юзь бинъ аскери басар гидер.
Эм сен бу сене тедарек кыыласынъ,
Немсе, франсыздан аскер аласынъ,
Ки аджеп беадер олур эр бири,
Биз кьоюunuz санки, онлардыр борю.

ДЖАНЧИКАМШЕД (XIII аср)

Мушкетер

п о е м а

(ф р а г м е н т и)

(З промови короля Польщі на засіданні сейму)

Тоді король всепольський Владислав
Всіх воєвод — великий сейм — зібрав.
І шляхтичі, гордливі, як орли,
Й магнати пребагаті прибули.
Пихатий зал, шумливий, замовчав —
І Владислав промову розпочав:
«Панове! Невблаганно час летить...
Моїх багатств — нікому не злічить!
Чи в мене сили найманців малі? —
Є німці, є французи й москалі.
Можливо, скоро військо поведу —
Зруйную Крим і винищу орду!»

(З відповіді Потоцького на промову короля)

Татарський люд — неودیозний люд,
І знищити його — великий труд.
Страшні для нас ординці-хижаки:
Ми — наче вівці, а вони — вовки.
Як налетять, промчать, мов ураган,
Все витопчуть, на втіху ворогам.
Рихтуймося ж ретельно до боїв —
Наймем і німців, інших чужаків.
Хай першими вони ідуть у бій.
За ними — нас всепереможний стрій.
Походом підем бистрим і страшним —

ДЖАНІШКАМЕД (XVII ст.)

Келеджек сене улу сефер кыылалым,
Уджюмле барып Кыырым халкыын кыыралым.
Бу йыл дестир вир банъа, барайым,
Озу кызагынынъ алыны кыарайым.
Эгер мутый олмаса, кыылыч урайым,
Илин, койин — джумлесини алайым.
Озу узерине нидже исар кыалайым,
Кыыркъ бинъ аскернен анда бен варайым,
Сераскеринъ олып, азыр турайым».

*(Украина гетманы Богдан Хмельницкийнинъ мезкюр
вазиеттен чыкыув ёлларыны арагъаны акъкында)*

Ол заман Озу халкынынъ атаманы
Малиска иди Батавский* душманы.
Ол Малиска ишитти бу хабири,
Акълы кетти башындан тары-мары.
Джумле Озу кызагын джем эйледи,
Муаребе атешин шем' эйледи...

*(Б. Хмельницкийнинъ эльчилери Кыырым ханы III Ислям
Герайгъа украин халкынынъ полония шляхтасына кыар-
шы курушлеринде ярдым сорап кельгенлери акъкында)*

Дидилер ки, эй бизим султанымыз,
Баш урып, селям кылды атаманымыз.
Батавский сексен бинъ аскер иле,
Кельмек ичюн тедрик идти bize.
Илимизи, койимзи йыкъса керек,
Джумлесини эп ота якъса керек.
Келеджек йыл эм Кыырыма кельсе керек,
Кыырым халкыын кыоймайып алса керек.

* Малиска, Батавский — кыырымтатарларнынъ лакъырды тилинде
Б. Хмельницкийнинъ (Малиска) ве Потоцкийнинъ (Батавский) адлары.
Изаат ве ремаркалар Ю. Къандымнынъ.

Татар я знищу, я зруйную Крим!
Ще подивлюсь, чим дишуть козаки!
Які вони виношують думки?!
Якщо повстанням снить о цій порі.
Зведу нові фортеці на Дніпрі!
Я посаджу на палі верховод!
Я в ярма хлопський запряжу народ!..
Вестиму сорок тисяч вояків,
Лише б, великий крулю, ти звелів!»

(Про те, як український гетьман Богдан Хмельницький шукав виходу з посталої ситуації)

Почув ці вісті — вкинувся у гнів
Богдан Хмельницький*. Він січовиків
Рушати на Потоцького* призвав.
Над Запоріжжям зблисла булава,
Осяявши увесь Дніпровий Низ, —
І спалахнуло ватрище війни.

(Посли Б. Хмельницького прибули до кримського хана Іслама Герая III з проханням надати військову допомогу українському народові в борні проти польської шляхти)

«Великий царю, — мовили послы, —
Ми гетьмана поклони принесли.
На нас могутнє польське військо йде,
Магнат Потоцький розбишак веде.
В Потоцького девіз: «Пали й карай!» —
Він хоче спопелить вкраїнський край.
А через рік — на Крим спрямує вдар.
Щоб вигубити впень усіх татар...»

---

* У простій мові кримських татар Б. Хмельницький звався Маліска, а Потоцький — Батавскій (так їх названо і в Джанмухамедовій поемі).
Коментарі та ремарки Ю. Кандима

*(Тогъайбейнен Богдан Хмельницкийнинъ полониялылар-
нен олгъан чарпышмалары акъкъында)*

Бир дахи Озу къазакълары кельдилер,
Ол Тогъайбей, ол саатте нейледи.
Зари кылып, ах... фигъан эйледи,
Атамане диди имди не дуралым?
Дурмаялым, эман кылыч уралым.
Ол Тогъайбей къазакъ иле би кеман,
Кяфирин къаршы(сы)на чыккып урды эман.
Озу халкъы джумле къаршы турдылар,
Бир-бирине топ, тюфеклер урдылар.
Эм семаден къудрет окъун аттылар,
Бир саатте ол кяфири кырдылар,
Чокъ аскерлер анда телеф одылар.

*(Тогъайбейнинъ Украина ве украин халкъыны душмандан
къорчалавда озъ джаныны ортагъа къоюп, батырларджа
дженклешкени акъкъында)*

Ол Тогъайбей къазакъ иле би кеман,
Кяфирнинъ къаршысына турдылар эман.
Гъазылар оны корип, кылыч урур,
Санарсынъ ки, кыямет къопмыштыр.
Тогъайбей ортада джурюр иди,
Санарсынъ саргъуш арслан киби иди.
Элине эльмаз кылыч алмыш иди,
Дюньянынъ варлыгъыны унутмыш иди.
Кимсе сѣз итмеюп, ол дем зи беа,
Эйбет иле корюнирди, адждер беа.

Ол Тогъайбей ене кирди
Кылычыны бояндырды ал къане.
Биндиги ат, эсбабы къан иди,
Шекли инсан, сурети арслан иди.

*(Про те, як Тугайбей і Б. Хмельницький розбили
численне військо шляхти)*

Прийшли до Тугайбея козаки
І правду розказали — не казки.
Він спершу головою похитав,
Замисливсь і, нарешті, проказав:
«Ну що ж, вперед! Оголимо шаблі!
Нас не злякають воріженьки злі!»
І полководець й гетьман — обнялись,
На смерть в бою стояти поклялись
І повели татар та козаків...
І скоро бій запеклий закипів...
Свистіли стріли.

Грім ревів з гармат.
Шаблі дзвеніли — й падав супостат.
Однак і з наших теж у тім бою
Багато хто склав голову свою.

*(Про те, як Тугайбей, не шкодуючи свого життя,
боронив Україну від польських загарбників)*

Похоронили ми своїх сердег
І влаштували шляхті Судний день.
І мчав у першій лаві Тугайбей —
Ляхам чорніло небо голубе.
Татарська шабля — блискавка немов,
На ній диміла зловорожа кров.
Де грюк мушкетний, де гарматний рев,
Там бився Тугайбей, неначе лев...
Без вершників гасають румакі...
Татари гинуть, гинуть козаки...
Куди мчав Тугайбей, мов ягуар, —
Вже без голів там рейтар і гусар.
А Тугайбей рубає знов і знов —
Грабіжним зайдам випускає кров.

Мейдан ичине кирип ойнар иди,
Санарсынъ от киби янар иди.
Ич олюм кельмез иди ойнине,
Шойле биль ки, бир къурт киби корюне.

. . . . .

Шаркъа, гъарба чыкъмыштыр онынъ ады,
Джиан ичре беллидир онынъ намы.
Не ере варса ол эр заман
Фетх идер о, санки олдыр къараман.

Змагаються в шаленстві вояки,
На погляд збоку — начебто вовки!..
Мчить Тугайбей, веде вперед загін,
Тож ляшки-панки бачать свій загин.

. . . . .

Вмируші, може, й ці мої рядки,
Та слава Тугайбея — на віки!
Ніхто його у битвах не зборов!
Героєві — і вдячність, і любов...

Персклад *Степана Литвина*

Сеферите

Йигит кьолунда кьамчы бар, «Мен!» дегенге джеза бар.
Эй, огълаңлар, топлашыңъ, тезден бизге сефер бар.

Алашалар наллансын, окъ-яйлары майлансын,
Эгер агъач бакъылып, къавурмалар къайналсын.

Ал кылычны аскыдан, чек къайракъны юзюне,
Къылычыңъ эгер акъ болса, къара тюшмез козюңе.

Эки тыршав, бир аркъан асынъыз эгер къашына,
Къызыл мешин назарлыкъ такъынъыз атнынъ башына.

Сеферлик атны семиртме, дёнен болса арымаз,
Семиз атынъ ёл алмаз, баргъандан сонъ ярамаз.

Чекменинъни тартып кий, къалпагъынъны басып кий,
Ёлда ёкътыр анайынъ, керегинъни бакъып джый.

Кельди эмир сарайдан, чыкътыкъ ёлгъа Мамайдан*,
Дуамны алдым анайдан, окъларымны бабайдан.

Тал теректир мамайлар, яв юректир мамайлар,
Эрдель** ашып сефер бар элял этинъ анайлар.

* Мамай — Къырымда койнынъ ады.

** Эрдель — нимдики Хмельницк вилястиндеки Каменец-Подольск шээр.

Сефернаме, або Слово про похід

Наказ надійшов суворий — джигітам виконувать слід...
Батири! В похід ізбирайтесь, у дальній тяжкий похід!

Підковуйте пильно коней і стріли жиром змастіть,
Рихтуйте добротні сідла і м'ясо в дорогу беріть.

З гвіздків шабельгаси знімайте, гарненько шаблі гостріть:
Якщо забіліє шабля, то очі не будуть чорніть.

Кріпіть до сіделець пута і довгий міцний аркан,
Вчепіть до гриви од вроків сап'янний свій талісман.

Лошак у похід не годиться! Бо він ще росте — слабкий.
Однак підведе в поході й рисак, якщо — загладкий.

Надіньте-но шапку-бирку, вдягайте-но добрий чекмень,
Збирайтесь в похід ретельно: сж їдете не на день.

Наказ надійшов од хана — рушаємо з Мамає*.
У батька узявши стріли, узяв напуття в мамі я.

Мамаїці стійкі та дужі — і де ще таких знайти?!
Йдемо за Ердель** далекий — благословіть-но, брати!

* Мамаї — назва села в Криму, мамаїці та бек Мамаї — жителі села.

** Ердель — кримськотатарська назва м. Кам'янка-Подільського
(нині — в Хмельницькій області).

Эгерленди чал торы, башы йылдыз кыашкыадыр,
Хан кыолунда йигит коп, Мамай беги башкыадыр.

Етмиш чора янында, ат ойнатып чыктылар,
Етмиш ана етмиш тас сув септирип чыктылар.

Дуа этип анайым, чыдамады байылды,
Етмиш атнынъ тозаны туман болып джайылды...

Топлаш болды бизлерге Гъазы Кермен* чёлюнде,
Кызыл явлукъ, къара кыамчы джумлемизнинъ элинде.

Таттан** кельди одаман, Кефе тюбю кыараман,
Барын, Аргын, Къарт Кыпчакъ джумлесинден
кыоджаман***.

Давул-зурна, той-байрам, еди кунде топлаштыкъ,
Етмиш кыурбан чалдырып, джав ёлларын ойлаштыкъ.

Еди бинъ огълан бир болып, атны сувдан тептирдик,
Еди саат бир тыныш Акъ Джылгъада кечирдик...

Эрдель шеэри акъ шеэр, кыоджамандыр джамиси,
Бу шеэрде кыатышты бизге Богдан тёresi.

Богдан баяр зор баяр, эдиеси кыыркылама:
Кыыркъ айгъырман, кыыркъ бугъа, джумлеси эп сайлама.

* Гъазы Кермен — шимдикчи Каховка шаэри.

** Татлар — Кыырымнынъ чёл районларында яшагъан кыырымтатарлар ярымаданынъ дагъ этеклери ве дагълыкъ районларында яшагъан кыырымтатарларны бойле алландыра эдилер.

*** Барын, Аргын, Къарт Кыпчакъ — кыырымтатар кыабилселерининъ аллары.

В гнідого на лобі — зірка, тож коник сіяє: сідлай!
Премного джигітів у хана, та кращий з них — бек Мамай.

Бійців сімдесят у нього — гарцюють на скакунах.
Матусь сімдесят хлюпнули із тазиків воду на шлях.

В молитві мати ридає, аж падає у бур'ян,
А пил з-під копит спадає — так яром тече туман...

Побіля Казикермена* спинилися ми в степах.
Хустки на руках черлені, а ще — нагаї в руках.

Герой з-під Кафи приїхав — він татів** палкий вожак,
Сильніший, аніж Барин той, Аргин і Старий Кипчак***.

А зурни сім днів гучно грають, а в барабани все б'ють.
Аллахові семеро жертв, щоб ляхів здолати, несуть.

Сім тисяч джигітів рікою живою укинулись в плин —
За Ак Джилгою****, братове, стояли ми сім годин.

В Ерделі білокаміннім сіяє красна мечеть.
Зустрів нас Богдан-боярин — слава ж йому і честь!

Це ж нам дарував князь-боярин сорок баских
скакунів,
Це ж нам дарував князь-боярин сорок найкращих
волів.

* Казикермен — нині м. Каховка.

** Тати — назва кримських татар, що жили в передгір'ї та горах.

*** Барин, Аргин, Старий Кипчак — назви кримськотатарських родів.

**** Ак Джилга (Біла Улоговина) — назва місцевості й населеного пункту, розташованого на протилежному березі Дніпра.

Хан чадыры къашына къурулды баяр чадыры,
Сыйлавнына къойдылар сыйламаджы батырны.

Адилъ Герай* Богданман кенъештилер танъгаджек,
Къопай лехли панынынъ къопайлыгъын алгъанджек.

Къара къушлар илери, эки къолда Акъ къушлар**,
Ат налланыр, къайракъ ойнар, агъартылыр къылычлар.

Хабер алдыкъ, ёлумыз батакъ орман, акъ тикен,
Бу сеферге сав кетип, кимлер сав къайтар экен?..

Бизлер къыпчакъ огълумыз, чамургъа батар
чыкъармыз,
Кунеш чыкъса къурутыр, сув тапылса чайкъармыз.

Баш язысын козь корер, йигит эр шейге конер,
Джан къуртулса селямет, агъув адджы эм отер.

* Адиль Герай — Кырым ханы, 1665—1670 сенелеринде ханлыкъ тах-
тында булунды.

** Къара къушлар — Акъ къушлар — къаравул фериклерни.

Побіля шатра Герая* князь розіпнув своє,
Батира до нього послали: хай князю поміч дає.

І радивсь Богдан із ханом велику ніч неглуху,
Як військо ляхів розбити, як збити з панів пиху.

Хай в центрі — птахів'я Чорне, на флангах Білі птахи**...
Шаблі наші гострі-гострі! — дрижи собі, враже лихий!

Дорога до місця битви крізь ліс межи багон лежить.
А хто з нас поляже завтра, а хто — зостанеться жить?..

Сини кипчаків, йдемо ми без огляду на багно:
Бо одяг нам висушить сонце — і грязь відпаде все одно.

Написано так на роду нам: загине хтось у бою,
А хтось — залишиться жити, славлячи долю свою.

Переклад *Степана Литвина*

* Герай — мається на увазі хан Адиль Герай, що обійняв кримський престіл у 1665—1670 роках.

** Чорні птахи — мається на увазі ударні загони кримськотатарської кінноти; Білі птахи — відбірні запасні підрозділи кінноти. Називали їх так, очевидно, за султанами з пір'я одноіменних птахів, здавна використовуваних як сторожові та бійцівські.

Усандым

к ъ о ш м а

Фелек идти хасрет чешм-и местиме,
Дияр-ы гьурбети гездим усандым.
Агълаяракъ сенглер алуб дестиме,
Бу дердли сийнеми эздим усандым.

Къалмады зерредже сабре такъатым,
Гозьден уйкъу гитди тенден рахатым,
Къалмамыштыр гъайры къула миннетим,
Михнет потасында сыздым усандым.

Ёнюм Хакъкъа тутдым, юзюм тураба,
Гонъюль махрум къалмаз гелен хитаба,
Хиджран маджерасы сыгъмаз китаба,
Къалем аджиз олды яздым усандым.

Дели гонъюль истер исенъ се'адет,
Бинюб ашкъ атына итме сефахет.
Эввели мелямет сонъу хедамет,
Мухтеза-йы ашкъы сездим усандым.

Омер нелер чекти хиджран элинден,
Горен ибрет алыр чешм-и селинден.
Ярын джефасындан, халкъын дилинден,
Бен кенди кендимден бездим усандым.

Ашыкъъ чилер (1621-1707)

Втома

к о ш м а

В зажуру доля вкинула мене,
Життя на чужині — не вдома: втома
Змагає тут. Не камінь серце, не
Тверде — я плачу: у сіроми — втома.

Заслала очі стуми паполома,
Та сну нєма. Нєспокою свідома
Душа, а тіло клякне — мов судома
Його звела, хоч невагома втома.

Людська злоба відома, хай їй грець!
В Аллаха ж — остаточний рішенець!
Ні крихти сил не маю на терпець,
Але спасен я буду. Злома-втома

Перо моє геть одкидає. Щастя
Мчить на коні любові. Занапастя
Йому — за ристі впасти — не надасться
В повільнім русі: то й зникама втома.

Однак, Омере, довгий час розлук —
Тож плини сліз не вирятують з мук...
Втім од люблянки, од людей навкруг
Тобі дасть визвіл нерухома втома.

Переклад Валерія Ляхевича

Сенинъдир сенинъ

к ъ о ш м а

Бу айн-и уйюным
Акъан чешм-хууным
Бу сууз у дерууным
Диль-и эргянууным

сенинъдир сенинъ,
сенинъдир сенинъ,
сенинъдир сенинъ,
сенинъдир сенинъ.

Гонъюль пюр-мелульдир
Бейябан-и гъамда,
Рех-и фиркъатде бир ёл
Гель эй рехнюмууным

дю чешмим алиль,
булунмаз делиль,
азмыш зелиль,
сенинъдир сенинъ.

Бу ах у энийним
Бу шевкъ-и мелялим
Бу хеджм-и сайидим
Бу дерд-и фюзууным

бу хиджр у гъамым,
бу айн-и демим,
бу бахт-и кемим,
сенинъдир сенинъ.

Бу шал иле бу тадж
Къамусы ёлунъда
Бу чары анасыр
Бу джем'ан екууным

бу хыркъа аба,
хебадыр хеба.
бу хефти къаба,
сенинъдир сенинъ.

Омер дар-и гъурбетте
Я фехм у фирасетте
Бу базар-и михнетте
Бу акъла гунууным

нем вар беним,
нем вар беним,
нем вар беним,
сенинъдир сенинъ.

Твоє все, твоє

к о ш м а

Зірниці в зіницях	— Твоє все, Твоє;
Криниця-слізниця	— Твоє все, Твоє;
Душа-вогневиця	— Твоє все, Твоє;
Серцева світлиця	— Твоє все, Твоє.

Душа спопеліла,	очниця зболіла,
В пустелі страждання	немає деліля*,
Шляхи перехресні,	незнане довкілля...
З'явивсь, зоревице,	— Твоє все, Твоє.

Оця жалівниця,	скорботи в'язниця,
Відрадн скарбниця,	життя дарівниця,
До щастя зазниця	і зла сповісниця,
Ця — тисячолиця...	Твоє все. Твоє.

Халат, і шаліця,	і ця шапка-бирка, —
Усе це нікчемне	в очах недовірка.
Чотири початки,	сім тіл і ця мірка
Зійшлися в людині,	— Твоє все, Твоє.

Омере, в чужині	усе, що є в мене, —
Єдине віднині;	усе, що є в мене, —
З торговища тліні;	усе, що є в мене, —
Мій розум і безум,	— Твоє все, Твоє.

Переклад Валерія Ляхевича

* Деліль — так називалися вихідці з Хиджазу, що проводили османських паломників на прощу в Мекку, а в переносному розумінні — духовний наставник, суфійський вчитель.

Неден сонъра?

с е м а и

Шу къаршыдан кельген дильбер
Келир амма, неден сонъра?
Бир селямгъа къаилъ олдым,
Берир амма, неден сонъра?

Багъчада ачылгъан гуллер,
Далында отъкен бульбуллер.
Бизни ошеклеген тиллер
Чюрюр амма, неден сонъра.

Корьдим яреминъ юзини,
Опытим достымынъ козини.
Арадым булдым изини,
Булдым амма, неден сонъра?

Къолымдан учурдым базы*,
Етер, эттинъ манъа назы.
Ашыкъ Умеринъ ниязы
Кечер амма, неден сонъра?

АШЫКЪ УМЕР

---

* Баз — шапк, къуш.

Таж коли?

с е м а ї*

Та вродниця, що йде назустріч,
До мене прийде?.. Таж коли?
Озветься у розлуннім люстрі
Її зов-призов?.. Таж коли?

Садки вберуться у троянди,
Затьорохкочуть солов'ями,
А язики, від брехень п'яні,
Усохнуть притьма?.. Таж коли?

Лиш очі милої побачу —
Що духу мчу до них, неначе
Буй-тур, що хоче нетерпляче
Відчути прив'язь: «Таж коли?!»

Впустив Ашик Омер, не вдержав
Сапсанку в сонячній одежі?
Тепер терзається бентежно:
— Я їй обриднув?.. Таж коли?!

Переклад *Миколи Мірошниченка*

---

* Семаї — жанр близькосхідної поезії, подібний до співомовок з ритмікою дервіського пританцювання.

Джиане вермет сени

гъазель

Къачма менден, севдигим, ямане вермем мен сени,
Тенде джаным бар экен, душмане вермем мен сени.

Ачылмамыш гъондже гульсинъ, мен билирим
Дженнетинъ багъындаки мейвае вермем мен сени. къадринъи,

Къапынъда къул олмакъ киби, олырмы девлет манъа!
Бундан артыкъ бу джианда олырмы иззет манъа.

Яшадыгъынъ хане исе коринир дженнет манъа,
Ойле биль, дженнеттеки йигитлере вермем сени.

Ашыкъ-севда оланлар сени Лукъман этселер де,
Хаста олмаз вуджудым парча-парча этселер де,

Бутюн дунья малыны манъа тартып берселер де,
Денъишмем бир тель сачынъны, джиане вермем сени.

Ашыкъ Умер дер, северим, тенде джанымсынъ меним,
Малым-мульким, бутюн варлыгъым эм джанымсынъ
меним.

Мен сенинъ бир хызметчинъим, сен эфендимсинъ
меним,
Еди дияры запт эткен дженкчиге вермем сени.

Не віддам тебе

газель

Не втікай, кохана! Ворогу-очмані не віддам тебе!
Поки плоттю душу міцно обіймаю, не віддам тебе...

Ти — лише трояндний пуп'яшок, та знаю я йому ціну.
Нащо й овоч з раю, як тебе тримаю? — не віддам тебе.

Рабський вартівничий, служка у покоях — тим багатий я,
Мій це пошанівок, іншого не хочу навіть знати я.

Чуюсь едемітом при твоїй світлиці, при кімнаті, я.
Фору дам джигітам, п'ястуки зжимаю — не віддам тебе.

Ти для них, шалених, — як Лукман-цілитель, я ж —
заклятий враг.
Тільки-но їх воля — плоть мою здорову порубають враз.

Волосинку з тебе в обмін за багатства, більшені щораз,
Не погоджусь дати, я ще сили маю — не віддам тебе.

Знай, Омер говоре, ти — душа у тілі, в рухові моїм,
Ти — моя коштовність, музика всесвітня в слухові моїм.

Я — слуга, ти — пані, зоряне писання в духові моїм.
Збійцю світовому я меча зламаю — не віддам тебе.

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Не багъ дуйды, не багъбанджы

с е м а и

Бугунъ бен бир багъа гирдим,
Не багъ дуйды, не багъбанджы.
Гулюнъ шефталисини дердим,
Не багъ дуйды, не багъбанджы.

Багънынъ дуварындан аштым,
Къырмазы гулюне къоштым.
Опытим, сардым, эяллаштым,
Не багъ дуйды, не багъбанджы.

Багънынъ къапысыны ачтым,
Санарсынъ дженнете дюштим.
Толдырдым бадесин ичтим,
Не багъ дуйды, не багъбанджы.

Сааринъ танъ ери атты,
Бульбуль эльван-эльван отти.
Джевхерий юкюни тутты,
Не багъ дуйды, не багъбанджы.

Не знав ні сад, ні садівник

с е м а ї

Забрів сьогодні я в садок —
Не знав ні сад, ні садівник.
Набрав там персиків, квіток —
Не знав ні сад, ні садівник.

Я через пліт у сад стрибнув
І до троянди шмигонув,
Обняв її, обцілував —
Не знав ні сад, ні садівник.

Я браму саду розчинив,
І рай мене заповонив,
Я келих взяв і спорожнив —
Не знав ні сад, ні садівник.

Аж тут і світлий день настав,
І соловей защебетав,
Скарб Джевхерій запліч завдав...
Не знав ні сад, ні садівник.

Переклад Віля Гримича

Гонъуль сенден айрылырмы?

с е м а и

Не агъларсынъ эля козьлюм,
Гонъуль сенден айрылырмы?
Бу гузеллик сенде экен,
Гонъуль сенден айрылырмы?

Эп гузеллер мында кельсе,
Ашыкъынъ алыны бильсе,
Джумле алем гузель толса,
Гонъуль сенден айрылырмы?

Гузеллер кельсе джиана,
Хуспинъ олмазды бахане,
Падиша олсанъ девране,
Гонъуль сенден айрылырмы?

Ол Джеvhерий кельмийиндже,
Гъондже гулюнъ дермейиндже,
Я сен, я бен ольмейиндже,
Гонъуль сенден айрылырмы?

Чи міг би я кинуть тебе?!

с е м а ї

Не плач, кароока моя.
Чи ж міг би я кинуть тебе?!
Ця врода всесильна — твоя,
Чи ж міг би я кинуть тебе?!

Збери всіх красунь звіддалік,
Хай знають, що я твій ашик*,
Хоч був би красунь повен світ,
Чи ж міг би я кинуть тебе?!

Зійшлись би хай кралі в наш стан,
Чи згас би твій чар хоч на гран?!
Шахиня красунь — це твій сан!
Чи ж міг би я кинуть тебе?!

Докіль не зірве Джевхерій
Бутони трояндні твої,
Допоки ти й я ще живі,
Чи ж міг би я кинуть тебе?!

Переклад Віля Гримича

---

* Ашик — закоханий пост.

Бири фиркъат, бири гъурбет, бири ашкъ

к ъ о ш м а

Къуртуламам учь несненинъ элинден.
Бири фиркъат, бири гъурбет, бири ашкъ.
Учю бильмез бир-бирининъ алындан,
Бири фиркъат, бири гъурбет, бири ашкъ.

Ашкътыр бени севда иле сёйлеген,
Фиркъаттыр джевр иле синем дагълатан.
Гъурбеттир козьлеримден къан агълатан;
Бири фиркъат, бири гъурбет, бири ашкъ.

Бахри киби умманлары юздюрен,
Меджнун киби сахралары кездирен.
Ферхад киби дагълар башын къыздыран;
Бири фиркъат, бири гъурбет, бири ашкъ.

Бен билирим, беним акълым шашыран,
Бени севдигимден джуда дюшюрен,
Мухаббет дерьясын баштан ашыран:
Бири фиркъат, бири гъурбет, бири ашкъ.

Джевхерий дер: — Дерсим алдым оджадан,
Окъуйып хатм эттим къара эджадан.
Къоч йигити пир эйлейип къоджадан;
Бири фиркъат, бири гъурбет, бири ашкъ.

Любов моя, розлука й чужина

к о ш м а

Три речі спокою не хочуть дати —
Любов моя, розлука, й чужина,
Не хочуть одна одну визнавати —
Любов моя, розлука й чужина.

Любов жадає душу виливати,
Розлука — серце в камінь убирати,
А чужина — криваві сльози лляти, —
Любов моя, розлука й чужина!

Моря на океани обертати,
Меджнуном у пустелях заблукати,
Фархадом гори поперевертати —
Любов моя, розлука й чужина.

Хто прагнув мене глузду позбавляти,
Із любою моєю розлучати,
Кохання океан перепливати? —
Любов моя, розлука й чужина.

Хто змусив Джевхері уроки брати,
Життя від А до Я перечитати,
Хто хлопця приневолив дідом стати? —
Любов моя, розлука й чужина!

Переклад Віля Гримича

Зияде

к ъ о ш м а

Не къачарсынъ бенден, эй, юзи махым,
Сени севен вармы бенден зияде?
Руз-у шеб дурмайып алырсынъ ахым,
Ашыкъым, агълатма бундан зияде.

Гедже-куньдюз бир висале эрмедим,
Бульбуль олып гъондже гулинъ термедим.
Бу джефалар недир бен де бильмедим,
Вармы ки бир залым сенден зияде?

Сёйле мурадынъны мен де билейим,
Инсаф эйле, чокъ агълаттынъ, кулейим.
Къабул эйле сёзюм, къурбан олайым,
Хаддим ёкътыр санъа бундан зияде.

Эрджайисинъ, гъондже гулюм къокъулмаз.
Кечер гидер хатирчигим сорулмаз.
Дер Джевхерий: мах юзюнъе бакъылмаз,
Якъар хуснинъ бени нардан зияде.

Більше, ніж я

к о ш м а

Годі мене уникати, мій місячний цвіт.
Чи міг би тебе хтось кохати більше, ніж я?
Зойки мої чує вдень і вночі цілий світ,
Ніхто сліз не міг би пролляти більше, ніж я.

Злитись з коханням, на жаль, не судилось мені,
З ружі твоєї пелюстя зібрати не зміг,
Нащо ж торттури терпіти було день при дні,
Ти лихо — хто може це знати більше, ніж я?..

Прагнеш чого ти? Які пожадання твої?
Дай усміхнутись, бо сплакав я очі свої.
Слову моему повір: офіруюсь тобі.
Хто б міг перешкод подолати більше, ніж я?!

Люба моя, незрівнянна, трояндний розмай!
Щезне усе, і мене не згадають, — нехай!
О Джевхерію, не вглянься в той місячний сая —
Спалить!.. Хто ж годен палати більше, ніж я?!

Переклад Віля Гримича

* * *

ГЪАЗЕЛЬ

Уфтаде-и дям-ы сер-и зинджир-и джефайыз,
Бир зюльф-и сияхкяре къул олмагъа сезайыз.

Гер шах-ы серирдар олурса н'ола джанан? —
Гъаммы чекериз биз дахи куюнде гедайыз.

Итмеклик ичюн хак-ы рехин дийдейе сюрме
Хер шам у сехер талиб-и тешриф-и сабайыз.

Бир пула сатарса бизи агъяре аджеб ми?
Ол афет-и гуль-чехрейе чюн бад-ы, хевайыз.

Эйлерсе Невайи н'ола эш'арымы тахсин? —
Биз де сильсиле-и хан-ы Къырым — Менъли Герайыз.

* * *

газель

Б'ємося ми в тенетах, мордуємося в кайданах,
Бо в рабстві у чорнизни кучериків коханих.

Коли б на трона сіла вродливиця бездушна —
Стояли б ми у брамі прощаччям голодраним.

Щоб пилом ніжок ніжних одтіювати очі,
Красуню виглядаєм і звечора, і зрана.

Продати нас чужинцю за гріш — простіш немає,
Бо ми трояндоликій — даремщина неждана!..

Якби ці вірші схвальність у Навої дістали —
Зрадив би Крим за мене, Менглі Герая, хана.

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Догъар

гъазель

Шеб махв олуп хемише ки неджм-и саарь догъар,
Энджам-ы инхизамда михр-и зафер догъар.

Абистен-и сафа вю кедердир лейал эп
Гюнь догъмадан мешиме-и шебден нелер догъар.

Ол сенг-дильден эйлеемем сельб-и мерхамет,
Мешхурдур ки сулб-и хаджерден гюхер догъар.

Уммюль-хабисе динсе н'ола духтер-и резе
К'андан мюдама фаджире-и шур у шер догъар.

Эп пендж-бейт олурса аджеб ми гъазеллерюм
Рахмий хемише заде-и таб'ум бешер догъар.

МУСТАФА РАХМІЙ (?-1751)

Нарождается

газель

Удосвіта, коли зоря довкілля стягне — народжається,
А мла поразки зазнава, і день звиятно народжається.

І доживає ніч своє, вагітна втіхою чи сумом,
Бо з лона невідоме щось, немов дитятко, народжається...

В такім збентеженні й моя кам'яносерда милоданка,
В породі-вроді кам'яній коштовність тяжко
народжається.

Не диво, що й дочку лози родительською лих назвали:
Виновий камінь в неї муж — од них нетяма народжається.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Асреттир

гъазель

Гоньюль бир тыфл-ы гуль-рухсар-ы мюстеснае
асреттир,
О бульбульдир ки, гуя гъондже-и ра'нае асреттир.

Хумар — алюде-и е'с олды диль сакъый фиракъынъле,
Бу нушануш-ы гъамда сагъар-ы сахбае асреттир.

Дегиль айнымда мюргъ-ы хааб-ы рахат учтыгъы гозьден,
Хаялинъле гоньюль шеб та сехер ру'яе асреттир.

Бу сукъ-ы кѣхнеде севдагеран-ы джинс-и ирфанынъ,
Бутюн дад-у ситед итдиклери сермае асреттир.

Сер-и рахында хак олса Халим ол къадд-и шишадынъ,
Йине даманына юзь сюрмеге чюн сае асреттир.

В тузі

газель

Душа моя за тим дитям трояндоквітним всенько в тузі,
Вона — мов соловей, який за пуп'яхом тугеньким
в тузі.

Чіпнарю мій, я захмелів через розлуку і розпуку,
Душа червоного вина за кубком чималеньким — в тузі.

Я не журюся, що з очей моїх злетіла сну пташина,
Та ж я і так без сну вночі: за образом любеньким —
в тузі.

На цьому ярмарку життя, де торг вирує безоглядний,
З усім вторгованим добром коханці молоденькі —
в тузі.

Халім би прахом ліг в поріг тієї, що з самшитним
станом,
Чи став би тінню пелени, а доти він — сумнений.
в тузі.

Переклад Віля Гримича

Эгленджемиз

гъазель

Ашыкъ-и шуриде-хализ зардыр эгленджемиз
Кюндж-и гъамда дерд-и ышкъ-ы ярдыр эгленджемиз.

Эйлесек эндише яринъ зульф-и перчининъ н'ола
Халл олунмаз укъде-и дюшвардыр эгленджемиз.

Бир болюк перване-и безм-и беля вю михнетиз
Пертев-и шем'-и рух-и дидардыр эгленджемиз.

Санмасын Сирет бизи эгленджесиз эхл-и хева
Ней киби хер демде ах-у зардыр эгленджемиз.

Наш талан

газель

Закохані, несміливі, тож муки — наш талан,
В куті страждань нестерпний біль розлуки — наш талан

А кільчик кучерявки любої — хоч не чіпай:
Кільце терзань і мук через розлуку — наш талан.

Ми, наче нетлі, юрсами летим на промінь бід:
Порив до саява ніжних щік подруги — наш талан.

Сірите, ми — з людей розважних чи людей розваг?..
Стогнати, як сопілка, взята в руки, — наш талан?!

Персклад Валерія Ляхевича

Кефе дестаны

Кефе карантининден чыкъты бир атеш,
Ич кимседен ёкътыр ярдым Кефеге.
Дженк мейданы киби инъледи саващ,
Чокъ виляет языкъ деди Кефеге.

Зебанийлер дёрт яныма кельдилер,
Баштан-аякъ мешин урба кийдилер,
Къанджер иле олюлерни чектилер,
Къана, кимден ярдым олсун Кефеге.

Къарадан, эм дерьядан багъланды ёллар,
Башымызгъа недир кельген бу аллар?
Джем олып эписи зарланып агълар,
Бу не буюк, зор феякет Кефеге.

Агълашты джумлеси, шашты эр инсан,
Ай, вай этерек эйледи фигъан.
Къаплады Кефени этти пис зиндан,
Иришкейди бир хидает Кефеге.

Джами иле кильселери къапалды,
Эр кес яшавдан, джанындан усланды.
Эп ольген олюлер атешке янды,
Ойле къопты бу къыямет Кефеге...

Эвлят бабасыны арап буламаз,
Къаравуллар ёлда беклер, ёл бермез,
Кефе яс ичинде. Ич кимсе кульмез,
Не зулумдыр олды гъарип Кефеге.

Кафська легенда

Карантин у Кафі — крики та вогні.
Хтось допоможе Кафі? — не допоможе, ні.
Всюди стогін, зойки, неначе на війні...
Гей райони, як Кафі не співчувать?!

Впали санітари, мов раптовий сніг.
Може, то зі степу чужинців набіг?
Одяглись у шкіру з голови до ніг...
Звідки допомоги Кафі виглядять?

Всі шляхи закрито — по землі й воді,
А роздолля тільки горю та біді.
І старі голосять, й дітки, й молоді...
Кафо, покарав тебе Господь, видать.

Тужать передмістя і шумний майдан.
Кафо, ти красуня чи брудний зіндан*?
Розгубились люди, в них тривожний стан...
Господи, пошли на Кафу благодать!

На мечеті, церкві — поцілуй замки!
Стали плаксіями люди-бідаки.
У вогнях згоряють сірі мертв'яки.
Судний день у Кафі — гіршого не ждять.

І сини не можуть одшукать батьків,
І нема проходу від вартівників...
Кафа у скорботі... Де веселий спів?
Кафу полонив якийсь зажера-тять.

* Зіндан — підземна в'язниця.

Севинмедик, ич кульмедик биз бир кунь,
Кучюк-буюк — эпимиз олдыкъ тамакюн.
Чаре ёкъ чыкъмагъа. Ич дегиль мумкюн,
Кимсе бильмез бу не алдыр Кефеге.

Карантинге биз де кирдик, не чаре?
Артыкъ эштен-досттан олдыкъ бичаре.
Топлады, къувурды сыкъты бир ерге,
Замстлендик. Языкъл олды Кефеге.

Дёрт-беш юз тахтадан япылды япымыз,
Къапалыр акъшам, ачылыр саба къапымыз.
Дуагъа башладыкъ биз мында эпимиз,
Олмагъан эди бойле сыкълет Кефеге.

Эр кунь саба эким келир де бакъар.
Тюрлю сылтав иле бизлерни якъар.
«Пошел дурак», дер де турмай о къачар,
Не ал олды, бу да миннет Кефеге.

Забитлер къапынынъ огюнден кечер.
Калентирджи келип йипини чекер.
Йипни чеккенде эм берир хабер,
Бу да бойле бинъ «бешарет» Кефеге.

«Пошел ты к чёрту», — деп багъырыр,
Бизни копек чагъыргъандай чагъырыр.
Бойле алдан эр кунь башынъ агъырыр,
Чокъ шикъяет этемиз биз Кефеге.

Одунымыз ич булунмаз, эм ёкътыр комюр,
Устюмиз ачыкътыр. Ягъмакъта ягъмур.
Астымызда олды бир къарыш чамур,
Шимдиден сонъ ёкъ хидает Кефеге.

Ми давно забули про утіхи й сміх.
І панує голод і катує всіх...
І того не видно, хто б нам допоміг.
Вивтікали, Кафо, з тебе влада й знать.

Що ж, на долю нашу випав карантин.
Де мої друзяки й вірний побратим?
Нас загнали, люди, в темінть тісноти...
Як нам Кафи жалко: спасу не видать!

В дощаній халупі нас десятків з п'ять.
Ані спать не хочеш, ані уставать.
І лише молитва щира — благодать.
Більшому вже лиху в Кафі не бувають!

Лікар оглядає грубо, як собак,
Любить познуватись він і сьак і так.
Лиш розкриєш рота — крикне: «Геть, глупак!»
Тяжко, важко, Боже, в Кафі проживать...

За мотузку в дверях смика санітар,
Офіцер глузує — п'яний бенкетар,
Грима на нещасних, на братів-татар...
Наші муки в Кафі трудно передать.

Всі кричать на тебе, до шайтана шлють
(І звідкіль береться в персоналу лють?),
А тому позицій болі не здають, —
На людину в Кафі нині наплювають.

Дрів нема й вугілля. Холод дістає.
І немає даху — дощ безжально ллє.
Бруд — аж по коліна. Як життя нас б'є!
Кафі, мамі рідній, гірко так страждать!

Къыркъ эки кунъ калентирде бекледик,
Козълеримизден къаплы яшлар биз тѣктик.
Кимимиз нидже асретлик эм зар чектик,
Олса эди бир мерамет Кефеге.

Он эки кунъ Булгъанакъта би къарар.
Исар тюбю боран, ягъмур, къар ягъар.
Эштафет ёлладыкъ, ич кельмез хабер,
Кимлери де олур джеллят Кефеге.

Чакъмакълыкътан чыкъты бир къар туфаны,
Уфюрди учъ саат, тутты эр яны.
Кимлер корьген бойле туфан, боранны,
Кимден ярдым олур экен Кефеге.

Эй, шанлы эфендим, эм падишамыз,
Бу Кефе шеэрини сен назар эйле!
Япылды карантин. Тизильди ташы,
Санки олды къуш кечильмез бир къале.

Бир начальник тайинленди усьтюне,
Кимиси де тюшти онынъ къастына.
Кимиси де мудже айтты достына,
Чокъ мусульман тюшти онынъ ичине.

Джеваплар сѣйледи кимсе инанмаз,
Олюм хаберине жанлар даянмаз.
Ниджелер къоркъар ич де алданмаз,
Ачылса хазинелер, малгъа бакъылмаз.

Дѣрт яңымызны къаравуллар сардылар,
Гъафлет юкъусында келип бастылар.
Ана-баба эвлядындан кусътилер,
Чагъырышты сабийлер, кельди амангъа.

Ми на карантині сорок дві доби.
Скільки пережито горя, кривд, тужби!
Тягнуть нас в багаття — зайві тут гроби...
Кафі майбуття, напевно, не діждать!

Булганак* під снігом — тут буран летів,
Мало не два тижні люто клекотів...
Звісточки немає нам від посланців.
Іще дужче в Кафі почали ридать.

І ще дужче виє, стогне буревій,
Дужчого немає в пам'яті людській.
Не стає терпіння й духу, Боже мій!
Звідки ж будеш, Кафо, порятунку ждять?

*

Великий царю, мудрий падишах,
Ти нашу Кафу зором осіяй!
В нас карантин. В пітьмі наш небокрай.
Міцна фортеця — не проб'ється й птах.

В нас є начальник гордий, наче хан, —
Не любить і не милує людей.
Та правди звістка відсіля не йде,
Тому в фортеці стільки мусульман.

Були одвіти — правди не було,
Торжествували всюди смерть і зло.
Але обманом місто не жило.
Скарби відкрились — щастя не прийшло.

Хоч є сторожа з чотирьох боків,
На нас напали, наче на вовків.
Батьки дивились мовчки на синків...
Шукали порятунку їх сини.

* Булганак — назва ссла і річки.

Азыр эди «азраиллер» кельмеге,
Эмир олды татлы джаным больмеге.
Рухсет ёкътыр суаль сорап бильмеге,
Корьген шашар бойле агъыр бу куньге!

Зеэр киби эсер эким нефеси,
Малдан, муьлктен айырылды джумлеси.
Кок юзюне чыкъты аналар сеси,
Насыл юрек чыдар бойле белягъа.

Орталыкълар ал къанларгъа боянды,
Къуру иле яш да берабер янды.
Кими отъ къусып, къоркъудан ольди,
Кимнинъ сарысы чыкъты юзюне.

Мезарымыз учъ рублеге къазылды,
Ольмемизчюн артыкъ ферман язылды.
Докъуз юзь отуз бир олю тизильди,
Усьтюмизге санки саркъты бир къая.

Насыл бир зулумлыкъ япылды башкъа,
Захиресиз, согъумсыз къалдыкъ къышкъа.
Бу зулумлыкъ япылды къарткъа-яшкъа,
Баштан-аякъ бутюн халкъ кийинди сия.

Сыгъырлар мунърешти, бу неге лязим,
Ханелер йыкътылды, бойледир язым.
Месджитлер къапалды, ёкътыр ниязы,
Умютлер кесильди, къалдыкъ бичаре.

Ачылды богренлер*, къанлар тёкюльди,
Нидже анелернинъ багъры сёкюльди.
Ана-эвлят озюнден кечти, йыкътылды,
Ёлда къалдыкъ, тапылмады бир чаре.

---

* Богрен — хасталыкънынъ энъ агъыр вакъты.

І рвалися «азраїли» з небес —
Нас знищить наказав начальник-пес.
Були ми винуваті без вини —
Здуріти можна з тої дивини.

Отрутою нам дишуть лікарі,
Купаються у нашому добрі,
І небу чути: плачуть матері.
Де сил набрати, витримати як?

І вимазала все навколо кров,
Не вистачало ні їди, ні дров.
Блював той жовцю, той уже дійшов...
Так лютував начальничок-маньяк.

Викопували не могилу — рів,
У ряд вкладали дев'ятсот мерців.
Веліли: час вмирати не наспів...
Та висіла над нами смерть-скала.

Написано так, видно, на роду.
Без хліба й м'яса як здолать біду?
Гнітять стару людину й молоду...
І чорний одіж Кафа одягла.

Корів голодний рев — до Бога зов.
Двори порожні. Стоптано любов...
Аллах не чує наших молитов.
Нема надій. Лише зима й п'їтьма.

Недуги увійшли ув апогей,
І рвались печінки й серця в людей.
Батьки втрачали дорогих дітей...
Невже і справді виходу нема?

Фаслы чокъ Кефенинъ, сёйленмез анджакъ,
 Маллелерге тюшти толу тымарджакъ*.
 Кыравулла сени келип аладжакъ,
 Чыкъмаз исенъ ерсинъ къатты бир сопа.

Чагырынъ экимни хастагъа кельсин,
 Эджель шербетинден бизге де берсин.
 Чокъусы умуотсиз мезаргъа кирсин,
 Ольгенлер чокъ, ич алынмаз эсапкъа.

Къан иле боянды топрагъы, ташы,
 Козьлерининъ тёкюльди гьонджели яшы.
 Минареге кирди генерал башы,
 Мудждеге кельгенге беринъиз бир къафа**.

---

* Тымарджакъ — атенли бурчакълар.

** Къафа — инсан башы.

Про все розповісти я був би рад,
Та як розкажеш про вогненний град?
Покличте — хай приходить лікар-брат,
Щербетом смерті хай напоїть нас!

Вже у крові каміння і земля,
Сльоза-бутон до неба промовля.
Хай добра вість людину окриля,
Не забуває влада повсякчас!

Переклад *Степана Литвина*

ЭШМЫСЗА (1803—1883)

Алымызны сорасанъ, Хайыргъа къалды кунюмиз

Бу Русие кунюнде
Тек сакъланды динимиз.
Алымызны сорасанъ,
Хайыргъа къалды кунюмиз.

Аягъым-къолум ялангъач,
Джолгъа чыкъсам, тонъаман.
Эшим-достым корьгенде.
Бир лаф этип онъаман.

Темиз кылабдан олмаса,
Капик бермем къайтангъа.
Акъикъый тарих бозула,
Уйдурыла шайтангъа.

Садакъа, хайыр ич де ёкъ,
Зор факъырнынъ аллары.
Куфленсе де анбаргъа
Сыймай джаткъан маллары.

Ялтадан минсенъ почтагъа.
Петербурггъа джетерсинъ.
Мурат этменъ. Падиша,
Не олса да этерсинъ.

Бу фуруннынъ ичинде,
Бизим ашлар пишеми?
Къырымнынъ халкъын агълатмакъ
Шанынъызгъа тюшеми!?

*Питаєте, як наші справи.
Остання надія — талан*

В Криму за російських часів
Зберігся один лиш Коран.
Питаєте, як наші справи.
Остання надія — талан.

Коли на дорогу виходжу,
То, босий, ловлю дрижаки.
А вже, коли друзів зустріну,
То тішать мене балачки.

Якщо не дадуть рушника,
За тасьму й копійки не дам.
Історію справжню фальшують,
Історію пише шайтан.

Немає тепер допомоги.
Жахливе життя в бідняка.
В багатого ж стільки товару,
Що густо обсіла мошка.

Ти з Ялти аж до Петербургу
В поштовім ридвані домчиш.
Якщо забажав ти вже, царю,
Свого доб'єшся хутчіш.

Хіба наша їжа, панове,
В оцій готувалась печі?
Чи з вашої щирої ласки
Ридають кримчани вночі?

Дюнъя-дюнъя олмады.
Яв-бетер кунь-куньден.
Бу кырым пек насипсиз,
Илишип тура бир кылынн.

Император — бабанъыз,
Къырымны насыл тюзетти?
Алгъаныман къолуна,
Джамилерни тюзетти.

Тюрлю яхшы шейлерден
Бизлер урба киймедик.
Бутюн омюр боюнджа,
Кунъ ярыгъы корьмедик.

Эгер кетсек Къырымдан,
Бир талеке джегермиз.
Оле къойсакъ къатермиз?
Биз асретлик чекермиз.

Сувы шербет Къырымнынъ,
Топрагъы да алтындан.
Кими юрттан айырылды,
Кими эвлят, хатындан.

Оле къойсакъ бу ерде,
Не олур бизим алымыз?
Устюмизге от битер.
Джойылыр бизим къабримиз.

Азы кетти Къырымнынъ,
Азизлер мындан авышыр.
Ольмеген къул. Иншалла,
Асретине къавушыр.

Цей світ невізнанно змінився.
 Все гірше стає на віку.
 І Криму непевна недоля
 Тримається на волоску.

Тепер імператор ваш батько.
 Як лад він навів у Криму?
 Спочатку в мечетях порядок
 Вдалося навести йому.

А ми з дорогої тканини
 Не мали ніколи шиття.
 Не бачили й світлої днини
 За все своє вбоге життя.

Коли виїжджатимем з Криму,
 Прислужаться віз і ярмо.
 Ми будемо нудити світом.
 А потім — коли помremo?

Водиця в Криму — як щербет,
 А лоно земне — золоте.
 В одного не стало Вітчизни,
 А в іншого — дому й дітей.

Коли помremo як чужинці,
 Що станеться з нами тоді?
 Від наших зарослих могил
 Не лишиться жодних слідів.

Багато хто з Криму поїхав,
 Впадуть усипальні святих...
 Повернуться ті лиш до Криму,
 Хто буде, дай Боже, в живих.

Переклад Всеволода Ткаченка

Бу Къырымда киши ёкъ солдатлыкъкъа кетеджек

Бу Къырымда киши ёкъ
Солдатлыкъкъа кетеджек.
Алагъачны корьдинъми?
Башымызгъа джетеджек.

Сёз айтмагъа олмайсынъ,
Козъ алдынъда дарагъач.
Олды энди оладжакъ,
Откъа джансын алагъач.

Ёлгъа чыкъсам, тонъаман,
Аягъым-къолум ялынгъач.
Харап этти Къырымны,
Откъа джансын алагъач.

Джаным, анам, къарагъачы,
Онбашы ничюн багъыра!?
Голова джуре эв-сайтан
Пьянкеге чагъыра.

Такъатым кетти белимден,
Уйим насыл акълайым?
Джаным, балам, кетинъиз,
Энди къатип сакълайым?

Ичиме сыйгъан балларым,
Дюнъяларгъа сыймады.
Аскер кетмей агълады,
Козъ яшыны тыймады.

*Немає в Криму чоловіка,
який не пішов би в солдати*

Немає в Криму чоловіка,
Який не пішов би в солдати.
Дак ти вербувальника бачив?
Він вирішив нас доконати.

Вже шибениця бовваніє.
Бракує солдатів слів.
Бо сталося так, як гадалося.
Щоб той вербувальник згорів!

Коли на дорогу виходив,
То, босий, я мерзнути став.
Той Крим опустошив до цурки,
Хто нас у солдати віддав.

Поглянь, моя рідна матусю,
Про що горлопанить десяцький.
То ходить призвідник по хатах
І зве всіх на шабаш пияцький.

«Я так підупала на силі.
Тож як побілю я свій дім?
Тож як я, старенька, зумію
Зарадити дітям своїм?»

Я всіх обійняла вас, діти.
Чому ж вами нехтують скрізь?»
Солдат від розпуки ридає,
Доведений горем до сліз.

Азбардан чыкъса чыбыршып,
Орюшке сыймай маллары.
Къызыл билет къолунда —
Сальте байнынъ баллары.

Аякъкъа этик тиктилер,
Богъурдагъын тар этип.
Солдат алды падиша,
Анайларны зар этип.

Арув Къырым яшлары,
Сыкътырмачны киялмай.
Вставай, солдат! — дегенде,
Козь яшларын тыялмай.

Къазарманынъ къапысын
Айлана да джуремиз.
Къазанында къайнагъан,
Домуз этин коремиз.

Чокъ джалвардыкъ баяргъа,
Слягъа бизни джибермий.
Не расткельсе ашаймыз,
О да бизге эльвермий.

Джаны ай тувар джалтырап,
Талеке келир шалтырап.
Забитлернинъ алдында,
Биз турамыз къалтырап.

Кормів та нових пасовиськ
Солдатській бракує скотині.
І тільки багаті синки
Від армії звільнені нині.

Ось чоботи хлопцям пошили
З халявами, бачиш, тісними.
А цар, нас забравши в солдати,
Матусь поробив геть сумними.

Не можуть чудові джигіти
На себе напнути сурдут.
Коли їм накажуть: «Підводьтесь!»,
То сльози потоком течуть.

Проз двері рипучі казарми
Ми ходимо й ходимо знов.
В солдатських лишень казанах
Ми бачимо м'ясо та плов.

Ми довго вмовляли боярина.
На волю він нас не відправив.
Ми геть невибагливі в їжі,
Та нам не смакують ці страви.

Світи, молодий місяченьку,
Поскрипує віз по байраку.
І перед старшинами нашими
Ми трусимось від переляку.

Переклад Всеволода Ткаченка

Бир кѡаг ошот

Дилерсенъ, ишинъи гизлидже тутмая,
 Сырынъы кимсее ачма, бе яху!
 Демектир дердинъе енъи дерт кѡатмакъ
 Эр кеси дост дее, къучма, бе яху!

Даима къоркъмадан догъруйы сѣйле,
 Тевазух деерек, эгильме ойле.
 Ве лякин буюклик сатып да шойле,
 О къадар юксектеи учма, бе яху!

Келени къаршыла эп кулер юзьле,
 Бедбахтын гонълюни ал гузель сѣзле,
 Азизим, эр иште икътисад козьле,
 Бош ерде парайы сачма, бе яху!

Зайыфы къавийден къорумаъ керек,
 Зулму сейир идемез темиз бир юрек,
 Сабит ол бу ёлда, гуя бир дирек,
 Залымле куреште къачма, бе яху!

1928

Кінока повгано

Щоб справи твої лиш твоїми були,
Нікому їх не довіряй, боронь Боже!
Роззявивши рот, не заслужиш хвали...
І друзів будь-де не шукай, боронь Боже!

Не бійся у вічі всім правду казать,
Хоч мусиш і межі відвертості знать.
Ти можеш себе бездоганим вважать,
Але поза хмари не пнишь, боронь Боже!

До тебе з добром? — То і ти будь таким,
Втішай бідолах чуйним словом своїм.
Ощадним не гріх бути, друже, у всім,
Тож з вітром грошей не пускай, боронь Боже!

Слабких боронити від дужчого слід.
Призводило завжди насильство до бід.
В борні будь твердий і холодний, як лід.
І сам з бойовищ не тікай, боронь Боже!

1928

Переклад Віля Гримича

Юлма, бе яху

Дилерсенъ олмая эдип, я шаир:
Ильхамы гъайрыдан алма, бе яху!
Олмаса макъсадынъы язмая махир,
Кимседен мевзуны чалма, бе яху!

Эвельдже чувалны бильгиге толдур,
Сонърадан къалеминъ окъкъая далдыр.
Зан эдуп къафада марифет болдыр,
Сонъунда элинъ бош къалма, бе яху!

Не япсанъ кендинъ яп, иле баш урма,
Диленип ярдымы, бойнунъы бурма,
Багъынъны кендинъ яп, чалып эп, дурма,
Гъайрынынъ багъына далма, бе яху!

Чалышкъан гъайретле макъмасада ирер,
Эмегинъ емишин мытлакъа дерер,
Энъ сонъу заметинъ, сефасын сюрер,
Иркильме, уютсиз олма, бе яху!

Щоб потім не жалів...

Як хочеш, щоб з тебе був справжній поет,
Натхнення в колег не шукай, боронь Боже!
Щоб творчість твоя мала авторитет,
Сюжетів чужих не займай, боронь Боже!

Спочатку казан свій знаннями напхай,
Лиш потім в чорнило калям* умочай,
Від перших удач голови не втрачай
І облизня, цур, не спіймай, боронь Боже!

Усе, що задумав, роби чесно сам,
Аби не вклонятися помагачам!
Твій сад — ти й плекай. Та, подібно старцям,
Не нишпорь в сусідських садах, боронь Боже!

Хто діє уперто — сягає мети,
Збира неодмінно натхнення плоди
І в тім насолоду уміє знайти,
То й ти сподівань не втрачай, боронь Боже!

* Калям (кримськотатар. Къалем) — перо з тростини.

Чалышмакъ, курешмек, енъмектир унер,
Тембеллик енъилир, чалышмакъ енъер,
Эскиден бу дюнья бойледже дёнер,
Лезети ятмакъта булма, бе яху!

Генчликте чалышан къартлыкъта токътур,
Гъафлетте къаланынъ рааты ёкътыр.
Бильмейип, пешиман оланлар чокътыр,
Сонърадан сачынъы юлма, бе яху!

1928

Творити, боротись і перемагати!
 Лиш працею можна всі лиха здолать.
 На цьому стояв світ і буде стоять!
 А лежма звитяг не чекай, боронь Боже!

Хто змолodu робить — спокійний завжди,
 А хто прогуляв — потерпає з біди
 Й спокути шука... Тож не гайся! Гляди,
 На чубі свій жаль не зривай, боронь Боже!

1928

Переклад Віля Гримича

Козьяш хан гештеси

Ишидуб чокъ намынь, чешме,
 Кельдим ёкълай, алынъ нидже?
 Джумле юкълай, дёк дердинън,
 Кимсе дуймаз — къара гидже.

Акъар суюнъ козьяш киби,
 Сёйленуб тамчылар ире.
 Бильмем алынъ, бильмем къальбинъ,
 Агълайсынъ сен бана коре.

Гонълюнъ къырыкъ, башынъ тёбен,
 Джанынъ тепрене къафесте.
 Хавф къальбинъе ич кельмесин,
 Сёйле, башынъ олса эсте.

Сёйле, чешме, хан япысы,
 Недендир, сёйле, элеминъ?
 Афу эйле, гидейим бен,
 Къырса гонълюнъ бу кельдигим.

Бен акъарым хан кунюнден,
 Динъле, къардаш, деди чешме.
 Алым фена агълайым эп
 Унудылан доста-эше.

Чокъ достлардан тек бен къалдым,
 Сувды артыкъ бенден девран.
 Келен адам кечер кулип,
 Къалдым халкъа олып сейран.

Ханський фонтан сліз

Багато чув про тебе я, фонтане,
Тож вирішив прийти і — подивитись.
Всі сплять уже, у морок сонний вбрані,
Тож своїм горем — можеш поділитись.

Бо сльози чимсь нагадує вода,
Її краплини тихо щось говорять.
Не знаю я, яка твоя біда —
Чому ж ти плачеш, од якого горя?

Ти наче й гордий, та душа — в знемозі,
Вона тріпоче, як у клітці птах,
Який на волю вирватись не в змозі..
Фонтане ханський! Ти здолав свій страх!..

Ти розкажи нам, людям, що з тобою?
Не варто себе мучити дарма.
...І відповів мені фонтан з журбою:
— За тими плачу я, кого нема.

Я плачу за забутими в минулім.
Від ханських днів лишився я один.
Хоч душу в мене час і не замулив,
Та втратив я вже лік років, годин...

Колись давно лунали голоси
Довкола мене і — пташиний щебіт,
Весняний, невимовної краси..
Мені ж для щастя зовсім мало треба.

Эшит, далда оте бульбуль,
Джан гъаркъ, виран харем ичи.
Бакъуб бунъа ич тюзельмем,
Унудылмаз зевкълар кечти.

Эвель заман чешит сеслер
Чувулдарды бу эвлерде,
Шимди ялныз хушчукълар
Сув ичелер бу кемерде.

Илле танъда тарсыкъа джан,
Уянмаз ич гъарип харем,
Олур сабах, окъур эзан
Джамие гирир эп алем.

Бош... ич бир ерден сес чыкъмаз,
Агъларым, яш тамлар ере.
Талап Хакъкъа — беклиюрым,
Джанланыр деп достларына...

Радію, як розвіється туман
І птаство прилітає пити знову.
Надходить день, і знов згучить езан —
Весь світ скликає на намаз ранковий.

Та... порожньо... І голосів не чути.
Лише, як сльози, крапельки роси.
Чекаю я — повернеться забуте,
І залунають друзів голоси...

Переклад *Данила Кулиняка*

Әр тедх-и-Къырым

Уфакълы-ирили бир чокъ къаялар,
Дерин дере, буюк тёпе, увалар,
Ешилъ орман, ара сыра къобалар —
Ярашыкълыкъ кетирирлер Къырыма!

Бу ерлерден чыкъкъан сувлар парылдар,
Акъяр этрафа, гъает хош шырылдар,
Лятиф ёлларда агъачлар шувулдар —
Бунлар чокъ зийнет верирлер Къырыма!

Учансувлар къаялардан учушыр,
Учан къушлар агъачларда отюшир,
Ашыкълар бунда мурада етишир —
Бунлар эп сюз кетирирлер Къырыма!

Чатырдагъ джумле дагъларын эмири,
Ай-Петрининъ булунмаз хич назири —
Бу дагълар шахи, чёллер везири
Летяфет бойле хукюм эйлер Къырыма!

Гузеллиги бакъ! Насыл Хакъ тамамлар,
Къушатуб эр тарафтан низамлар,
Денъизлер эр саба-акъшам селямлар,
Юзю ерде, идер седжде Къырыма!

Ода Криму

Багато скель великих і малих,
Долин широких, синіх гір крутих,
Лісів зелених та печер лунких...
Небачена красо природи Криму!

Пробившись з-під землі, біжать удаль
Потоки, бистрі, чисті, мов кришталь.
Шумлять сосна і дуб, цвіте мигдаль...
Казкова, незрівняна вродо Криму!

А водоспади з скель летять гучні,
Пташки співають молоді пісні.
Тут здійснюються мрії весняні...
О радісні пташки! О води Криму!

Он Чатир-Даг, він — гір усіх емір,
Нема з Ай-Петрі в світі рівних гір,
І сад, і виноград як на підбір... —
Багатство й розмаїта ніжність Криму!

Поглянь, які дива нам дав Аллах!
Яка енергія шумить в морях,
Що б'ють та б'ють чолом при берегах,
Удвох вклоняються святому Криму!

Складає оди, хто побачив Крим.
Співає Данилевський, Шуф за ним*,
Всі захопились краєм чарівним.
Хвала, віват оспівувачам Криму!

Признаюся, що інколи і я
Наслідувати прагнув солов'я, —
Яка ж тут ліра промовчить, чия?!
Спасибі Пушкіну за оди Криму!

До книгозбірні, друже, завітай.
Там — книг!.. «Бутони Криму» прочитай**.
Красуні закохалися в цей край —
Щоліта линуть весело до Криму!

Вітчизно, ростемо в твоїм теплі...
Тебе не люблять тільки підлі й злі...
Татари! Ми віки на цій землі...
Не жити нам, її синам, без Криму!

Чи землі красивіш від Криму єсть?!
Чи є честь вища, ніж татарська честь?!
Хіба живуть народи сплячі десь? —
Загарбники не сплять, народе Криму!

Р. С. Папове! Діти! Великий Бог дарував нам цю землю. Якщо не
будемо її шанувати, любити, то яка нас чекає доля? — *Прим. авт.*

Переклад *Степана Литвина*

* Данилевський, Шуф — російські поети того часу.

** «Бутони Криму» — збірка поезії Османа Акчокракли, видана 1906 р.

Сатма сакъын!

Къырымы корен эр ким сукъланып дер: «Я,
Къырым!!!»

Дюнъя устюнде Къырым — хазинедир, дефинедир!

Бакъ, недир бизим бу ер, ким корерсе, о север,
Эписи шойле медх идер: «Хазинедир! Дефинедир!»

Къырымы севмелийиз, хэдэрини коръмелийиз,
Къадрини бильмелийиз, хазинедир о, хазинедир!

Чыкъмыш эльден чокъ ери, сатмайыкъ шимден гери,
Къырымын бахари, ери хазинедир, дефинедир!

Сатма сакъын! Эджнебий олмасын мулък сахиби,
Къырымын бир дагъ диби хазинедир, дефинедир!

Сатма сакъын топрагъы, сув верен козь чокърагъы,
Орманнынъ бир япрагъы хазинедир, дефинедир!

Сатма сакъын бир кою, онъмазсынъ омюр бою,
Къырымын хава сую хазинедир, дефинедир!

Сатма сакъын тарлайы, гер северсенъ Мевляйы,
Асрадыгъы богъдайы хазинедир, дефинедир!

Сатма сакъын багъчайы, битирирсинъ акъчайы,
Багъчанынъ энъ аз пайы хазинедир, дефинедир!

Не здутай продавати!

В Криму стаєш ти молодим, вигукуєш:

«О дивний Крим!»

Бо Крим в огромі світовім — коштовний скарб,
чудовний скарб.

Шумлять сади, цвітуть поля... Земля з тобою розмовля...
І хто побачив — полюбив коштовний скарб,
чудовний скарб.

Повинні ми любити Крим, не жити розумом чужим.
З дитячих літ люби цей світ — коштовний скарб,
чудовний скарб.

Хіба ж такі цвіли садки?! Та відняли в нас чужаки...
Проте ж і нині Крим який — коштовний скарб,
чудовний скарб.

Люби цю землю й небокрай! Нічого тут не продавай!
Підніжжя Кримських гір — розмай! Коштовний скарб,
чудовний скарб.

Хто ж ту земельку продає, де вікове джерельце б'є?
Один листочок — і той є коштовний скарб,
чудовний скарб.

Не продавай своє сільце — фортуна відведе лице.
Грунти і води — все оце коштовний скарб,
чудовний скарб.

Сатма сакъын чайыры шер идерсенъ хайыры,
Къырымын дагъ, байыры хазинедир, дефинедир!

Сатма сакъын бир къарыш еринъи, олма саргъуш,
Ер иле корюлен иш хазинедир, дефинедир!

Сатма сакъын гузелим, ахырым ве эввелим,
Дер Къырым: «Дагъым, чёлум хазинедир, дефинедир!»

Битмеден эльде ашы, бильмели къарты-яшы,
Къырымын дагъы-ташы хазинедир, дефинедир!!!

Р. С. Чоджукълар! Бабайлар «топракъ алтындыр!» — диюрлар. Онуи къадрини бильмейини де, эджнебилере сатар исек, халымыз не олур! Албу ки, бендже, топракъ алтын дегиль, анадыр! Анасыны сатаи, эльбет де берхудар олмаз, дегильми? Ойле несе, бабайлардан къалмыш топракъларымызыи къадрини бильмелиииз! — *Муэллифиниъ къайды.*

Як любиш Бога й рідний край, то полечка не продавай,
Пшениця в полі, так і знай, — коштовний скарб,
чудовний скарб.

Не здумай продавать садка: грошва ж така — геть утіка.
В надмор'ї сад, що ти плекав, — коштовний скарб,
чудовний скарб.

Чаїру* теж не продавай: збідніє наш казковий край.
У нас природи кожний карб — коштовний скарб,
чудовний скарб.

Не продавай і п'ядь землі, щоб не кипіти у смолі:
Від Бога зелень цих полів! — коштовний скарб,
чудовний скарб.

Не продавай же предків Крим, початок і кінець наш —
з ним.
Невже ж розтягнемо, збідним коштовний скарб,
чудовний скарб?

Хай зна громада крайова, як перші матері слова,
Що Крим наш — над усі дива! Коштовний скарб,
чудовний скарб!

Р. S. Діти! Наші пращурн говорили: «Земля — золото». Якщо це забудемо, то яка скрута нас чекає?.. В пароді кажуть: «Земля — мати». Хто продає рідну матір, той не зазнає ніколи щастя. Як же ми повинні цінувати й лобити рідну землю, яку нам передали предки! —
Прим. авт.

Переклад *Степана Литвина*

* Чаїр — окультурсна приватна ділянка лісу.

Къаранлыкъ

1.

Акъшам олса бир къаранлыкъ басыёр,
Зан идерсинъ, о адеми асиёр.
Тутмакъ истерсенъ, илишмез элинъе,
Топламыш сени, нереде пусиёр?

Не фена душмандыр ки, о эр гедже
Чекиштирир халкъны кунеш догъгъандже.
Ойле бир къоркъу верир гонъюлере,
О къолай чыкъмаз юректен ольгендже.

Кет, Гималай дагъларына, ер ара!
Кет, Гоби иллерине, юзю къара!
Барса, бир хырсыз санъа къуллыкъ идер,
Ал берабер, кет, къазан Чинден пара!

2.

Сен чекиль халкънынъ арасындан, чекиль!
Джумлеси бозулды къоркъунъдан, чекиль!
Истесек биз ярыкъта да юкълармыз!
Вердигинъ уйкъуя мухтадж дегилиз.

Уян, халкъым, уян, ач козюнъни!
Къаранлыкъ юкъунъа лянет озюнънинъ.
Ёл косътерсе, айдынлыкъ, кучлю зия,
Ярыкъ эм бахтияр олур бу дънья.

1910

Пітьма

1.

Коли звечоріє, нас душить пітьма —
Здається, що всесвіт в полоні трима.
Ти хочеш впіймати її — не зловить!
Тебе упійма й сяде збоку сама.

То — сила страшна.

До світанку вона
Терзає людину, потворна й жахна,
Такий наганяє нечуванний страх,
Що часом тобі — не допоможе й Аллах...

Пітьмо, в Гімалаї, у гори іди,
У Гобі, в пустелю іди й пропади!
Як злодія стрінеш в дорозі — вітай,
Рушай з ним на лови багатства в Китай!

2.

Пітьмо, наш народ бідолашний — покинь!
Намучились люди... Йди безбач, загинь!
Якщо ми захочем, при світлі заснем,
А снів, що несеш ти, — ніколи не ждем.

Проснись, мій народе, прокинься мерщій!
Клянущи я твій сон у пітьмі претяжкій.
Як сонечко волі пошле нам привіт,
То стане щасливим і світлим цей світ.

1910

Переклад Степана Литвина

Пара

Бу дюньяда эр шей пара,
Башта — пара, сонъ бахт ара.
Раат истер исенъ — пара,
Керек пара, пара, пара!

Дин огренмек ичюн пара,
Оны кутъмек ичюн пара,
Дюнья бильмек ичюн пара,
Керек пара, пара, пара!

Ятсанъ пара, къалкъсанъ пара,
Догъсанъ пара, ольсенъ пара,
Сагъ ве хаста олсанъ — пара,
Керек пара, пара, пара!

Эр шейе алеттир пара,
Дюньяда къуветтир пара,
Ахретте дженнеттир пара,
Керек пара, пара, пара!

Дурма, чалыш, къазан пара!
Сонъ дюньяда раат ара!
Онсыз дерлер, юзюнъ къара,
Керек пара, пара, пара!

Грошва

Все в світі виміря грошва,
Без неї — й щастя не бува.
Спокою хочеш? — дасть грошва!
Усьому голова — грошва.

Коран купити — знов грошва,
Муллу молити — знов грошва.
Об'їдеш світ, як є грошва.
Грошва, грошва, грошва, грошва...

Родивсь — грошва, женивсь — грошва,
Ремесел вчивсь — грошва, грошва,
А вік скінчивсь — ізнов грошва.
Потрібна завжди й скрізь грошва.

В житті до всього ключ — грошва.
І сила, і права — грошва.
Відпустить і гріхи грошва,
Грошва — усьому голова.

Працой! — і задзвенить грошва,
Монетки мідного литва.
Без грошей хто ти? — мурашва!
Усьому голова — грошва.

Ич бир шей бильмез фукъара,
О билир кимде вар пара,
Бакъ бунъа, дюшюн бир пара,
Керек пара, пара, пара!

Алемде чокътыр ора-бура,
Эр ерде укюм идер пара,
Кимден истерсенъ сора,
Керек пара, пара, пара!

Татарынъдыр шимди сыра,
Окъусын бизим фукъара,
Огренин бир унер, зира,
Керек пара, пара, пара!

Вурма, Шамиль, шейхе яра,
Сен халкъа софулыкъ ёра,
Ярамаз кендинъе, сонъра —
Деме пара, пара, пара!

Ёкъ, эфендим, бу яйгъара
Ваджиптир ач козь байлара,
Демели бугунъден сонъра —
Башынъдан къалсын пара, пара!

1910

Ми бідні, брате, як мишва
В мечеті...

В гендлярів — грошва.
Мізкуй (для того й голова):
Усе вирішує грошва.

З племен громада світова.
Панує в кожному грошва.
Те знає і дрібна дітва,
Що всьому голова — грошва.

Граніт наук гризе братва —
То юнь гірська і степова
Фах, спеціальність здобува...
Та вище всіх наук — грошва...

Шамілю, створюєш, бува,
Щоб шейху догодить, — дива.
Хосен ти маєш? — чорта з два!
Не нам грошва, грошва, грошва.

Колюча правда вікова:
Душа у глитая — крива.
Віднині хай звучать слова:
«Будь проклята його грошва!»

1910

Переклад *Степана Литвина*

Алтын яракъ

п о э м а

(у ч ь п а р ч а)

ТАТАР ЯШЛАРЫНА

Тири яшлар, акъайлар, яш апайлар, балалар!
Шу огюмизде тура-тургъан джаным-джаным тарлалар,
Къаралмагъан, къазылмагъан, сачылмагъан,
орулмагъан,
Бакъынъыз нас, агълай-агълай оксюз киби яталар.

Бу заманлар асрадыгъы буюк, юксек малларман,
Орталыкъкъа улу ольмез ве пек отъкюн ад салгъан,
Ер юзюнинъ эр якъында юджеликмен аталгъан,
Бу тарлалар шин къаранъыз не киби алда къалгъан.

Къыджыткъанлар, тикенлер, сасыкъ отлар, оленлер,
Салпы-солпы къарт агъачлар, чырмавыкълар, эменлер.
Джанаварлар, йырткъыч къуртлар, тюрлю-тюрлю
йыланлар,
Бу севимли тарлаларнынъ эр якъыны ортъкенлер.

Татлы сеслер эр тарафтан къулакъларда узангъанда,
Гузель гуллер, мелешелер, чичеклермен доналгъанда,
Йигирминджи асыр деген бу заманда, шу къарт дюнья,
Ничюн къалсын къаранлыкъта, къаршымызда
шу къач тарла?

АБЫШЛА ОДАБИИ (1881-1938)

Золоте сяйво

п о е м а

(т р и у р и в к и)

ТАТАРСЬКІЙ МОЛОДІ

О сило молода! Вітчизни доні та сини!
Погляньте, навкруги прослалися лани,
Та вже ніхто на них не оре і не сіє,
Мов бідні сироти, занедбані вони.

Раніше тут завжди був щедрий урожай,
Тутешня слава скрізь лунала, з краю в край.
Чим нині обернувся гінкий рясний розмай?
Дивися пильно, стеж, очей не відвертай.

Осот і кропива, болотяна трава,
В'юнки плющі, корчі, трухляві дерева,
Усякі хижаки, вовки, ненатлі змії —
Простори милі це гнітюче покрива.

А десь удалині і трелі чарівні,
Й фіалок і троянд суцвіття запашні...
Краса цілюща світ оновлює, пойма!
А в нашій стороні чого ж така птьма?

АДЖЕП

Мынав ерде шарыл-шурыл акъаяткъан бу озеннинъ янында
Йылтырагъан бу сары шей недир аджеп, бакъынъыз!!!
Бу бир алтын ат налы, къайдан кельген бу мында?
Амма худжур шей тугульми?! Вай, иште, бир къылыч да!

ЧЕШИТ ШЕЙЛЕР

Бу татарлар хич бош тугуль, чешит шейлер вар эр якъта,
Шу чалынынъ астында да коръ мына бир къафа.
Бу ошай бир батыр киргин, пек акъыллы татаргъа,
Шай, шай, бу батыр татар башы!.. Бети ве манълайы айта.

Илерленъыз, айдынъыз! Бираз даа илери!
Тырмашайкъ, чыкъайкъ, сейир этейик шу къыры,
Недай юксек, балабан, сарп ве кениш экен бу!
Таш диреклер, йыкъыкъ эвлер ораларда топ-толу!..

Бу бир шеэр! Заманында илерлеген ве юксельген
анълашылан,
Кокке якъын бу тѐнеде бу шеэрни ким къургъан?
Бу дуварлар, бу диреклер, бу къальалар, бу эвлер!..
Табиатнынъ юмругъына насыл кокюс керип тургъан!..

Джансыз, гъарип чым-чырт тургъан бу шеэрнинъ
ортасында
Ве энъ юксек бир еринде эп дюньягъа буюргъандай,
Йылтыравукъ, юксек, буюк, пек мазаллы бир шей тура,
О немекен? Айданъ, варып, огренейик якъынына.

Къаранъыз ай!.. Ат устюнде отургъан гузель бир къыз
Айгъа къардаш оладжакъдай турушы ве къурумы!
Манълайында бир язы вар, окъунъызчы не дер о?
Алтын сувуман бу язы, экен мегер «татар юрту».

ДИВИНА

Отут край берега ріки, де плине бистрина,
Погляньте, жовте щось блищить, в промінні виграє,
Так це ж підкова золота! Відкіль взялась вона?
Ну й дивина! А поруч же ще й шабля замашна!

ВИРУВАННЯ

До волі йшов народ завжди, хай що б там не було.
Ось череп у куцах лежить. Мабуть, знайшов кінець
Колись татарин славний тут, відважний молодець.
Так, це татарин знатний був!.. Погляньте на чоло.

Простуймо далі, уперед! Не біймось висоти!
Ще трохи й на узгір'я нам поталанить зійти.
Яка над урвищем стрімким розлога широчінь!
Руїни скрізь і кам'яні стовпи серед руїн!..

Це ж місто! Величчю воно пишалося колись.
Хто ці будови спорудив, здійняв у горду вись?
Громаддя стін, колон і веж, палаців і фортець!
Все під ударами стихій звелося нанівець!..

В пойнятій мороком журби незрушній німоті,
Посеред мертвенних руїн щось владно височить,
Далеких обривів сяга його урочий блиск.
Та що ж це? Ближче підійдім, пригляньмося пильніш.

Це юнка верхи на коні, красуня чарівна,
Така постава й стан, немов це посестра зорі,
У неї напис на чолі. Що означає він?
Там сяють золотом слова такі — «Земля татар».

Мына бу атынъ алдында юзю къоюн деврильген,
Чевре-чети заделенген бир отургъуч тура!
Анълап болалмадынъыз, бунынъ не олгъанын билем.
Сыраларнынъ чевресине анълатайым сизге мен:

Юзлердже йыл бундан бурун, ай, сеvimли къардшлар!
Нурлу кунеш, нурун тѣкинн макътанаракъ чыкъкъанда,
Бизим шимди джансыз олю корьдигинъиз бу якъларда,
Джанландырды буюк эшья бу отургъыч, бу эйкель да!..

Агъачларда, сыгъырчыкълар, къара къушлар, бульбуллер
Сызгъырырды, тюшюнирди, сѣйленирди, отюширди,
Бу эвлерде о вакъытлар гузель къызлар, яш ве эрлер,
Корюширди, танышырды, севиширди, оноширди...

Бу мейданлар къапланырды къадын, эркек кишимен,
Эр кес келир, туыр, бакъар кетер эди ишимен,
Алтын туякълар устюнде отургъан бу отургъычны,
Ве о къызны корер эр кес селямларды башымен.

Сагълам, чевик, арув ойнакъ, тетик атлар узеринде
Башларында къара къалпакъ, топуз, къаргъы эллеринде,
Юрекleri бирер арсландайын булгъан черелерде,
Къаравларлар, беклерлерди бу отургъыч чевресинде.

Кунеш тугъыш ярыкъларын ер юзюне яйгъанда,
Ве о заман алтынларман, якъутларман къаплагъан
Шу алты къыз нурлагъан сонъ, кунеш киби чевре-чети
Бир сессизлик, дерен тынчлыкъ бутюн ерге чѣкер эди.

Дюнья токътар, турур, бакъар, шашар къалырды
йылдызлар,
Коктен булутлар чекилир, оваларда сувлар тынар.
Ёллар батар, къачар, нусар, динълер эди къушлар!
Алем юкъмыш, тыныш алмаз кесилирди тавушлар.

А просто перед цим конем зневажено лежить
Додолу скинутий престіл, ошатний, показний...
Це таємниця, що її нелегко зрозуміть,
Все ж пояснити, в чому річ, я спробую за мить.

Братове, сотні літ уже минуло відтоді!
Вставало сонце, й промені лилися осяйні
У цій тепер занедбаній печальній стороні,
І цей престіл живлющий був, як сонце в вишині.

Тут по деревах і кущах на всі лади пташки
І щебетали, й тьохкали, й співали-заливалися,
Тут у будинках цих, був час, дівчата й парубки
Стрівалися-віталися, кохались-цілувалися...

Тут на майдані завше люд строкато вирував,
Всяк залюбки вчащав сюди, перш ніж піти до справ,
І цей золочений престіл, що величчю яснів,
І милу юнку чарівну захоплено вітав.

Гнуздались огирі баскі, добірні, верхові,
І в чорних кучмах вершники, при зброї й корогві.
(Левині в них були серця, відважні, бойові),
Оберігали цей престіл — недремні вартові.

Як сонце прокидалося і осявало світ
І все немовби золотом ясніло дотемна,
І грала юна вершниця конем, немов джигіт,
І западала глибоко уроча тишина,

Світ завмирав здивовано, не кліпали зірки,
Хмарини в небі танули, спинялися річки,
Дороги западалися, таїлися пташки,
Всхухало все, здавалося, вмовкало на віки.

Бираз сонъра та узакъта, деренлерден татлы бир сес
Яваш-яваш къулакъларгъа етишмеге башлагъанда,
Ишбу къалабалыкъ мейдан болюнирди экиге тез,
Севинчлерден кениш бир ёл ачар эди аман эр кес.

Бутюн козьлер тикилрди, чарпар эди юреклер,
Севдигини корьмек ичюн, гонъюль истер ве беклер,
Беклер, беклер ве корюрди бу ёлларда джаныны,
Ич бир гонъюль туралмазды корьмедикче джаныны.

Аз мыйыкълы, сакъалсыз, орта бойлу, бираз шишман
Бетиндеки кемиклери устьке таба узангъан.
Къара къалпагъы тюбюнден кунеш киби йылтырагъан
Козьлермен арсландайын корюнирди улу хан...

Эхналийинъ бакъышлары, акъышлары арасындан
Корен къашкъа бир дев киби, пек балабан атыман,
Юрер кечер, мынав ерге келир, тюшер аттан хан,
Чыкъарды бу отургъучкъа, яваш-яваш адымларман.

Шимдигеджек хан авасын чалаяткъан музыка
Кесиilirди бирден-бирге, башкъа бир сес орталыкъта,
Юкселирди ки, санарсынъ, тамырындан ойнар дюнья.
Бу сес эди: «Улу татар ханлыгъы сен бинъ яша!»

«Татарстан» дедиклери, «Татар юртунынъ юреги»,
Бу корьдугимиз отургъычты, онынъ бутюн кереги.
«Татар ханы» тарафындан корюнир ве сюрюлирди.
Эп бу ерде, эпбирликте айтышылыр, буюрулурды.

«Татар юрту сайылырды ай, къардашлар, о заман
Бу кунъдеки Монгъолстан, Манджуристан, Туркистан»
Бу ерлерге туттырды бутюн озю буйругъыны
Къаршысында булундыгъымыз бу отургъычтаки хан...

І ледве серед владної такої тишини
Солодкий голос лагідний долинув з далини,
Мов на широкі два крила враз поділивсь майдан —
Всі люди розступалися, звільняли путь вони.

Блищали очі, а серця забилися чимдуж,
Бажанням стріти любого пройнята сила душ...
І ось до них іздалеку дух справжній поспіша,
І кожна духу владному відкрилася душа.

Середній зріст, осанистий, кремезнуватий стан,
Без бороди, при вусаках, вилицюватий пан,
З-під шапки ярим поглядом аж осявав майдан,
Відважним левом царственным явивсь великий хан...

На нього пильно дивиться вщасливлена юрма,
Везе його кінь-велетень вгорі над усіма,
Серед майдану спішившись, поважно, не притьма
Підходить до престолу хан, сіда, престіл займа.

Вмить затиха мелодія, з якою хан прибув,
Новий мотив піднесено лунає навкруги,
Здається, переймаються ним небо і земля,
Звучить: «Хай буде навіки татарської снаги!»

Рушій татарської землі, татарських серць глагол —
Ось те, чим був у давнину величний цей престол.
Все зважував татарський хан, осмислював не раз.
А врешті рішення приймав і віддавав наказ.

Монголія, Маньчжурія, а також Туркестан
Вважалися татарськими, таким був їх талан.
Усім велінням хановим корилися вони.
До них свої накази слав з цього престолу хан...

Бираз сонъра та узакъта, деренлерден татлы бир сес
Яваш-яваш къулакъларгъа етишмеге башлагъанда,
Ишбу къалабалыкъ мейдан болюнирди экиге тез,
Севинчлерден кениш бир ёл ачар эди аман эр кес.

Бутюн козьлер тикилирди, чарпар эди юреклер,
Севдигини корьмек ичюн, гонъюль истер ве беклер,
Беклер, беклер ве корюрди бу ёлларда джаныны,
Ич бир гонъюль туралмазды корьмедикче джаныны.

Аз мыйыкълы, сакъалсыз, орта бойлу, бираз шишман
Бетиндеки кемиклери устыке таба узангъан.
Къара къалпагъы тюбюнден кунеш киби йылтырагъан
Козьлермен арсландайын корюнирди улу хан...

Эхналийинъ бакъышлары, акъышлары арасындан
Корен къашкъа бир дев киби, пек балабан атыман,
Юрер кечер, мынав ерге келир, тюшер аттан хан,
Чыкъарды бу отургъучкъа, яваш-яваш адымларман.

Шимдигеджек хан авасын чалаяткъан музыка
Кесилирди бирден-бирге, башкъа бир сес орталыкъта,
Юкселирди ки, санарсынъ, тамырындан ойнар дюнья.
Бу сес эди: «Улу татар ханлыгъы сен бинъ яша!»

«Татарстан» дедиклери, «Татар юртунынь юреги»,
Бу корьдюгимиз отургъычты, онынъ бутюн кереги.
«Татар ханы» тарафындан корюнир ве сюрюлирди.
Эп бу ерде, эпбирликте айтышылыр, буюрулурды.

«Татар юрту сайылырды ай, къардашлар, о заман
Бу куньдеки Монгъолстан, Манджуристан, Туркистан»
Бу ерлерге туттырды бутюн озю буйругъыны
Къаршысында булундыгъымыз бу отургъычтаки хан...

І ледве серед владної такої тишини
Солодкий голос лагідний долинув з далини,
Мов на широкі два крила враз поділивсь майдан —
Всі люди розступалися, звільняли путь вони.

Блищали очі, а серця забилися чимдуж,
Бажанням стріти любого пройнята сила душ...
І ось до них іздалеку дух справжній поспіша,
І кожна духу владному відкрилася душа.

Середній зріст, осанистий, кремезнуватий стан,
Без бороди, при вусиках, вилицюватий пан,
З-під шапки ярим поглядом аж осявав майдан,
Відважним левом царственным явивсь великий хан...

На нього пильно дивиться вщасливлена юрма,
Везе його кінь-велетень вгорі над усіма,
Серед майдану спішившись, поважно, не притьма
Підходить до престолу хан, сіда, престіл займа.

Вмить затиха мелодія, з якою хан прибув,
Новий мотив піднесено лунає навкруги,
Здається, переймаються ним небо і земля,
Звучить: «Хай буде навіки татарської снаги!»

Рушій татарської землі, татарських серць глагол —
Ось те, чим був у давнину величний цей престол.
Все зважував татарський хан, осмислював не раз,
А врешті рішення приймав і віддавав наказ.

Монголія, Маньчжурія, а також Туркестан
Вважалися татарськими, таким був їх талан,
Усім велінням хановим корилися вони,
До них свої накази слав з цього престолу хан...

Истер исе кечирирди озь сёзюни тагъа, таша!
Ич бир киши туралмазды татар ханнынъ къаршысында!
Къолун саллап аскерине о бир кере «Къон!» десе,
Алыр эди эль астына эр тарафны баштан-баша.

Буюк «Чин»нинъ «Пекин»инде аскъан эди байрагъын,
Сибирьянынъ алгъан эди тагъын, ташын, топрагъын,
Аджемистан, Хиндистаннынъ заптэтерек таджын, тахтын,
Байрагъыман донаткъанды «Асия»нынъ эр буджагъын.

Авропагъа «Кет, къон!» – дие ювердиги бир къулу
Улу татар байрагъыны кетти, анда юксельгти.
Къырым, Къазан эдждерханынъ чалды, ачты къапусыны,
Ешилъ Урал бойларында къурды «Алтын Орду»сыны...

Къалмагъанды ер юзюнде «татар» адын дуймагъан,
Бир буджакъта не бир адам, не бир хайван, не бир джан!..
Джан атарды корьдигимиз бутюн ресмин корьмекчюн,
Татар ханнынъ аякъларын опымек ичюн эр бир джан...

О заманлар учкъан эди къанатларман татарлыкъ,
Авалангъан кок юзюне чыкъкъан эди татарлыкъ.
Айлар, куньлер йылдызларман эль тутушкъан татарлыкъ,
Ер юзюне эр кошеге серпкен эди «Алтын ярыкъ».

Бир кунъ саба учар эди йине кокте бу отургъыч,
Долашырды йылдызларны, эр тарафны удждан уджа.
Бу арада апансызын шатыр-шутыр бир алекет
Къопта санки кок юзюнде пек буюк бир къыямет.

Ай чырайын чаты, къачты... чакъты чарпты йылдырымлар,
Кунъ тутулды, кок гурьледи, гурульдеди ягъмурлар,
Селлер акъты, акъты, ташты, денъиз темиз титизленди,
Сандылар ки: эп обурлар япты этне, ырымлар.

Каміння й гори зрушити міг владним словом він!
Ніщо спинити не могло його швидкий розгін,
Махне рукою війнству і вигукне: «Вперед!» —
І перед ним схиляється найдальша із сторін.

З Пекіна має ханський стяг на весь китайський шир,
Долає скелі хан, тайгу — скоряється Сибір,
А ще на тронах Індії, Ірану він кумир,
Його знамена в Азії щокрок милують зір.

Хан до Європи крізь Урал прорубує вікно,
І вже над нею майорить татарське знамено,
І вже для хана славного Казань і Крим свої,
Широка Золота Орда єднає ці краї.

Татарин — слово це було серед найбільш гучних,
Усякий чоловік і звір його відчуті встиг!..
Усі були вчаровані його снагою, кожен
Припасти в поцілункові хотів до ханських ніг...

Татарська сила в ті часи творила чудеса,
Татарська порівнялася із зорями краса,
Татарська слава линула на крилах в небеса,
Все осявала на землі ця золота яса.

Та якось вранці цей престіл у вишині летів,
Мандруючи просторами між зоряних ланів,
Щось раптом обірвалося, померкло в небесах,
Все в сум'ятті, все збурилось, гармидер, безлад, жах.

Зник місяць перекорчений, згас обрій, почорнів,
Загримало, заблискало, пішли потоки злив,
Від селю море спінилось і вийшло з берегів,
Здавалося, неначе хто лихий наворожив.

Нурлар сѣнди, бир-бирини корьмез олды бутюн козьлер,
Къулакъ тынды, ишитильмез, анълашылмаз олды сѣзлер.
Юрек турды, отъ патлады, къутлар учты, джан тарсыкъты,
Эль аякълар титредилер, юзюкъоюн тюшти юзьлер...

Къатты сувукъ, къарлы, бузлы, ель, фуртуналар чыкъты эсти,
Эр бир якъны урды-къырды, алт-устъ этти орталыкъны,
Салландылар, йыкъылдылар тамырындан тереклер,
Буюк тагълар, къоджа ташлар темелинден тепрендилер.

Билирсинъиз бу дюньянда яхшы-яман — эр шей омюр,
Къуванылыр, севинилир, агъланылыр, къоркъулыр,
Лякин арды-сыра девам эткен ич бир шей ёкътыр,
Кельмек, кечмек, йине кельмек, ёкъ олмамакъ —
яшав — будыр.

Бу къоркъулы анъ де кечти, эр шей тапты эски алын,
Джангъа кельди, халкъ уянды, эски эслер башкъа кельди,
Къалкъты эр кес, бир тюшюнди, къалтырады юреги,
Чапты, бакъты. Юзю кульди, корип отургъыч мейданын.

Ер юзюни дарма-дагъын дагъыткъан бу къарсанба
Бир шей япылгъаны ёкъды татар халкънынъ джанына.
Кокрегини керген эди о бутюн бу фуртуналарда!
Яваш-яваш кельген къонгъан эди йине вуджудына.

— Бундай къара къуветлермен йыкъылырмы татарлыкъ?
Онынъ кокую коклердедир, алтынларман мыкъладыкъ! —
Деди татарлар, кульдилер, буюк шеньлик яптылар,
Татарлыкъны девиреджек бир шей ёкътыр деп таптылар.

Эбет, татар къуветини енълалмаз бу къуветлер,
Онынъ сагълам юрегини, къыралмазды алекетлер.
Лякин, бакъынъ, о, къос-къоджа татарлыгъынъ энъ сонъу
Отургъучы девирилерек, насыл бу халлере тюшти.

Все спохмурніло навкруги, потьмарилось в очах,
Заклало вуха, белькотня, а не слова в речах,
Завмерли болісно серця, у душах дух зачах,
Дрож руки-ноги пойняла, застиг на лицях страх.

Здійнявся лютий сніговій, завихрився буран,
Земля стогнала навкруги від непоправних ран,
Валились долу вирвані з корінням дерева,
Тремтіли гори, щось і їх, здавалось, вирила.

Та хай у відчай не впада, хто у цей світ прийшов,
Змагання лиха і добра — одна з його основ,
Єднаються сльоза і сміх, ненависть і любов,
Усе минає, а життя відроджується знов.

Страждання вщухли і земля оговталась від ран,
Дарма що навкруги іще занедбаність і тлін,
Уже випростується люд всім злигодням на зло
І урагану всупереч підводиться з руїн.

Хіба здолати наш народ страхіття чорних сил?
Ширяє в небі дух його між золотих світил!
І вже піднесення в татар, веселощі і сміх,
Зростає віра, що пітьмі не подолати їх.

Зростає віра і снага нескорених татар,
Хай пломенить у їх серцях непогасимий жар.
І все ж тепер уже не та татарська широчінь,
Додолу скинутий престіл і досі так лежить.

Були сягністі промені татарської зорі,
Про це оповідають нам літописи старі,
Хоч нині хтось туранами зве давні племена,
Все ж там ідеться про татар, вчитайтесь в письмена.

Юксельгенди — бу пек догъру — буюк татар миллети,
Хатта эски заман ханы тарихлери айта ки:

Бугунь базы адамларынъ «туран къавми» дедиклери,
Эски дюнья къавымлары «татар» дие аталды.

Бир-биринден айры-гъайры, пек дагъылыкъ яшагъан,
Уйгъур, могъол, булгъар, къазах, мишар,
башкъырды, тюрк, туркмен,
Маджар, манчу, авар, къыргъыз, якъут, чукъчы, хун, фин да
Даха башкъа бир чокъ акъвам чагърылырды «татарлыкъман».

О, учкъанды, бу да тогъры, лякин немен, бакъынъыз,
Элиндеки ялын, къылыч, астындаки йылмаз аты,
Кокюсинде арсландайын яшатан юреги,
Иште, бунлар эди онынъ ич къырылмаз къанаты.

О заманда миллетлернинъ къанатлары эп бойледи,
Онынъ ичюн ич бир миллет татарлыкъны енъемеди,
Къошуларда эп о озды, ич бирини динълемеди,
Юкселерек, о, заманнынъ къурды медениетини.

Лякин сонъра, заман, дюнья киткен сайын денъишти,
Кокинъ башкъа бир якъында даа парлакъ, даа нурлу,
Башкъа тюрк бир кунеш чыкъты, котерильди, буюклешти,
Факъат татар коралмады, чюнки шимди юкъудайды.

Билинъиз ки: — Бу кунеш-бильги, анълав кунешийди.
Татарлыкъчюн бу кунешин нурын алмакъ керекди...
Лякин о эп аты иле къылычына базанды,
Бу кунешни сечалмады, бойсунмады, кучюк санды.

Бир кунъ кельди, о анълады, ама иш кечти,
Бираз къалмакъ истегенди, къыбырдады факъат тени,
Кевшекленген синъирлери, салпырагъан, чюрюгенди,
Туралмады, утанды, къуртулмакъчюн тюшти кенди.

Уйгур, монгол, казах, булгар, і турок, і туркмен,
Башкир, киргиз, якут, мадьяр і ще багато хто,
Хоча жили й розрізнено в просторах світових,
Татарин — все ж таке було наймення спільне в них.

О так, на рвйному коні він високо злетів,
Блискуча шабля замашна в його руці була,
А в грудях — серце лева, так, він чудеса творив,
Такі підносили його незламні два крила.

Подібні крила в ті часи вчаровували всіх,
Знамен татарських скинути тоді ніхто не міг,
Зрівнятися з татариним ніхто в бігу не встиг,
Дух того часу визначав прудкий татарський біг.

Та зрештою змінився світ, змінилися часи, —
Новий осяяв небеса, чистіший від роси
Чудесний світоч, інших барв та іншої краси.
Татарин не узрів його, бо міцно спав тоді.

То ж ясно сяяв світоч знань, як сонце з-поза хмар,
І саме він потрібен був найбільше для татар...
Вони ж у вірності мечу лишалися тверді,
Й ті промені, здавалось їм, нікчемні та бліді.

Відчув татарин врешті-решт живлющу силу їх,
Звестися прагнув, та не зміг, закликав, немов на гріх,
Ослабили тіло і душа, погас вогонь зіниць,
Й він, безпорадний, знічений, лежав незрушно ниць.

Так в безталанні занепав уславлений народ!
Крицеві груди розпрямляв супроти всіх знегод,
Їх, сміючись, долав, і от лежить незрушно він,
Усі гадають, що йому уже прийшов загин.

Иште, буюк татарлыкънынъ йыкъылмасы олды бойле!
О демирден сагълам олан ве энъ къоркъунч къуветлере
Кокюс керген, къаршы къойгъан, кулип кечкен вуджуды,
Тюшти ерге, зеделенди денильди: «О артыкъ ольди»...

Бундан сонъра татарлыкънынъ кечирдиги халлери,
Эпимизге пек беллидир. Ялынъыз шуны айтайым ки:
— Бу татарлыкъ ерге тюшти, факъат айтылгъаны киби,
О ольмеди, анджакъ эссиз, къыбырданмакъсызын къалды.

Бу халимен шимдигеджек туралмады, эп ятты,
Узеринден йыллар кечти, бир чокъ ери чюрюди.
Парчаланды, къырымскъалар, къуртлар огъа юрюди.
Лякин артыкъ корюле ки: къыбырдана, джаны къайтты.

Татарлыкъ бир кельген эди, кечти, мына йине кельди,
Джанын тапты, къыбырдана, ама пек чокъ адджы агърылар
Кечире, агълай-сызлай, турмакъ истек, тени яра.
Чытырманлыкъ, къаранлыкъта юрип олмай, я къара...

Айда, яшлар! Чапайыкъ, бекледигимиз етер артыкъ!..
Кельдик мында, далдыкъ, къалдыкъ, сёзюмизни узаттыкъ.
Бу отургъыч бизни чекти, узакъларгъа кетирди,
Эскилерни корьдик, шаштыкъ, юрегимизни агъарттыкъ.

Бу отургъыч «Татар юрту» язылгъан о, атлы къыз
Эски татар бабайларын япусыдыр. Келинъ биз,
Эп буларны, кечмишлерни кечмишлерге ташлайыкъ,
Бизим ишимиз бугунъ ярын, ишимизге башлайыкъ.

Лякин, башта джыйылынъыз! Озюмизге бир пылан
Тюшюнейик ве чызайыкъ, ондан сонъра джанымызман
Биз бу ёлда атылайыкъ, огърашайыкъ, чапайыкъ,
Керек олса, эп олейик, къоркъмаяйыкъ, тёкейик къан.

Що пережив татарський люд, про це відомо всім,
Та всім украй зневіреном одне я відповім —
Цей люд прибитий до землі, та що не говори,
Без тями нидіти йому лиш тільки до пори.

Він так лежить знеможено і досі без пуття,
Змарнів, охляв, гнітять його, спотворюють роки,
Тля й мурашва гризуть його і всякі черваки,
Та гляньте — повертається потроху до життя.

Не вмер, не шез він, постає поволі з небуття,
Попри гіркоту і журбу відроджується знов,
Хоч і не ладен ще звестись, і ледве скніє він,
І путь терниста перед ним, і тьма з усіх сторін.

О сило молода! Вперед, вагатися не час!
Вже цей престіл з усіх усюд заклично вабить нас,
Минуле славне ожива у думках та словах,
Його шануймо, щоб вогонь палких сердець не згас.

Престіл та з написом ясним красуня на коні —
Дідів творіння, вже воно лишилось вдалині.
Тож давнє давньому лишім і дбаймо про значні
Турботи нинішнього дня і про прийдешні дні.

До гурту! Зважуймо усе і проникаймо в суть,
Сягнемо ширших обріїв, нову обравши путь,
Не пошкодуймо запалу, завзяття, талану,
А треба, знайдуться такі, що й кров за це проллють.

Одначе годі лити кров. Не можем, як діди,
Шукати слави на краю кривавої біди,
Лискучі шаблі та мечі у полисках вогню —
Померкли, інше до лица теперішньому дню.

Амма кыанман керек тугуль. Чюнки бизлер татарлыкны Деделеримиз киби кылыч, кыаргыларман орталыкны Кызыл кыана, атышлара бояракъ юксельтеджек Ич тугульмиз. Бакъынъыз, бизге Шимди не керек!..

Юмурыкъман, зорбалыкъман, кыан тѣкмекмен яшамакъ. Буюк олмакъ, ад кыазанмакъ, омюр сюръмек, яшамакъ. Девирлери чокътан кечти, Шимди дюнья баштан-аякъ Башкъа шейлермен чевриле, — коръмек, бильмек, аныламакъ.

Бильги, анылав — батырлыкъкъа, окъ, кыылыкъкъа устюн келе, Эскидеки инсанларнынъ кыавгъа, дженки ерине, Бугунъ севмек гузель-гузель кечинерек бир-бирине Ярдым этмек дуйгъулары кире бутюн юреклерге.

Бундан бурун «буюк» дие чокъ кыан тѣкен, эв йыкъан, Инсанларгъа сѣйлендирди, факъат бугунъ эр инсан, Бунлар ичюн юрегинде адджы-адджы кыаргышлар Тояр, беслер, затен буны инсанмыдыр дуймаян?..

Бугунъ буюклик адыны кыазанмакъчюн мутлакъа Я яшамакъ, чѣллеринде кыыскъа бир ёл тапмакъ ве я Инсанларнынъ бильгисине бираз бир шей кыошмакъ даа Керекдир ки: Насыл бунлар севильмезлер бу ёлда?

Бу асырда этмек, емек — коръмек, бильмек демектир, Ад кыазанмакъ юксельмекче — башкъасына бильдирмектир. Татарлыкънынъ яшамасын, юксельмесин биз истесек, Керек керчек коръмек, бильмек, башкъасына бильдирмек.

«Шимди бизге напмакъ керек?» Артыкъ бу кучъ соргъунынъ Кыаршылыгъын ич турмадан тез верермиз тугульми? «Шимди бизге бильмек керек! Энь тогърусы, кыыскъасы бу! Анджакъ бильги нуры иле айдынланыр «Татар юрту!»

Не руйнувати, лити кров чи полум'ям пекти,
Не досягати силоміць захланної мети,
Сьогодні в світі головне — пізнати, осягти,
Явити більше мудрості, поваги, доброти.

Значніші мудрість і знання за меч, стрілу і герць,
І вже не війни, як раніш, не вир пекельних чвар,
Взаємопоміч, людяність, краса, любові жар —
Це нині владно проника до чулих людських серць.

Колись великим звався той, хто кров рікою лив
Та брязкав зброєю, тепер звучить не той мотив,
Насильство нині виклика зневагу та прокляття.
Хіба людина, хто цього збагнути не схотів?

Того у нинішні часи великим люди звуть,
Хто в неозорому степу знайшов коротку путь
Або до невідомих знань коротку путь знайшов,
Хто справді заслуговує на шану і любов.

Пожива в нинішні часи — відомості, знання,
Про себе заявити слід, щоб мати сан, звання,
Аби татарам досягти високої мети,
Слід правду знати і до всіх цю правду донести.

І як же бути нам тепер? Питання не з легких,
Та нині відповідь знайти на нього б кожен зміг.
Вона, без сумніву, така — навчайся, пізнавай!
Хай світлі промені знання осяють рідний край!

Татарство юне! Вирушай, пришвидшуй свій розгін,
Відроджуй предківську снагу, здивуй широкий світ,
В палкім завзятті підкори столиці всіх країн —
Париж, і Рим, і Петербург, і Лондон, і Берлін...

Яш татарлар! Бундан бурун, къарт татарлар татарлыкны
Юкселтмекчюн насыл чапып идерлерсе орталыкны;
Онынъ киби биз де бугунъ орат-орат толашайыкъ
Берлин, Парис, Лондораны, Виенаны, Петербургны.

Яшлар! Бугунъ пек азмыз, Факъат асла унутмайыкъ —
Ки: «Джанымыз татар джаны, юрегимиз арсландайын.
Ялынъызлыкъдан къоркъмаз-йылмаз эски татар юрегидир,
Эп билейик, бильмек бизим джанымызын керегидир.

Бильмек ичюн козюмизни ич бир шейден йылмайыкъ,
Къоркъутмасын асла бизни не зугуртлик, не ачлыкъ,
Бизлер буны эгер козьге алдырыр да бу мейдана
Атыладжакъ олур исек, парлар йине татарлыкъ!..

Эвет, эгер танымасакъ, кендимизчюн къолай, кучъ,
Йине къурт олурмыз биз, татарлыккъа бир отургъыч
Ве бу сефер ерде тугуль — тюшюнджеде ве иште
Къуармыз ки: файдаланыр ышыгъындан эр кес де.

Марш илери! Айды, тири яш татарлар ордусы,
Кунъбатынынъ парыл-парыл бильги анълав толусы
Урулары санъа бакъа! Насыл козюнъ къамашмай?
Етмек, алмакъ тугульмидир юрегининъ арзусы?

Иште, санъа бакъылмайджакъ кениш, буюк бир мейдан!
Ал башынны, кет, анда къон! Енъ, зарар ёкъ, урып толан!
Къорма, сокъул, усанма, кир! Чевреге бакъ, не тапсанъ,
Юклен, ташы, факъат бозма, яп, яраштыр, нурлат, нурлан,
Сонъра кетир къаршындаки бозукъ, харап булунан,
Татарлыкънынъ тарласына, тек джанлансын, сен ферахлан:

Татар толу, татар сою олан ерлер татар юрту,
Демектир ки: Бу ерлерни бу асыргъа ярашаджакъ
Киби бирер багъча япмакъ, шенълендирмек, сувармакъ,
Ай, яш татар ичюн бу бир бордждыр, унутма, бакъ!..

Нас мало, й пам'ятати слід усім нам повсякчас —
У нас міцний татарський дух, серця левині в нас.
У наших молодих серцях не згас безстрашний дух,
Але спрямовуймо до знань його одвічний рух.

Розкриймо безліч таємниць, зростаймо у знанні,
Аби ні голод, ні нужда нам не були страшні.
Хай знову запишається залюднений майдан,
Хай усміхнуться радісно нам промені ясні.

Хай відвертає від марнот нас праведний глагол,
Хай поклик предків спонука підносити престол —
Не з золота, а з помислів і плідних справ своїх,
Тепер хай життєдайно він проміниться для всіх.

Тож нумо, сило молода нездоланих татар,
Хай Захід розкриває нам наук живлющий чар!
Чи можуть не вражати нас його скарби духовні?
Їх здобуттю присвячуймо сердець гарячий жар!

Велично розпросторився до обрію майдан!
Мерщій лети, вривайсь туди, не бійся жодних ран!
Освоюйся і певен будь — там знайдеш свій талан!
Збагачуйся та не руйнуй, звільняйся від оман,
Неси здобуте на сумний, убогий рідний лан,
Радій, коли він оживе, засяє крізь туман.

Дбай, молодий татарине, про свій татарський край,
Усе зроби, аби його вкривав садів розмай,
Аби яснів і там, і тут веселий водограй.
Про це своє покликання, гляди, не забувай!

Люби сердечно свій народ, адже татарин ти,
І допоможе ця любов тобі себе знайти,
Так чи інакше зв'язані з татарством всі краї,
Байдужим до свого — чужі всі люди, всі світи.

Татарлыкны джаныңдай сев! Чюнки сен бир татарсынъ,
Яхшы — яман эр бир, халкъ, татарлаккъа багълыдыр.
О — олюрсе, сен олюр, о — яшарса, — яшарсынъ,
Яшавунъны севмез исенъ — инсанлыкдан чыкъарсынъ.

Татарлыктының севгисини юрегиньинь энъ азиз
Бир яктында сакълангъан сонъ дюньядаки ай-йылдыз,
Инсан, хайван, эр бир шейни бир сырада севмелисинъ,
Севмелисинъ татарлыкъны, инсанлыкъкъа сермелисинъ.

Севмек будыр инсанлыкны инсан эткен, юкселткен,
Яшавумызны айдынлаткан, юрегимизге нур серпкен.
Сев эр шейни! Сев ве аджы! Татарлыкны да истесек,
Эр бир шейге алтын ярык серпеджектир деп севсенъ.

Аджынаджакъ бу заманда дегиль ялынъыз татарлыкъ
Татарлыкънынъ тени яра, факъат бугунъ инсанлыкъ
Даа пек хаста, илле бугунъ кунъ батынынъ йылтыравукъ
Урбасына сарылгъан о, буюк отъкюн инсанлыкъ!..

Гьонджелермен, чичеклермен донатылгъан о багъчада
Гузель нурлы, йылтыравукъ урбаларнынъ астында,
Бильсенъ сен бир инсанлыкъны тишлеп янгъан не къадар
Титиз, къоркъунч ябанийлер, джанаварлар, йыланлар вар!..

Куньбатыгыга догъган кунеш бу къоркъунчлы йыланларны,
Ич бир тюрлю ер юзюнден керегидай джоялмады.
Инсанлыкънынъ ярасына не Лондора, не Лахи,
Яхшултаджакъ файдалы бир гузель илядж къоялмады...

Ай, яш татар! Бил! Бу ишни сенден беклей инсанлыкъ,
Ал батыдан бильги нурын севги яни «Татарлыкъ»
Нурларыньны онъа къат да, бир кунеш яп, чыкъар яйсын.
Кунъдогъыштан ер юзюне инсанлыкъкъа «алтын ярыкъ»...

1911

Любов до отчої землі в душі своїй плекай,
І полюбити зможеш ти не тільки рідний край,
А цілий Всесвіт, і земний, і позахмарний шир,
Твій дух окрилить ця любов і піднесе до зір.

Любов людей вела й веде до обріїв нових,
Освітлює мережива їх прагнень і доріг.
Люби усе! Люби й жалій! Твоя земна любов
Хай до небес проміниться і осяває всіх.

Не лиш татар у нинішні часи жаліти слід,
Всім вистача, не тільки їм, тепер усяких бід,
Та шати Заходу ясні став приміряти люд,
Випростується гордо в них величний людський рід.

Красуються, плекаються уквітчані сади,
У них заповідається на сонячні плоди,
Але таїться по кущах і звір страшний, і гад,
У заздрісній ненависті усіх кусати рад.

Підступно в нинішні часи жахний хижак проник,
Не знищив світоч Заходу, не взяв його у бран,
І ще, на жаль, не знайдено ніде належний лік,
Аби його позбутися, звільнити світ від ран.

Татари юні! Ви й на те на світі живете,
Аби й проміння Заходу, і жар татарських серць
Єднати — цей цілющий блиск хай шириться, росте,
І хай дарує щедро Схід всім саяво золоте.

1911

Переклад Віктора Гуменюка

КОКЛЕРДЕ ТЕК СЕНИНЪ ИЫЛДЫЗЫНЪ ЯНАД

ЗИРКА ПЫОЯ СЕРЕД НЕБА ТОРУПЪ

Савлукъман къал, татарлыкъ

Савлукъман къал, татарлыкъ, мен кетем дженкке,
Атымнынъ башы айланды ахирет бетке,
Сенинъ ичюн яшадым, сенсиз ольсем,
Бильмем, насыл кирермен бош дженнетке.

Авдарылды алтавлар, тамулар ташкъан,
Бу ишлерге биз тувул, мелеклер шашкъан.
Хырпалангъан менликлер, хорлангъан къызлар,
Баласын ташлап анайлар чёллерге къачкъан.

Артыма бакъсам — акъ омюр, алдымда — олюм,
Коп узамаз беллиймен къарангъы ёлум.
Къарсамбадан хавф этмей, кольгеден урькмей,
Сонъ нефесте «татар» деп, узаныр къолум.

Здорові будьте, татарове

Здорові будьте, татарове, іду я нині на війну.
Мій кінь поглянув в кінцесвіття, ще й головою
стрепенув.

Народе, жив заради тебе, якщо ж помру без тебе я,
Не відаю, в раю зустріну татарську душу? Хоч одну!..

Довкіл — румовища, а води не хочуть бути в берегах.
Застрахані не тільки люди, пойняв і янголів цей
страх.

Постаріло єство у мене, а молодь вимучена вкрай.
Дітей лишивши на поталу, щезають матері в полях.

Життя — позаду, ну а смерті — не обмануть,
не обминуть.

Гадаю, що недовга буде дорога скорбна, чорна путь.
Випроб і тіней не боюся. За мить, як стихнеться ріка,
Востанне видихну «татарин!» — й пошлю луною
у майбуть.

Переклад Петра Коробчука

Бастырыкъ

Дёрт таш дивар, энъ тёпедэ — бир кичкене пенджере,
Ичке демир чабакълардан ышыкъ тувул — дерт кире.
Эр кошеде дым кольгелер, ешилъ куфлер копюре,
Ятакъ — тахта, емек — фена, ерден сувукъ уфюре.

Хызметчи де эр кунъ буны сувлап-сувлап сипире,
Кимерде бир анайны да сёгюп сала, козь коре.
Акъшамлар бу къара уйге къара перделер кере,
Янъгъызлыкълар янъгъыз джангъа джанлы тюшлер
косьтере.

Гъарип юрек чапалана, тенлер, тюклер урьпере,
Тозмай гонгюль, аваланып, алчала бом-бош ере.
Невбетчилер гедже-кундюз къарап, джурип тешкере
Къапыдаки авур кильтни эр саат дёрт-беш кере.

Бу кольгели, къардан сувукъ кильтли къара мезаргъа
Яманлардан даа фазла яхшы инсан коп кире.
Киргенден сонъ ишлер белли: тура, тура я джюре,
Я да акъсыз азапларгъа даянамай делире...

В'язниця

Тут — крихітне одне віконце і мури зусібіч.
Крізь ґрати не проникне сонце, хоч як його не клич.
В кутках бридкі вологі тіні й зелений цвілі гич,
За ліжко — дошка, холодеча царює день і ніч.

Вартовець воду розливає, розмазує, мете.
І матюкається постійно: і те не так, і те.
На мури сутінь накидає сукно липке й густе.
У самоті мертвотній рвотній один лиш сон росте.

Нужденне серце стугоніє, пече попід грудьми.
Душа змордована зиміє, як цвіт серед зими.
Сторожа чорними чавучить та злими чобітьми,
І шарпає колодки й штаби: чи не утікли ми?

В цю буцегарню чи холодну, в'язницю чи тюрму
Невинний часто потрапляє зі світла у пільму.
Й не зна, бідаха-сіромаха: стояти? йти йому?
В мур головою? Стратить розум від катувань і мук?..

Переклад *Петра Коробчука*

Ёлджу гъарип

Ай, мунарынъ, силь юзюньден, менден ышыкъ кыыскъанма,
Мен бир гъарип ёлджу эдим, къалдым къара дагъларда.
Ёл шашырдым, кунъ ашырдым, сагъа бакъып агълар да,
Ах чекемен, ач юзюньни, мени яман козь санма!

Ач юзюньни, сач нуруньны! Учурымлар, къаялар
Ышыкъ алсын, айдынлансын, кольгелери силинсин;
Топракъ-топмаи къардаш исенъ, коксюньдеки кок ташлар,
Гъыранитлер къара ерге айна болуп корюнсин!

Юрегиме сырдаш исенъ, козюмдеки шу яшлар
Чечеклерге тёкеджегинъ о чыкъларгъа къарышсын;
Танъ йылдызы догъар икен, эльбет, мени о беклер,
Сач нуруньны, ёлджу гъарип асретине къавушсын!

Мандрівець-сердега

Місяцю милий, зітри із чола свого тінь,
Мовить сердега, заблуканий в темряві гір.
Днини й години не знаю. Я плачу... Повір,
Тебе не зурочу.
Промінням чудовним узлинь.

Вирни з-за хмари, парсуну свою відслони —
Тіні пощезнуть, всотають їх нутрощі скал.
Небесне каміння — базальти, граніти — вони
Стануть свояччі-землі яснотою дзеркал.

Друже таємний, на квіти духмяні здмухни
Сльозу обходисвіта: сльози доповнять росу.
Досвіт загається — він додивлятиме сни...
Пролляй же ясу, хай до денця прогляну свій сум.

Переклад *Петра Коробчука*

Кобелек

Бир кобелек уча-къона багъчаларда кезерди,
Эрылгъанлар, къарт замбакълар бу мелектен безерди.
Безмей онынъ алтын йнпек къанатлары, тюллери, —
Сальте опер, охшар эди тюльпанлары, гуллери.

Бир мектепли къызчыкъ коръди, бунъа ичтен туташты,
— Сени, сени тутайым, — деп, феси эльде коп къошты.
Къувалады — еталмады,
Атты феси — урамады,
Кобелеги тутамады,
Бир даа сонъ корамады...

Чюнки о бир яш гъонджеге опе-опе япышаракъ,
Япракъларнынъ кольгесинде корюнмеден гизленмишти...

Метелик

Сідаючи то тут, то там, літав метелик садом
І тим в бузку, старих лілей лиш викликав досаду.
Золотошовком крилець був метелик ніби янгол,
По-янгольському цілував тюльпани та троянди.

Школярка, вбачивши його, зірвала з себе феску*:
— Ось я зловлю тебе, зловлю! Ти ж он який чудесний!
...Раз-два махнула — не схопила,
Шпурнула фескою — не збила,
Спіймать метелика несила,
Десь ділися барвисті крила...

Метелик не пропав — припав до пуп'яха цілунком
І стих у затінку густім, у листі безшелеснім.

Переклад *Миколи Мірошніченка*

НАДАН ЧЕЛІБІДЖІКАН

---

* Феска, фес — шерстяна шапочка.

Сары тюльпан

Ильк баарьни муджелеген сары тюльпан,
Бари бойле солмасайдынъ ич бир заман.
Гузель ёсма гъондженъ иле эндамынъны
Эр кунъ север, опер эдим сайгыларман.

Гонълюмизни хошландырдынъ, сары тюльпан,
Мен де сени эльден, ельден кыскынаман.
Узакълардан, коктен, ерден чокъ суемен,
Кунешлернинъ, йылдызларнынъ козю яман.

Сары тюльпан, багъчамызны шенълендирдинъ,
Пек аз заман кырыкъ гонълюм эглендирдинъ.
Ярын сен де кырыладжакъ, оледжексинъ,
Оледжексенъ бу джихангъа ничюн кельдинъ?

Жовтий тюльпан

Ти взолотив весну, ясний тюльпане-пане,
Прошу тебе, квітуй яскраво, непов'янно.
Твоє стебло, твій стан, твоє жовтопелюстя
Я цілувала б знай щовечора й щорана.

Ти радуєш серця, ясний тюльпане-пане,
Люблю тебе над степ, над небо і лимани,
Ревную до роси, невстидливих чужинок,
Од вроків сонця й зір хиститиму старанно.

Тюльпане золотий! В обійми розпростерті
Тебе приймає сад. Моя ж душа — роздерта,
Бо завтра будеш ти уломлений борвієм...
Навіщо в світ прийшов, якщо судилось вмерти?!

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Шаиринъ уйкъусы

Яз акъшамы, кок пек ачыкъ, йылдызлар коп корюне,
Тек делидай бир къач булут уфукъларда сюрюне.
Денъиз дюльбер бир къызчыкъдай, ята бундан азланып,
Къара ернинъ тизлерине башын къоюп, назланып.

Аз къыбырдай, сонъ байыла, кене кече озюнден,
Севгилисин башкъасындан къызгъангъан бир йигитдай,
Яваш чыкъып куньдогъуштан, сейир эте буны ай.
Сувгъа тюшкен шавлеси де бир кумюшдай ялтырай,
Дерсинъ ки, сув пек салкъын да, санки ушюп къалтырай.
Елькен ачып бир къайыкъкъа отургъан бир къыз, бир яш,
Яслангъанлар бир-бирине, тирегенлер башкъа баш.
Ара-сыра къол узатып, денъизден сув алалар,
Базы денъиз копиягине козюн тикип къалалар...

Бу сырада, бу яш шаир, тамам денъиз четинде,
Юкълай чалкъа, джабувлы бир дефтерчик бетинде.
Къум устюнде, айгъа къаршы, бир олюдай серильген.
Башы ачыкъ, аякъ чыплакъ, къоллары да керильген.
Озь башына ойгъа далып, отургъан сонъ бу ерге.
Табиаткъа бир козь ташлап, шуны язгъан дефтерге:

«Кунь кирдими бешигине
Башкъалаша табият,
Укюм сюре ер юзюнде
Башкъа тюрлю бир аят,

Сон поета

Літній вечір, небо чисте, зорі сяють з висоти,
І звелись на горизонті звабливих хмарин мости.
Наче дівчина вродлива, море в сутінках дріма,
Ніжно голову схилило й рідну землю обійма,
Ледь-ледь хвилями заграє і притихне крадькома.

А зі сходу, а зі сходу — місяць човником пливе,
Мов джигіт, який ревнує дівчину, що тут живе.
Місячні світла на хвилях дивним сріблом мерехтять,
І від холоду, здається, то зітхають, то тремтять,
А в човенці, під вітрилом, дівчина й джигіт сидять
І черпають мимоволі воду з місячних сріблин...
Їхні погляди зустрілись та й злилися у один.

А на пляжі окрай моря молодий поет лежить,
Зошитом заклав обличчя. Кипарис над ним шумить.
Голова простоволоса, ноги босі на піску.
Розмовляє він з собою, думу думає важку.
Задивився у довкілля, ніби вперше споглядав,
І при місячному саяві у свій зошит записав:

«Сонце вже лягло в колиску
До світання спочивать.
Буде нічка-ворожбитка
На землі хазайнувать.

Вітерець — ласкавий легіт —
Ти від мене не лети.
Хочу я зімліть, як море,
І від себе утекти.

Спочиваю окрай моря,
Зрошене повітря п'ю.
Проживу хоча б хвилину
Без осмути, без жалю».

Переклад *Володимира Морданя*

Агъладыт

Алем-и ислямы баштан баша сейран идеркен,
Эй-вах! Сюрю-сюрю мазлумлары корип агъладым.
Саирелер марифетте джиханы хайран идеркен,
Козьлери багълы мусульманлары корип агъладым.

Эмлякъы гъасп идилямиш, хукъукъы пай-мал олмыш,
Хакъсыз чигъненмиш масум джанлары корип агъладым.
Месут аилелер (...) * дучар олуб (...)
Сув киби дёкюльмиш ал къанлары корип агъладым.

Вуджудлар бербад олмыш, къалмамыш хаяттан эсер,
Чехрелери солмыш инсанлары корип агъладым.
Недир достлукъ? Недир душманлыкъ? Билен пек аз
къалмыш,
Кёр нефсине къурбан оланлары корип агъладым.

Къардашынынъ мудхиш дердине дерманлар арайып,
Худжюмлере маруз къаланлары корип агъладым.
Бу ал фелякет (...) ибрет алмаян,
Инсан шеклиндеки айванлары корип агъладым.

1917

---

* (...) Бельгиси олгъан ердеки сёзлер асыл нусаха окъулмай.

Заплакав я

Ісламський світ я обійшов із краю в край,
Уздрів знедолену любов — заплакав я.
Освічені — ті на землі будують рай,
А в мусульман сліпий покров — заплакав я.

Хтось їх багатства вкрав, позбавив людських прав.
В їх душах темних вчувши сов, заплакав я.
На їх щасливі сім'ї хтось біду наслав,
Тепер там розбрат, ллється кров, — заплакав я.

Розтерзано тіла, ознак життя нема —
Таке побачить не готов, заплакав я.
Що дружба, ворожда? Навкруг печаль німа.
Навкруг — безвинні жертви знов. Заплакав я.

Стрічав і тих, хто прагнув рятувать братів,
Та камнепад загнав у схов, — заплакав я.
Трагедія народу — з глибочі віків:
В людині звір себе знайшов, — заплакав я.

1917

Переклад Володимира Морданя

Кырык калбытанын
кыайысы

Табут тартып тениньни топракъ тутты,
Джаш джанынъны джутукъ джер джалмап джутты.

Мезарынъа мингенлер миявкъушлар,
Тск тик тенге туюла тик тавушлар.

Къабиринъни къармалап къалтырайман,
Джангъа джетти джангъызлыкъ, деп джылайман.

Душі твоєї горе

Ми на ношах на цвинтар тебе віднесли.
Ти навіки пішла до могильної мли.

Вже без тебе минають і ночі, і дні —
Думи, горе, печаль залишилися мені.

На могилі вночі тільки сови сидять.
Зрідка, може, й почуєш, як сови кричать.

Я ходжу і сумую — не вимовлю слів.
Простір звузився мій, а мій день — потемнів.

Я тремчу, як побачу могилу твою.
Від самотності плачу і сліз не таю.

Переклад Володимира Морданя

Етер артыкъ

Этрафы сармыш зехирли атешлер аевлениркен,
Мамюр, абадан юртлар харабелере чеврилиркен,
Эфляке сед чекмиш сарайлар дибинден деврилиркен,
Утан, къардаш! Етер артыкъ! Ибрет ал бу фелякеттен!

Першан олмыш аилелер ёлларда сюрюниркен,
Аджиз къалмыш етимлернинъ къол-къанаты къырылыркен,
Агъанъ, эвлядынъ, хемширенъ дигерлере хор олуркен,
Уян, къардаш, чалыш, онлары къуртар бу резалеттен!

Акъан сув(а), топракълара инсан къаны къатылыркен,
Миллет ичюн фидайилер мейданлар атылыркен,
Базы алчакъ, видждансызлар гъайрылара сатылыркен
Корип, ибрет ал! Зира файда кельмез мелялеттен!

Нидже юзь йылдан берли намусынъ тахкъир дилиркен,
Даа догърусы варлыгъынъ эр ерде инкяр идилиркен,
Хакълы, ерли талеплеринъе эп къаршы гидилиркен,
Силькин артыкъ! Бильсинлер, къырымтатар
къуртулмыш эсареттен!

1917

Досить вже

Коли навкруг вогні ненависті отрутою кіптять,
А на землі святій нема кому посіяти і зжати,
Коли палаци, мінарети у руйновищі лежать,
Спинись, о брате мій! Трагедій нам, напевне,
досить вже.

Коли стрічаєш на дорогах ізнедолених людей,
Коли ламаються тендітні крила-руки у дітей,
Коли над матір'ю з дитятком вітер лихолить гуде,
Проснись, о брате мій! Трагедій нам, напевне,
досить вже.

Коли ідуть на мітинг люди, відірвавшись од землі,
А покидьки на них чатують, як собаки вельми злі,
Коли зчинили стрілянину і куля кров п'є, наче кліш,
Ти, брате, висновки зроби. Доволі скніти. Досить вже!

Коли віками з тебе кпила і глумиласть тьма заброд,
Коли, якщо казати правду, нас не вважали за народ,
Коли тебе києм гонили на роботу, мовби скот, —
Ти пам'ятай про це! І знай, татарин кримський —
вільний вже!

1917

Переклад Володимира Морданя

Миллетиниң кябеси

Куньтувуштыр бешигимиз, куньтувуштыр кяабримиз,
Дженнет киби о джуртларны кьорчаласын Танърымыз.
Онынъ оксюз, кьаранлыкъ, хаялатлы кокюнде
Туваджакътыр бир джарыкъ ай, я бир кунеш тюбюнде,
Бу сурьгекли къара куньлер кеткен сайын толаджакъ,
Кунъ келеджек — онъулмагъан онъгъанлыкълар
боладжакъ...

Тувгъан джердир эр кишининъ азиз, миллий кябеси
Бильди эр кес «Сары» деген чюрюк иман кьайдеси.
Тувгъан джерге бир талай халкъ кьайтып, кьайтып
келеджек.

Таваф этип, топрагъына козь джашларын төкеджек.
Чюнки онынъ мубаректир тавы, ташы, топрагъы
Мубаректир агъачынынъ чечеклери, япрагъы.
Аккъан сувы бир кузгюдир, эр мезары — зиярет.
Ич сувундан, «Чокъ шукюр!» — де, Танърынъа бир
дуазт!

Ай, кунеш, йылдызлары, айдын мавы коклери,
Къыз баллары мелеклернинъ чангъып тюшкен
тюклери,

Денъизлери, ешилъ чёлю, тогъайлары, голлери,
Тогъайларны толкъунлатып эсе тургъан джеллери,
Бульбуллернинъ багъчаларда мунълы, джаныкъ
сеслери

Тынъласанъыз, бу тувгъан эль унутылгъан эслери
Татлы-татлы айненилер айтар бизге анадай,
Гонъюль ирип, джурек ирип, агъар кетер Тунадай.
Эр татарнынъ турбесидир куньтувушнынъ эр ери,
Чюнки онда тувып ольген Алтын Орду эрлери.

Кааба* нації

Наша вітчизна — то Схід, колиска й могила — наш край,

Нехай береже Господь цю землю спасенну, як рай.
 В тихому небі його зорі одвічно плывуть,
 Там сонце і місяць живуть, як наша правічна суть.
 Дні чорні довкола нас. Що далі, то більше їх,
 Та колись ще пролеться дощ і заповнить достатку міх.
 Наразі лиш море сліз нас омиває в житті,
 Та в нас є своя земля, і каміння, і гори святі.
 І ллється прудка вода, стара й молода-молода,
 І біля могил мольба, від якої втікає біда...
 Випий води ковток — здолаєш і спрагу, і плач,
 В молитві схились до води і Богові так віддяч.
 Місяць і сонце, й зірки, й небо весни голубе
 Благословлять тебе й мовчки освятять тебе.
 Маленькі дівчата прийдуть, як ангели з небесі,
 Море, луги, степи — тебе привітають усі,
 Озвуться зелені вітри, тьохнуть в садах солов'ї —
 Радісну пісню весни підхоплять весняні гаї.
 І ти заспівай, отоді озветься наш рідний край
 І пісня минулих часів лунатиме з краю в край.
 Й оживе колискова твоя, мамин воскресне спів,
 Й скресне душа й попливе, як Дунай з глибини віків.
 Краю мого кожна п'ядь — пантеон, а не знак біди:
 Полягали давно під ковил герої Золотої Орди.

* Кааба — храм у м. Мекка (Аравія), місце прощі мусульман.
 У переносному значенні — святиня, мета бажань.

Бар айтувлы заманлары, бар айтувлы куньлери,
Яки тѣккен козьджашлары, аджджы юрек монтьлери —
Бу асретли аналарнынъ ачып солгъан гуллери,
Къумрал, культе сачларындан къопарылгъан теллери
Комюльгендир о топракъта — Идиль, Алтай боюнда,
Ешилъ джуртта, Азав, Озу бир де Туна суюнда,
Татарларнынъ бу джерлерде азиз миллий къябеси
Шам дертининъ джуреклерден отти коптен авеси,
Гъарип татар, турма — джыла, къурумасын
къозьджашларынъ,
Озь Кябенъде къутлу куньлер коралгъаче бу башынъ!

Канув у невідь давно, та zostавсь у татарських серцях
 Предками нашими пройдений, вкритий сльозами шлях.
 Крики й плачі, й молитви усамітнених матерів,
 І сивина дочасна, й печаль з-під орлиних брів —
 Все увійшло у землю, що звалась наш отчий край:
 Вздовж Алтаю і Волги, від Азова і по Дунай.
 Наші простори священні — Кааба душі татар,
 І все ж погамуймо сльози, плач хай не лине до хмар.
 Татарине, йди невідпорно дорогою сліз і надій,
 Допоки не прийдеш до щастя в золотій Каабі своїй.

Переклад Петра Осадчука

Гиттим, гидиёрум, гитмек истерим...

Гиттим, гидиёрум, гитмек истерим,
Эр тюрк оджагында тютмек истерим,
Джеддемин кечтиги кениш чёллерде
Онынъ девесини гютмек истерим.

Бабамдан динъледим, дедем ким эди?
Кимлерле дюшмюш, кимлерле къалкъмышты?
Гечмишин къаранлыкъ улькелеринде
Анги оджакъдарда атеш якъмышты?

Къурдугъы оджакълар, яптыгъы юртлар,
Анги бир байгъушлара мескен олмуштыр?
О шаин йигитлер, гурбуз эрлерден
О юртларда шимди кимлер къалмыштыр?

О тютен оджакълар, о ешилъ чёллер,
Ничюн тютмез олмуш, ничюн солмуштыр?
Йигитсиз бош къалан гузель юртлара
Нереден гельмиш де байгъуш долмуштыр?

О адсыз-эсапсыз тувар сюрюси
Анги джанавара къурбан олмуштыр?
Дедемин кунъайлан атлар къоштуран
Мейданлар кимлере мейдан олмуштыр?

Гиттим, гидиёрум, бакъмакъ истерим,
Сёнен оджакълары якъмакъ истерим.
Гечтигим ерлерде эр йигит ичюн
Шииримден бир челенк япмакъ истерим.

Я йшов, іду й хочу йти...

Я йшов, іду і хочу йти незмінно
Дорогами батьків. Я хочу шлях пройти,
Яким степами на верблюдах тюрки йшли —
І в чистім полі предок мій сягав мети.

Я хочу стать продовженням предтеч своїх,
Тому й питав у батька, хто він, предок мій?
З ким він йшов, вмирав і піднімався,
З ким він долав колись пільму і буревій?

Які то «сови» позаймали гнізда,
Що їх він будував в ім'я життя
Для нас? І хто там жив із наших соколів,
А хто завчасу перейшов у небуття?

Чому родинні вогнища погасли
І не горять вогні веселі у степах?
Звідкіль взялися пазуристі птахи
Й ті гнізда позаймали у моїх краях?

Куди поділася худоба зі степів,
Кому дістались наші ситі табуни?
Хто знищив пасовиська, де у предка
Іржали горді непокірні скакуни?

Я йшов, іду і хочу відродить
Родинні вогнища в місцях, де буду жить.
І хочу я для кожного джигіта
Вінок з моїх вогнених віршів залишить.

Переклад Петра Осадчука

Къарын акъкъында

Дерендир денъизинъ,
Сувунъда къайыкъ!
Не гузель адасынъ
Макътавгъа ляйыкъ!

Юрсектир дагларынъ,
Сериндир аванъ.
Бильмейим, не вакъыт
Бакъылыр даванъ...

Савармы туманынъ
Башынъдан, Чатыр-Тав?
Корерми шу кунни
Меним башым сав?

1912

Про Крит

Моря твого блакить
Човен гойдає.
Берег вночі не спить,
Бо море грає.

Близько до неба з гір —
Я в небо лину.
Давній за тебе спір
Не знає впину.

Острів морем пропах,
Сірі тумани...
Буде мій Чатир-Даг —
Мій день настане.

1912

Переклад *Петра Осадчука*

Бир кунъ кельди

Бир кунъ кельди — анам, бабам
Байгъа ыргъат юрдилер.
Бай акъайлар, бай эрифлер
Зевкълы омюр сюрдилер.

Бабам байдан сёгюнч ашап,
Эвге къайтып кельгенде,
Ач къалдылар, хор олдылар,
Олар нелер корьдилер?..

Бир кунъ кельди — ишчи, койлю,
Бирлештирди сёзюни.
Къозудайын юваш койлю
Сытты байгъа юзюни.

Койлю алды сенегини,
Ишчи алды тюфегин.
Къан ичиджи залымларын
Чыкъардылар кюзюни.

1910

Настав день

Був час, коли мої батьки
Йшли від зорі й до зорі
Гарувати на глитаїв,
А самі були злидарі.

Увірвався батькам терпець,
День довгожданий настав.
Трудовий народ осмілів —
Супроть глитаїв повстав.

Виля в руки взяв селянин,
За рушницю взявсь робітник.
І знищили люте зло,
І світ кровопивців зник.

1910

Переклад *Петра Осадчука*

Чокъ заманлар ер юзюнде яшадыкъ

Нереде къалды о низамсыз мектеплер?
Нереде къалды о видждансыз котеклер?
Нереде къалды о муаллим эфенди —
Баш уджунда, эльде таягъы беклер...
Мектепе чокъ варыр исенъ, фитнеджи,
Элле язы язар исе этнеджи,
Чокъ заманлар не окъудыкъ, не яздыкъ,
Шимди бакъайыкъ биз не олдыкъ, не эдик?
Ишитирдик акъ сакъаллы къартлардан:
«Окъув недир, язув недир бильмедик.
Чокъ заманлар ер юзюнде яшадыкъ,
Ене яхшы, биз ачлыкътан ольмедик».
Ене яхшы, биз ачлыкътан ольмедик,
Лякин не хорлукълар къалды, корьмедик?!.

1910

Ми довго жили на землі

Чи то школа була, чи щоденна мука,
Коли не давалась без бука наука,
Коли вчителі, що стоять над тобою,
Ніби вої, готові щомиті до бою?
А учневі легше підняти повстання,
Ніж взятися мирно за чистописання.
Либонь, через те ми наук не пізнали,
І не вміли писати, й книжок не читали,
Й не дарма свого часу не вийшли в люди,
Та мудрих старійшин ніде не забудем:
«Довго жили ми на цій землі,
Ніби ішли в безпросвітній імлі —
Ні письма, ні книжок ми не знали,
Добре, що з голоду не повмирили».
На віку все ж нам випали праведні муки,
Складніші і вищі за всякі науки.

1910

Переклад Петра Осадчука

Җылдырым

Йылан киби ойнаурды мавы кокте йылдырым,
 Орталыгъа хышымланып ялынлары сачарды!
 Бойле афат, бойле гъадап чокъ корьгендир шу
 Къырым.
 Озь халкъымда бундан отьрю акъ топрагъа къачарды!

Хатырласанъ, кок гудюрдеп, шемшек чакъкъан
 заманны,
 Кульмезмисинъ? Козьлеринъден къанлы яшлар
 акъмазмы?
 Вермез эди бир лакъыкъа, бир саатчик аманы,
 Шимди шенъиз, коклер айдан, бизге кунеш
 бакъмазмы?

Джанлы махлюкъ ич севмеюр фелякетли яшыны,
 Чюнки онынъ ольдюриджи окъларына даянмай.
 Якъты, къойды бу ватаннынъ топрагъыны, ташыны:
 Бу халкъ беним кунешими шемшек беллей, инанмай!

Къара булут сыкъышаракъ, ачыкъ кокую къапларды:
 Бундан асыл олур эди электрикли шемшеклер,
 Энъ биринджи окъларыны юксеклерге сапларды,
 Бундан тура долуп къалды бизим Къырым чевшеклер!

1917

Блискавка

Небесну синь розкраяв слід змієподібних блискавиць,
 Сліпучі розсипи вогню — лихих стихій апофеоз!
 Ця лютя і шал вже безліч раз поймали Крим наш
силоміць,
 І у безпечніші краї тікав народ від тих погроз!

Згадавши, як гуркоче грім, як сяють блискавки навкруг,
 Всмійнешся ти? Чи по щоках криваві сльози потечуть?
 Не полишав нас ні на мить жажливих споминів ланцюг.
 А нині — радість, неба синь... Чи й сонця усміхи нас
ждуть?

Живій істоті негаразд убивчу блискавку любить,
 Не витрима ніщо живе її смертельних вогневиць.
 Якщо вже й камінь цих країв вона зуміла спопелить,
 То нині й сонця цей народ боїться, мовби блискавиць!

Та чорні хмари сунуть знов обличчя неба запинать,
 І зазміївсь на хмаровинні електричний вогнетриск,
 Яскраві стріли навсібіч розкраять небеса спішать.
 І осява увесь наш Крим стихій перлиннобарвний
зблиск.

1917

Переклад Віля Гримича

Хаят — омюр

Бен омрюмин энъ атешли кунълерини яшаркен,
Адий омюр ве къайгъыдап юксеклерде учардым.
Дуйгъуларым, хаялымле коклери де ашаркен,
Яшаманынъ къайгъысындан кийик киби къачардым.

Бутюн омре пенпе ве ал бир козьлюкле бакъар да,
Эмеллерим, дилеклерим чечеклерле ишлердим.
Эп юксельмек арзусыле генч юреги якъар да,
Адий корюр ер юзюни... кокке учмакъ дилердим.

Лякин бир къол якъалады къолумы,
Кесди кокке догъру гиден ёлумы.

Бу челик къол — омюр иди, чекди бени озюне,
Зайыф идим, сенделендим, бир дюштим, догъру
бакътым козюне,
Кене дюштим, кене къалкъдым, догъру бакътым юзюне,
Назарларым къоркъунч иди. Титредим ве ёрулдым.

Сонъра бираз кулюмседи, къулагъыма сёйледи:
«Кок — бош ава. Аят — беним. Бенде дикен, бенде гуль.
Неслинъ бенде джефа коръди, бенде сефа эйледи,
Бенде догъдынъ. Бенде яша! Бенде огъраш! Бенде олы!»

1910

Мрія — життя

Витала мрія золота,
А з нею птахом безтурботним
Під небесами я витав
І забував земні скорботи.

Дивився зверхньо на життя
Я крізь рожеві окуляри.
Мене у хмарах забуття
Висока мрія окриляла.

Але хитнулась небовись.
Рука майнула: «Повернись!»

Це рідним голосом полів
Життя озвалося в імлі.
І я під клекіт журавлів
На грішну землю опустився.

І стиха мовило життя:
«Зухвалий мрійнику, затам —
Ти син землі. Живи для неї
Під заповітною зорею!»

1910

Переклад Петра Перебийноса

Къайгыт

Ятагъымнынъ чевресинде авеленген хаин олюм
Ач къузгъундай авлагъанда яш джанымны
алмакъ ичюн.

Джанланды эп хаялымда омюр бутюн,
Козь алдыма сен де кельдинъ, эй, севгилим!..
Менимкидир, — деди сесинъ,
Сонъ дюшюндженъ, сонъ нефесинъ!
Лякин, къозум,
Бир къайгъым бар,
Севгиден де, олюмден де даа кучьлю олса керек,
О алды эп сонъ фикрими, сонъ сёзюми, сонъ
дуйгъумы

Сонъ нефесин бергенде шу дертли юрек.
Тёкип олсам, ах, мазлум халкъ, шу къайгъымы!
Азатлыгъынъ огърунда
Теним, джаным санъа феда!..
Иште, гузель,
Бу сонъ э м е л ь!

1918

Моя журба

Коли зрадлива смерть,
Як чорний ворон,
Кружляла над моєю головою, —
На грані межовій
Я чув
Твій голос, мила.
За мене ти молилась
І плакала: «Він мій!..»
А я
Горів журбою
Над болем і любов'ю...
Ах, поневолений народі!
За мить жаданої свободи
Любов я віддаю
І молодість мою.

1918

Переклад Петра Перебийноса

Бер!

Бер тишинъден, тырнагъынъдан арттырып,
Ач олюмге къурбан болгъан халкъынъа;
Алтын, инджи, кумюшинъни саттырып
Бер! Болмасын ахы себеп халкъынъа.
Бер! Узатыр бельким бир кунъ хайырын
Олеяткъан бир сабийнинъ омюрин;
Сатып, савып еринъ, юртунъ, чайырынъ,
Бер пркильмей, сонъ корерсинъ эджирин.
Халкъынъ сенден имдат тилей, бер бугунъ;
Бер! Сагъа да келир невбет, бермесенъ...
Ерге батсын къара кунъде той-дюгюнъ,
Шабашынъны ач халкъынъа бермесенъ.
Халкъынъ эр кунъ бинълеп къурбан бергенде
Отъмегинъни насыл больмей къапасынъ?
Ач Азраиль юрткъа къанат кергенде,
Эр локъманъа миллет ахы къатасынъ!
Олю юзълю къардашынъны корьгенде,
Баш тѣбенъде, сачынъ тим-тик турмаймы?
Бала-чагъа ач, джалангъач джургенде,
Тамырынъдан къан мийинъе урмаймы?
Тынъла: Юртунъ тавы-ташы ынърана;
Козюнъ корьмей, къулакъларынъ тындымы?
Ери, кокую, денгизлери сызлана;
Туймайсынъмы, къальб, козылеринъ сѣндими?
Эй, юрексиз, ёкъмы сенде къальб деген
Бир мубарек ышыкъ, дуйгъу ювасы?
Ёкъсам сенинъ барлыгынъ тек шумекен, —
Эт, къан, ирин, синъир, сюек торбасы?
Ёкъсам ки, сен юрт мезары устюнде

Віддай!

(фрагмент)

Ридає сонце у димах
Над обрієм гарячим.
Але душа твоя німа
Від розпачу не плаче.

Коли витає Азраїль
Примарою між нами,
Ти бенкетуєш до зорі
З пихатими панами.

Віддай, від рота одірви
Хоч крихту для голодних.
Не дай поринути у вир
Орлиному народу.

Пожертвуй зливки золоті,
Маєтності і статки.
Нехай не згасне у житті
Врятоване дитятко.

ЛЕВЧУК ЛЯПУХ-ЗАДЕ

Миллетинънинъ сюегинден тахт кѣурып,
 Шу дюнѣягъа дирек болув дертинде
 Джуресинъми Немрутдайын зевкъ сюрип?
 Унутма ки, бу искелет сюрюси
 Бир кунъ келип богъазынъа сарылып.
 Сонъ пешманлыкъ ич кяр этмез догърусы,
 Бинъ хорлукънен джанынъ тенден айрылып...
 Шу омюрде мубарек деп не бильсенъ:
 Ырыз, намус, иман, Танъры, Пейгъамбер. —
 Онынъ ашкъы, Онынъ акъкы ичюн сен
 Фырсаг барда Юрт дертине дева бер!
 Бер! Шу Ешилъ Юрт мезаргъа дѣнмесин.
 Ревамы ич, халкъынъ битип, сен къалсанъ?
 Бер! Аталар Оджагъы шай сѣнмесин,
 Бер! Азгъана Хакътан къоркъсанъ, утансанъ.
 Бер, къардашым! Джыласанъ да, кульсенъ де,
 Кель, Юртунънен бирге джыла, бирге куль.
 Бер! Сонъунда сав къалсанъ да, ольсенъ де.
 Миллетинънен бирге яша, бирге оль!..

1921

Віддай усе! І поклонись
Прозрілим небосхилам.
Вітчизні в очі подивись
Над прірвою могили.

1921

Переклад *Петра Перебийноса*

ЛБДУУА 19.ПДР-ЗМДБ

Шаирнинг руху

Ольмек ичюн догъмадым мен... Ольмем мен!
Ревамы ич – уют, севги ве ышыкъ
Бермек ичюн янган кызыл нур сёнсин?!
Аякъ изим бу ёллардан сильмем мен.
Янар экен ёл сонъунда ал ярыкъ,
Насыл олып унутылган джан кёнсин?!

Ольмек ичюн догъмадым мен... Ольмем мен,
Аякъ изим бу ёллардан сильмем мен!

Бир кунъ сазым кьолдан тюшер меним де,
Шу омюрнинъ кузьгюси — козь юмулыр.
Топракъ кийер, я тоз олур теним де
Бир къарынджа, бир боджекнинъ тенидай.
Бир кунъ келир, шу алемден джоюлыр,
Лякин шаид олсун бунъа кунеш, ай.

Кольгемни ич бу ерлерден сильмем мен,
Ольмек ичюн догъмадым мен... Ольмем мен!

Чобанларнынъ гъамлы къавал сесинде
Эски къайгъы, янъы уют эзгисин
Сынмаз сазым къа йырлар, къа ынъраныр,
Козю яшлы оксюзлернинъ юзюнде.
(Ич бир етим бундан уют узьмесин!)
Меним бакъкъан уют шавлем нурланыр.

Шавлеми бу юреклерден сильмем мен,
Ольмек ичюн догъмадым мен... Ольмем мен!

1927

Дух поета

Я народився не для смерті.
Спливає дим
Клубочком,
Та застаються на планеті
Мої сліди
Глибокі.

Я народився не для смерті.
Вікам сліди мої не стерти.

Коли п'ятьма усе поглине,
Заплаче саз
Без мене.
І лиш душа моя полине
У небеса
Безмежні.

А слово зблисне, мов комета.
Я народився не для смерті.

Співає голосом урочим
Сопілочка
На волі.

До вас вертаюся із ночі
Я піснею
Живою.

Летить у тиші дух поета.
Я народився не для смерті.

1927

Переклад Петра Перебийноса

Татарым!

Баш устюмде долашыйыр бир булут,
Манъа диюр: «Татарлыгъы сен унут!»
Хайыр, достум, сен бу дерттен фаригъ ол,
Шу сёзлери хатиринъде эйи тут:
Сен не дирсен, татар огълу татарым,
Татарлыкътыр бенним ифтихарым!

Лятиф бааръ рузгярлары кусерсе,
Дёрт тарафтан аджджы еллер эсерсе,
Ерлер, коклер, дагълар, дашлар, денъизлер
Юзь чевирип ёлларымы кесерсе,
Ёл арамам, орталыкъда ятарым,
Амма дерим: татар огълу татарым!

Къоркъунч шемшек ич дурмайыб чакъарсе,
Эр тарафы йылдырымлар якъарсе,
Бинъ йыл ягъмур, бурчакъ, къар, бузлар ягъуб,
Дюшен селлер орталыгъы йыкъарсе,
Юкселирим, алчалырым, батарым,
Ер алтына кирсем, йине татарым!

Дюнья батса, дерья ташса, чагъласа,
Ай, кунеш де къоркъуб къачса, агъласа,
Еди къат ер, еди къат кок бирлешуб,
Татарлыгъы инкяр этсе, сакъласа,
Ери, кокую бир-бирине къатарым,
Инкяр этмем, йине татар, татарым!

Я татарин!

Кружеляє чорний ворон там і тут
І гаркавить: «Про татарство ти забудь!»
Я ж одгетькую ці каркання лукаві,
Бо за мною зовсім інших істин суть:
Я татарин, бо татарина я син,
А татарство вище нашептів і кпин.

Хай зів'яне ніжних весен красен цвіт
І вітри дмухнуть студені, наче лід,
І забудуть кримців небо, степ і гори,
Німуватиме кругом безшляхий світ —
Шепотітиму собі: хоч би й один,
Я — татарин, бо татарина я син...

Хай гримучі блискавиці вперто б'ють,
І вогонь з небес являє міць і лють,
І стають пейзажі попелищем,
А хмаровища чорніючі воду ллють —
Моторошно вистогну з імлі:
Я — татарин із народу кримли!

Як свого зцурається наш рід,
Сонце й Місяць зійдуть хай з орбіт,
Я змішаю небо із землею,
Щоб запавсь по нації і слід, —
З мертвих надер прокричу до зір:
Я — татарин всім смертям наперекір!

Джебраиль сана шаатлыкъ идерсе,
Микяиль де кыысметини кесерсе,
Азраилин элинде кылынч келюб
Эсрафилъ де сонъ сюрени окъудурсе,
Укьукъ узеринде бинъ йыл ятарым,
Ред идерсе, зорле дерим — татарым!

Арш-и-аля ахирете энерсе,
Левх-и-мехфуз козь огюме келирсе,
Еди джеэннем, секиз дженнет, бир сырат
Аваз кесер, татар дегильсинъ дерсе,
Джумлесини бир тарафа атарым,
Джеэннеме китсем, йине татарым!

Алманлар да сенден тараф олурсе,
Дженнет гъурилеринден соралырсе,
Эр миллете дженнеттен ер верилирсе,
Татар олан, дженнеттен къувулырсе,
Абдия-джиханде янарым,
Лякин йине татар, татар, татарым!

16.10.1918

Джебраїл хай свідчить. Микаїл
 Буде краять доленьку навпіл,
 Прийде смертоносний Азраїл —
 І в сурму заграє Есрафіл,
 Щоб молитву я читав останню;
 Правитиму Правду з усіх сил:
 Не кажіть, що от нічийний він,
 Знайте, я — народу кримців син!

Хай зникає видима земля —
 Бачаться краї тойбічні для
 Ступачів на нить Сирату-мосту*,
 Й унісонять рай і пекло: тля —
 Цей народ. Озвучу всенький світ:
 У мені душа татарина — і квіт!

Хай усе одвернеться, а рай
 Всім дозволять, окрім кримців, — знай
 Я залишуся татариним назавше
 Попри світотрошу і одчай,
 Безпорадність, розпач і удари —
 Я татарин, я татарин, я — татарин!

16.10.1918

Переклад Петра Коробчука

* Сират — міст завтовшки у волосінну, що нависає над пеклом і веде в рай.

Атым

Варды беним пек кыйметли бир атым,
Ерде — аягъым,
Кокте — кыанатым.
Алтындай наллары,
Йипекдай джаллары.
Бир тели гыйып олса, учты куватым.

Бен татарым, бен аты пек яратам.
Ёлда — дульдулим,
Эвде — бульбулим,
Я — аягъы бурулса,
Я — кыанаты кыырылса,
Козюне бакъмай эв малымы даркъатам.

Ишидирсем яхшы бир ат, деръал оны соратам:
— Насыл козю,
— Не тюз озю,
— Кзулагъы кымышмы,
— Туягъы джэгюшми?
Сынджымы ёллап сынавам.

Севдигинъе кыарамай Танърынъ буйругъы.
Къайтты бахтым,
Йыкълды тахтым.
Атынъ бели букрее,
Козълери чокърая.
Тёкюлиор къап-къара йыбрышымдай куйругъы.

Мій кінь

Ой мій коню вороненький, ти для мене — над усе.
Ти для мене — прудкі ноги,
Крила в хмаряних чертогах...
В тебе золоті підкови,
В тебе гривонька шовкова.
Як не стане кониченька — хто мене в світ понесе?

Мені, кримцю, без коника тільки лихо і біда,
Бо в дорозі кінь — товариш,
Ним ти їдеш, з ним говориш.
Боронь Боже, закульгає,
А чи крила ламає!
Щоби друга уздоровить — все майно своє продам.

Щойно з вітром долинає вість про гарного коня.
Я — до розпитів охочий:
— А які у його очі?
— Мась? Копита? А, послухай, —
Стирчкама у нього вуха?
Притьмом когось посилаю: іспитуй-но скакуна...

Богу байдуже усе те, що вподобаємо ми...
Був талан — і от не стало,
Я позбавлений престолу.
Немічніють кінські ноги —
Не для них уже дороги,
Хвіст линяє, а був чорним, наче довгий жмут пільми.

Вар малымы таркѣаттым бу аткѣа ола,
 Ат авура,
 Бени атеше кѣавура.
 Атынъ кѣурсагъы бошай,
 Диленджи торбасына ошай.
 Атым олјурсе, бана бир териси кѣала.

Эй, раббим, бир саат мухлет вирсенъ не ола,
 Атым йыкѣылды,
 Нефеси тыкѣылды.
 Атым козјоме кѣарай,
 Бенден ярдым сорай.
 Эй, раббим! Нишлейим... атым оле.

Кѣыргъыз сахрасы, 15.01.1914

Змарнував маєток цілий на свого на коня,
А недуга не минає:
Тіло в нього охляває,
Череву — як та торбина
Старця, худне шохвилини.
Якщо кінь мене покине — шкуру матиме рідня.

Хоч три чисниці дай, Боже!.. Втім, мабуть, йому пора.
Вороний уже не встане.
Дихає — немов востаннє,
Пильно в очі заглядає,
Ніби помочі благає...
О Всевишній! Що робити?.. Панібратчик помира...

Киргизський степ, 15.01.1914

Переклад *Петра Коробчука*

Туктаддес этелитиз олуркен

Анги миллет гъамланырса алы, истикъбали ичюн,
Джана миннет билirse, олмайы иде алычюн.
Хорланылмаз бунларын миллети ич бир заман,
Вирильмез бойле миллете экмекнинъ ерине саман.

Чокъ умютсиз бакъардыкъ кенди истикъбалимизе,
Дост олан агъларды, душман кулерди алымыза.
Бир кунь ола бир тарафтан серпильди бир нур зия
Биз зан эттик: танъ атыюр бизим истикъбалимизе.

Мека тувган фаджир гъазип имиш биз, алданмышыз,
Алла къанлы душманы огъратмасын даримизе.
Пек бахытсыз башымыз вар, эгер ниджат истерсек,
Кендимиз саип олмалы кенди талийимизе.

Мисхор, 27.07.1916

Якщо таетъ святе поривання

Хай націю кожду, що має минуле й майбутъ,
Цінує свій люд і виходить на обрану путь,
У щасті й нещасті не відтручає Аллах —
Нехай на землі їй воздасться і на небесах.

Вдивлялися в завтрашнє ми без найменших надій
Оплакував друг нас, а ворог — той з нас реготав.
І сталося якось, що промінь хмароту прорвав...
Осяяв дорогу свободі іще молодій.

Та знову, наївні, травною притрушену твань
Отримали ми і зухвало-неприятний сміх...

Татари! Ще час є для змагів і для поривань!
Я вірю, простре понад нами Аллах свою длань —
Ми станем панами для днів доленосних своїх.

Місхор, 27.07.1916

Переклад Петра Коробчука

Севин, эй, шанлы миллет!

Фелегин зулумы тутмышты дёрт яны, эр буджагъы,
Бошанмышты бу заваллы ватаннынъ эр оджагъы.
Кечен куньлер козьяшлары залымларле къапланмыш,
Аля белли дегиль эди сонъу не оладжагъы.

Гизли-гизли сёйленирди бунынъ сонъу не оладжакъ,
Эр япылгъан зулумлар бойле ердеми къаладжакъ?
Вакъыт кельди. Артыкъ кемиклерге даянды пичакъ,
Зулмы йыкъмакъ шерефини аджеп ким къазанаджакъ?

Мазлум миллет къоркъу иле сайыкъларкен бунларны,
Къараманлар алды мейдан, девирди залымларны.
Чокътан берли буны беклеен миллет бир агъыздан:
— Яшасынлар! — дие алгъышлады къараманларны.

Догъды уриет кунеши, эр тарафы парлатты,
Дост оланлары кульдирди, душманлары агълатты.
Чокътан бери нурсызлыкътан къарармыш гонъюллер
Севинч нуры саба кунеши киби ярыкълатты.

Севин, эй, шанлы миллет, къырдынъ эсарет зынджырыны,
Сапла хаинлерин юрегине кенди ханджерини.
Онынъ демир панджасында чокъ чекиштинъ,
инълединъ,
Шимди о да азырласын кенди ятаджакъ ерини.

Радуйся, нації слава!

На всю землю — на грядку, город, переліг —
Гніт недолі напав, оточив зусібіч і наліг.
Убезлюдніли, вигасли огнища в нашій Вітчизні.
Вже по вінця — неволі, по маківку — горя і лих.

Про наругу народ гомонів-шепотів напівстиха хіба:
Чи ж довіку оці збиткування, злоба і гноба?
Чи ж довіку жахливі знущання й пихата підлота? —
Шаблі час мусить бути. Колись же гряде боротьба.

І з'явилися хлопці-молодці урешті, і над
Світом лиха проблиснув безстрашша саяного булат...
Залунало навколо урочисте: «Слава героям!»
І терени загарбані кинув сатрап-супостат.

Сонце волі зійшло. День свободи і щастя настав.
Друзі щиро раділи, а недруг сльозу проливав.
В закіптюжені душі прекрасне проміння лилося.
Кожен промінь привіллям племінився і вигравав.

Твій це, нації, час! Геть кайдани іржавих ганеб.
Хай шука ворог місце, де б він заховався, і де б
Він втаївся, отримавши прихист і сховок.
За домівку хай має і трумну, і яму, і склеп.

Вир! Микроблара, есинлер джигерини, юрегини,
Быракъ копеклере, кемирсинлер сасыкъ сюегини.
Онынъ къанлы тырнакълары арасында

чокъ эзильдинъ,

Заманыдыр! Быракъ, джеллад вирсин онынъ керегини.

Быракъ! Бираз дамарында долашан къан къурусын.
Быракъ! Бираз зинданларда кемиклери чюрюсин.
Быракъ! Бираз сюргюнлерде бизим киби юрюсин.
Быракъ! Бираз козьлеринде асрет къаны бюрюсин.

Ксзлев, 11.03.1917

Ворогів оддавай хробакам, — хай здірявлять ворожі
серця,
В зуби псам утрапляє хай наволоч прийшла оця.
За криваве минуле хай лиється їхня крівця,
Хай не мають вони своїм мукам-тортурам кінця.

Хай замерзне плин крові у річищах їхніх аорт.
Хай в підземних безоднях потоне захланство заброд,
Хай відчує сповна кожен з них депортації пекло,
Хай зазнають того, що зазнав наш вигнанський народ.

Євпаторія, 11.03.1917

Персклад *Петра Коробчука*

Сонъ сёз

Бен татарым. Энъ кучюджик бир шиє бен козь
юммам,
Кучюк биле олса, ярдымы душманымдан уммам.
Догърулыгъа, яхшылыгъа эр вакъыт боюн эгер,
Лякин акъсызлыгъа асла, асла, асла бойсунмам.

Эджададымын кесик сёзю кылычтан кескин эди,
Акъикъата кършы о бир кёзудан мискин эди.
О, бир акъсызлыгъы кызса, ачувланса, копюрсе,
Оны дурдурмакъчюн анджакъ, акъикъат дизгин эди.

Онынъ отъкюр давушындан титреди бутюн джиан,
Аты кишнерсе, кёпарды санки кыямет, туман.
О, бир кере аскерине «Къон!» деп буйругъы вирсе,
Кършысына чыккъан душман саврулырды тоз-думан.

Дюньянынъ эр кошесинде варды учъ-беш улькеси,
Ич биринде ёкъды атта акъсызлыгъын кольгеси.
Махкъом миллетлерин акъкъына да урьмет идерди,
Онынъ пайтахты дегильди махкъом миллет джелъкеси.

Бен о татарын огълуйым, кери алмаз сёзюни,
Акъикъата догъру бир кере чевирсе юзюни.
Бен истерим дамарында татар къаны долашан
Йигит варсе, сёйлесин догъру, юммасын козюни.

Эй, татары севен, аджыян виджданлар къркъмайынъ!
Хабер, джебрлере бакъып, чалышмакътан быкъмайынъ!
Буюк татарлыгъа вирдигинъиз буюк андлары
Намусынъыз узьре вирдигинъизи унутмайынъ!

Останнє слово

Татарин я. Очей не плющу на щонайменшу
із дрібниць.
Татарин я. І мій характер із найміцніших, мабуть,
криць.
Вклякаю перед Добротою, де б я не був і де не є.
Та перед Кривдою, ви знайте, ніколи не повергнусь
ниць.

Мій пращур мав гострюще слово супроти брехень
і облуд,
Він знав, що правда — це робота, це нелегкий
постійний труд,
Він перед нею був сумирним та безсловесним, як ягня,
Коли ж несправедливість бачив — спалахував
неначе трут.

Від голосу його жорсткого весь світ тремтів, мов
тятива,
Кінь заірже під ним — одразу ж ляга й вижовкує
трава.

Він ворога оповіщає задалегідь: «Іду на ви!»
А після битви споглядає, як втечу курява вкрива.

Мій предок на теренах світу п'ять-шість держав
постійно мав,
Але завжди тримався клятви й законами не менджував.
Він поважав права підданців, місцевий шанував звичай
І потом здоланих народів столиць собі не споруджав.

Бойле ифтира, ботенлер дегиль ялынъыз сизе,
Сизе, бизе, динимизе эм де миллетимизе.
Ойле эмиш-демишлери къара юзлюлер дерлер,
Сейлееджек чыкъсын мейдане, сейлесин козь-козе.

Татар, ничюн баш устюнъде далгъаланмай кок
санджакъ,
Ничюн учъ-беш хаине сен олуйырсынъ оюнджакъ?
Ёкъса, аля кераметми беклиюрсынъ онлардан,
Ёкъса, аля кемигинъе даянмадымы пичакъ?

Татар! Ур, йыкъ, урул, йыкъыл! Девир, девриль,
кене къалкъ!
Яшат, яшат! Ольдир, къалкътыр! Не истер,
сейлесин халкъ.

Юксельмек дегильми арзунъ? Ничюн
юксельмиюрсынъ?
Эгер юксельмек истерсенъ, ере дегиль, коке бакъ!

Бен сонъ сёзюми сейлейим, дарыладжакъ дарылсын!
Акъикъата къаршы бир дегиль, бинъ хатир
къырылсын.

Къаны бозукъ, къальби чюрюк, юзю къара бабам олса,
Чыкъсын татар дюньясындан, джеэннеме йыкъылсын!

Акъмессджит, 23.05.1917

Нашадок я достойний предка... За чисту правду
лиш вперед
Непереборно і несхитно ітиму, навіть хай на смерть.
Богатирі, у жилах ваших живлюща кров, а не вода —
Цінуйте істину полинну понад олжі солодкий мед.

Хто співчуває нам, татарам, сія прихильністю до нас —
Зневажте річі лицемірні, що вибухають раз у раз.
Згадайте присяги величні, — і щиросердні, і палкі,
Які давали ви татарству у давній, у давnezний час.

Бо ті пашекування хтиві, завдаючи душевних ран,
Беруть в лещата нашу віру, в лещата одуру й оман.
Ті темні справи чинять люди — душа, як сажа,
чорна в них.
Хто хоче розмовляти чесно — нехай виходить
на майдан.

Татарине! Чом над тобою не майоріє синій стяг?
Чому ти безсловесна цяцька у нищих зрадницьких
руках?

Чи ти дарів чекаєш з неба, змирився з «ох»,
змирився з «ах»,
А чи, нажаханий ножами, ти вже погодився на крах.

Татарине! Вдаряй і падай! Отямся і підводься знов!
Своєї мови не цурайся і барви рідних короков.
Хай мрія стрепенеться знову і злине яструбом увись!
До справедливості й свободи її зове і кличе кров!

Я вам скажу останнє слово як патріот, не віршомаз:
Хто ображається на мене — хай задихнеться від образ.
Хто має в метастазах душу, хто ренегат, хто блюдолиз, —
Тим шлях у пекло, а це слово — од мене їм дороговказ!..

Сімферополь, 23.05.1917

Переклад Петра Коробчука

Целебиджихане

Инсан яшар, яшар, ахыры олюр. Дефн идерлер.
«Алла рахмет эйлесин» — дие, быракъып гидерлер.
Унутылыр намы, дефтерден силинир ады. Ялынъыз
Миллете хызмети вар исе гер, хатир идерлер.

Сен къазандынъ бу шерефи, кечмесе де хызметинъ,
Ич олмаса, варды гонълюнъде хызмете урьметинъ.
Сен ольмезсинъ, сакълар буюк Танъры, бунъа эмин ол!
Олюрсень де, яшарсынъ къальбинде гъарип миллетнинъ.

Мисхор, 23.07.1918

Челебіджихану

Життя має межі. Приходь безноса — і от
«Прийми, Боже, душу у царство небесних висот...»
Із зошитів прізвище чезне. Якщо ж для народу
Людина творила добро, то згадає народ.

Ти обмаль зробив ще, та шану уже заслужив —
На ниві твого добра дочекаємось жнив.
Не вмреш ти, Аллах збереже тебе, будь в цьому певен!
Ти з Богом в серцях наших будеш, бо правдою жив.

Місхор, 23.07.1918

Переклад *Петра Коробчука*

Тувған тиге

Сени мен Къырымда, Къазанда таптым,
Джурегим къайиагъан, ташкъанда таптым.

Джат эльде могъайып, аджынып джурьгенде,
Умюдюм, хаялым шай тюшюб джурьгенде,

Мойнунъа сарылдым дертлерим айтып,
Бир гузель сёзюнъмен озюме къайтып.

Джырларынь болмаса, манень болмаса,
«Джурт» деген сёзюнъмен джурек толмаса,

Ах, насыл джурермен гъурбет якъларда,
Танышсыз, билишсиз ят сокъакъларда?

Бильмиймен тюрюкми, татармы адынъ,
Бек яман татлысынъ, танърыдан тадынъ...

Тюрюк де, татар да сенинь сёзлеринъ,
Экиси эки чифт мунълу козьлеринъ.

Виана огюнде, Къазакъ ичинде
Барабар джыладыкъ джырладыкъ Хиндлерде, Чинде...

Анъласын бир сени душман да суер,
Бир джаныкъ сёзюнъмен джуреги иер.

Рідна мова

У Криму і там, в Казані, я тебе знайшов,
Ніби в пісні на світанні я тебе знайшов.

І коли блукав вигнанцем по чужій землі,
А мої усі надії тліли у золі,

Тільки ти була зо мною, тільки ти тоді
І тримала, і навчала мужності в біді.

В кожному слові, кожній пісні, де живе душа,
Поставала Батьківщина, пахла, як євшан.

Як би жив один, без тебе, у чужім краю,
Де нікого і нічого я не впізнаю?!

Для усіх татар і тюрків, мабуть, не дарма
Ти єдина, ти — від Бога, іншої — нема.

Ти — журливі наші очі, як у тих сиріт,
Наша доля, наша воля аж допоки світ.

У Козаччині, під Віднем, в Індії лісній
І в Китаї ми співали прадідні пісні.

Щирим серцем ми співали, і журливий спів
Перетворював на друзів навіть ворогів.

Истиймен озюньни эр якъта корьмек,
Эр якъта инджинъден дестанлар орьмек.

Къушларгъа, къашкъыргъа уйретсем сени,
Сен болсанъ оксюзнинъ конъюльден суйгени,

Джамиге, михрабгъа, сарайгъа кирсенъ,
Деньизлер, чёллернинъ четине эрсенъ,

Сенинъмен душмангъа ярлыкълар язсам,
Къарувлы сёзюньмен конъюни къазсам...

Къабримде мелеклер соргъу сораса,
Азраиль тилимни бинъ кере тораса,

«Озь тувгъан тилимде айт магъа!» дермен,
Озь тувгъан тилимде джырлап олермен.

Конъюмни къайгъылар кемириб тургъанда,
Халкъымны тынышсыз йылдызы ургъанда,

Тувгъан тиль, башкъасы акълыма кельмий,
Бир буюк сырымсынъ, душманлар бильмий...

Будапешт, 1.06.1918

Яхшы олюм

Айгиди, тавлар, чаларгъан тавлар!
Ешерген, сияргъан, сараргъан тавлар!

Бир ирмакъ болсам да сынджырсам кольге,
Я бир голь болуп да серильсем чёльге.

Къарт бир чум болайым гирдаблар устюнде,
Чевирсин кевдемни къарувлы селлер;

Къопарсын тамырдан бир къоркъунч боран,
Далгъадан далгъагъа шыпырсын джеллер.

Я джашын соксин да сияртсын конъюм,
Ай демий сёнийим, тутулсын тилим.

Мен бильмий тувдым, билиб олемен,
Тувгъанда джыладым, ольгенде кулемен.

Эр акъшам, саба будур баш дуам:
«Танърым, бер магъа бир олюм яхшы!»

Дженазем огюнде джыйылсын коюм,
Эгильсин душманнынъ эгильмез башы,
Эгильсин душманнынъ эгильмез башы!..»

Лозанна, 5.04.1920

Хороша смерть

Нічого дорожчого в мене — крім гір,
Зелених, жовтих, благословених гір.

Де степом до озера біг малюком,
Де стати б мені говірливим струмком,

Чи деревом стати, кривим та старим,
Нехай мою крону шматують вітри.

Хай листя зривають — холодні і злі —
І вирвуть з корінням мене із землі.

Хай небо зчорніє, хай блискавка вмить
Ударить і душу мою спопелить...

Дитям нетямущим з'явившись у світ,
Спізнав я життя і помру як джигіт.

Єдиного в Бога прошу я, повір, —
Хорошої смерті отам, коло гір,

Щоб кожен в селі, кого знав і любив,
До мене востаннє без слів говорив,
І голову ворог в скорботі схилив.

Лозанна, 5.04.1920

Переклад *Леоніда Талалая*

Юз алтмыш йыл*

Юз алтмыш йыл!.. Чатырдан койлерге чёке,
Яшнынъ, къартнынъ, сельбининъ бойнуны буке.

Юз алтмыш йыл, гезине яйляларда,
Кемшийиб джылай сары бет балалар да.

Юз алтмыш йыл, къарышыб тойларда джуре,
Баракъ болуб геджелер чёллерде уре.

Ич бир келин дувагъын эскирталмай,
Ич бир йнгит айгъырын секирталмай.

Авуз кульсе, козьлери окюрюб джылай,
Къызыл болса юреклер, сары чырай.

Юз алтмыш йыл, бир озен, Салгъырман акъа,
Конесувдай расткельген ерни якъа.

Юз алтмыш йыл, окътала джангъа, малгъа,
Койлючикнинъ сыртында чувалына.

Дюнья дёне, чатырдаб сес-седаман,
Къонъшуда той, чалгъыман, чагъанаман.

* Муэллиф 1774 сенеси Тюркие ве Русие арасында имзалангъан Кучюк-Къайнарджи сульхыны козьден туткъан олса керек.

Сто шістдесят років*

Сто шістдесят з Чатирдагу сповзає в моє село.
Старця згинає, хлопця, тополю, і сіє зло.

На полонинах пологих розгулює сто шістдесят.
Діти почують про нього — й одразу ридують-тремтять.

Сто шістдесят нахабно танцює на весіллях,
Виє ночами вовком, вселяючи відчай і страх.

Не можуть ніяк наречені фатальну зносити фату,
Джигіти на конях степами гасати й співать на льоту.

Сміється народ мій татарський і плаче в плече
одночас.
Серця в нас червоно-червоні, обличчя смагляві у нас.

Три цифри жаскі нестримно Салгиром-рікою пливуть,
Отрутною ртуттю вмертвляють всяк напрям і всяку
путь.

Сто шістдесят нападає люто на живність і люд,
Три цифри в горянина навіть бесаги його заберуть.

Планета скрипить натужно... Скреготи, реготи, крик.
Ніби за плотом пиячить гурт божевільних музик.

---

* Можливо, автор мав на увазі 1774-й — рік підписання Кучук-Кайнарджійського мирного договору між Туреччиною і Росією.

Юз алтмыш йыл дувулдай кѳулакѳларда,
Эштильмий ич бир сес, ич бир седа.

Нечюн татар койлери кѳарангѳы, басыкѳ?
Шеэрлерде маллелер чѳрюк, сасыкѳ?

Юз алтмыш йыл юкленген сачагѳына,
Джамына пунар, кѳалдырым сокѳагѳына...

Юз алтмыш йыл керильген яш сазыма,
Япышкѳан дертлер тюнь ве кунь богѳазыма.

Юз алтмыш йыл тютюльген тельдже-тельдже,
Джин, перилер, тылсымлар, айле, этне.

Кѳара севда, хаял ёкѳ кѳалемимде,
Дженнет, дженнем кѳайгѳысы алемимде.

Темирнинѳ окѳу, Алимнинѳ кѳош-пичагѳы,
Сынгѳан эди Дженгѳызнинѳ джез тырнагѳы.

Такѳдирни бирев уруб да тешалмады,
Такѳдирнинѳ уйген чѳплюгин эшалмады...

Мен батырдым кѳалемим таб козюне,
Яздырдым азад ферманын кене озюне.

Гроном грімкоче глухо й розлунисто — сто шістдесят.
Та жодного звуку не вчуеш, хоч стій, а хоч плач,
а хоч сядь.

Чому в наших селах завмерли чи вмерли радощі
й рух,
Сморід у місті, смітнища, брудота, бридота навкруг?

Сто шістдесят на квартали важко вместилося. Дахи
Й вікна в тумані. Подібні до стежок дороги, шляхи.

Сто шістдесят розстроює мій мелодійний саз*,
В горло вчепилось намертво і тисне, потвора,
раз в раз.

Сто шістдесят — доценту обскубані кури-роки.
Магія чорна... Відьми, джини і відьмаки.

Немає в калямі любові, як не розшукуй, шукай.
Живу на межі я, де сходяться пекло, чистилище, рай.

У Чінгіз-хана зламали пазура з міді, за тим —
Стрілу Тамерлана й кинджала, що мав при собі
Алім**.

Й ніхто не спромігся з далеких, а чи близьких країв,
Уразить дволику фортуна, тіло хирляве її.

Мені ж це вдалося. В судомі водала вона: «Не муч!..»
Укази про волю примусив писати її власноруч.

* Саз — струнний музичний інструмент.

** Алім Азамат оглу — народний герой, опришок (XIX ст.).

Шиирлерим джумлеси такъдирге мыскъыл!..
Такъдирге исьян, такъдирмен куреш текмиль!..

Такъдир ольди, басыкъ уйлер юкселир,
Джин, перилер, джавлар, тавлар эксилер.

Юз алтмыш йыл эдждерасын ольдюрдим...
«Мадай тиль»мен буны языб бильдирдим...

Насмішка над долею вірш мій. Долі, вважай, капець.
Воєнній кампанії з нею — фініш, фінал, кінець.

Фортуна вже труп... Палацом постане хижка мала.
Змізерніють сили мроку, і беззаконня, і зла.

Сто шістдесят убив я — холоне «дракон» в кураї —
Про це я повідав світу «на мові грубій своїй».

Дати не вказано, видруковано у книзі «Буря», 1934—1935.

Переклад *Петра Коробчука*

Къарангы, сувукъ

Къарангы, сувукъ...
Атеш джокъ, нур джокъ...
Мезарлар джувукъ, мезарлар джувукъ...

Булутлар кете,
Тавларгъа джете,
Бир сессиз кече, бир сессиз кече...

Тыгыра къорай,
Шувулдай, джырлай,
Хатырым сорай, хатырым сорай...

Къырчыкълар, тавлар
Устюнде буз, къар,
Астында мезар, астында мезар...

Болса бир джылдыз,
Сюйгюли бир къыз,
Фатма, Сундюс; Фатма, Сундюс...

Боламан бала,
Къайгыулы аңа
Тёшегим сала, тёшегим сала...

Ушиймен, анай
Устюмни джапмай,
Мен оксюз малай, мен оксюз малай...

Будапшт, 25.12.1919

Холодного, смерк...

Ні тепла, ні проміння...
Холоднеча, смерк...
За плечима смерть, за плечима смерть...

Хмаровиння на бескид
Лягло і лежить...
Морок мовчить, морок мовчить...

Пере-
котиполе
Летить-шурхотить:
«Як думаєш жить?.. Як думаєш жить?..»

І снігу, і льоду —
Вгорі на горі...
Внизу цвинтарі, внизу цвинтарі...

А зірки нема
Й дівчини нема...
Сундюс, Фатьма... Сундюс, Фатьма...

Дитиною стану...
Матуся мені
Стелить вві сні, стелить вві сні...

Я мерзну, а неня
Не вкриє дитя...
Сирітське життя, сирітське життя...

Будапешт, 25.12.1919

Переклад *Петра Коробчука*

Къайтарма

Душманда джашав, коб джашав тилек,
Магъа бир яхшы, чалт олюм керек.
Дженъерми мени сонъ топ, пичакъ, къама,
Согушлар магъа бир татлы къайтарма.

Бир нидже джыллардыр тозлу джолларда,
Айдайман олюмни къырларда, джарда;
Олюм озъ кадем, эм ана, баба.
Бель бельге куреше, ойнай къайтарма.

Конълюмни тюркюлер бек яхшы джандырмай,
Шу дюнья зевкълары аслы да къандырмай,
Чалт олюм, опъ олюм, ойна, токътама,
Магъа сен керексинъ, бир де къайтарма.

Алтундай сачларынь бетимни сыйпай,
Козълеринъ козюмде боранлар ясай.
Сюемен сачларынь, олюмге тарта,
Мезаргъа якъынмыз, чал бир къайтарма.

Джиберме къолумны, ич айрылмайыкъ,
Яшавнынъ мойнуна ич сарылмайыкъ.
Сарылшып тюшемиз, муна мезаргъа,
Уйренсин шу джашлар яхшы къайтарма.

Хайтарма*

Живе собі в світі ворог... Не проти й далі пожить.
Я ж іншого хочу — смерті, я хочу померти вмиць.
Однаково — вмуру від кинджала, шаблюки, а чи гармат.
Аби тільки битва солодка — солодка моя хайтарма.

Не перший вже рік, не перший — курними шляхами
лечу.

Полюю на смерть і гукаю до неї, кричу, кричу:
«Як матір, як батька, як брата тебе я, смерте,
прийму...

Берімся за ремінь, борімся, борімся під хайтарму».

Не можуть душі запалити політі слізьми пісні,
Що світу принади й спокуси нудотні і навіть пісні.
Байдуже — літо чи осінь, весна чи сама зима.
Бо ти лиш мені потрібна, а ще, либонь, — хайтарма.

Пестить обличчя волосся твоє золоте-золоте.
Від погляду твого у серці буран нестяменний росте.
Волосся шовкове-шовкове затягує в морок, тому
За крок до могили заграй-но, заграй-но мені хайтарму.

Не розлучаймось ніколи... Без жодних і скарг, і ниття
Не будемо ми обнімати за шию своє життя.
У пестошах, пастошах райських спускаємось в тишу
німу.

О, будь же, любове, завжди мені за палку хайтарму.

* Хайтарма — назва танцю кримських татар.

Къолларда бир кесек сулупсыз давке,
Къайтарма диелер секирип джурьмеге.
Бир кирсем олюммен яланджы тойларгъа,
Косьтерсем татаргъа бир учун къайтарма.

Татарман, сап-сары халкъымнынъ бети,
Сув болгъан къаны, чюрюген эти.
Бир джурек ольмийджек ич бир заманда,
Яшавы бу кунъ де бир кузель къайтарма.

Сюемен пунарлы, хаста козьлерни,
Сюемен манасыз, керчек сёзлерни.
Олюмге ошай, олюмни анъдыра
Кичкене къалибни дагъыткъан къайтарма.

Махшерде сиз мени ич къалдырманъыз,
Къатымда сурларны ич чалдырманъыз,
Олюмни табарман бираз турсам да,
Магъа олюм керек, бир де къайтарма.

Будапешт, 28.02.1919

БЕКИР ЧОБАН-ЗАДЕ

Стрибають незграбно — а люду зійшлося чимало
в дворі! —

У танці дівчата, і хлопці, і діви старі-старі.
От я на весіллі такому себе показати б зумів,
І темперамент, і хист свій, татарина, у хайтармі.

В мого народу звіддавна поживкло-поживкло лице,
А тіло розклалося, стала вся кров сирівцем.
І тільки для серця ні тліну, ні смерті уже нема.
Буття його нині й повіки — одна чарівна хайтарма.

Люблю з паволокою очі, які хворовиті й сумні,
Слова божевільні, — правдиві і щирі для мене вони.
Мелодія душу розкрутить за кілька секунд, не дарма,
Бо танець — це смерть, а смерть же у мене —
це хайтарма.

В годину останню не треба ніяких ридань-голосінь,
І не трембітайте у гори, у темінь теменну, у синь.
Зведусь наостанок, і стану, і видихну тихо грудьми:
«Не хочу я смерті, повірте, без рідної без хайтарми...»

Будапешт, 28.02.1919

Переклад Петра Коробчука

Кертиштеки сугларыңыз

Бири ачкыан китабыны «лянет!» дий,
Хелагюге, Баты Хангъа, Темирге.
Бири язгъан тарихыны, «Барбар!» дий,
Бир вакъытлар бойнун буккен эмирге...

«Татар халкы, татар ханы!» фысылдай,
Кяфир, мумин бутюн дюнья тиллери.
«Татар ханы джуртумызны джакъты шай,
Менгуликке атеш болсун эр джери...»

Факъир татар аттан тюшкен, шашыргъан,
Бетин орте, сесин кыса, кизлене.
«Дженгиз, Темир, Батыны мен бильмиймен,
Мен оларны ич корьмедим...» сеслене.

Душманлары «Сенсинь!» дийлер, кыйнайлар,
«Муна ресминь, тарихлерде корюне.
Сенсинь Дженгъыз аркъасындан джувургъан,
Бетинь сары, пантик мурнынь кичкене!»

«Мен тюгюльмен! — дий факъир, ай зарлана, —
Дженгиз, Баты джынсымда ич болмады!
Бадам, анам бир Шерифе, бир Сеид,
Якынларым я бир молла, я къады...»

Ташланъыз о факъир халкыны, сучу джокъ,
Сучу болса, джашавында одийджек,

Наші тинці провими

Хтось книгу розгорнув і ханів проклинає:
«Батия і Тімура носила як земля?..»
Той хтось і написав же, та от вдає: не знає,
Кому він руки лизькав і хто це замовляв?

Поганин, правовірний на всіх язиках світу
Знай, шепчуть: «Хан татарський і весь народ його
Палили й плюндрували наш край несамовито.
За це нехай поглине і їх отой вогонь».

А татарчук убогий і мучиться й страждає,
Обличчя затуляє, змізернів і притих.
І знай лиш одвічає: «Не знаю Хелугая,
Батия і Чингіза, в очу не бачив їх».

Та недруги і далі збиткуються над бідним:
«Історія не бреше, не брешуть ці книжки —
«Лик жовтий», «ніс плескатий»... За Чингіз-ханом
бігли

І сам ти, окаянный, і всенькі родаки...»

«То був не я!» — волає (а що робити мусить?). —
В роду мулли бували... Вояцтва не було.
Сеїдом звали батька, а Шерифе — матусю,
Якщо мені не вірите — спитайте все село».

Облиште ви народ мій, знущатися вже годі:
Минуле здаленіло, аїром заросло.

Менмен Дженгъыз, Темир ханнынъ торуны,
Менмен онынъ джолун даим кутеджек.

Юкленемен бар сучларын оларнынъ,
Бизлер джакътыкъ Багдадынъны, Басранъны,
Бизлер джыкътыкъ сарайларын Романынъ,
Бизлер сойдыкъ акъсуегинъ, къаранъны!

Кель, бир сор! Берийим эр эсабын
Далмачайнынъ, Маджарлыкънынъ, Къазакънынъ,
Хиндиянынъ, Акъденъизнинъ, Азакънынъ,
Кель, бир сор! Барбарлыкънынъ эсабын!

Къылычым джокъ, атларым джокъ, джаявман,
Джурегимде джангъан атеш дурулды.
Мойнум бахтнынъ къолларында дурулды,
Бугунъ олюм джолларында бир савман!

Эй, Авропа, эй улема, билинъиз!
Китапларынъ ялан айтса даим шай,
Даим къурсанъ козьяшындан кок сарай,
Силькинирмен, болурман тез бир Дженгъыз!

Китапларынъ Диджлелерге атарман!
Сарайларынъ ермен эксан эткен сонъ,
Баланъ, чагъанъ откъа къурбан кеткен сонъ,
Кене кетер, мезарсыз шай джатарман!

Эзилийим, юкленийим сучларын!
Буюк ханнынъ, буюк халкънынъ мирасын,
Юкленийим бабаларым гунясын,
Шай джурийим шу дюньянынъ уджларын!..

Будапшт, 13.02.1920

Це я онук Тімура, це я — Чингіз сьогодні.
А завтра я сідаю у їхнє у сідло.

На себе все беру я... Стою ось перед вами...
Так, ми Багдад спалили і знищили Басру.
І римські всі споруди дощенту зруйнували,
Патриціїв убили... На себе все беру...

Сідай же і давай-но відверто поговорим
Про угрів, про валахів, Далмацію і Русь,
Про Індію, звичайно, і про Азовське море.
Питай мене, розпитуй, розмови не боюсь.

Нема коня у мене, та й шаблі теж немає,
Вже вичахла у серці пекуча круговерть.
І щастя поперек мій, як дівка, обнімає.
Живий ще, але знаю: чека за рогом смерть.

Твої, Європо, вчені у книгах криво свідчать.
Докіль брехати будеш і зводити зі сліз
Палаці кришталеві? Колись прорветься відчай,
Терпець у мене лусне і буде вам — Чингіз.

Твої, Європо, книги — пожбурю я у невідь,
Та перед тим зруйную палат чимало й вілл.
На тім бенкеті смерті дітей оддам вогневі...
А сам я безмогильно зітлію у траві...

Завдам собі на плечі провину кожну нашу,
Нехай нелегко буде, стогнатиму нехай,
Ще й прашурню і ханську всю велич навантажу...
Та й рушу з тим тинятися по світу, з краю в край.

Будапешт, 13.02.1920

Переклад Петра Коробчука

Тынч татар чѣлюнде

Тынч татар чѣлюнде от битмеген,
не макъбул емиш!..
Коп вакъыт бу ѣлдан йигит отъмеген,
ѣллары кыйыш!
Тынч татар чѣлюнде койлер япылгъан.
инсанлар урькек,
Йигитлер сессиз мезаргъа джыйылгъан,
балалары зейрек!
Тынч татар чѣллери, сувлары ичильмий,
уджсуз, буджакъсыз!
Тынч татар чѣллери, къайгыдан кечильмий,
отсыз, оджакъсыз!
Тынч татар чѣлюне бир боран керек,
бакъалар сусар!
Байкъушлар, ансыздан тувса бир эркек,
одлерин къусар!
Тынч татар чѣллерин къургъакълыкъ саргъан,
къан керек, къан!
Бурада эр кес къой, сыгъыр, я тавшан,
Айгиди бир арслан!

Будапешт, 1916

Татарський тихий степ

Татарський тихий степ. Безмежжя трав —
Бог звідусіль зібрав.
Безлюдні тут дороги степові,
Дороги ці — криві.
Татарський тихий степ. Хатки сільські.
Тут люди боязкі.
На цвинтарі джигіти — шал затих,
Таж умні діти в них!
Татарський тихий степ. Вода тут непитна...
А даль — широчина!
Татарський тихий степ. Журба й пітьма —
І вогника нема...
Татарський тихий степ буранів жде —
Хай нечисть пропаде!
Коли мужчина справжній прийде в світ —
Катів позве на звіт!
Татарський тихий степ посухи не зборов —
Ох, кров проллється, кров!
Тут засць, віл, баран вдають собі людей,
А лев — усе не йде!..

Будапешт, 1916

Переклад Степана Литвина

Бир эсириниң башташына

Джукъла, достум, къатты демий, джат топракъта,
Озь джуртунъ джокъ, болса да шай узакъта.

Джукъла, джатнынъ той сесине баш къалдырмай,
Бахарына, бульбулине ич алдырмай.

Бир кунъ келип бу думанлар котерильсе,
Юджелерден барымызгъа сес берильсе.

Сен де уян, «Аллах! Аллах» чынълагъанда,
Фериштелер якъынлардан тынълагъанда.

Силь козюнъни джигитлердий атлан, къушан!
Джылдызлардан анъла энди, бек якъын танъ.

Тувушны тут, сонъ джуртунъа юзь чевирип,
Къыл намазынъ, топрагъына бетинъ сюрюб.

Нафилени бек узатмай джолунъа тюш,
Джуртта буюк ибадетинъ иджра тиюш.

Виран койлер, басыкъ уйлер темелинден,
Шифа алыб «ольмез умют» сагъ элинъден.

Бизлер энди джурт севдасы башымызда,
Чевре къардаш, алчакъ душман къаршымызда.

На кам'яний надгробок невільника

Не нарікай, сердего, що земля жорстка...
Вітчизну маєш, та вона в чужих руках.

Не слухай, як святкують вороги твої,
Як навесні для них щебечуть солов'ї.

Колись гіркі тумани зійдуть із полів,
І діждемо гучних із неба голосів.

Вони співатимуть: «Аллах, святий Аллах!..»
Крилаті янголи постануть по степах.

Устань і ти, джигіте! Скакуна знуздай,
Поглянь на тихі зорі: скоро ночі край!..

Поглянь на схід й туди, де милий Крим,
Вчини молитву і лице землею втри.

Забудь усі жалі, покинь журбу свою,
Щоб сотворить намаз у рідному краю.

Там села, глянь, хатки — зруйновано дотла,
Але живе надія — вічно ж бо жила.

Благословляє нас любов'ю отчий край
І каже: ворога безчесного — скарай!

Бахт янълышын тюзельтмеге тургъанмыздыр,
Чюрюк джерге «Хакъ!» деб аякъ ургъанмыздыр.

О вакъыт да мезарынъны бегенмесенъ,
О вакъыт да «дегенимдай олалмадым, языкъ», десенъ,

Джурь согъушлар мейданыны джаяв, атлы,
Бир олюм сеч, оль бир даа татлы, татлы...

Будапешт, 24.12.1917

Ми встаємо з могил, здолавши смерть і жах,
Ми встаємо, бо кличе нас правий Аллах!

О, не кляни те місце, де в гробу лежав!..
Якщо ж не вийде так, як ти того бажав.

Помчи на скакуні чи пішки йди у бій —
І знову обери загин солодкий свій...

Будапешт, 24.12.1917

Переклад *Степана Литвина*

Эзан сеси

Акъшам устю эзан сеси джангъырай,
Дердлилерни Хакъ къатына чагъыра.
Эзан сеси минареден джайыла,
Кокке чыгъа, мунълу, ёргъун байыла.
Чай* къатында акъ сакъаллы къартбабай
Титрек къолун салкъын сувда увалай.
Деренлерден «Аллах!» сеси хош келе,
Акъ манълайлар джерге тие юкселе...

Мен гъарипмен, месджитим ёкъ киреджек,
Михрабына мунълу бетим сюреджек.
Эзан сеси быякъларгъа келялмай,
Татлы, татлы къулагъыма тиялмай.

Акъ сакъаллы къонъшу мазин яшаймы?
Кене «Аллах!» деп сёзюне башлаймы?
«Аллах!» десе эшиткенлер боламы?
«Танърым къуртар!» деп джамиси толамы?
Ёкъсам, кене бир-бирини къаргъайлар?
Бир-биринми джакътырмакъчюн агълайлар?
Озюн ташлап гъарип джурткъа сарылгъан,
Бармы «Джуртум!» деп сесчиги къарылгъан?
«Хакъ!» дегенде не дуясыз джурт ичюн?
Джурт кемирген бир къач мельун къурт ичюн?

* Чай — озен.

Гук езану*

Езану гук у надвечірній час
Зове, стражденці, до Аллаха вас.
Езану гук із мінарету — ввись,
За ним і ви до неба піднеслись.
Край ручая білобородий дід
Тремтячі руки миє у воді.
«Аллах!» — лунає з далей, з глибини,
А білі чола — то увись, то вниз.

А я сумую: де ж мечеть моя? —
Лицем торкнувся б до міхрабу** я.
Де ж гук езану, молитовний звук,
Що вплиє меду в мушлі моїх вух?!

Чи ще живе той сивий муедзин***,
Який «Аллах!» гука на скільки гін?..
Чи є хто-небудь у моїх краях,
Що чує, як волає він: — Алла-а-ах!..
Чи до мечетей правовірні йдуть
І чи слова «Аллах, врятуй!» кладуть?..
Чи знов клянуть родовичів своїх,
Чи плачуть, щоб розжалобити їх?
Чи є такі, що вжертвують життя

* Езан — заклик до молитви.

** Міхраб — ніша в стіні мечеті, що вказує напрямом на Каабу — на храм у м. Мекка, загальномуусульманську святиню. Молячись, мусульманин обличчям повинен бути звернутий до міхрабу.

*** Муедзин — священнослужитель мечеті, що з балкону мінарету проголошує езан.

Эзан сеси быякъларгъа келялмай,
Татлы, татлы къулагъыма тиялмай...

Эр джамилер шай къапалмай бир гедже,
Къарт мазинлер ольмез бурун гизлидже.
Джыйылшыныз эзан сесин къачырмай,
Гунянызны Салгъырдайын ташырмай.
Къол котерип акъ джурекмен коклерге,
Башынызны ялмай къоюб серт джерге,
Хакъ къатында юрт савлугъын тиленъиз!
Озюнъизге яхшы олюм истенъиз!

Эзан сеси быякъларгъа келялмай,
Татлы, татлы юрегиме тиялмай...

Будапешт, 16.05.1918

За краще у Вітчизні майбуття?
Чи, мовивши «Аллах!» (на тому — й *край*),
Змій терпите, труящих вас же край?!

Де ж гук езану, молитовний звук,
Що влиє меду в мушлі моїх вух?!

Всіх муедзинів враз не скосить смерть,
Щоб кожна враз закрилася мечеть.
Езану гук! — вчинім намаз благий,
Щоб гріх наш не розлився, як Салгир*.
Розкриймося долоньми, як крильми,
Землі вклонімсь, якою ходим ми,
В Аллаха попросім, щоб квітнув Крим!..
Собі ж — легкої смерті попросім!

Де ж гук езану, молитовний звук,
Що влиє меду в мушлі моїх вух...

Будапешт, 16.05.1918

Переклад *Степана Литвина*

---

* Салгир — найбільша річка у Криму.

Бишъ докгуз юз он докгуз

Ава сувукъ, кок булут, джавун джава.
Пенджеремни адджы джелъ къагъа, джува.

Джангъы джылны беклеймен янгъгъыз къалыб,
Отъкен джылдан эр ишке эсап алыб.

Отъкен джыл да джетмеди онъгъанлыккъа,
О да кетти батырыб пешманлыккъа.

Мен бу джылнынъ ишлерин айталмайман,
Ойларыма ляйыкъ сёз табалмайман.

Джангъы джылым джокъ меним сёз къыскъасы,
Бизим дюнья мунъларынынъ къарт дюньясы.

Бизнинъ джашав къайгъусы, тасасыман,
Джюн ыркъасы, къотурлы асасыман.

Бир узун джыл, сонъ куню сувукъ мезар,
Джангъы джыл джокъ бизлерге, бизлер татар...

Будапешт, 1.01.1919

Тисяча дев'ятсот дев'ятнадцятий

Холоднеча. Хмари. Дош іде давно.
Злий вітрисько б'ється об моє вікно.

Рік новий стрічаю у самотині.
Рік минув неплідний — справи пресмутні.

Таж не був щасливим рік цей взагалі —
Вкинув на прощання в чималі жалі...

Не знайду я в році радісного дня,
Не знайду для мислі гарного вбрання.

Рік новий не буде кращим од старих:
Світ старезний повен бід старих та лих.

Як же горював я! Як я мерз і мок!
Я — жебрачий лейбик, дервішів ціпок.

Грудень — мов надгробок з обрисом чалми...
Рік новий — не нашій, бо татари ми...

Будапешт, 1.01.1919

Переклад Степана Литвина

Кичкене сёзлер

Кичкене сёзлер сияхым меним,
Кичкене сёзлер, джюрегим, теним.

Оларсыз пейгъамбер бир тильсиз, дели,
Оларсыз джокъ неби, не эрен, вели...

Душманда акъча коп, мал, мулюк номай,
Кене де мендай сююнмий, онъмай...

Менимки хакъ сёзлер, бинълердже джайлыкъ,
Конълюме булардан етише байлыкъ...

Сойларым, сопларым барысы атлы..
Мен Дженгъыз болмагъа тувгъанман аслы..

Кичкене сёзлер кылычым, атым..
Кичкене сёзлерчюн тахтымны саттым...

Кичкене сёзлер(нинъ) манасы буюк,
Козълери джашлы бек, джигери куюк...

Къарт чобан сёзлери, атай сёзлери,
Джигитлик джырлары, акъай сёзлери...

Бу сёзмен, сонъ мени айландыр, алдат,
Бу тильде де магъа: «Донске! Салдат!»

Маленькі слова

Єсть зброя у мене — маленькі слова.
Слова ці — осердя мого єства.

Звичайні слова — й наче небо, високі.
Без них ні вождів, ні співців, ні пророків.

У ворога, дуки, — худоба й грошва.
У мене ж маєток — маленькі слова.

В них істина часу і мудрість століття,
Душа моя ними по вінця налита.

Гарують при конях краяни й рідня.
Я ж ханом себе відчуваю щодня.

За мову смачну, як вуста винограду,
Віддав би корону, а з нею — і владу.

Там квітка і шабля, краса і можуть —
Маленькі слова, та велика в них суть...

Маленькі слова — споконвіку на світі
В речах та піснях чабанів і джигітів.

Я мову чарівну в очах прочитаю:
«Куди б не попав ти — вертайся... Чекаю...»

Мойиуна сарылыр, опермен козюн,
Сен магъа тувгъансынъ, косьтере сёзюнъ.

Оксюзлер, ёкъсуллар анънай да дуя,
Буюги, кучюги эмрине уя...

Къарт чобан сёзлери, атай сёзлери,
Джигитлик джырлары, акъай сёзлери...

Джашасам джюрегим буларман толсын,
Къабримде булардан бир сатыр болсын...

Будапешт, 8.01.1920

Хай вітер сваволить, квітує трава, —
Я вірю словам, бо не брешуть слова.

Усім нам укупі і кожному з нас
Ця мова — молитва, щоденний намаз.

Маленькі слова — споконвіку на світі
В речах та піснях чабанів і джигітів.

Допоки живий — розкошую в словах,
Помру — розмовлятиме ними Аллах.

Будапешт, 8.01.1920

Переклад *Петра Коробчука*

Танъга догъру

Къарангъы гедже. Йылдыз ёкъ, ер корюнмий;
Байкъуш йырлай дамларда, сельбилерде.
Гедже къушу фырылдай шай кимерде,
Кене сюрем атымны ич сюрюнмий.

Ич де йигит ляхитлерин таптамаз атым,
Оджагъына уруснынъ кишнеп кече.
Урусны таб узакътан козюм сече,
Танъга сюрем атымны адым, адым.

Бельки шинди олюмде, сарпта юрем,
Урусларнынъ устюнден окълап кече...
— Танъга кетер къыскъа, узун эр бир гедже —
Мен атымны тек танъга, танъга сюрем.

Эсир халкънынъ оссин бир ал гуллери!
Шиндигеджек тавшанлар юрген тавда,
Арсланларнынъ къокъусын туюб танъда,
Ачылсын тили, сёйленсин бульбуллери!..

Антим меним атымны танъга сюрмек!
Бунынъ ичюн къавгъа да, къарсамба да,
Урусларман ич битмез къан дава да...
Боюнымнынъ борджу меним тирмек билек!

До світла

Морок суцільний... Ні зіроньки... Хоч би одна...
Глухо гукає пугутькало (певно, з тополі).
Щось пролітає повз вухо важко й поволі.
А я підстрожую свого баского коня.

Мовчки долає він шлях між могил дорогих,
Люто ірже, як відчує москальську хатчину.
Я і навпотемки виджу цю вражу личину,
Погляд понурих очисьок — і заздрих, і злих.

Я пробуваю всякчасно на вістрі меча.
Над москалями сміливо стрілою шугаю.
Довга ця ніч, та світанок настане, я знаю,
З'явиться скоро з-за лівого мого плеча.

В бранця-народу хай ружі пурпурні цвітуть.
В горах, де заєць на луках гуля полохливо,
Кримці відчують хай запах одважного лева —
Вирнуть з мовчанки, свою пригадають можуть.

Я присягнув собі мчати до світла завжди,
Й ворогу нести відомсту, відплату й покару.
Я, не скінчивши свого з москалями зудару,
Не забажаю спочину і світлих годин.

Танъгъа етип Чолпангъа чапчылайым!
Къамашсын козюм, кёр болсун хакъ нурундан.
Бир мезарлыкъ ер алгъаджек сынъырындан,
Танъгъа таба атымны къамчылайым!..

Акъмесджит, 1921

Досвітку сягши, до зірки я руки здійму —
Очі осліпнуть нехай од сяйного проміння,
Виберу місце для себе в її володіннях...
Тільки не скоро це... Кінь мій долає пільму...

Сімферополь, 1921

Переклад *Петра Коробчука*

Истерим

Мен истерим эмен-чамлы орманларда,
Къая-учрум, къар, аязлы заманларда,
Ешилъ чёллер, татар чынъы йырлансын!
Татар тогъу — Кок байракъ далгъалансын!

Мен истерим машер куню энъ огде
Кок кефинли татар халкъы ер алсын,
Дженнет ёлу — Сырат копрюн кечкенде,
Татар йыры, татар чынъы йырлансын!
Татар тогъу — Кок байракъ далгъалансын!

1918

УШЕР ИТЧИ (1897—1955)

Я хочу...

Я хочу, щоб у дубняках, у сосниках,
На скелях, у міжгір'ях та ярах,
В степах зелених, у шумних морях
Звучали саз, зурна, дзвенів татарський спів
І щоб татарський синій прапор майорів!

Я хочу, щоб у судний день не впав в одчай
Народ татарський, — сині савани одів.
А йтиме через міст Сират у Божий рай —
Щоб грали саз, зурна, дзвенів татарський спів
І щоб татарський синій прапор майорів!..

1918

Переклад *Степана Литвина*

Кимден ярдым?

Татар кызы кьарт омюрнигъ кьучагъында эзилirken,
Айдын ёлу къара перделернен кесилиrкенн,
Кунъ корьмеден, зевкъ сюрьмеден, дёрт диварнынъ
арасында
Азап чекип, хорлыкъ корип, яш омюри эшилirken,

Ёкъмы бир эль, къалын къара перделерни
кьопараджакъ?
Ёкъмы бир эр, бу яш кызыны азаплардан
кьуртараджакъ?
Танъ вакътында гузель сесли бульбульчиклер
чынълашыркен,
«Ах, бахытсыз татар кызы» тюркюсини
йырлашыркен,

Бу чынъларны, бу йырларны, о бахытсыз динълеркен,
Сач-баш юлкъуп, козьаш тёкип, ичин-ичин агъларкен,
Ёкъмы бир эль заваллынынъ козьашыны силеджек?
Ёкъмы бир эр, юрегинде о янгъынны сёндюреджек?

Озь къардашы бегенмейип оны четке атаркен,
«Менфурсынъ» — деп, яныгъына даа яныкъ къатаркен,
Пудрасыз юзь, модасыз усть, мелек киби саф кызычыкъ,
Нефретлерге кьошуларакъ, кедерлерде яшаркен,

Хто ж допоможе?

Як в обіймах крутих забобонів дівчина стражда,
Як на неї темнющу запону біда накида,
Як не зна вона світлого дня, в чорній клітці сидить,
Як безвинно карається й тяжко вона, молода, —

Чи є в світі рука, що запону з татарки зірве?
Чи є в світі той лицар, що тільки для неї живе?
І коли на зорі соловей на троянду сіда —
Про нещасну татарочку квітці співа-повідра,

Вислухає нещасна дівчина частівки й пісні,
На собі рве волосся, ллє сльози, гарячі, рясні, —
Чи є в світі рука, та, що витре їй сльози гіркі?
Чи є в світі той лицар, що збурить чуття племінкі?

Як ріднесенький братик студено сестру відпиха,
Обзиває всіляко (чому ж не боїться гріха?),
Як дівчина пречиста і ніжна, немов янголя,
Поринає у вирву, де править наруга лиха, —

Чи є в світі рука, що зуміє обох подружить?
Чи є лицар, що з ним перестане дівчина тужить?
О нещасна дівчино, доволі ридать і страждать!
Ні від кого не треба, татарочко, помочі ждять!

Ёкъмы бир эль, къардашларны муаббетле
бирлештирсин?

Ёкъмы бир эр, бичарени муджделерле севиндирсин?
Факъыр кызы, динъле бираз, артыкъ етер, инълеме!
Талийинъе ярдым, имдат артыкъ ич де беклеме!

Озюнъ ичюн озюнъ чалыш, аджджыларгъа кокюс кер!
Тахкъирлерге, нефретлерге, зулматларгъа боюн эгме!
Кер кокюсинъ, атыл огге, азатлыкъны булурсынъ,
Азап хорлукъ, къарт омюрден анджакъ бойле
къуртулырсынъ!

1917

До роботи берись, проти кривди й печалі борись,
Піднімись над свавіллям і мороком в сонячну вись!
Сміло йди наперед, у щасливе своє майбуття!
Тільки так подолаєш стражденне прокляте життя!

1917

Переклад *Степана Литвина*

Хорлуку

Такъдир булай язгъан магъа ярадан,
Инсан болып тувмагъайдым анадан,
Хорланаман огей ана элннен,
Чыкъмай давуш джарты сазым телинден,
Мен сюзюлип къалдым инсан селинден.

Джапалакълай, къара къарлар бората,
Башлыкъ эткенлерге, бельки къората,
Къачкъын болып джуремен озъ джуртымда,
Кизли сёзюм аркъамдаки пыртымда,
Къайгъулана къальбимдеки къуртым да.

Бульбульдайын джарашыкълы джырласам,
Дефтеримни козяшымман сырласам,
Эш-дост кене «яман» адын такъалар,
Тип-тирили мени откъа якъалар...
Чекиштирип, сейириме бакъалар.

Акыкъатчы шаир болып бакъырсанъ,
Ярдым ичюн мелеклерни чакъырсанъ,
Озарасы сагъа бир «су» ясарлар,
Сёндюрюрлер эмилиньни басарлар.

Страждання

Від Бога вбога доленька моя,
О краще б не спізнав ту долю я!
Страждаю, бо нерідна в мене мати.
Потрощено мій саз. Не можу грати.
Потік людей мені не вгамувати.

Кермують нами — всюди чути плач.
Земля моя, а я в ній утікач.
Мої слова — я з ними наодинці.
Як мандрівець, ношу їх у торбинці,
Найпотаємніші — у серця скриньці.

Прекрасну пісню починаю я,
А друзі кажуть: це не до пуття.
На вогнище живого посилають
Та збоку дивляться, як я страждаю.
Слова ж мої іскринками літають.

Поет. Правдошукач. Проте не забувай:
Небесний ангел не упустить в рай.
Звелить він шибеницю спорудити,
Щоб іменем Всевишнього судити,
Твоє натхнення спопелити.

Хорлукъ, достум, хорлукъ... кучюнь болмаса,
 Озь багъынъда гуллер ачып солмаса,
 Лянет этерсинъ яшавгъа омюрге,
 Омюринъ айланыр къара комюрге,
 Къул болурсынъ «эбедий бир эмирге».

14.12.1920

Страждаєм, друже мій, в добу поневірянь.
Та треба йти вперед крізь смуток сподівань.
Якщо в саду троянди не розквітнуть,
Вважай, даремно ти прожив на світі.
З «указом вічним»^{*} не згорів — зітлів ти.

14.12.1920

Переклад *Володимира Морданя*

---

^{*} Мається на увазі Указ Катерини II про приєднання «на віки вічні» Криму до Росії.

Эрылгъан пытагъы устюне къонгъан
Якъыджы сѣзлермен джырлагъан бульбуль,
Сени коп къайгъырдым юрегим тонъгъан,
Авучым ичинде солмагъан сюнбюль.

Коктеки шавлели йылдыз болгъайдынъ,
Ашкъымнынъ устюнде талпындырасынъ,
Къабриме мелевше болып толгъайдынъ,
Сюйгюмнинъ багъында тал сындырасынъ.

Мен сени корьгенде ал къаным къайнай,
Пек кучюк бир тамла кѣнесувундай,
Авызынъдан опымеге ал къаным къайнай,
Кучь бере нефесинъ чечек бувудай.

Къол тутушкъанда биз, баш пармагъымда,
Къолунъны опымеге авзым болгъайды...
Шиирде, несирде тиль пармагъымда
Къыз ады бир гульдай ачып солгъайды.

17—29 апреля 1920, Акъмесджит

Ти

Вечоріє. І квітне навколо бузок.
І чарує мене солов'їний твій спів.
Мрії-думи летять до далеких зірок.
Гіацинт, подивись, він для тебе розцвів.

Зневажаєш мене і юнацьку любов.
Краще б зіркою сяяла ти поміж хмар.
Я від муки помру. Відболів, прохолов.
Принеси на могилку суцвіття Стожар.

Як згадаю тебе, мене сум обгорта,
Кров кипить, стукіт серця мого не спинить.
А твої недосяжні гарячі вуста,
Наче подих троянд, що на вітрі тремтять.

Забуваю поволі тепло твоїх рук,
Що мене, пригадай, обіймали колись.
Я у віршах, у прозі на стежці розлук,
А пелюстка-ім'я полетіло кудись.

17—29 квітня, 1920, Сімферополь

Переклад Володимира Морданя

Ырғатның хатиреси

Къазмамны башымның уджуна къоюп,
Геджемни кунь этип, хорлукъкъа конип,
Шорбаджы сёгюши, сёзюне тоюп.
Чалышкъан куньлерим хатримде тура.

Козюмниң эр даим яшланып тургъаны,
Гонълюмниң байгъушдай агълап солгъан,
Ырғатның нафиле хырпалангъаны,
Аля даа козиумниң алдында тура.

Шорбаджы сёгюшин китапдай бильген,
Локъмамны инджечик-инджечик тильген,
Менликни таптагъан, алыма кульген,
Азаплы куньлерим хатримде тура.

«Тутманъыз ырғатны, не япса-япсын,
Кетсин де озюне бир къонакъ тапсын;
Алдыны кестирген къаяны ашсын»,
Деп айткъан бир йигит хатримде тура.

Мен кене къазмамны къолумдан атмам,
Лякин де озюмни гъайрыгъа сатмам,
Зиллетми? Мен оны ольгендже унутмам,
Чюнки эр чеккеним хатримде тура.

1924

Спогади найкраща Цриата

Над головою піднімав мотику
У спеку, в надвечір'я дощове,
Хазяїнову слухав лайку дику,
Трудився, — все у пам'яті живе.

Щоденно в полі працював до ночі —
Сумління ж у хазяїна криве.
Від сліз не просихали в мене очі —
Усе в очах, у пам'яті живе.

Хазяїн тонко різав скибку житню,
Тяжкі прокльони брали за живе...
Хто виміряє мною пережите?
Усе донині в пам'яті живе.

«Нехай безхатько йде собі із Богом,
Шукає пристановище нове,
Десь, може, наймит і не буде вбогим.» —
Казав джигіт, — у пам'яті живе.

Я все одно не викину мотику,
Та й не продамся — воленька зове...
Хоч я бездомний, кривдонька велика
Домівку має — в пам'яті живе.

1924

Переклад *Степана Литвина*

Анам

БРИТАН КЪЛЫП

Кучючик олгъанда агъам да, мен де,
«Чечек»тен яткъанда къардашым Сайде,
Къурткъагъа телли шал, марама бергенде,
Бизимчюн ах чеккен сен дегильмидинь!

Озюмиз меджалсыз, бабам да пек къарт,
Ёкъ экен азбарда араба ве ат,
Къомшудан бир тилим отъмекни сорап, —
Алалмагъан бир къапым сен дегильмидинь!

Тек айлар дегиль де, йыллар да кечкен,
Къарт, факъыр бабайым ачлыкътан ольген,
Сен де — къарт анайым алтмышта экен
Бизлерге козь тиккен сен дегильмидинь!

Артыкъ урь ве сербест чалышкъан вакъыт,
Эпимиз иш япып корюнген вакъыт,
Ашалгъан акъкъымыз акъ олгъан вакъыт, —
Эписин сёйлеген сен дегильмидинь!

Омрюни бинъ тюрлю болюкке больген,
Эвляднынъ къайгъысын чеккен ве корьген,
Башымны сыйпап да козюмден опыкен,
Шевкъатлы къарт анам сен дегильмидинь!

1928

Мама

ЛІТВИН

Як був малим я, вдарила печаль:
Заслабла віспою сестра, на жаль, —
Ти знахарці дала останню шаль,
Бо тліла через нас в тривозі, мамо!

У хаті — голо, мов навідався татъ.
Не може хворий батько працювать...
Хлібця просила — діток годувать —
І по хатах, і на дорозі, мамо!

Коли свій сад наш батечко продав
(Ніхто з нас місяць хліба не видав),
Побачивши, як гірко він ридав,
І ти лила гарячі сльози, мамо!..

А час минав, як і мина тепер...
Недужний тато з голоду помер
(Бо забагато в світі ненажер).
Час поглядав на нас в погрозі, мамо!

Та іноді той час і нас жалів:
Майстри труда ми, а не хитрих слів —
Знов сад цвіте, повеселішав спів...
Добридень на твоїм порозі, мамо!

На тисячу часток своє життя
Ділила, щоб підтримати дитя.
Тепер, на шлях навівши, на пуття,
Нас ждеш на вуличному розі, мамо!

1928

Переклад Степана Литвина

Меним Кырымым

Хаялсырап кезем Ватан төрүнде,
Къоджаман чайырлар, багълар огюмде,
Табиат рух бере талгъан гонъюльге,
Хатрымда левхадай джанлана, Кыырым!

Эректе ясланып ята таш-дагълар,
Къаялыкъ, орманлыкъ, зумрют тюс-багълар.
Шырыл-шырыл яйлядан акъар ирмакълар,
Табиат дюльбери, шырныкълы, Кыырым!

Дагълардан узана озен бурулып,
Ер ялап, къаялар, ташкъа урулып,
Вадийлер юзюни юва дурулып,
На лайыкъ манзара багърынъда, Кыырым!

Къырымгъа данма дженнет дегенлер,
Онъа мефтюн ола мында кельгенлер,
Омюрлик унутмай сени корьгенлер
Дагъынъны, ташынъны, сувунъны, Кыырым!

Хаялсырап кезем сеннен эр адым,
Юректе яшайджакъ мукъаддес адынъ,
Анамсынъ сен меним, мен сенинъ эвлядынъ,
Топрагынъ, ташынънен менимсинъ, Кыырым.

Мій Крим

Я схилами замріяний ходив,
Мене вітали молоді сади —
Я залишив на цій землі сліди.
У пам'яті пейзаж твій, Криму мій!

Підперши небо, височить гора.
Смарагд лісів, суцвіть мінлива гра.
Струмки бринять, бо весняна пора.
Твоя краса зі мною, Криму мій!

Спішить, звивається між гір ріка,
Цілує землю хвилечка прудка,
Біжить край саду, край пастівника.
Ти з ріками, з землею, Криму, — мій!

Завжди і всюди звали раєм Крим.
Тут любо ж бути гожої пори,
Коли натхнення гомонять вітри.
Тобі — любов моя, о Криму мій!

Тобою марить в мене кожен крок,
Твоїм святим ім'ям зігріто кров,
Ти батько мій, я син твій... Многократ
Усім своїм життям ти, Криму, — мій!

Переклад Володимира Морданя

Мазерюв

Биргъат Къадырнынъ хатиресине

Эсимден ич кетмей, анъам мен сени.
Достлукънынъ тамыры теренге кеткен.
Омюрнинъ орыкени битишкен сайын,
Ёкъ онъа тенъдешлик, акъранлыкъ эткен.

Тёреттинъ къальбимде инсаний нэни,
Йыллар эп ель киби эсе эсимде.
Унутмам аслы да джанлы эзгинъни,
Къулакъта эп чынълай кяде сесинъ де.

Кольгедай кечелер козюм огюнден
Къувурчыкъ о сачлар, сийдане козьлер.
Зейтун тюс о къашлар, шенъ кулер юзюнь,
Буллурдай саф фикир, достане сёзлер...

Сен Ускют коюнден, мен де — Джавтобе,
Такъдир шай — таныштыкъ бизлер окъувда.
Китаплар, алимлер эш эди бизге,
Бильмедик ёргъунлыкъ беит токъувда.

Кимерде тавланып, сазынъны алсанъ,
“Шинанай” йырлардынъ сазгъа зиль тутып.
Хатырлап, китабынъ къолума алсам,
Генчликни анъам мен гъамны унутып.

Не забуваю згадувати тебе

Пам'яті Иргата Кадира

Не забуваю згадувати тебе,
Бо корінь дружби — глибоко в землі,
А віти тягнуться у небо голубе,
Де пролинають сумно журавлі.

Вітри у пам'ять залітають знов,
Моя душа в піснях твоїх живе.
Твій голос відстані на мить зборов —
Із журавлями в небі він плыве.

А кучері, а глибочінь очей
Переді мною тіннями гірчать...
Твої пісні живуть серед людей,
Вони в мені тривогою звучать.

З села Ускют ти — я із Джавтобё.
Навчання, книги подружили нас.
Не забуваю згадувати тебе.
Творили бейти* в незабутній час.

На сазі за гулянь ти часом грав,
І «Шинанай» розкотисто співав.
До рук сьогодні знов я книгу взяв —
Забувся сум, бо юність пригадав.

* Бейт — дворядкова строфа вірша.

Йигитлер йигити эдинъ сен, Халиль,
Бир тилим отъмекни больдинъ экиге.
Кендинъни табирге аджиздир тилим,
Эр эйилигинъ къоймадынъ чекиге.

Сюнгю эм къалемнен ог сафта юрьдинъ,
Къан-олюм, джеэннем тёрюне кирдинъ.
Батырлыкъ рухуны несильге ашлап,
Кеттинъ сен халкъынъа аят багъышлап.

Йигитлер йигити, бизимле биргесинъ,
Кезесинъ озенлер, вадий боюнда.
Меджлислер залына халкънен киресинъ,
Эп къоран тепесинъ, джыйын, тоюнда...

Арзум шу: омрюмде илле бир барып,
Меркъадынъ къучакълап, санъа тиз чёксем,
Хатире дефтеримни анда акътарып,
Теселлим тазерирди козьяшлар төксем.

Халіле*, ти любов минулих літ,
На двох ділили скибку хліба ми.
А доброта твоя, як заповіт,
Живе і буде жити між людьми.

Багнет, перо — не кинув у бою.
Крізь кров, крізь смуть надію вів свою.
Такі, як ти, ніколи не помруть,
Твоє ім'я нам осяває путь.

Халіле, ти джигіт, ти молодий,
Ти на коні летиш ген до ріки...
З народом, друже мій, ти назавжди,
В юрбі танцюєш свій хоран стрімкий.

Як хочеться мені ще в цім житті
Твою могилу врешті-решт знайти
І, спогади гортаючи святі,
Сказать в сльозах:
— Зі мною вічно ти!

Переклад Володимира Морданя

---

* Халіл — справжнє ім'я Иргата Кадира.

Дуярнарта?

Кемирильген суюкдай — къарт тереклер,
Вакъты-саати етишип къурып къалса,
Яш девранын оздургъан джав-юреклер,
Шу торс, сувукъ левхадан ибрет алса,

Дуярлармы, къальбине таса толгъан
Яш кедайнынъ шиирге алынгъанын?
Къыдырлезден зияде кузьде олгъан
Гузеллике юректен урулгъанын?

Козеткисиз багъларда гуръ асмалар,
Баарьде буръ аталмай, янып кетсе,
Танъда Денъиз къызлары — акъ ёсмалар,
Сувдан чыккып шу багъда къоран тепсе,

Дуярлармы, тапталгъан гуръ отларгъа,
Яш кедайнынъ сазы къан агълайджагъын?
Думан киби юкселип булутларгъа,
Сельге дёнюп, ташкъындан чагълайджагъын?

Чи відчують?

Як обгризле кістяччя — дерева старі...

Чи ж замисляться над краєвидом кінця —
Ландшафтом холодним — молодарі,
Що все розтринькують юні серця?

Чи відчують вони, що поет молодий,
У якому ночують смутки, як сни,
Строфами диха, а осені дим
Солодший йому за свято весни?

Коли знедогляджений сад-виноград
Вигорить, висхне — незаздрий талан —
Випустить море білих дівчат,
Щоб у саду танцювали Хоран*.

Чи відчують вони, як оплаче траву,
Ними потоптану, саз юнака,
А сльози, що злинуть у вись хмарову,
Впадуть — і забурхає сель, як ріка?

Переклад Петра Коробчука

* Хоран — народний танець кримських татар.

Йырларым

Йырларым, йырларым, мунълы йырларым!
Къальбимнинъ къаныман сырлы йырларым!
Омрюмни эбедий алдынъыз сизлер,
Учурум, тик ёлгъа салдынъыз сизлер.

Осъмюрлик чагъымда, он учъ яшымда,
Бабамнынъ баш ташсыз къабири башында,
Гонъюме теселли сизлер сачтынъыз,
Курмельген тилимни сизлер ачтынъыз.

Яныкълы юрегим парлангъан кунъде,
Аджеми къалемим зорлангъан тунъде,
Къарувны халкъымдан бердинъиз алып,
Башымны анамнынъ тизине салып.

Он алты яшымда — деликъан чагъда,
Ёсмалар чынълашкъан, дертлешкен багъда,
Джевапсыз севгини сизлернен таттым,
Къылкъыркъма къадемни сизлернен аттым.

Йырларым! Омюр бир пытракълы, зор ёл.
Биревге бир асыр, биревге бир йыл.
Талпын эп огюнье, кокрегинъ керип.
Халкътан алгъанынъны — халкъынъа берип.

Алмагъан бералмаз, янмагъан кулъмез,
Яш юрек севгисиз яшавгъа конъмез.
Ёлунда сизлердай аякъдаш барда,
Аяты сёнсе де, илъхамы сёнмез!

Мої пісні

Тужливі пісні, о, тяжливі пісні!
З кривавого серця, дражливі пісні!
У вас я одвічним невідьником став,
Ви — стежка крута, ви — тяжка висота.

В тринадцять над батьком ридав на гробку,
І тугу-притугу спізнав я таку,
Що геть стамувала діточий мій крик
І геть розв'язала німотний язик.

У час, коли серце знівечував злам,
Коли ностальгійно словесив калям
Ви, взявши в народу провидчих видінь,
Дали мені їх для нових поколінь.

В шістнадцять, як збурило кров молоду
Лукавство пісенних дівчат у саду,
Тоді дві любові я ледь пережив,
Відкинуту й прийняту — два віражі.

Пісні! Це життя — як дорога струмить,
Комусь воно вік, а комусь — ніби мить...
Та гідно ідіть поміж сяєва-мли
Й оддайте народу, що в нього взяли.

А хто не узяв — той оддати не зміг,
Хто скорби не знав — не віда про сміх.
Якщо з ним ітимуть пісні й почуття, —
Ніколи не згасне, хоч в землю він ліг.

Переклад Петра Коробчука

Арыкбаш этегинде

Яш кедайнынъ къаршылыкъсыз ашкъыдайын,
Къыр устюнде янып сѣнди кызыл-чабакъ.
Кель экинмиз, ойнай-куле ташкъындайын,
Сув боюндан тырмашайыкъ къыргъа таба.

Кель, Эмине, кокке перде керильгенде,
Сув боюндан къыргъа таба ёл алайыкъ.
Индже туман тель-тель олып орюльгенде,
Арыкбашнынъ этегинде джал алайыкъ.

Бакъ, бу татлы, шень омюрнинъ агъушында
Озен куле, багъ-багъчалар, багълар куле.
Бакъ, Бельбекнинъ эркеленип акъышында
Аят сеси, куреш сеси эшитиле.

Бакъ, Эмине, сельбилернинъ арасындан
Сейдам-къая пысып бизге къараятыр.
Ай да чыкып мор булутнынъ къорасындан,
Шавлесини устюмизге джаяатыр.

Коресинъми, кокнинъ сырлы сергисинде.
Аллы-гулю мелевшелер, гуллер ачкъан.
Буллюр сувнынъ кумюш къаплы кузъгюсинде
Меним кольгем колеткенънен къуачакълашкъан.

Уздоровж арика

Як безодвітне кохання, як розпач і біль —
Спахнув і померх над узгір'ями пруг малиновий.
Прийди, Еміне! Грають хвилі мені і тобі
Мелодії піняви й чисті знову і знову.

Прийди, Еміне! Як небо фіранка запне —
Берегом рушмо туди, де арик початкує.
Коли ж туманець розів'ється і даль завзорує,
Побіля дзвінкої води обидвоє спічнем.

Дивися, вродливко! На розкіш довкілля гляди:
Річка сміється, сади усміхаються, лине
Щастя в долини. В біжучій з Бельбека* воді
Про змаг життєвий розповідає кожна краплина.

Поглянь, Еміне: у тополях причаєний, нас
Скельний Сейдам** і визорує, і видивляє.
І місяць з-за хмари, що темніє, як перелаз,
Світло над нами промінне і лне, і лляє.

Видиш, дівчино, як на виставах висот
Квіти вуста розтулили — фіалка і ружа,
Як наші тіні в свічаді прозірчастих вод
Раптом злилися, неначе ми стали подружжям.

* Бельбек — річка в Криму.

** Сейдам — назва стромовини у Великому каньйоні в Криму.

Меним кольгем колеткенъе кольге эткен,
 Башын кѡйып сенинъ сыджакъ тизлеринъе.
 Айт, гузелим, бу къадар сыр къайдан кельген
 О ярашыкъ, о маналы козьлеринъе?..

Айт, Эминне, бу сеадет оджагъында,
 Анги шаир, янмаз яриынъ яслысына?
 Табиатнынъ бу джилъвели къуджагъында,
 Анги Керем тюркю орьмез Аслысына.

Ким истемез, кунъдюз ишлеп ёрулгъан сонъ,
 Яр тизинде ёргъунлыкътан арынмагъа?
 Арынгъан сонъ, янъы къувет, гъайрет топлап,
 Саба ишке, тазе кучнен сарылмагъа.

Кель, Эминем, кокке перде керильгенде,
 Сув боюндан къыргъа таба ёл алайыкъ.
 Индже туман тель-тель олып орюльгенде,
 Арыкъбашнынъ этегинде джал алайыкъ.

1928, Коккозъ

Не одійняти руки од руки, а плече од плеча.
Ми ближче з тобою, кохана, ніж поруч і поряд.
Скажи мені, чітко, відкіль чарівливість і чар,
Що ними заповнений твій заворожливий погляд?

Повідж, Еміне, який віршник у щастя вогні
Не палахтітиме обіч смутливої вроди?
Який же Керем* не запрагне творити пісні
Для своєї Асли у ласкавих обіймах природи?

Хто ж не захоче опісля турбот і трудів
На любих колінах позбутись своєї втомоти?
А відпочине — вже руки міцні й молоді, —
До праці готові, до нелегкої роботи.

Прийди, Еміне! Як небо фіранка запне —
Берегом рушмо туди, де арик початкує.
Коли ж туманець розів'ється і даль завзорує —
Побіля дзвінкої води обидвоє спічнем.

1928, Коккозь

Переклад Петра Коробчука

---

* Керем і Асли — головні герої кримськотатарської легенди «Асли і Керем».

Секизликлер

Адий бир чёль чечегини
Кьокълап бакъсанъ, онда да,
Назик бир не дуярсынъ сен.
Дикъкъатынъа кьаршылыкъ.
Юрегини анълап олсанъ,
Энъ яман деп беллеген
Кншининъде де илле бардыр,
Аз да олса яхшылыкъ.

* * *

Бахт арасанъ, бар кучюнъни
Бер ватангъа, халкъынъа.
Бу васиет бизге улу
Аталардан кьалмадыр.
Акъ ве видждан, халкъ ве ватан
Бир – биринден айрылмаз.
Бир алманы экиге боль,
О, эп бир шу алмадыр.

Восьмивірші

Коли понюхаєш уранці
Звичайну квітку степову,
То дуже ніжні аромати
Відчуєш, нахилившись, ти.
Якщо в поганої людини
Ти серця глибину збагнув,
То в ньому зможеш відшукати
Маленьку краплю доброти.

* * *

Шукаєш щастя, то наснагу
Народові й Вітчизні дай.
Цей заповіт дістав ти в спадок
Від прадідів колись давно.
Бо нероздільні між собою
Вітчизна, совість і народ.
Ти хоч візьми й розріж те ябко,
Що ябком буде все одно.

* * *

Бу дюньяда яман халкъ ёкъ,
 Амма алчакъ шахслар,
 Мунафыкълар, языкъ, даа
 Эр бир халкъта тапыла.
 Одуи ярмакъ керек олса,
 Шына деген бreme,
 Таштан дегиль, одуиларнынъ
 Озьлеринден япыла.

* * *

Ич бир заман, абдыр-себдир
 Къыймет кесме адамгъа,
 Бакъып тышкъы къыяфети,
 Кийимине, сюсине.
 Опапишнинъ сырлы, аллы
 Тюклерине бакъкъанда,
 Бульбульнинъ тюк, къанатлары
 Бенъзер чамур тюзюне.

* * *

Чин, акъыкъий санъат ичюн
 Буюк, кучюк халкъ ёкътыр,
 Алидженап, шанлы ишлер
 Эр бир халкътан тапарсынъ.
 Сувсагъанда, сувны истер
 Озенден ич, гольден ич,
 Истер кучюк чокъракътан ич,
 Эп бир бирдай къанарсынъ.

* * *

Поганих не бува народів.
Проте, на превеликий жаль,
Бувають в кожного народу
Негідники й люді бридкі.
Щоб наколоти дров чимало
Потрібен інструмент «клинок».
Його не витешеш з каміння,
Годяться тут дрова цупкі.

* * *

Геть не потрібно поспішати
Оцінку поспіхом робить
Людині за її обличчям,
За вподобанням чи вбранням.
Коли ми бачимо мінливий
Прегарний одудовий чуб,
То соловейка пір'я й крила
Брудними видаються нам.

* * *

Великих чи малих народів
Нема для справжнього мистецтва.
Тому що в кожного народу
Є власні давні пам'ятки.
Якщо захочеш воду пити,
Ти спрагу все одно втолиш,
Напившись з джерела малого,
Не тільки з озера й ріки.

* * *

«Манға тиймеген йылан
 Бин яшасын», — деген сёз,
 Тек озюни ойлагъан
 Эгоистнинъ сёзюдир.
 Ойле алчакъ эрифке
 Индемеген, ёл берген
 Типлер тыпкы-тыпкына
 Шу эрифнинъ озюдир.

* * *

Табиаткъа ашыкъ олсанъ,
 Гузелликке зар олсанъ,
 Къоркъма эпкин сель ягъмурдан,
 Гудюрдиден, яшындан.
 Акъикъий гуль ягъмур ягъса
 Эркеленир, тавланыр,
 Ягъмурдан тек кягъыт гуллер
 Къоркъар, джиби чулланыр.

* * *

«Нехай живе собі століття
Змія, котра в мій бік сичить», —
Так розмірковує байдужий
Егоїстичний чоловік.
Хто тільки мовчки потурає
Негідникові за життя,
Той сам, невільно ставши підлим,
Заплямував себе навік.

* * *

Якщо кохаєшся в природі
І домагаєшся краси,
Не бійся ливня заливного,
Не бійся блискавок сяйних.
Живі троянди розквітають,
Як без упину йдуть дощі.
Бояться ж квіти паперові,
Щоб не розкиснути від них.

Переклад Всеволода Ткаченка

Дарына

Прекрасно море в бурной мгле.

Пушкин

Денъиз къара,
Кок къара,
Ялы къара;
Куньтувушнынъ «кунъ корьмез» улькесиндай.
Къара денъиз ачувнен эп къабара,
Юртсыз къалгъан къашкырнынъ джелъкесиндай.
Яшынларнен курешип,

котеклешип,
Атлас кокнинъ яралы коксю къанай.
Шашкъанындан булутларны эшип,

тешип,
Дагъ артына сакълангъан мунарлы ай.
Шувулдагъан къарт сельби тарс токътала,
Далларыны кескин ель

бувгъан сайын.
Тосат-тосат курсюне тыныш ала,
Тамырыны ташкъын сель
джувгъан сайын.

Эски темель сарсыла,
ташы тая,
Кенъ къулачлы толкъунлар урулгъанда.
Къоркъусындан «Арзы къыз» эсин джоя,
Сув бораны коксюне сарылгъанда.

Къара денъиз ачувнен эп къабарып,
Морт темельни негизден сильмек истей,
Янбы омюр айны къолгъа алып,
Чатыртавнынъ уджуна ильмек истей.
Денъиз, денъиз!
Серт денъиз!

Буря

Прекрасно море в бурной мгле.

Пушкин

Море чорне,
Берег чорний,
Небо чорне;
Лиш краєчок виднокола

не зника.

Хвиля з ревищем під себе простір горне,
Надимається загривком хижака.
Блискавиці тнуть

атласні груди неба.

Місяць виглянув — сховався за стрімчак.
Кипарис притих,

застигнув каменево.

Та вже вітер
Гне снагу його гілляк.
Бурхитлива злива...
Буря ошаліла!

Ґрунт трясеться під напором дужих хвиль...
Шквал накинувся на Арзи, на перса білі, —
Ой русалко,
Жаль тебе

й твоїх зусиль...

Чорне море піднімається на дибки,
Прагне стерти ґрунт з лица землі
І схопити хвилию в стрибкові дикім
Місяця на Чатирдажому шпилі.
Море, чорне море!
Море, зморне море!

Къайнакъ денъиз!
Корсарларгъа эш олгъан ойнакъ денъиз!
Сен къутурсанъ, мен юрек бошатаман.
Фыртынангъы гонгълюме ошатаман.

Сенинъ дерин солукълы нефесинъе,
Ай-Петрини сарсыткъан гурь сесинъе,
Мен де отькюр йырымны къошып олсам,
Копкек толу ялыны эшип олсам.

Бельки меним рухум да, юрегим де,
Юксеклерге талпынар, ильхам алар.
Бельки меним онгъайтсыз къалемим де,
Сенмен бирге фыртына маршы чалар.

Шунынъ пчюн устюме йыкъыл, денъиз!
Авдарылып къальбиме тѣкюль денъиз!
Мен де сендай коклерге атылайым...
Сонъ, чыкъ олып топракъкъа къатылайым...

1927

Непоборне море!
 Ти з корсарами браталося не раз!
 Ти нуртуєш — серце в мене вже бадьоре.
 Наші душі схожі, і — не напоказ.

Вклав би пісню я у твій глибокий подих,
 Щоб стрясала ревом берег, повний псів,
 Щоб здригавсь Ай-Петрі, дід хмаробородий,
 Щоб бентега хилитнула даль степів.

Хочу, море, щоб віками ти шуміло...
 А без тебе і натхнення в нас нема ж.
 Море, мій калям — перо моє невміле —
 При тобі лиш і напише бурі марш.

Ах, обвалом йди на мене, Чорне море.
 Душу щирю дужо хвилями залий!
 Рвусь, як рвешся ти, в небеснії простори,
 Щоб росою залягти затим в зелі...

1927

Переклад Степана Литвина

Къайтарма

Айтынъыз, манъа бир
                                 Къайтарма чалынсын,
                                                         Ортагъа тюшейим!
 Гонълюм юксельсин,
                                 Гонълюм алынсын,
                                                         Бир оюн тѣшейим,
 Балалыкъ чагъымда
                                 Бегенип къарыштым
                                                         Мен санъа, къайтарма!
 Анамнынъ тилинен
                                 Тилинъе алыштым.
                                                         Ах, сени къайтарма!
 Кавказлы ойнаса,
                                 Лезгинка чалдырыр,
                                                         Мен сени, къайтарма!
 Украин гопакнен
                                 Чалгъыны талдырыр.
                                                         Мен сеннен, къайтарма!
 Кунъ кельди, кенъ къоран
                                 Къойнуна тюштим де,
                                                         Къырымнынъ адындан.
 Ойнадым мен сен,
                                 Кунъбаты белорус
                                                         Халкынынъ алдында...
 Бугунъ де къалмадым
                                 Сабыргъа ишанып,
                                                         Гонълюм кульгенде.

Хайтарма

Гей, заграйте хутчій
Хайтарму та й мою! —
Я цей танець люблю.

Хай радіє душа —
Я до кола іду,
Танець я поведу.

І — дитячі літа
Пригадаю знов я,
Хайтармо ж ти моя!..

Голос неньчин почув...
Де б не жив, де б не був —
Твій мотив не забудь.

Де кавказець стрімкий,
Там лезгинка луна,
А де я — хайтарма.

Де вкраїнський козак,
Там і танець — гопак,
А де я — хайтарма.

Я із Криму прибув,
Вже минула зима —
Як весна, хайтарма.

Білорус — теж мій друг.
Я із ним святкував,
Я із ним танцював.

Повен, певен снаги,
Вірний танцю-вогню,
Обіч я не стою.

Ойнадым къол джайып,
                                 Кийинип, къушанып,
                                                 Сырасы кельгенде!
 Айтынъыз, кене де
                                 Къайтарма чалынсын,
                                                 Ортагъа тюшейим!
 Бизлерге зевкъ, байрам,
                                 Джав гонълю янсын,
                                                 Бир оюн тѣшейим!

Нині черга моя!

В мене суму — катма!

Гей, згучить хайтарма!..

Натомивсь. Не біда!

Втома враз промине —

Коло кличе мене.

Свято, радість у нас!..

Саме ж — крила спинать!..

Танчий лет — не спинить!

Переклад *Володимира Морданя*

Улу ташкын

Бир вакыт о «Азаиз Рим» ит царьлары
Ач тырнаклы джез кьалпакъ кийген эди.
Я о бойнуз ташыгъан рицарьлары
Атавлы халкъ бахтына тийген эди.

Къач котерип, еминнен чыккып ёлгъа,
Ургъан эди баба ве агъаларны.
Къылыч берип, о гъарез джеллят кьолгъа
Къыргъан эди баланы-чагъаларны.

Кене шаймы? О кийик асырларнынъ
Къылыгъыны къай якъкъа авуштырдынъ?
Озь халкъына хиянет этип анда
Эфендилер санъа кьол къавуштырды.

Амма бизлер бу улу ана юрткъа
Ич бир душман аягъы оздырмамыз.
Не къашкыргъа, не де о къара къурткъа
Дегиль ки, юрт, бир юва боздырмамыз.

Чекиль четке! Тез тартыл! Сынъыр бою
Достлар минди ель етмез атларына.
Бакъ, ёлларда чал тозгъа, думан кьою,
Эшкъ олсун! топ, тюфек отларына!

Эшкъ олсун! Эки юз миллион киши
Келип турды энъ къави бир сырагъа.
Эбет бу иш мукъаддес бахыт иши —
Бу ильде ким ватангъа ятсырагъан?!

Великий потік

Ходили давньоримські владарі
В тяжких рогатих мідних ковпаках.
Народ шляхетний мучили царі
І на мечях несли загин та жах.

Вони з хрестом ішли в безпутню путь,
Де ляляли кров своїх братів, батьків.
Кат-мечник мимохідь стинав майбуть —
Нещадно нищив навіть малюків...

Ви те, фашисти, — повторили знов?!
Жорстокість вам цінніша від свобод.
Ви лиєте стількох народів кров,
Свій ошуканством зрадивши народ.

Невже дозволимо чобіттю чужаків
Топтати край, де справіку живем?!
Невже ми зграям чорних хижаків
Все віддамо, що внукам бережем?!

Тремти, чужинче!.. Устають брати,
Сідлають коней. Нас — велика рать.
Гармати й танки йдуть... Ніколи ти
Не зможеш нашу правду подолать.

Приборкай, людожере, норів свій!
Хто взяв меча, той од меча впаде.
Стають мільйони в непоборний стрій
За правду і свободу всіх людей.

Улу ташкын! Ич кьаршы туралмазсынъ —
Ташкында кучь, эм ватан урьлюги бар.
Чекиль четке! Тез тартыл! Къырамазсынъ —
Бизде эр халкъ кучюнинъ бирлиги бар.

1941

Великий наш потік...

Незламно йде...

Нас не збороти, не перемогти.

Народів єдність мужньо нас веде.

Тікай, чужинче: помста йде... Тремти!

1941

Переклад *Степана Литвина*

Енъиш бизим

Фронт чектик гъарез душман огюне,
Узакълардан келе тюфек, топ сеси.
Кескин, амма бакъ чаресиз дёгюне
Якъын онынъ тыйылгъан сонъ нефеси.

Сонъгылыкъкъа япышты пис ийлеге,
Эллеринде я пычакъ бар, я къама.
Аслы сувукъ къойну ачув бийлеген,
Къутургъан ит, тишлеринден къан тама.

Айдынъыз, эй! Онынъ мында иши ёкъ,
Анда дагълар партизаны эль тутар.
Арамызда къоркъу бильген киши ёкъ —
Тек курешни севген акъай бель тутар.

Енъиш бизим! Айды узакъ фронткъа!
Енъип кельдик, бизде енъиш дады бар.
Къальбимизде къызувы ич сёнмеген
Азаматлы ватанымнынъ ады бар.

Фронт чектик. Олюм душман бойнунда,
Котердик биз акъыкъатнынъ анъыны.
Бакъ, батыгъа талгъан гедже къойнунда
Беклей улу азатлыкънынъ танъыны.

1941

Перемога за нами

Стали фронтом проти лютих ворогів.
Цокотіння кулеметів, грім гармат...
Той, хто тут давно воює, зрозумів:
Видихається затятий супостат.

Та примкнули все ж багнети, злі ножі,
І пішли у рукопашну німчаї.
Шал проклять і зlobні вигуки чужі
Псів скажених... Свіжі крові ручаї...

Підлий кате, жди відплати — не мине.
З тилу сила партизанська нападе...
Лиш одважний рветься в пекло вогняне,
Лиш хоробрий ув атаку сміло йде!..

Перемога — лиш за нами. Всі — вперед!
О Вітчизно, ми пізнали смак звияг!..
Жодна сила у бою не відбере
Кулями не раз пробитий полку стяг!

Стали фронтом проти лютих ворогів.
Ми зуміли в небо правду піднести.
Подивись: на захід шлях запломенів...
Сходь же, зоре! — зоре волі й правоти.

1941

Переклад Степана Литвина

Къарт эменлер

Эки къуршун дельди меним коксюмни,
Эки къуршун алды меним эсимни,
Йыкълдым мен, фуртунада сынгъан бир
Сельби киби, эджель кести сесимни.

Къарт эменлер, тильге келип, дедилер:
«Бу топракыта къан акъызгъан йигитлер
Ольмек бильмез, ольмек бильмез! Дагъларнынъ
Къауны бу. Ач козюнъни, дауш бер!»

Айын, аскер, — шефкъат нуру сачылсын,
Багъчаларда пенпе гуллер ачылсын,
Азиз юртта козьяш тѣккен бу халкънынъ
Чехресине тебессюмлер къатылсын.

Сени олюм енъебильмез, сен шаркътан
Эскен рузгяр иле кельдинъ. Узакътан
Гъарип ильге енъи аят кетирдинъ,
Козьден учкъан бахтны ерге эндирдинъ!»

Эджель сыкъты гъыртлагъымны инъледим,
Къальбимдеки тепиндини динъледим.
Дедим: «Дѣрт йыл ташыдым бу касканы,
Дѣрт йыл оны къуршун деле бильмеди».

Къарлар ягъгъан, мени орыткен. Айындым
Гъульгулели, чалыкъ озен четинде.
Садыкъ торум, бильмем насыл даяндым
Бу азапкъа, кийик дагълыкъ ичинде?!

Старі дуби

Як пробили мені груди кулі дві,
Не тужили мені труби полкові...
Лиш стоять старі дуби, мов вартові,
Плачуть хмари дошовито-грозові.

І почув я дужий голос, мов докір:
«Ти — не той, що впав за бурі, осокір.
Ти — джигіт! А є закон високих гір:
Мусиш вижити, смертям наперекір!..

Встань, солдате, із могили! Треба йти —
Людам в рабстві, у неволі допомгти.
Хай буяє квіт краси і доброти!
Треба, воїне, і смерть перемогти...

Ти летів, неначе вітер-легковій,
Щастя волі ніс землі оцій святій...
Хай не стогне знещасливлений народ,
Що зазнав такого лиха та негод!»

Я устав. А смерть в атаку знов пішла,
Та скосити мене вдруге не змогла,
Бо напивсь води живої з джерела,
Бо чекала мене донечка мала,

Бо за мною кінь улюблений тужив,
Бо до мене рвалась річки течія,
Бо на милім білім світі мало жив,
Бо ще пісня не доспівана моя...

Нечюн бойле кедерлендинъ? Ёкъса, сен
Эшсиз аскер эляк олды сандынъмы?
Бу куртюклер багърына комюльген
Достунъ гъурбет эльде къалды сандынъмы?

Ольмедим мен, элем чекме, ольмедим,
Мен бу ерге ольмек ичюн кельмедим.
Эджель телеф олды меним кучюмден,
Эки къуршун ята меним ичинде.

1945

Не сумуй, мій Кримський краю, по мені:
Не поліг я, миле браття, земляки,
Не згорів я у всесвітньому вогні, —
Я ще дамся костомасі ознаки...

Не ридайте, сива мати і любов:
Не для того, щоб загинути, я йшов...
Ви не вірте похоронці, дорогі:
Переможу я і смерть, і ворогів!

1945

Переклад *Степана Литвина*

Минь булюбюми

Исмаил Гаспринскийнинъ къабири башында

Отъме, байгъуш, отъме гедже бу ерде,
Гозълеримден яшлар дюшен дереде,
Улу инсан ята топракъ тюбюнде,
Ани беним азиз атам нердедир?

Сизге гельдим, фуртуналы ёл гечип,
Къарт Ясафат дересинде гъам сечип,
Къальбинъизнинъ гъаесичюн ант ичип, —
Ани нерде, мешъалемиз нердедир?

Элякете махкюм, бедбахт миллете
Аят багъшыш эйлединъиз... иззете
Шаянсынъыз. Саф рухунъыз дженнетте
Межан булсун. Артыкъ бен не идеяим?

Бунар басты, шевкъсыз къалды гозълерим,
Элем чекер, енгъи ышыкъ излерим,
Ятсам-къалкъсам, сёйлейеджек сёзлерим —
Ани халкънынъ садыкъ огълу нердедир?

Мен койлюйим. Гельдим бир юк чечекле,
Дагъда — кырда узьдим яныкъ юреккле,
Рухунъыза дерин седжде этмекле,
Дейим: Бизим башкъанымыз нердедир?

Соловей світанку

Біля могили Ісмаїла Гаспринського

Не щечечи в міжгір'ї, соловей, —
Тут ллються сльози із моїх очей:
Лежить в землі найкращий із людей...
Ви де, озвіться, батьку рідний, де?

Йдучи до Вас, бурани я здолав,
В долині Ясафата сумував.
Нести ідеї Ваші клятву дав...
А тільки де маяк наш, світоч де?

Звели Ви правди і свободи стяг,
Приреченим Ви зберегли життя,
Для Вас нема в народі забуття...
Ви будете в раю, інакше — де?

Туман мене і простір покрива.
Бракує світла, та душа — жива.
Сплю, встану — на вустах моїх слова:
«Де ж вірний син мого народу, де?»

Я, селянин, приніс квітки сюди.
Я — Криму син, син горя та нужди.
І надиха Ваш дух мене завжди.
Питаю: «Де наш полководець, де?»

МАНІВ ЛІВОН

Сен сус, байгъуш, гонълюм азап чекмесин,
 Фигъанындан эшкъым сёнип кетмесин,
 Дердинъ эльге зиллет олып етмесин, —
 Ани ата талиматы нердедир?

Отъме, байгъуш, гедже терек далында,
 Бу шеревли зынджырлынынъ алдында,
 Койге дёнем эзиетли алымда, —
 Сайра, бульбюль! Сайра... джан динълесин!

15.04.1927

Ах соловейку, помовчи в гаю, —
Красу твоїх співанок визнаю,
Та співом не згаси любов мою!
Святе учення батька, де ти, де?

О соловей, не смійся, не ридай,
Покину Зинджирли, Бахчисарай —
В село, додому, серце поспіша...
Співай, співай, хай слухає душа!

15.04.1927

Переклад *Степана Литвина*

МАНІВ. А. 1927. 4

Кузо ойлары

Къою къуршун булутлар буркюрдий тура джал алмай,
 Зорлу япракъ тѣкюмлери савларны да пек къыйнай,
 Кунь кечирмий, солукъ бермий, тѣнюльгенге
аджымай,
 «Мен гъарипмен гъурбет эльде» деген сайтын
къамчылай.

Бир умотнен бинъ михнетке боюн эге, къатлана,
 Яткъа барып: «Сыгъынам!» — дий, сонъ озю де ятлана;
 Ёл-из бильмий, тиль десенъ — ёкъ, кене болса атлана,
 Джарлы, ёкъсул бир къоранта къарсамбагъа къатлана.

Бетерден де бетерни сен косътердинъ, Къудай, бизге,
 Ичимизни мусибетнен дагълап, кетирдинъ тизге,
 Кунь корьмеген юртсызларгъа керекми я кольге?
 Къатсем — болмай, яныкъ йырлар кене толуша тильге.

Эр йигитнинъ намы болур, шунман анъылыр, дерлер.
 Къайдаларда, джав тилеп де, намлы болгъан о эрлер?
 Чалгъы-чагъана джайрашып, юрт къурулгъан о ерлер,
 Сизни де сарамы экен амансыз дерт-кедерлер?

Джавдыр кин, гъараз — нень болса, къалмасын
шуярынгъа,
 Окъ болайыкъ джавгъа табан керили тургъан яйгъа,
 Къол ачып да ялварсакъ Ярадангъа, Къудайгъа,—
 «Ар болмасын» деп де, бельки, аджыр оксюз анайгъа.

Осіньні роздуми

Кипить енергія у хмарах, у темно-сірих, грозових,
 А листя мусить опадати й терзати-мучити живих.
 Не можна й дня прожити спокійно, бо жаль братів,
сестер моїх:
 В чужім краю їм гірко жити, бо чужина гризе усіх.

Від тисячі нещасть конаєм — лише надія ще жива.
 В чужинця милості благаєм, але душа його — крива.
 В нас відбирають рідну мову, зневажено святі права.
 Наш люд наругу, злидні, горе — усе лихе — пережива.

Безвинних ти караєш, Боже... Куди ми в пільмах
бредемо?
 Смолою бід нас напуваєш — вже на колінах стоїмо...
 О Господи, без Батьківщини, немов без сонця, живемо!
 Гіркі пісні, гірка вода нам — немов з гірких джерел
п'ємо...

Є честь у справжнього джигіта, тому і згадують його.
 Та де ж ті воїни відважні, що йдуть на ворога свого?
 О рідний краю, пісне рідна!.. Де радісний танок-
вогонь?!
 Сади й поля ми доглядали, та — позбулися усього.

Нам не допоможуть нарікання, ані ридання та жалі.
 Не плач, а стань стрілою лука: навпроти — воріженьки злі.
 Благаймо щиросердо Бога, молимося у цій імлі,
 Щоб не пропасти, а припасти колись до неньчиних колін!

Таймасын шу, етер артыкъ, бахтын къара йылдызы,
Омюр бою асрет чекип турмасын юртнынъ къызы,
Мутлу болып йырласын шу атадан къалма сѣзю,
Козю торлу анайнынъ да кульсюн о нурлу юзю.

Хай зірка щастя рівно сніє — не блимає у ~~шматочку~~,
Хай вірна доня Батьківщини побачить, і ~~наквіт~~ ~~на~~,
Хай вік вона живе щасливо, хай ~~предки~~ ~~її~~ ~~сниться~~ ~~щастя~~,
Хай сяють материнські очі — від сльоз не ~~сминуть~~ ~~и~~ ~~трисять~~

Переклад Степана Литвина

Конъюль

Йыллар кече, зор асрана конъюль — баладан бетер,
Энди болды дегенде, — сапа ёлдан, тюз кетер;
Пешманлыкъ козьяшларыман фикир багъы ешермий,
Акъыл кемал болмай тура эзбер сабакъ кяр этмий.

Сен кимсесиз бир акъшамда дуйсанъ юрек ургъанын,
Ангълармысынъ, шу дюньянынъ сагъа да джат
болгъанын.

Саатлер узар-узар да, бир де бакъарсынъ — токътар,
Усламиз о тентек конъюль, къора-къалавдан атлар.

Яшлыкъ ели сыйпагъанда джурегинъни танъ алды,
Къара-къара нокътачыкълар о заманданмы къалды?
Бармы бир садыкъ колегинъ, козьяшынъны ялагъан,
Достлукъ борджын унутмагъан, душманынъны
талагъан?

Сен гульге козь къырптынъмы, дикенине бакъынмай,
О да ишмар эттими, эль-алемден сакъынмай?
Бармы эди бир алакъыр, учып кеткен джуйрюгинъ,
Дёрт орьмевни бир байлап, шайтип тойгъа киргенинъ?

Акъай авасына ойнап «Къайтарма»гъа бийдинъми,
Чал бурчакъ къалпакъны басып къашкъа эгип
кийдинъми,
«Йигит шаны» деп, курешке, балакъ тиреп, чыкътынъмы?
Тизге алып, сонъ янбаштан, джапалакъман йыкътынъмы?

Душа

Летять літа — дитям стаєш. А як твоїй душі?
Вибоїнами йде вона пряменько по соші.
Не зеленіє мислі сад, течуть в сльозах жалі.
Твій розум — птах, який зліта на одному крилі...

Коли почувеш уночі, як серце стукотить.
Чи зрозумієш: світ — чужий?! А мусиш якось жить.
Години довгі, мов сльота, тяжкі, немов журба.
Не зупиняється душа, висоти розгріба.

Невже на твій чорнющий чуб сніжок сивенький впав?
Таж вітер юності його бентежно розвівав!..
Чи є у тебе вірний пес, що віддано живе,
Що сльози злизує твої, а воріженьків — рве?..

Чи ти, зневаживши шпички, трояндоньці моргнув?
І чи вона відповіла, як ти «люблю» шепнув?
Чи був у тебе кінь-скакун, що ніс тебе в бою,
Що ніс тебе на весілля у молодість твою?

Чи танцював ти «Хайтарму», мужчин палкий танок?
Чи заступався за дівчат і за старих жінок?
Чи ти на килим боротьби за честь джигіта йшов?
Чи боронив братерства цвіт, і правду, і любов?

Этме, конъюль, къач несильде яшайджакъсынъ генчликни,
 Танъры къатына баргъанда — джойтаджакъсынъ

динчликни,

Гъарип конъюль, тюшлеринъни къртулышкъа ёрайсынъ,
 Бер мурадым, къадыр мевлям, не ялвартып турасынъ.

Ти, душе, хочеш вік прожити у юності палкій?!
А станеш перед Богом ти — утратиш супокій...
О душе, ти тлумачиш сни на порятунок свій!..
Всевишній, покарай мене, та душу пожалій!

Переклад *Степана Литвина*

Ойланма

Ойланып тургъанда, тиш билеп джавгъа,
Конъюльден тутушам, чыкъарам къавгъа:
— Сыймадынъ, — дий, — джурткъа, таштынъ дюньягъа,
Гъурбетте бу сарай керекми сагъа? —

Чаре ёкъ, саватым тагъынып чыкъам,
Азавын джеллимен джюгенни такъам,
Чорадай, бир кетип, Къазангъа бакъам.
Ибдешмен Идильден Хазерге акъам.

Айрылып, сюзюлем, къонам бозкъыргъа:
— Чыкъар шо къымызны, — диймен къыргъызгъа.
— Ал, ич, — дий, — сувуттым, салдым йылдызгъа!
Ал, ич, — дий, — къалмасын душман урускъа!

Узанам Кавказнынъ юксек тавына,
Амансыз байкъушлар толгъан багъына,
Джавларнынъ къылычы саллана башында,
Шамильнинъ матеми комюльген багърында.

Шимди сен — адынъны айталмагъаным,
Джолунъдан, бинъ олюп, къайталмагъаным,
Сель болуп, козьджашын тыялмагъаным.
Нишлесем, джанымны бералмагъаным...

Дума

Як у думах сиджу, не склепивши повік, —
Чую серцем палаючим: прадід прорік:
«В рідний край не вмістившись, ти — вітер навік...
Не палаців нам треба, а пращурних рік».

Взявши мудрість Корану (давно його вчу),
В зуби — легіт з Азова, в правицю — камчу.
Мов Чора-богатир, до Казані я мчу.
В бік Хазару* від друга Ітиля** лечу...

Бачу я степовий неприборканий край
І киргизу кажу: «Кумису наливай!» —
«Пахне зоряним холодом він, попивай,
Тільки випий увесь, ворогам не давай».

Я на гори Кавказькі високі зійшов.
Скільки в них кажанів, скільки совгалось сов!
Та лунає Шамілів нездоланий зов.
Ллється кров гордих горців, палаюча кров...

О мій друже, імення твого не назву.
Сотні раз пропадав я, та досі живу.
Погибаю укотре у ніч грозову —
Ніби мучить кошмар... Аж воно — наяву!

---

* Каспій.
** Волга.

Танъ ата, айлана, о джерде къалам,
Ташлайман байлавны, джуйрюкни салам,
Гъафлетте джуремсн, бек осал болам,
Куньлер агъып кете, кечеге къалам.

Конъюль бу — корер де ойланмай турармы,
Джуртундан, буркъулмай, хабер алырмы?
Анайым тюшюмни къайыргъа джорармы,
Бир авуч топракъны къабриме къоярмы?

Вже світанок постанув — народження дня.
Я скидаю вуздечку, злізаю з коня.
Я у горі ходжу, я броджу навмання —
Ніч мене доганя, вороння доганя.

Ой ти, душе! Не знаєш спокою ніде...
Як же серце журне з Криму вісточки жде!
Чи матуся моя до живого прийде,
А чи жменьку землі на мій гріб покладе?..

Переклад *Степана Литвина*

Къартлар

Къартлыкъ мумы титрек янар, аз джельчикмен
де сёнер,
Джарып бакъсанъ джуречигин — тып-тып этер,
«юртум» дер.

Къарувсыз козь сёнюк бакъар, къырпыш-къырпыш
анълатыр,
Эски йылларын къулагъын анъыларман чынълатыр.

О тойгъандыр, аш истемез, къаш истемез — тат истер,
Ёлгъа салып сыласына бармакъ ичюн ат истер.

Яшы етмиш, джыртылмай даа коктеки къара булут,
Ай, йылдызлар бир ёл ачса, бельки догъарды умят.

Ойнамай уюшкъан къоллар, тизни авуры туткъан,
Осал йыллар, аман бермий, савлукъны джалмап
юткъан.

Богъукъ-богъукъ пек оксюре кошедеки миндерде:
«Олян, магъа не болды?» — деп, къасветлене кимерде.

Сёз динълемий къафестеки корюк, ишни зор коре,
Къудай, джигитлик тугуль бу япкъанларынъ,
козь коре.

Атай баласына, санки, не сексен, не докъсан коп,
Шу дюньяда аджджы, татлы — къарышкъан
моюр чёр-чёп.

Старий

Стареча свічка мерехтить... І може згаснути щомить.
Але любов до батьківщини у серці не перегорить.

Ледь бачить око світ і тлум, дідусь біліє, ніби лунь,
Та в пам'яті його не тихнуть копита спогадів-відлунь.

Осмилює, допоки тут, життя свого страждениу сьуть,
Й очікує, коли у небо гривасті коні понесуть.

Він довго жив, він ще живе, а темна хмара вже пливе.
Не пропонують зорі шляху, й надія д'горі не зове.

В руках ночує-днює біль, в колінах — ревматична сіль.
Тяжкі роки не вдарували ані здоров'я, ані сил.

Бухикає щоразу й знов — чи не в те горло втрапив
Глибокий кашель, як дитину, джигіта нанівець зборов.

Все, що не зробить — все не так... Ледь стріпуються
Ще не шляхетно аніяк, що не щадить його Аллах.

Десятків вісім, а чи сім... Кажу не кожному, а всім:
В житті і солод, і гіркота, вважай, на оберемку дим.

Достлукъ кьайда!.. Къара топракъ, ач къашкъырдай,
къарай да,
Сараджакъ, билем, юзь тапса, «тувгъаным» деп,
не файда?

Узун йыллар анъысыны «къартлыгъым» дер,
ташырсынъ,
Эджель къаршыньа тикильсе, энъсечигинъ
къашырсынъ.

Барсын, баллар кульсюн сагъа, къуджур лафлар
эткенде,
Артларындан аякъ уймаз, сен адашып кеткенде.

Багъышланыр такъсиратынь, — мусаллада адет шай,
Къалпакъ, чекмен — моллагъа, кимге къалсын къотур
тай?

Истанбул, 1975

Не вір у дружбу. Ой, не вір... Чигає-бо, неначе звір,
Земля на тебе... Вже й питає: «А де ж це, де ж це
мій батир?»

Тербичиш лантух горя й лих, там доста більших
і малих.

Підійде смерть — щоб одсахнуться,
ти не спроможешся на плиг.

Нестямна річ спричинить сміх у дітвори — що візьмеш
з них?!

Ти не встигатимеш за ними на стеблах неслухняних
ніг.

...Ось-ось проститься борг і гріх на похоронах на твоїх:
Мулла чекмень і шапку візьме...
Хто ж візьме шапу — шкури міх?..

Стамбул, 1975

Переклад Петра Коробчука

Чонгъар кою

Джанкой бетте Чонгъар кою — уйлерин устю кульден,
Къабери ёкъ ачкъан гульден, я джырлагъан

бульбульден,
Тезек тюттий оджакълардан, думан джайыла койден, —
Бир заманлар батыр джигит чыкъа эди эр уйден.

Бир къач кокюш, учь-беш токълу — къаралтыда
корюнген,
Суеклерин сая баллар къарт огюз бар, сюрюнген,
Чонгъар кою — талийинден, халкъ — коюнден
тёньюльген,
Къара куньге шайтип коньген, къасветлерге бюрюнген.

Джав джуреклерни сувуткъан, достлукъ, бирлик
къурулмай,
Бунджа зулум, къорлукъларгъа, къатсенъ, къаршы
турулмай,
Чалпакъ-чарыкъ тырышса да, сакъат малий ёл алмай,
Авеленип уча конъюль, Чонгъар койге къоналмай.

Гульсюмчикнинъ, уй болгъан сонъ, бель аврусы
кечмеди,
Къурт-Сёюнге дёль берип де, ул шербети ичмеди,
Адждыды Къудай, коп кечмий, къара топракъ
джабынды,
Джан ашындан Чонгъар кою бир къач локъма
къапынды.

Чонгар поблизу Джанкою

Село Чонгар... Дахи низенькі з попелом століть.
Не знані тут ні соловейко, ані троянди цвіт.
Кизяк у грубках так куриться, що аж туман стоїть.
Колись же у хатині кожній зростав батир-джигіт.

Індики на подвір'ї бродять, п'ятірко овечат,
Старезний віл — всі ребра зверху — скорбота ув очах.
Село, ти доля, твій народ тут і мучився, і чах.
Він в чорнім часі мусив жити, де бруд, пилюка й чад.

Чужинець в друзі набивався й вистужував серця.
Донині ще у наших душах є холоднеча ця.
Хоч як спішить верблюд-кульгавець — далеко до
кінця.

Душа ж моя летить на цвинтар до матінки й вітця.

Коли Гульсьом заміжня стала, недуга надійшла —
І молодиця народити нащадка не змогла.
Господь забрав її на небо — до раю — із села.
На поминках усі казали: а гарною ж була...

Чонгаре! Пам'ятаю й досі її очей мигдаль
І спазм прощальної промови — останній жінці дар.
Слова судомні повертають років минулих даль.
О, не забудь Гульсьом ніколи, село... Село Чонгар...

Чонгъар кою, унутмайман бадем козьлю кызынъны,
Акылымдан чыкъармайман кылавдаки сёзюмни, —
Тазелий-кёзгъай асретни, юректеки сызымны,
Берген тюзю о явлукъман силем яшлы козюмни.

Токъта, батма, Чонгъар кою, умют кесме шай тезден,
Пусюр баллар элялланыр, арынырлар конъюльден,
Къорай якъып фал бакъайыкъ, ниет тилеп эренден:
Бир кунъ бу халкъ къуртуладжакъ эсареттен, кедерден.

Чонгаре! Не позбав надії, народу не карай.
Ще стануть чистими нащадки, тож зла на них не май.
На попелі ми поворожим, спаливши твій курай.
І нас почують наші предки, й прекрасним стане край.

Переклад *Петра Коробчука*

Умют

Къаранлыкъ геджеде ёлларда къалсанъ,
Токътавсыз юрюштен болдурсанъ, талсанъ;
Мешакъкъат юкюни аркъанъа алсанъ,
Умютинъ гонълюнъе енгиллик берир.

Тёшекке тюшип сен алсызлыкъ тартсанъ,
Багъырынъ къан олып эзилип ятсанъ,
Гъам, къайгъы азаплар ичине батсанъ,
Умютинъ гонълюнъе енгиллик берир.

Ярынъдан айырылып, асретлик чексенъ,
Янъгъызлыкъ шербетин котерип ичсенъ,
Тикенлер устюнден сюрелип кечсенъ,
Умютинъ гонълюнъе енгиллик берир.

Деръяда, денъизде геминъ гъаркъ олса,
Сийдане козьлеринъе къанлы яш толса,
Чечегинъ, гуллеринъ сарарып солса,
Умютинъ гонълюнъе енгиллик берир.

Эвлядынъ джан берип дюньядан отъсе,
Сени ич къыялмай бир кунъ терк этсе,
Къайгъынъдан феръядынъ та кокке етсе,
Умютинъ гонълюнъе енгиллик берир.

Надія

Якщо в дорозі стомишся вночі,
Якщо тягар надмірний на плечі,
Якщо до щастя загубив ключі,
Душі полегкість принесе надія.

Якщо недуга в ліжку покладе,
Якщо болить душа і кров іде,
Якщо не бачиш виходу ніде,
Душі полегкість принесе надія.

Якщо померли мати і жона,
Якщо самотність випито до дна,
Якщо тернова коле далина,
Душі полегкість принесе надія.

Якщо не мальва квітне, а повій,
Якщо в морях втонув кораблик твій,
Якщо ламає, трощить буревій,
Душі полегкість принесе надія.

Якщо зів'яв ранковий ніжний цвіт,
Якщо дитя пішло ув інший світ,
Якщо твій стогін чує небозвід,
Душі полегкість принесе надія.

Переклад *Степана Литвина*

Олдыт

гъазель

Салгъырнынъ устюнден кечеджек олдым,
Буз салкын сувундан ичеджек олдым.

Озь юрьген ёлумда янълышып къалмай,
Дост иле душманны сечеджек олдым.

Эр шейни корип мен, эр шейни билип,
Олардан нетидже этеджек олдым.

Озь юрту ичюн джан бермеген, — къоркъакъ!
Оны мен терк этип кетеджек олдым.

Сёйлеген сёзлерим догъру деп, деръал
Мубарек Къуранны опеджек олдым!

Мен, Юнус, баш язым тюкенип дженкте,
Дюнъядан шерифнен отеджек олдым.

1990

Я хотів

газель

Бурхливий Салгир перейти я хотів,
Позбутись у нім спраготи я хотів.

Щоб більш не блукати в омані мені,
Різницю «друг — ворог» знайти я хотів.

Багато побачив, чимало спізнав,
Бо істини та ясноти я хотів.

Борців за Вітчизну, за наш ріднокрай
На битву безстрашно вести я хотів.

Хто бою боявся, хто зраджував Крим —
Їх геть, ніби гідь, обійти я хотів.

В засвідчення правди цих слів — на Коран
Покласти цілунок святий я хотів!..

Юнус я, не Янус дволикий, — тому
В потойсвіт із честю зійти я хотів.

1990

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Аш шаире

Юнус Къандымгъа

Шапыр, копюр
таш дерьядай эеджандан,
Тёк халкынынъа
ичинъдеки беянынъны!
Шииринънен
гонъюллерге кир эр яндан,
Бом-бошуна
кечирмезден бир анинъни!

Халкынынъ дерди
олсун дердинъ, зевкъы — зевкъынъ,
Ич бир заман
Къырымынъдаи олма айры!
Мешгъаль киби
ёл косьтерсин тёккен шевкъынъ!
Огютлерим
даа бардыр бундан гъайры.

Шенъ баарьнинъ
чечегине ве гулюне
Ич къондурма
туфанларнынъ тозуны сен!
Кунеш ол сен
танънынъ йырджы бульбулине,
Куньден куньге
озь-озюньни эп озып сен!

Молодоту поетові

Юнусові Кандиму

Бентежним будь,
схвилюваним, як океан,
Усе, що в серці є,
народові оддай.
Твори в душі
квітучий край — свій гулістан*,
Радій з людьми,
радій, поете, і ридай.

Жага доріг тебе
хай кличе, хай веде
В далекі далі,
у нові й нові світи.
Та краю любого
не забувай ніде —
Душею, серцем
шлях до Криму освіти.

Своє весняне щастя
в бурях бережи —
Упасти пилові на квіти
не давай:
Убережи красу троянд,
лілей, жоржин...
І соловейка на зорі
переспівай.

* Гулістан — квітучий край (букв. «країна троянд»).

Сенинъ наргюз,
мор сувсанлар, къаранфилинъ
Мис къокъутсын
улу юртнынъ авасыны!
Дерт коръмесин
къалем туткъан эллеринъ,
Еллер алып
кетсин къальбінъ тасасыны!

Темиз ава,
нурлу кунеш, ешилъ чёллер
Озьлерине
сени даим сукъландырсын!
Козьяш киби
саф озенлер, кузьгю голлер
Ичинъдеки
ислеринъни уяндырсын!

Къош халкъынъа,
фера, севинч, шеньликлерни
Бер халкъынъа,
бер юртунъа аямаздан!
Алай якъны
къаплап алгъан кеньликлерни
Гулистан эт,
бульбуль келип сайрамаздан!

1988

Вчорашнього себе
випереджай щомить.
В Вітчизні ти цвітеш! —
Вітчизну звеселя
Непроминуший дух
твоїх ясних судівть..
Нехай не втомиться
в твоїй руці калям!

Хай надихають
ріки в лонах між ланів
Тебе —
посла всевладного Творця —
Щоб геть печалі гнав,
умилосердив гнів,
Бо ж сонце парусами
гріє нам серця!..

Щедротним будь,
багатим, ніби океан,
Для щастя нації
і для добра людей.
Нехай цвіте в піснях
наш Крим, як гулістан,
Нехай тобі позаздрить
навіть соловей!

1988

Переклад *Степана Литвина*

Күчешиниң давети

Алтын пуллы таджымны,
Парылдатып мен чыктам,
Индже телли сачымны,
Ямачларгъа саркъытам.

Менсиз отьмей бир мевсим,
Бутюн барлыкъ менимнен,
Этрафыма бир озюм,
Омюр тилеп кезем мен.

Менсиз гуллер ачылмаз,
Бульбуль отьмез бир заман.
Памукъ, богъдай сачылмаз,
Тымар олмаз ве арман.

Меним эр бир кишиге
Омюр берген, осьтюрген.
Экин, мейва пиширген,
Муджизелер косьтерген.

Келинъиз сиз тарлагъа,
Берекетни тымаргъа!
Булгъамаздан къарларгъа,
Топлап алынъ анбаргъа!

Поклик сонця

Настане ранок. Над землею
Червоне сонце зійде вмить —
І вогнянистою змією
В долині річка заблищить.

І над полями, над лугами
В зеніт покотиться зоря,
І золотистими руками
Обніме гори і моря.

Птахи пробудяться й натхненно
Моїм літам вестимуть лік...
Їм сонце шле благословення
На день прийдешній і навік.

І на землі, і в піднебесі —
О, неповторная пора! —
Шле сонце свій вогонь чудесний,
Усім жадаючи добра!..

О люди! Живучи на світі,
Ми пам'ятаймо повсякчас,
Що щедрість сонячного світла
Живе у кожному із нас.

Переклад *Данила Кононенка*

Сув беринъ!

Ялварам: Сув беринъ! Сув! Сув! —
деп ынъгърангъан
Харьковда Ватаннынъ яралы бир огълу.
Недендир сув акъкъан улулкълар тыкъангъан,
Шунда бир къыз кельген огълангъа дос-догъру.

Сыкъаракъ элинен бир нарны о гузель,
Сувунен къандыргъан яралы аскерни.
Ве деген: Шифасы олсун да, тез тюзель,
Азат эт фашисттен биз догъгъан шень ерни.

Яраны тюзеткен куньлернинъ акъышы,
О, барып къошулгъан сафына янъыдан.
Сонъундан къызгъа шу кичкене бахшышы
Ичюн о, къан берген Джанкойде къанындан.

Дайте пити!

— Дайте пити, пити!.. — просять губи.
Харків... Оббинтований солдат...
Чи забиті водогінні труби?..
Незнайомка. А в руці — гранат.

Витиснули пальці сік червоний —
Втамували спрагу юнака.
— На здоров'я, — чорнобрива ронить.
— Бий фашистів! — додає наказ.

Рани заживали. Нетерпляче
Рвався воювати наш герой:
Незнайомці він життям оддячив
У бою, як захищав Джанкой.

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Марас Шевченкоа

Омюр — комюр, кьайгьы бугъав олгъан заман,
Эрлик солгъан, яшлыкь-генчлик эляк олгъан.
Чокъ шей корьген гъарип топракъ тапмай аман,
Козь яшына, ах, фигъангъа, кьангъа толгъан,
Лякин азиз урьликлернинъ ёл фенери,
Кунеш киби парылдагъан ич сёнмеген.
Залымлыкьнынъ, зулумлыкьнынъ темель ери —
Русиеде эсирликке халкъ конмеген,
Янгьгьызым, — деп, кучьсизим, — деп, тиз чёкюнип,
Сен де залым-зулумлыкькъа козь юммадынъ.
Адалетсиз падишагъа сыр тёкюнип,
Истидатлыкь аркъасындан ёл кьувмадынъ.
Буюк рухнен азат сесли йырлар яздынъ,
Ынджытылгъан несиллернинъ талийине.
Сюнгю уджлу къалеминънен мезар къаздынъ,
Падишагъа, ханбикеси, джанийине.
Шунъа сылтав этип олар кьувды сени,
Узакьтаки ят-ябанджы улькелерге!
Яш башынъдан бахытсызлыкь урды сени,
Мешакьатлы къара куньде кирдинъ ерге.
Арзунъ арзу олып къалды, опыкенъ опыке.
Коралмадынъ бу аджайип заманларны.
Ватанымыз бенъзей бугунъ бир топ гульге,
Юзю куле, къальби куле адамларнынъ,
Къарсанбалар, фаджиалар, гъамлар толу,
Заманынъа лянет окъуй эр бир миллет.
Сербестликнинъ азаматлы буюк огълу,
Санъа янъы несиллерден бинъ бир урьмет!

Марасові Шевченку

Коли гнобили люд, серця давило горе,
Коли ламались мужні, молоді,
Коли стогнали степ, Кавказькі й Кримські гори
В сльозах кривавих, у гіркій біді,
Дорожній смолоскип священної свободи
Не гас й на мить, а сонцем пломенів.
І деспотів кляли знедолені народи,
В Росії наростав великий гнів.
Поет не закривав очей на кривду й рану —
Повстав ти проти нелюда-царя.
Ти не схотів коритись лютоту тирану,
Вимолювати ласки у псаря.
Ти людям заспівав про їхню правду-силу,
Що приспана в тумані віковім.
Немов мечем, пером викопував могилу
Царю, цариці, царедворцям всім.
Тоді фельдфебель-цар тебе заслав в пустиню,
Щоб німував, як у снігах рілля.
Вернувся хворим ти в столицю негостинну..
Ой, рано як взяла тебе земля!
Ти не діждався вольної, нової України,
Яку творити нам заповідав..
Ще забагато в нас і злиднів, і руїни,
Ще малувато нам свобод і прав.
Будуймо світ новий під прапорами згоди,
Плекаймо щастя в батьківських краях!
О славний, гордий сину правди і свободи,
Сіяй у поколіннях і віках!

Переклад Степана Литвина

Отъмишке сяжат

б а л л а д а

I

Ссферге деп чыкътым ёлгъа,
Чум къамчымны алып къолгъа.
Ёлум яхшы, атым ойнакъ,
Озюм санки бир яш бойдакъ.
Атым чапа алдгъа таба,
Ярыкъланып келе саба!
Ёлда ёлджу ёкътыр артыкъ,
Ёлнынъ устю тегиз, ятыкъ.
Куньдогъуш бет айдынланды,
Ювасында къуш уянды!
Йырлады о танъ йырыны,
Атым чапа ыдырынып.
Мына Озу* неэри бу,
Мына Киев шеэри бу.
Шеэр буюк, вакъыт пек тар,
Юксекликте бир эйкель бар.
Шевченконынъ эйкели бу,
Эр гонъюльнинъ гузели бу!
Халкънынъ къайгъы, элемини,
Корьди о зат гульзарында!
Джюлялангъан къалемини
Агълатты о кобзасында!
Украина, Украина,
Азаматсынъ сен данма!..

---

* Озу — Днепр.

Екскурс у тишину

б а л а д а

I

Узявши з кизилу камчу,
Я виїжджаю в путь. Радію.
На доброму коні лечу,
Неначе справді молодію.
Немовби вітер, мчить гривань.
Немає на шляху нікого.
Воно й не дивно: рання рань...
Веди в далеку даль, дорого!
На сході обрій заяснів.
Прокинулись в гніздечку птиці.
Співають солов'ї пісні,
А мій румак все мчиться, мчиться.
Ось і ріка Озу — Дніпро.
І кручі, і зелені шати.
Де чарівне знайти перо,
Щоб славний Київ описати?
Підвівсь на пагорбі Тарас,
Неначе пам'ятник народу.
В самодержавства лютий час
Він правду оспівав, свободу.
Вклонюсь Дніпровим берегам,
Всміхнусь каштану і тополі.
Вкраїно мила, дорога,
Ти завжди рвалася до волі.

II

Бир заманлар сен тапталдынь,
 Ал къанларгъа чокъ боялдынь.
 Корем мына куль тюзюнде,
 Хмельницкий ат устюнде.
 Онъа Къырым ярдым этти,
 Дёрт бинъ атлы Озугъа етти.
 Украиннен татар бирге
 Бирлик олып дженкке кирди.
 Тогъайбейнинъ атлылары
 Полякларгъа атылдылар.
 Украиннен бирге татар
 Полякларны этти тар-мар.
 Силя сильтев эксильмеди,
 Вахший сеслер кесильмеди.
 Эр ер къанлы джесед толды,
 Санки дерсинъ машер олды!
 Бу вакъытта Тогъайбейнинъ
 Поляклардан алгъан ахты
 Хмельницкийге чыракъ якъты,
 Чифте-чифте къанат такъты.
 Шунда лехлер енъильдилер,
 Та ергедже эгильдилер.
 Дженкте гетьман Потоцкий
 Эсир тюшти тапмай чаре,
 Онынъ или Калиновский
 Ер ялады та «бичаре».
 Полякларнынъ бу дженк вакъты
 Аналары айгъа бакъты.

III

Атым кене алдгъа чапа,
 Дагъ, къыр кечип, мензиль тапа.
 Эр ер толгъан тазе ювшан,
 Чёль къокъусы ондан нишан!

II

Топтали твою землю чужаків.
Земля ж така плідуюча, богодана.
І козаки збиралися в полки
Під корогви хороброго Богдана.
Хмельницького, народе братній, слав!
Своя держава — гетьмана ідея.
Йому із Криму поміч хан послав —
Загін відважних воїв Тугайбея.
Три тисячі джигітів вів мурза.
Проліг на Жовті Води й Корсунь шлях той.
І вершники летять, немов гроза,
Немов покара: начувайся, шляхто!
Ти сунеш люто із вогнем й мечем,
В містах і селах — палі та руїни...
Найслабший хлоп робився силачем,
Татари йшли за волю України.
Ляхам Хмельницький засідку зробив...
Гармати били і шаліли коні...
І Тугайбей шаблюку пощербив...
Потоцький, Калиновський — у полоні.
Пиха спадала із панів у пил,
Здавалися гусари гонорові.
«Аллах! Аллах!» — летіло у степи.
Яса цвіла, де стяги малинові.

III

І знову, мій коню, лети,
Лети через гори й долини.
Лети і лети до мети!
А трав аромат п'янок лине...
Уже попереду і Львів —
Підзамче і Замок Високий.
На Пагорбі Слави, в траві,
Лежить мій земляк ясноокий.

Мына энди Львов якъын,
 Анда, гонълюм, къайгъы япын!
 Анда бар бир шейтимиз,
 Топракъ олгъан йигитимиз.
 О, халкъ ичюн, Ватан ичюн
 Дженкте явдан алды очын!
 Онъа Тейфукъ Абдул дерлер,
 Онъа даим баш эгерлер.
 О батырнынъ къуршунлары
 Къырды фашист къузгъунларны.
 Чокъ фашистлер джан бердилер,
 Онынъ мергин атешинден,
 Пек чокъ фрицлер гебердилер,
 Ёл-из толды яв лешинден!
 Бу джесюрлик, бу тетиклик —
 Онынъ эмген акъ сютюнден!
 Бу отъюрлик, бу атиклик —
 Онъа халкънынъ огютинден!
 Йыллар бою бу къараман
 Токътамадан явны къырды.
 Дженк ёлуны о, шу заман
 Кунъбатыгъа догъру бурды.
 Лякин бир кунъ душман якътан
 Кельген къуршун оны йыкъты.
 О, джан берип паттадакътан,
 Озь сафындан четке чыкъты.

IV

Украина топрагъыны,
 Къомшу халкънынъ дурагъыны
 Къорчалавда о, джан берди,
 Анда ята шундан берли!
 Сен де, мен де — биз эпимиз
 Онъа урьмет косьтерейик!
 Къабиринде чёкип бир тиз,
 Матем гулюн дестелейик.

1990—1993

Імення героя — Абдул.
Тейфук — його прізвище славне.
Вклоняється часом гуцул
Солдату на Пагорбі Слави.
Поліг він за волю таки,
Хоча у тяжкому вигнанні
Татари — рідня, земляки,
Сусіди, дівчата кохані...
Загинув герой молодим,
Віддавши життя неповторне...
В майбутнім відроджений Крим
Вкраїна до серця пригорне.
Він кинувся в хугу свинцю,
Узявши відваги в народу,
Поліг він за землю оцю,
За вашу і нашу свободу.

IV

Мій коню, додому лети,
До рідного кримського краю.
Нас вигнали звідти кати,
Та віра в добро не вмирає.
Ми — вдома...
Лечу на коні
І славлю я тата і діда...
І легко на серці мені,
Неначе я Мекку відвідав.
І доля народи єдна.
Реальність нам речниця строга:
Одна ж бо дорога, одна —
До правди і щастя дорога.

1990—1993

Переклад *Степана Литвина*

Нур олып турарым

Эр ерде тынчлыкчюн, халкъ ичюн джанымны
Керексе аямай дарагъа къоярым.
Урьлюкчюн, гурьлюкчюн сонъ тамчы къанымны
Керексе мен эки арагъа къоярым.

Яхуд да кенъден-кенъ бир копюр ясарым,
Устюнден ёлджы ве айдавджы отьсин, деп.
Башына балабан бир чыракъ асарым,
Копюрге мудавмет нуруны тёксин, деп.

Керекли бу ишни мен япып олмасам,
Къырмыскъа кечсин, деп сачтан ёл къуарым
Онынъ да ёлуны мен тапып олмасам,
Ем-ешилъ нур олып ёлларда турарым.

1982

Зелен-світлом зависну

За свободу народу на нашій землі
Я пожертвую власним життям, якщо треба.
А за мир і за згоду на нашій землі —
Краплю крові останню віддам, якщо треба.

Чи звезу красний міст аркодужно під небо —
Водіям, ходіям хай служитиме він.
Обіпру на той міст, на крицевії ребра,
Незгоряйліхтаря — вічно житиме він.

А як міст збудувати не буде снаги,
То змощу для мурах ладну кладку зі стебел.
Як її встеблювати не буде снаги —
Зелен-світлом зависну над шляхом де-небудь.

1982

Переклад *Миколи Мірошниченки*

Корьдим

Денъиз тыныкъ. Сухумийнинъ саалинде
Бир къыз корьдим, озю назлы, къаны сыджакъ.
Сувгъа тюшсе бу къыз къушлыкъ маалинде,
Далгъа онъа авесликнен ачар къучакъ.

Онынъ юзю, козьлерининъ сюзюлиши,
Кирпиклери учып кезген бирер кольге.
Къызлыгъынынъ эр мучеси, эр кулюши,
Ошай майыс багърындаки ешилъ чёльге.

Мен о къызнынъ юрегине кирип олсам,
Озь дердимнинъ девасыны тапар эдим.
Янъгъызыкънынъ элеминден къуртулалсам,
Мен омюрге ферахланып бакъар эдим.

Побачив

В сухавім Сухумі, де лагідне море,
Побачив, як входить кокетниця мила
Із берега в воду над вранішню пору —
В солодкі обійми солоної хвилі.

Примружені очі на білім обличчі,
І вії-крильця з летючою тінню,
І порухи тіла, і усміхи кличні —
То квітка травнева, то сад у цвітінні.

Якби її серцем вдалося владати,
Зцілив би відразу я душу недужу,
І сум самотиння утік би чимдалі —
Я з радістю б глянув на світ доокружний.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

* * *

гъ а з е л ь

Эй, шайлы къыз, эй, назлы къыз, кельдим санъа,
Къояйым деп озь башымны босагъанъа.

Асретлигим толкъунлана кунъден-кунъге,
Кунюм, геджем кече сени анъа-анъа.

Бильмейим мен гъариплешкен бу алымнен,
Къачангъадже даяшырым къарсанбанъа?

Сени сечкен козьлеримден яшлар тама,
Къаршы турмакъ къыйын сенинъ къасыргъанъа.

Гъарип Юнус козьлерини сокъурлады
Беденинъе сарылмаздан къана-къана.

1990

* * *

газель

Ах дівчино ніжна, з волоссям хвилястим,
В поріг твій я голову хочу покласти.

Це ж мука пекельна — щодня і щоночі
Лиш марити нашим єднанням та щастям.

В нещадному стані змарнів я і станув —
Вже скоро, либонь, не топтатиму рясту?!

З очей, що уздріли тебе, ринуть сльози,
Так ринуть, так ранять — недовго й пропасти...

Бідаха Юнус через тебе сліпує —
Не вспів задушити в обіймах рукастих.

1990

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Кифаедир

гъазель

Бу севдалыкъ дюньясында гъондже бир гуль кифаедир,
Зейтун козьлю яр алдында ачыкъ гонъюль кифаедир.

Севги отунъ алевленип, та башынъдан ашып кетсе,
Дертлешильген азиз ерде зульфи сунбюль кифаедир.

Кимнинъ эгер чин севгиси яр алдында къадирленсе,
Онъа атта забынлагъан акъсакъ дюльдюль кифаедир.

Яр юзюнден сувукълыкънынъ ели тынмай эсип турса,
Файдасы ёкъ ойле ярнынъ козюне куль кифаедир.

Севдигинънинъ юрегини ич янълышмай анълап олсанъ,
Омюр ичюн бу тедбиринъ ич аз дегиль, кифаедир.

Юнус, гъайрет дюльдюлинъни эгерле де, устюне мин,
Санъа ёлда ёлдашлыкъкъа тек шу дюльдюль кифаедир!

Достатньо

газель

У розквітлому світі любові тобі ружі одної —
Одкривайся душею коханій! — це для неї, ясної,
достатньо,
достатньо.

Хоч вогнем почуття твої груди так обпалить, що —
мало не буде,
Та пасемця волосся од тої, що узяв би жоною, —
достатньо.

Як вона віддавати увагу твоїй відданості вже
готова,
Не мудруй, чим домчати до неї, — конячини дрібної
достатньо.

А якщо од красуні війнуло зимним вітром, аж
зашпори в груди,
Кинь надію, що, може ж, повіє незабаром весною, —
достатньо!

Лиш тоді, коли ти безпомилково зрозумієш
коханої серце,
Уникати надії на щастя, як химери чудної,
достатньо.

Гей Юнусе, коня заповзяття загнуждай, осідлай,
підострожуй!..
А в попутники — соловейка з голосною луною
достатньо.

Переклад Миколи Мірошніченка

Нахбуле Ахметова, яша сен!

м у а ш ш а к ъ

Мен бильген кызыларнынъ эйиси эдинъ сен,
Аккъынъда айтылган сѣзлерим — исбатым.
Хаялым, оюмнынъ периси эдинъ сен,
Башынъны багълавгъа олмады фурсатым.
Уйгъунсыз ал этти ишиме чокъ кеде,
Лякин мен сени ич унутып олмайым.
Етишип олмадым аслынъа, эй, джевер!
Артыкъ ич индемей, тынч турып олмайым!
Хан-бике дегиль де, адий бир инсансынъ, —
Татлы бир тилинъ бар, сийдане козьлеринъ.
Етимлер, экимлер, эр кимлер инансын! —
Меним чын, догърудыр бу айткъан сѣзлерим.
Онъгъанлыкъ башынънынъ устюне къонаракъ,
Вакътында сени де эркелеп асрады.
Аккъый шиирни сѣзлерден ёнаракъ,
Яш шаир санъа бу эйкельни ясады.
Шанынъа токътамай шиирлер язсам аз,
Аман ол, шайлы кызы, арзугъа илле ет!
Сенсиз ич бу дюнья терази басамаз,
Етишмез эм онъа бир тюрлю бал-шербет,
Назлылыкъ, шайлылыкъ, сенсиз ич яшамаз.

1938

Вік жиби, Махбуне Ахметова

а к р о в і р ш

Всі промовисті слова закликаю в свідки:
Із дівчат, яких я знав, ти найбільш вродлива.
Кожна мрія і думки в мене — то відбитки
Животворні, осяйні, з тебе, райська Діво.
Ірій некільцьовану одійняв жар-птицю,
Вирвав з рук, та не забрав з пам'яті моєї...
Ірій зранив пам'ять... Де ж, у якій аптеці
Мають зцілення?.. — мовчить вся фармакопея.
А мені шляхи лягли, мешти геть зужились...
Хоч запізно, таж узнав: ти — в спітах перлина,
Божий дар зі світлом сонць, що мені б'є в жили,
Уп'яняє дервіша. І вже пісня лине,
Лине про царівну вість, про медовогорлу
Експансивну владницю, про мою кохану...
А хто чує — ввірує в співи злетогорні!
Хмуровитий час тебе, мовби епохальну
Ту троянду, виплекав. Я ж словесні брили
Енергійно карбував — пам'ятника зводив
Милій, щоб вона сягла мрій своїх, взорілих.
Опріч неї, хто спасе усміх, ніжність, подив?!
Всиротіють терези всесвіту без неї,
А мені
без неї дні — стануть порохнею.

1938

Переклад Миколи Мірошніченка

Мен сенсиз кечалмам

*Омюр аркѣадишым
Шефикъа Дагъджыгъа*

Бу кыскъа копюрден мен сенсиз кечалмам,
Тѣшеме тахтасы алтындан олса да,
Бир ютум сувумны мен сенсиз ичалмам,
Этрафым гъаркъ олып сув иле толса да.

Омюрге шеффахълыкъ кольгеси сюзюльсе де,
Эр заман мен сени дѣрт козьнен аарарым.
Огюме гуллерден гузеллер тизильсе,
Сени мен оларнынъ периси санарым.

Гъайретнен тырышырым аслынъа етмесем,
Эбедий азаплар джанымны ах-вахлар.
Сени мен ёлума ёлдашым этмесем,
Гонълюмни дерт бийлер, юрегим къан агълар.

Бу кыскъа копюрден мен сенсиз кечалмам,
Тѣшеме тахтасы алтындан олса да.
Бир ютум сувумны мен сенсиз ичалмам,
Этрафым гъаркъ олып сув иле толса да.

Без тебе

Присвячую моїй дружині
Шефіці Дагджи

Хоч і короткий місток — він мені клином
без тебе.
Нащо його кругляки, навіть якщо й золоті?!
Хоч і задуха — дарма! — адже й краплини
без тебе
Випити годі мені... Навіть як все — у воді...

Знову світанна пора тихо розходитьсЯ світом,
Рвуться до тебе кудись очі і руки мої.
Поміж вродливиць, які значно красивіші
за квіти,
Буду вважати тебе істинним янголом їх.

Скільки проваль, стрімчаків я подолав
через силу!
Скільки над ними зітхань, стогонів позалишав!..
Знаю, якщо під вінець не поведу тебе, мила, —
Сум мені серце згризе, кров'ю заллється душа...

Хоч і короткий місток — він мені клином
без тебе.
Нащо його кругляки, навіть якщо й золоті?!
Хоч і задуха — дарма! — адже й краплини
без тебе
Випити годі мені... Навіть як все — у воді.

Переклад Миколи Мірошніченка

Редикъата турабда*

Шефикъа,	джан фeda	къашынъа	козюнъе
Джан фeda	шу сенинъ	бал-шербет	сёзюнъе
Къашынъа	бал-шербет	сёзюнъе	къурбаным
Козюнъе	сёзюнъе	къурбаным	озюнъе

1998

---

* Рубайининъ бир чешити. Онда сёзлер ойле ерлештирилс ки, олар эм энигс, эм боюна окъулалар.

Мурабба* для дружини

В цих бровах	в цих очах	Шефіко	я гублюсь
В цих очах	в цих словах	як в медах	я топлюсь
Шефіко	як в медах	я пірнав	і востанне
Я гублюсь	я топлюсь	і востанне	плюсь-плюсь

1998

Переклад *Миколи Мірошниченка*

---

* Різновид рубай, де слова погруповані так, що читаються і горизонтально, і вертикально.

Кунештен бир парча алдыңмы?

Къамышлы бир гольде кумюш сув тельгене,
Гедженинъ юзюни ялай шенъ еллер.
Недендир суретинъ менимнен эглене,
Дуям мен, сени ич саралмаз ят эллер!

Ильк кере муляйим юзюнъни корьгенде,
Бакъышынъ эсимни алдырды башымдан.
Гонълюнъе якъын ёл кыдырып юргенде,
Ильхамлар алдым топрагъым-ташымдан.

Шу джыллы бакъышны не ерден таптынъ сен,
Ёкъса эр гузельнинъ козь нурын чалдынъмы?
Севдалы гонълюмни атешке якътынъ сен,
Ёкъса, шу кунештен бир парча алдынъмы?

Чи грає сонця взята?

В очереті вода хлюпотить мені срібно,
Лине легіт пливкий — лиже ніченьці лик.
Супроводить мене образ твій, моя рідна...
Ждеш, либонь, моїх рук, щоб вони обняли.

Як тебе я зустрів — наче збавився тями,
Пішов обертом світ, та второпати зміг,
Що до тебе я змалку жахтів почуттями
І до серця шукав найкоротших доріг.

Ах, це світло зіниць! — і ниць падаю, люба,
Бо проміння очей мене спалить дотла...
Чи ти пломенем є? — я не збадаю, люба! —
Чи розжарену грань в золот-сонця взяла?..

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Тоюнгызда ойнайым!

Ягъ устюме, башыма.
Уймелен, къар, уймелен.
Самайыма, къашыма
Чечек олып тюймелен.

Отъкен йылда элемлер
Къалсынлар, къар, астында.
Зиялансын уютлер
Килиминъе баскъанда.

Тааджипленип бакъам акъ,
Назик орънеклеринъе.
Темизлигинъ бенъзей пак
Инсан юреклерине.

Сен — аязнынъ бахшышы,
Коктен энген инджисинъ,
Марамалар нагъышы
Киби телли, инджесинъ.

Сени кокте токъугъан
Яш кызыларнынъ элими?
Орънеклеринъ кылабдан
Сачларынынъ телими?

Не къадар къар орынеги
Элсе коктен бизлерге —
О къадар бахт коръмеге
Къысмет олсун козылерге!

Здійтись бесілку колокруто

О снігопаде, сніговію,
Розкиньсь над мене, як шатро,
Візьми чоло й спади на вії
Розквіттам білим на добро.

Хай сніг накриє всі образи,
Що ворохобились торік,
І сяєво спажне фантазій,
Коли ступлю на твій поріг.

Моєму зору — дивовижа:
Ти в ніжних візерунках ввесь.
Твоя чистінь, прекрасний сніже,
Нагадує чистінь сердець.

Ти з перел, даних нам на відкуп,
Ти — від морозу щедрий дар,
Легесенький, як нить намітки,
Яка сяйниться — мов столяр.

То, певне, руки вмілі юнок
Зіткали килим твій — і ось
Золотогаптий візерунок
На землю ліг з твоїх волось.

І незліч снігу-помережі
Зійде на нас, неначе вість
Про щастя, що зове в безмежжя...
Ти, сніже, нам жаданий гість!

Ягынъ, кърлар, башыма,
Тоюнъызда ойнайым!
Ёлларымнынъ ташына
Тешелинъиз, бойлайым!

Летіть, лелітки крилосніжні,
Здійміть весільну колокруть!
Вкривайте камені підніжні
Доріг, якими рушу в путь.

Персклад *Валерія Ляхевича*

Самарканд

Медреселер, сырлы, қадим мезарлар
Отъюшлерге хаялымны тарталар.
Эр кошеле алидженап излер бар, —
Эр бирисн эфсанелер айталар.

Қарт озыбекнинъ кокрегидай чыдамлы
Турушунъны еллер, селлер букмеди.
Айт, Самарқанд, талийинъде туманлы,
Афакъанлы саифелер чокъмы эди?..

Қайсы чинар салкынында Улугъбек
Сабалары хаял сюрип чай ичти?
Не эйледи, нелер этти Тимурленк.
Ёлларындан нидже керванлар кечти?

Қарт Самарқанд, букюльмеген белинде
Тюкенмейджек, девлер киби къует бар.
Айдын нурлу талийинъ озъ элинъде
Санъа шурет, санъа сайгъы, урьмет бар.

АМЕТ МЕФТАЕВ (1917—1976)

Самарканд

Медресе й таємничі гробниці, — коли
Ви постали? Із давніх-давен ген-ген...
Віти пам'яті пишні, розкішні, зросли,
І на кожній із віт —
грона легенд.

Ні вітри. Ні дощі не зламали статі,
Що тотожна з міцного узбека грудьми.
Самарканде, чимало чого, чувать,
В твоїй долі було... Вражали громні.

Під якою чинарою на зорі
Пив свій чай Улугбек у полоні замрій?
І які тут діла Тамерлан творив?
Скільки ген караванів пройшло з прадоріг?

О старий Самарканде, в поставі твоїй
Сила дивів — потужна сила з давен.
І майбутнє в руках твоїх, в моці живій, —
Будь же шаную й славою благословен!

Переклад *Володимира Коломійця*

Шаир

Ширистан, мен де сенинъ
Дженнетинъе эсир тюштим.
Шанлы ильхам джюльдесини
Козълей берип, ишке джоштым.

Мен истейим шиирлерим
Заманыма седа олсун,
Къаным, джаным, фикирлерим
Ватаныма феда олсун!

Поет

Країно віршів, я попав
У твій полон, у славний рай.
Бунчук натхнення відшукав
Трудам, хоч я не їхній раб.

Нехай би стало моє слово
Відлунням часу дорогим,
Щоб я Вітчизні, рідній мові
Жертовно прислужився ним.

Переклад *Володимира Коломійця*

Севастополъ

Къара денъиз далгъалары
Итеп ташлай джеседлерни
ялыларгъа...
Денъиз агълай, козьяшлары
Тамчы-тамчы серпилелер
къаяларгъа.

Йыкыкъ шеэр кедерленип,
Танъны беклей, кунеш беклей,
енъиш истей.
Ай да, гъарип, кольгеленип,
Мунарланып, асла кульмей,
денъиз инълей...

Бакъ, юкъудан тура Чатыр,
Алтын шертли таджын кие
о гъам иле.
Севастополъ де уяна, санки батыр,
Манълайындан къан терини
силе-силе.

Севастополь

Викидає й викидає море
На цей берег трупи,
                    море синє...
Хвилі плачуть, їхні сльози в горі
Падають на скелі
                    по краплині.

І руїни міста в самотині,
У печалі ждуть світання,
                    ждуть на сонце перемоги.
Місяць жалісливо кида тіні,
Не всміхнеться... Море стогне
                    від знемоги.

Просинається той богатир — гора Чатир.
Золоту корону з гіркою
                    надіває.
Просинається і Севастополь, мов батир,
З лоба піт кривавий
                    витирає.

Переклад *Володимира Коломійця*

Вакъыт

Токъта вакъыт!
Яшлыгъыма бир изин бер,
гонъюль аят сефасынынъ
дадын алсын, шырын гедже къучагъында
ширин дюльбер —
севдаларнынъ кокрегинде
севги янсын!

Лякин вакъыт токътамады,
Кечти йыллар —
Яшлыкъ кечти,
Кечти бизим гузель девран.
Эльбет, достум,
Табиатта бу къанун бар —
Вакъыт ичюн ич токътав ёкъ,
Отер заман.

Ашыкъларнынъ опюшинде дуолмадан
Йылдырымдай бир суратле
Кечер вакъыт.
Хасталарнынъ тёшегинде
ашыкъмадан,
аджынмадан
акърын-акърын
кечер вакъыт.

Час

Часе, стій!
Молодість повернути хочу.
Хай запізнає душа
всєї вроди цього життя,
хай в обіймах солодкої ночі
дивовижно розквітне
кохання жар.

Але час неблаганний.
Не вернути чар
заповітної пори.
Що ж, мій друже,
є ж у природі закон: час
не спиняється.
Його — не повторить.

Непомітно так, наче змиг,
зі швидкістю блискавки,
минає мить —
у цілунках пристрасних,
у ніжних зорах...
І на ліжках в смертельно хворих
безжально
минає мить.

Переклад Володимира Коломійця

Чобаннинг йиры

Чынъла меним къавалым
къальбимни сен къувандыр.
Юрек джоштур, къавалым,
чёлъ торгъайны сен анъдыр.

Чынъла, эзгин къавалым,
ёргунлыгъым савушсын.
Юрек инълет, къавалым,
субетдешлер къавушсын.

Чынъла, меним къавалым,
анайымны анъайым.
Чагъыр оны, къавалым,
тизчигине къонайым.

Чынъла, рушен къавалым,
арувымны шеньлендир.
Селямымны къавалым,
арувчама сен бильдир.

Чынъла, отъкюр къавалым,
сени динълесин чёллер.
Хош сесинъни, къавалым,
алып кетсин шень еллер.

Чабановий наспів

Співай, сопілко, співай
на степовому роздолі.
Душу мою зачаруй,
мов жайворонок у полі.

Сопілко лагідна, грай,
хай минає утома, —
щоб друзів серцю знайти
з розмовою тихою вдома.

Співай, сопілко, співай —
нехай свою милу згадаю.
Сопілочко, кличеш її —
чолом до колін припадаю.

Сяйна сопілко, грай,
розрадь і мою кохану.
Вітання їй донеси
і радість довгождану.

Співай, сопілочко, грай!
Хай тебе слухає поле, —
розносять весняні вітри
благословенний голос.

Переклад Володимира Коломійця

Бир назар

Шу якъыджы козьлеринънен бир назар
багъышла манъа.
Бакъмаз исепъ, юрегимни дерт басар
севдаман санъа.
Бакъсанъ исе, мени якъар бу назар,
бу сырлы козьлер,
Меним севда гонълюме сыр ачар
джильвели сёзлер.
Нидже-нидже юреклерни якъкъандыр
бу шырын назар,
Аккъъан сувны, эскен елни токътатыр
бу татлы назар.

Один потяг

Подаруй тільки погляд палющих очей —
закоханий зір.
Якщо ж ні, то мене обпече
льодовик з узгір.
Подивися на мене, хай люблений зір
розвіє тужіль,
Твої ніжні слова покладуть узір
на мій тайний біль.
Скільки серць погоріло, курівся курай —
під бідовий твій зір.
Навіть воду зупинить і вітрограй
твій медовий зір.

Переклад Володимира Коломійця

Марас Шевченкога

Кумюш тjos геджелер ялдагъан шеэрде
Достлардан аларакъ учкъун, эм къувет,
Яз-багъча тёрюне чекилип кимерде,
Кенъ чёлюнъ акъкъында йыр яздынь Эбет.

Не Каспий къумунда аджджы ель улувы,
Не чилле не чал сач борап бир дакъкъа
Ипратып олмады ираденъ, рухунъы,
Хаялнен учтынъ сен Днепр якъкъа.

Гонълюнде ташыдынъ ярыкъ ай нуруны,
Озюнъ де эдинъ сен эм толгъун бир ай.
Динълейим чокърайкъдай тскюльген йырынъны, —
О бугунъ янъы бир макъамнен чынълай.

Сен севген чёллерни доланып къушлардай,
Учмакъта сёзлеринъ — эйджанен толу.
Ачайым сайгъымны, сёйлесе мен недай,
Къоджаман юртумнынъ къоджаман огълу.

«Кобзарны» ача да, бакъам мен ресминъе,
Акъыллы юзюнъден алам мен ильхам.
Юректен алгъышлап, истейим демене:
— Сен олдынъ менимчюн акъикъят, ильам.

Сенинъ эр сатырынъ — кунешнинъ шавлеси,
Оларны окъусам, юректен осем.
Сен манъа бугунъ де — кучъ берген алевсинъ —
Аэнкли йыр олып, янъгъырай сесим.

Марасові Шевченкові

Пропливає над містом посріблена ніч.
Промінь духу і сили він в друзів узяв,
В Літній сад завітав. Не змикаючи віч,
Про широкі степи свою пісню почав.

Не спинили ту пісню каспійські піски,
Ні буран-сніговий, ні нестерпна жара.
І не владні над піснею сиві віки, —
Заповітом зійшла на узгір'ї Дніпра.

Опромінений місяцем в Літнім саду,
Він був місяцем повним завжди у житті.
Я до пісні, немов до криниці, іду —
Це вона надихає мене у путі.

А його непоборні пророчі слова,
Як птахи, повертають до рідних степів.
О великий поете (Зоря світова!),
До вінка сподівань я вплітаю свій спів.

Розкриваю «Кобзар» і дивлюсь на портрет —
Мудрі риси обличчя хвилюють мене.
Про що мріяв і думав народний поет?
За ним правда, яка бідний люд не мине.

У Шевченка рядки — солов'ї навесні.
Перечитую їх. Чую: серцем росту!..
Він — надія і віра в годині сумній.
Я із ним набираю в житті висоту.

Переклад Володимира Морданя

Әженклерде унуттым

Козьяшы тәкювни
Унуттым дженклерде,
Достларны кәуршунлар
Пичендай чалганда;
Мевсимлер кечелер,
Лякин де кимерде
Оларнынъ тәслери
Джанлана анъымда.

Геджеси тер тәкип,
Уянам юкәумдан:
Шай корьдим — санарсынъ
Батальон индемей,
Бирден-бир чыкәаракъ,
Чытырман ормандан,
Тырмашып, энъ юксек
Тәпени уджюмлей.

Кене де дерсинъ ки,
Къызыл къан әр ерде —
Уфукълар ве коклер,
Къарлар да къандайын...
Козьяшы тәкювни
Унуттым дженклерде —
Мен оны коксюмде
Хатре деп сакълайым!

Я на війнах забув

На війні, на війні
Вірних друзів втрачав,
Але сліз не було —
І нема тут вини.
Та минають роки —
І стоять ув очах,
Повертають у сні
Побратими з війни.

Я на війнах забув,
Як сльозиння тече.
Просинаюсь, кричу:
— Батальйоне, вперед! —
Підіймається він
Під ракетним дощем,
Не спинити бійців,
Хоч тріщить кулемет.

А навкіл, а навкіл
Кров залляла усе —
Небеса, горизонт
І улежаний сніг.
Я ж не плакав, бо плач
На війні — не спасен!..
Сльози в грудях ношу —
Їх на пам'ять зберіг.

Переклад Володимира Морданя

Манзара

Ялыда отурам кеч тюнде,
Уфукътан ай чыкъа алланып.
Турмакъта козюмнинъ огюнде,
Аджайип манзара жанланып.

Тёпемде йылдызлар парылдай,
Алдымда ялынынъ ташлыгъы...
Денъизнинъ устюнде тар ёлдай,
Ялтырай алтын ай ышыгъы.

Артымда шувулдай тереклер,
Салланып сагъына, солуна,
Далгъалар келелер эректен,
Ашыкъмай, энине-къонуна.

Девирлер, асырлар кечирген,
Ернен сув достлашып озъара.
Ай ярыкъ геджеде сечильген,
Не къадар дюльбер бу манзара.

1983

Краєвид

Берег моря, я і глупа ніч.
Лук Селени відокремлюється від
Горизонту-овиду. Увіч
Постає чудовний краєвид.

Зверху — небо у мигких зірках.
Перед мене — берег скеляний.
На воді златава і тремка
Доріженька. Можна йти по ній.

Позад мене — шуми листяні
(Не вгамуєш амплітуд дерев).
Хвилі ж — у гойдливому півсні
Пропонують лагідні «до — ре»...

Море, берег...
Скільки вмерло ер!..
А вони — усе приятелі.
Тут при сяйві місяця й тепер
Найфоремніша* місцина на землі.

1983

Переклад Петра Коробчука

---

* Найкраща (діал).

Гъарип терек

Ешилленген тереклер арасында,
Пытакъсыз бир къарт терек къурумакъта.
Кевдесинде булунгъан ярасындан,
Омюрининъ такъдири окъулмакъта.

Санки дерсинъ терекни яшын ургъан,
Булутлардан окъларнен шыбалагъан.
Пытакъларны къалдырмай бутюн къыргъан,
Терек озю кутюкдай олып къалгъан.

Сербест оськен шу терек гунахкярмы,
Кимге олса зарары токъундымы?
Ёкъса бу да тапталгъан намус, армы?
Бу дюньяда адалет ёкъ олдымы?

Кевдесини сыйпалай шималь ели,
Аят ичюн къалмагъан энди юрек.
Гурь ешиллик ичинде тюшюнджели,
Инсан киби мугъайгъан гъарип терек.

Филис атса кенардан — сындыралар,
Къурутаджакъ ве гъайып этеджеклер.
Явуз ишке чарелер къыдыралар,
Къуругъан сонъ къадрине етеджеклер.

1994

Дерево, ідне жано

У зеленому лісі ідилій і драм
Нидіє, ілюстративом не фарту,
Дерево-старець. Кожнісінький шрам
Або згоїна свідчать про фатум...

Мовби перун лиховісний з-за хмар
Нагло завдав за ударом удар —
Знівечив дар, сплюндрував зелен-чар,
Вкинувши дерево в чорний кошмар.

Чи не грішніш воно за родаків?
Предок дерев'яний переступ вчинив?
Нечисть чавучить зі всеньких боків?
Честі збавляє навіки-віків?

З півночі б'є крижаний вітрюган —
Пада кора, як од риби луска.
Дерево дума про тлінний талан
І про незримі сокири в руках...

Вигулькнуть пагони — зламують їх
І не банують за всохлим життям.
Вбивці зеленого тішаться з лих.
...Але згодом убивць — опадє каяття.

1994

Переклад Петра Коробчука

Баарь сабасы

Юкъусындан турды кунеш,
Шавле сачты эр ерге.
Чочамийлер йырладылар
Селям сёйлеп саарьге.

Ешилъ къыртыш бойларындан
Сюрюлернен къой келе.
Чобан акъай къавал чала,
Санки дерсинъ той эте.

Ой да, ошлу озендеки
Бакъаларнынъ давушы.
Тереклерде къушлар оте,
Далдан далгъа авушып.

Огълан, кызылар ашыкъалар
Дерслерине стмеге.
Оджаларнынъ эр сёзюни
Гузель иджра этмеге.

Гульдай оськен балаларнынъ
Ич де ёкътыр къаари.
Олар дейлер: — Не де арув
Бизим юртнынъ баари.

1939

Весняний ранок

Сонейко глянуло вкруз
І розбудило світ.
Шлють жайвори з-під небес
Свій золотий привіт.

Рушили вівці в верхи,
Манна рахманна — рух...
Грає чабан-сопількар,
Мов на весіллі, взамруж.

А берегами ріки
Жаби уже жебонять,
Ще й на деревах птахи
В зелен-розмаї бринять.

З вулиці квапляться в клас
Старшенькі учні й малі.
Виконали завдання,
Що задали вчителі.

Діти і квіти цвітуть,
Смутку — і слід прохолов.
Краю прекрасний! Якби ж
Завше весняно було!..

1939

Переклад Петра Коробчука

Беринъиз атамнынъ кылычын манъа

Къальбимде хурриет атеши янар.
Беринъиз атамнынъ кылычын манъа!
Атымны сюрейим къанлы мейдангъа,
Беринъиз атамнынъ кылычын манъа!

Беринъиз! Къудретли деръядыр гонълюм,
Туркстан ёкъ дие багъыргъан о ким?
Къаныны севген курешчи бир тюркюм,
Беринъиз атамнынъ кылычын манъа!

Беринъиз! Тёкюльген къангъа къан ичюн,
Гуняхсыз юртумда ольген джан ичюн,
Кечмиш ве келеджек нам ве шан ичюн,
Беринъиз атамнынъ кылычын манъа!

Къальбимде хурриет атеши янар.
Беринъиз атамнынъ кылычын манъа!
Атымны сюрейим къанлы мейдангъа,
Беринъиз атамнынъ кылычын манъа!

Украина, 1941

Предківську шаблю — дайте мені!

Пломінь свободи у серці горить.
Предківську шаблю — дайте мені!
На бойовище кінь мій летить.
Предківську шаблю — дайте мені!

Шаблю! Бо серце палає й бурлить.
Є Тюрківщина! І вічно їй жить!
Тюрк я — можу її захистить.
Предківську шаблю дайте мені!

Зброю! До помсти кличе нас кров.
Кличе на прю до Вітчизни любов.
Час позбуватися гніту й оков.
Предківську шаблю — дайте мені!

Пломінь свободи у серці горить.
Предківську шаблю — дайте мені!
Кінь мій готовий на битву летить.
Предківську шаблю — дайте мені!

Україна, 1941

Переклад Петра Коробчука

Йылдыз

Махжун йылдыз, дертли йылдыз, сёнмей тур!
Сёнме, йылдыз, азачыкъ ял алайыкъ.
Бельки артыкъ кунеш догъар, сёнмей тур,
Сёнме йылдыз, ёлумызны булайыкъ.

Дертли йылдыз, мен де, мен де дертлийим,
Сен сёнерсинъ дерт ортагъынъ къаладжакъ.
Сен сёнерсинъ, йылдыз, меним гонълюме
Гедже-куньдюз къаранлыкълар даладжакъ.

Бизден башкъа бармы дерсинъ, эй, йылдыз,
Гедже догъып ер юзюни корьмеген?
Бизден башкъа бармы дерсинъ, эй, йылдыз,
Джефа корип, ер сефасын сюрьмеген?

Берлин, 1942

Зоря

Зоре, мигтюча й спечалена, не ізгасай.
Часу в нас доста спинитися і відітхнуть.
Розвидень скоро, та, зіронько, не ізгасай,
Трохи — й на стежку натрапимо, вийдем на путь.

О недосяжна! Я теж, як і ти, у журбі...
Щезнеш в безоднях, розчинишся повністю, та
Нас не полишить скорбота... Зниклій, тобі
Снитися буде ще серця мого темнота.

Хто, окрім тебе і мене, зоре, промов,
Ніччю рожденний, видив земних не видав?!
Хто, окрім тебе і мене, зоре, промов,
Звідавши смуток, утіхоньки — і не зазнав?!

Берлін, 1941

Переклад *Петра Коробчука*

Тунь

Уфукълардан джилъвеленип,
Кульди бааръ сабасы.
Кунешленип, шень корюнди
Коюмизнинъ тарласы.

Мен де севип бу сабаны
Тюштим азбар тёрюне.
Иште, манъа эвимизнинъ
Алд къорасы корюне.

Анда осьти кызыл гуллер,
Къокъу сачып, алланып.
Мен де осьтим тыпкъы гульдай
Ватанымдан рух алып.

1939

Ружі

Понад обрієм грайлива
Сонця усмішка зійшла.
І в сяєві завиднілись
Ниви нашого села.

Я від самого світання —
В серці гражди, у дворі,
Де цвітуть при загорожі
Ружі пишних кольорів.

Їхні пахощі — на виріст,
А зворушують — до сліз:
Поруч квітів і я виріс
З отчої чорноземлі.

1939

Переклад Петра Коробчука

Инан

Инан, сен гузелим, инан, сен сёзюме.
Инан, сен бакъып бу севдалы козюме.
Акъ туман чезильди, сабалар ачылды,
Бахытлы ёлума чечеклер сачылды.
Айды, бер къолунъы, улькемнинъ яш къызы,
Келеджек кунюмининъ кунешни, йылдызы.
Сен меним аятым, сен меним арзумсынъ!
Чечекли баарим, кунешли язымсынъ!
Омюрде кульмесек кунюмиз гъайыптыр,
Кунешли куньлерде кульмесек айыптыр.

1939

1939

Переклад Петра Коробчука

Севдигим Ялта

Кечмишлер бу ерде тарихлар язды,
Союма-сопума мезарлар къазды.
Бакъ, бугунъ эвлядынъ бир аэнк созды...
Анамсынъ, бабамсынъ, севдигим Ялта.

Дагъларнынъ устуне къанатым чездим,
Кунъ бою къызларнен багъыны кездим,
Багъындан шырала юзюмлер узьдим,
Багърынъда догъдым мен, севдигим Ялта.

Дагълары терекли, дагълары чамлы,
Дагъындан сув акъар шербеттен дамлы.
Бу топракъ шеревли, бу топракъ намлы
Не гузель яраштынъ, севдигим Ялта!

Йигитлер топланып бир къоран тепсе,
Къызларнынъ башына чечеклер сепсе,
Топракъкъа йыкъылып, топракъны опъсе,
Хаялым долашыр, севдигим Ялта!

Бар кетинъ, булутлар, кунешим кульсин,
Сефалы Ялтамы душманлар коръсин.
Кунешнинъ шевкъындан козю кёр олсун,
Бермем ят эллерге, севдигим Ялта!

1939

Ялта кохана

Написало минуле історію тут,
Сплюндрувало прапредків моїх поховання...
Та прислухайся — діти піснями цвітуть,
Ялта кохана!

Я окрилився духом, осяг висоту,
На дівчат задивлявсь — кожна з них незрівнянна,
Смакував виноград у твоєму саду,
Ялта кохана!

Тішать схили — дерева, куші і трава.
А за воду гірську, що і звечора, й зрана
Гомонить, не солодші щербет і халва,
Ялта кохана!

Якщо землю свою поцілує юнак
У кружлянні легкому під звуки Хорана* —
Я повірю, це долі щасливої знак,
Ялта кохана!

Щезніть, тучі! Хай сонце цвіте золоте,
Хай усохне рука супостата захланна, —
Не віддам я ніколи й нікому тебе,
Ялта кохана!

1939

Переклад Петра Коробчука

---

* Хоран — народний танець кримських татар.

Кой акъшаты

Кунь кетти кезмеге байырлар артына.
Акъшам да узанды яйлалар сыртына.
Дагъларда булутлар мусафир къалдылар,
Ёрулгъан ёлджудай юкьугъа далдылар.

Юкълaды яш ёсма ве назлы кипарис,
Айпени чалгъандай йырлады къарт денъиз.
Назлы бир кыздайын йылтырап ай тувды.
Койдеки акъшамлар не къадар айтувлы.

Къырым, 1940

Вечір у селі

День на спочив іде... За горбами вже він.
Вечір тулиться ніжно до спин полонин.
Загостились хмарки — невагомий вісон —
На бескидах стрімких і запалися в сон.

Задрімало дівча, задрімав кипарис.
З моря лине до них заколисливий бриз.
Стереже ізгори ясен-місяць, вівчар
І отару хмаринок і тиші нектар.

Крим, 1940

Переклад *Петра Коробчука*

Къырым, мени аңгасынъмы?

Кунеш батар, сюкют булур голь, ирмакъ, чай*,
Туман ятар тёпелернинъ аркъасына.
Чатырдагънынъ къулагъына асылгъан Ай
Бенъземезми яш келиннинъ сыргъасына?

Мен де дертли геджелернинъ бир сырдашы,
Эски Чатыр** сырын ачар, деп арз эттим.
Юрегимде ана юртнынъ топракъ, ташы...
Кунешимнинъ догъмасыны чокъ истедим.

Кунъ догъмады Къырымнынъ семасында,
Агълайсынъмы, кедерленип, янасынъмы?
Къырым, Къырым! Бойле сувукъ геджелерде
Сен де мени яхшы сёзнен аңгасынъмы?

Лондон, 1946

ДЖЕНЬЕЗ ДАВЪДЖИ

* Чай — озен.

** Чатыр — Чатырдагъ.

Чи задуеш мене ти, Крите?..

Смеркає... Огорнула тиша джерела й ріки... Спить вода.
Туман кичери облягає — дрімає в спокої грядя.
Позичив кульчик на годину у місяченька Чатир-Даг —
Позаздрила б такій оздобі у день весілля молода.

Я ночі-посестрі печальній — найближчий, певно,
повертатим,
Я мріяв, що Чатир одслонить мені всі тайнощі свої.
Лелію в серці грудку кожную і щокамінчик,
милий Крим...
Жадав я сходу, як жадають співці світанку — солов'ї.

На жаль, не освітила воля моєї рідної землі.
Чи побиваєшся ти, Криму? І чи лице твоє сумне?
О Криму! В межденні темнім, в години холоднющі
й злі
Тебе спогадую щоночі... А ти спогадуєш мене?..

Лондон, 1946

Переклад Петра Коробчука

Чёль чечеш

Мен чокъракътан къайнап чыкъкъан сув дегилим,
Озен олып, денъизлерге эм акъмайым.
Къуру чёльде оськен! — деме, мен де чечегнм,
Аджеп, нечюн яр къойнунда ер тапмайым.

Эгер мен де акъшам-сефа гулю олсам,
Пенджерере яр кельгенде ачар эдим.
Яр къолундаа акъшам ачып, саба солсам,
Мен де ондай озь къокъумны сачар эдим.

Севда къызлар меним ичюн юрек якъып,
Акъшам сайын салкъын сувнен сувармайлар.
Тек пенджере огюндеки гульге бакъып,
Мени: — Чечек! — деп къолгъа алып къуванмайлар.

Шай олса да, сувсызлыкътан къурып кетмем,
Кенъ чёллерни безендирир эм ачарым.
Бельки акъшам-сефа киби бойгъа етмем,
Лякин яргъа озь къокъумны эп сачарым.

Степова квітка

Я не прудка вода з гірського джерела,
І не ріка, до моря не течу.
Я не в саду — в жаркім степу зросла.
Я квітка, хоч не всяк про мене чув.

Якби красунею нічною* я була,
Красуні милувались би в вікно:
Я ввечері б розкрилась, ранком одцвіла,
Та чулась би щасливою усе одно.

Ніхто про мене не склада пісень,
Ніхто мене водицею не полива,
Ніхто мене коханій не несе,
Але ж я квітка, квітка, — не трава.

А степ мою цінує ліпоту,
Мое пелюстя вицілюють вітри...
Що ж, я красунею нічною не зросту,
І все ж коханим маю ніжні кольори.

Переклад *Степана Литвина*

---

* Акъшам-сефа (з кримськотатар. досл. «нічна красуня») — назва квітки.

Эй, шиирим

Ерге тюшкен сагълам урлукъ теренликте къалса да,
Яки оны томар басып, эзип джанын алса да,
Эписи бир келе бир кунь, котере о томарны,
Кунеш нурын корьмей асыл табият ич онъармы?

Шиир де шай, эгер олса о теренде — юректе,
Илле бир кунь догъа о да сёкюлип сыкъ электен.
Эльбет, шиир — шиир дегиль, таш-томарны енъмесе,
Шаирнинъ о юрек къанын сюлюкдайын эммесе.

Тама-тама голь ола, дей, озенлерден — дерьялар,
Юрек къаны тамчысынынъ мейвасыдыр дестанлар.
Шаирлернинъ юкъусыны больген ёллар ве излер,
Шиириет улькесинде яраталар бостанлар.

Ойле олса, эй, шиирим, тамчы олып тама бер —
Бир кунь ола дестансынъ сен, бир тамчым, деп,
этме ар.

Дерья-денъизге ынтылып, ёлда джаяв кете бер,
Чюнки шу бир тамчыда да кунеш берген шавле бар.

Мерданелер айткъаныдай, эгер сени, шиирим,
Окъугъанлар леззет алмай, кечип кетсе янынъдан,
Шу ерде оль, отта ян сен, лянет манъа, шиирим,
Гуль сувармам ондан сонъ мен, бульбуль отъмез
багъымда.

О мій вірше...

Як хороше зерно, то поглибше у землю впаде.
А зустрінеться камінь — той душу намучить йому.
Та зерно переможе: настане прерадісний день,
Як до сонця проб'ється, зборовши каміння і тьму.

Схожий вірш на зерно, як у серці на дні він лежить,
Лиш сердечні слова чаруватимуть людям серця.
Вірш не стане живим, як не зможе каміння зломить
І, мов п'явка, не питиме крові із серця співця.

О краплини малі, даєте ви насагу морям!..
О поете, легенди-дастани витворюєш ти.
Ах дороги-путі!.. Не дають вони спати співцям.
Квітно будуть баштани в країні поезій рости...

О мій вірше, будь краплею, тихо-претихо течи.
День у тебе настане — і станеш дастаном, вважай.
А як ні — вдовольнись, що ти крапля з промінчиком,
Мов малесеньке сонечко, щедро людині сіяй.

Мудреці, прочитавши тебе, скромний віршику мій,
Не знайшовши спожитку, в мій сад вже не зайдуть,
Вмири на місці тоді, спломеній, в небесонька здимій!
Не поллю більш троянд — не затьохка в саду соловей...

Переклад Степана Литвина

Къыратлы татарының аиты

Эй, Аллах!
Истесенъ мени ташкъа дѣндюр,
Мени тек тувгъан юртума къайтар.
Истесенъ, сен мени якъ, истесенъ сѣндюр...
Омиорлик адым къалсын къырымлы татар!

Иншалла,
Аякъ бастым ана топракъкъа!
Ёкътыр кери ёл — ольсем де, къалсам да.
Ер къазарым, таш устюне таш къоярым,
Баба-деде юртумда эв къуарарым,
Къаным тѣкюльсе де, атеште янсам да.

Мен янсам,
Кулюмни джайрат топрагъымда.
Рухум яшасын дагъ ве ташларымда,
Чѣллеримде, багъ-багъчамда, тогъайымда,
Халкъымнынъ къарларында, яшларында...

Аллах, багъышла гунахкяр эвлядынъны —
Бельки, янъылдым, лякин нелер чектим!
Яшлыкътан анъладым арам ве эялны,
Тек анам ве сенинъ огюнъде тиз чѣктим.

Ант этем, азиз халкъым, сенинъ огюнъде:
Азатлыкъ ичюн мен кетерим къурбан.
Санъа севги атеши яна гонълюмде —
Тиз чѣкип алдынъда, оперим Къуран.

Клятва критського татарина

Боже!

Як захочеться, — скам'яни мене,
Обійми пожежами, аби я здимів.
А якщо Ти зжалишся — поверни мене,
Кримського татарина, до себе домів.

З дрожем

Та з молитвою говорю Тобі:
Дай помру, дай житиму на своїй землі.
Хай її копатиму, і в тяжкій жилбі
Спну оселю з каменю — дітям, далєбі,
Ставши потім — пращуром, прахом взагалі.

А згорю — розвіють хай

Попіл на весь Крим,
Хай душа опуститься духом прастарим
На садки міжгір'ями, де скелі — як грім,
На степи безмір'ями й на татарський дім.

Пожалій дитя своє, Господи, — прости,
Що, терпівши злигодні, я гріхи чинив:
Хоч топтався у брудові — йшов до чистоти...
Змилося, Господи!.. Зглянься з вишини!..

А тобі, народе мій, свято поклянусь,
Що в свободу вірити я не перестав.
Лиш тобі, народе мій, земно поклонюсь —
Покладу, навколішках, на Коран уста.

Переклад Миколи Мірошніченка

Къозгъата эски дертлерни

Бильмем, ничюн ярдым этмез иляджлар манъа.
О майыс геджеси кене къозгъала.
Юрегим чапалана, къанларгъа булана,
Къальбимде афатлы еллер сызгъыра.

Даяналмам, акълыма тюшсе анам,
Тазертме къанлы ярамны, ялварам,
Къан къуса ярам, атешлерде янам,
Даяналмам, акълыма тюшсе анам.

Хатырлатма о куньлерни, о геджелерни,
Атешли учкъан думанлы къумларны.
Агълатма мени, тельчелеме джигерлерни,
Хатырлатма акъсыз-етим къулларны.

Ах, сепме, аджджылар меним ярама,
О бойле де сызлар, янар, агъыра.
Фурсат бер манъа бир нефес алмагъа,
Ах, аджылар сепме, меним ярама.

Геджелери ястыкъ сылатыр козьяшларым,
Куньдюзлери козюм огюнде анам.
Сизге де асретим мен тувгъан дагъ-ташларым,
Янам, янам, ах, атешлерде янам.

Ах, сепме зеэрлер меним ярама,
Агърысына даяналмам, агъларым.
Фурсат бер манъа юртума къайтмагъа,
Ах, мени беклер чёллерим, дагъларым.

Облиш ятрити рани

Дарма ковтаю ліки: вони — не помічні,
Бо ніч оця, травнева, розхвилювала знов...
Гудуть вітри нещастя у пам'яті мені,
Судоми чавлять серце, вичвиркуючи кров.

Лише згадаю маму — то вже терпцеві край:
Чому вереджу рану? — мій Боже, не карай!..
Кров з неї цебеніє, довкіл горить курай...
Лише згадаю маму. — то вже терпцеві край.

О, дай мені забути колишні ночі й дні,
І ті піски летючі, що прискають вогнем,
Не дай ридати серцю моєму в чужині,
Хай спомин про знедольців ножем не тне мене.

Облиш ятрити рани, сипнувши гіркоти, —
Хай не печуть нестерпно, хай більше не щемлять;
Хай легко у легенях вітри степів шумлять...
А гіркоти сипнувши — чи зцілиш, Боже, ти?!

Смеркає і — змокріє подушка у сльозах,
Світає і — святою матуся постає,
Привиджуються гори і — з рук все вислиза,
Примарюється море — горю увесь як є.

Не лий мені на рани отрутою, не лий —
Я й так од болю корчусь і плачу, мов маля.
Додому хочу, Боже, — вертання уможливи!..
Бо видивилась очі, ждучи мене, земля.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Джанымны якты

Узакъта — къаялар-дагълар илинде,
Асретлик чекер бир гузель мелек.
Сейленсе, бал-шербет акъар тилинден,
Учардым онъа, олсам кобелек.

Къонардым назик кокюслер тёрюне,
Ах, янардым атеши ичинде.
О индже белли козюме корюне.
Мугъайтып кезер Салгъыр четинде.

О манъа асретли козьлернен бакъар.
Бакъышы мени атешдай якъар.
Агълама, гузелим, бекле сен мени.
Мен сакъларым къальбимде севгимни.

Кестилер ёлумны, дагълар-къаялар.
Къапкъанлар, ах, къапкъанлар, ёлларда.
Коклерге узана къалтырап къоллар...
Джанымны якты шу Ярымада.

Учардым мен санъа къанатым олса,
Опердим гъамлы, мавы козьлерни.
Бу Дюнья —

Ер ве Кок гузельнен толса,
Эпси бир, кене, северим сени.

Къапалды копюр денъизлер устюнден.
Къузгъунлар уча эки ялыда.

Обнавила душу

В далечезнім краю, де ускелля й гаї,
Райська діва одна, мовби янгол, сидить.
Заговорить — як мед кожне слово її.
Коб метеликом був — полетів би туди!..

І припав би до тих — ніжношкірих — грудей...
Склавши крильця — поймавсь їхнім
жаром-огнем...
Гляньте, плине Салгир, діва берегом йде.
Тонкостанна — сумна, що немає мене.

Її погляд сяйнув на мою чужину —
Загорілась душа, бо вже я не один.
О вродливко, не плач: я ж таки повернусь
І любов збережу. Тільки жди мене, жди.

Перед зором моїм лиш узгір'я й ліси.
Скільки пасток у них, скільки зяє проваль!
Я з розпуки простер п'ястуки в небосинь
І сумливо дивлюсь на Півострів у даль.

Де ж ви, крила мої?! — чи на вас вознесусь?!
Чи цілунком сльозу синьооку зіп'ю?!
О кохана!.. Хай світ буде повний красунь,
То — дарма: я люблю милоданку свою...

Рвусь до тебе піти — перекрили мости!..
Вздовж узмор'я летять коршаки, хижаки!..

Далгъалар шыбалар меним коксюмден.
Ах, атларым!

Бильмем, атларым къайда?!

Коклерде тек сенинъ йылдызынъ янар.
Ай догъар, танъ атар, эм бизлерге.
Салгъырнынъ сувлары шырылдап акъар.
Кунеш нур сачар мавы козьлерге.

Токътатмаз мени къапалгъан копюрлер.
Коксюмни керип чыкъарым ёлгъа.
Ёлумда афырса къара копеклер —
Къызылчыкъ чокъмарын алырым къолгъа.

Эписи бир, гузелим, келирим санъа.

В груди гатить прибій, бракне сили брести —
Певне, тут мій кінець, ех, коли б кінь баский...

Що то? зірка твоя серед неба горить?!
Плескотючий Салгир з Чатирдагу тече?!
Сходить місяць для нас?.. Шепотять явори,
Що відіб'ється день в плесі наших очей?

Гей, не спинять мене перекриті мости,
На всі груди вдихну — та й піду собі в путь!
А загавкають пси, — щоб піджали хвости,
У кизилі зітну замашну на їх пруть.

Я до тебе дійду. Все одно. Будь-що-будь.

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Сен олмасанъ...

Сен олмасанъ,
азиз халкъым,
ким къорчалар,
шавле сачар
ёлума?

Сен олмасанъ,
бульбуль къонмаз,
къалем туткъан
къолума.

Сен олмасанъ,
ким парчалар,
юрегимнинъ
бузларын?

Сен олмасанъ,
ушюрим мен,
бузларым.

Сен олмасанъ,
ёлда-изде,
къалтырарым,
сызларым.

Сен олмасанъ,
ерде къалмаз
омюр-билля,
ызларым...

Сен олмасанъ,
ким эшитир
«Ватан!» — деген
сесими...

Якщо тебе не стане

Народе мій,
Хто захистить
Мене, мій шлях,
Як згинеш ти
На землі?
Як згинеш ти,
Мої пісні
Загинуть теж
Ув імлі.
Як згинеш ти,
Шляхи мої
Загубляться
У світах.
Як згинеш ти,
Печаль навік
Захолоне
На вустах.
Як згинеш ти,
Хто ж вимовить:
«Вітчизнонько,
Святись,
Світись!»
Як згинеш ти,
То як, скажи,
Добро віків
Однайти?
Як згинеш ти,
Зоря моя

Сен олмасанъ,
мен ольген сонъ,
ким хатырлар
неслими?
Сен олмасанъ,
не Ай догъар,
не Танъ атар
Дюньяда.
Сен олмасанъ,
не Ватан бар,
не Ана бар,
не баба...
Сен олмасанъ,
не Ялта бар,
не денъиз бар,
не Ада...
Сен олмасанъ,
янъгырамаз
ерде-коkte
йырларым.
Сен олмасанъ.,
Янсын — батсын
фелякетли
шу Къырым!
Сен олмасанъ,
Азиз Халкъым,
кимге керек бу Дюнья!
Сен олмасанъ,
эй, гузелим,
оксюзим мен, Къырымда.

Москва, 2.10.1957

Погасне теж
В небесах.
Як згинеш ти,
Настане ніч,
Настануть скрізь
Горе, страх.
Як згинеш ти,
Батьків моїх,
Братів моїх
Не знайду.
Як згинеш ти,
До тебе я,
Любове, знов
Не дійду.
Як згинеш ти,
Загине Крим
І моря шум
Назавжди.
Як згинеш ти,
Тоді мені
Навіщо жить,
Йти куди?..
Народе мій,
Як згинеш ти,
Я — сирота
Й у Криму.
Народе мій,
Як згинеш ти,
В могилу світ
Я візьму.

Москва, 2.10.1957

Переклад *Володимири Морданя*

Снаштан...

Эгер, апансыздан, сюрюнсем, йыкьылсам,
Душман огюнде тиз чёкти беллеме.
Тизлерим кьангъа буланса, яралансам,
Мен, кене де, кьалем алырым элиме...

Къанлы дженклерде, тазе сыджакъ ярамы басып,
Тек бир дефа турмадым мен, аяккъа.
О вакъыт кьол котермедим, башымны асып.
Шимди мен, кьол узатам акъикъаткъа.

Эй, достлар, илери!
Патласын душманлар!
Бахтымыз догъар азатлыкъ ёлунда.
Халкъ ичюн курештен кыйметли не бар?!
Азатлыкъ байрагъы меним кьолумда...

Сонъки дакъкъам кельди, деселер, инанмам.
Ватан эшкъына кьол узатам Кунешке.
Душман гъалип кельди, деселер, инанмам.
Душман не?! Халкъымнен чыкътым Курешке.

Эгер, мен, ёлумда, сюрюнсем, йыкьысам,
Душман огюнде тиз чёкти беллеме.
Тизлерим кьангъа буланса, яралансам,
Мен, кене де, кьалем алырым элиме.

Ташкент, 1971

Не повірю

А як впаду, а як впаду в путі,
Не думайте, що на коліна став я.
Я падав і вставав не раз в житті.
І кожен вірш писав — як увостаннє.

Я вів бої, я не наводив глянсу..
До рани подорожник прикладав.
Та рук не піднімав капітулянтськи —
І, може, тим я добрий приклад дав.

За мною йдіть!
Я поборю біду
І стріну за світанком світлий день.
Дорогу до Вітчизни віднайду.
Надії вітер впевнено гуде.

Я не повірю, що життя мине.
Немов Ікар, до Сонця я летів.
Я не згорів, згадаєте мене.
Я з болями народу скам'янів.

Ташкент, 1971

Переклад Володимира Морданя

Татар кызы

Татар кызы, татар кызы,
Санки дерсинъ, танъ йылдызы.
Юреклерни кялтыратыр,
Къаранлыкъны ярыкълатыр.

Корьсем оны сокъакъларда,
Гонълюм джоша-далгъалана.
Къалмагъан бал солакъларда, —
Дудакълары балнен яна...

Узун сачлы, къалем къашлы...
Эля козьлер, ал янакълар.
Бакъкъан козьлер къамашырлар,
тенъешалмаз къаш якъкъанлар.

Ана-Юртнынъ гуль чембери,
Танъ йылдызы — татар кызы.
Аналарнынъ бинъ-бир Гули...
Акъмесджитнинъ бир дюльбери.

Юрюшинде, кулюшинде...
Ич ошамаз кимселерге
Эшитилир назлы сеси.

Оны корьсе, гузеллеше
Акъмесджитининъ сокъакълары.
Дудакълары, дерсинъ, балнынъ
Эмильмеген солакълары.

1993

Дівчина татарка

Красива ти, красива ти,
Немов зоря, немов зоря.
Ти будеш вулицею йти.
Чекаю я, чекаю я...

Тебе зустріну радо я,
Хвилюється моя душа,
Сміється в небі райдуга —
Дівча до мене поспіша.

Красива ти, красива ти:
Коса-краса та присмерк брів.
Ти будеш персиком цвісти
У пошумі рясних садів.

Прекрасна квіточка землі,
Татарка — дівчина моя,
Найкраща, певно ж, у селі,
Піснями серце звеселя.

А ви погляньте, як іде,
Не йде, а павочка плыве!..
Моє кохання молоде
Зі мною у селі живе.

Лунає сміх там, де вона,
І Акмесджит* її віта.
І пахнуть присмаком вина
Її трояндові уста.

1993

Переклад Володимира Морданя

* Акмесджит (буквально «Біла Мечеть») — кримськотатарська назва м. Сімферополя.

Денъиз ве ана

...Сен тильсиз дегильсинъ, денъиз.
Сен гедже-кунъдюз сёйлене-сёйлене,
урасынъ ялыгъа.
Лякин ич сырынъны ачмайсынъ, денъиз.
Хорланам, мас-мавы юзюнъе бакъкъанда.
Сёйлесе, денъиз, огълумнынъ мезары къайда?

Анълымда, эбет, сенинъ мор коксюнде
Атешнен къарышып янды о къыркъ бирде.
«Душманны енъер де, къайтырым мен, Ана», —
Деп язды о вакъыт Акъяр тюбюнден.
Сёйлесе, денъиз, мор козлю эвлядым къайда?

Сен манъа дарылма, чокъ элем этсем де,
Аля эм яныгъым сёнмеди коксюмде.
Ялынъа козь атсам, ойларгъа далам,
Сёйлесе, денъиз, бирден-бир эвлядым къайда?

Къуршунлар сызгъырды афатлы ялынъда,
«Красный Кавказ» коксюнъни яргъанда.
Меним де эвлядым бар эди десантта,
Одестте фелякет къопкъанда — танъда.
Сёйлесе, денъиз, огълумнынъ эйкели къайда?

...Къарт денъиз баш эгди, динъледи, инъледи...
Баш эгди эм магърур къаялар ве дагълар.
Къарт денъиз Ананынъ огюнде чёкти тиз,
Сонъ, сакин, копюрген далгълар,

Море і тати

Ти вмієш розмовляти, море,
 Ти хвилями шумиш вночі і вдень.
 Але мовчиш, мовчиш мені на горі —
 Скажи мені, о море, де могила сина? Де?

Це ж на твоїх фіолетових грудях
 Він в сорок першому горів — хіба таке забудеш?!
 «Ми переможемо — і я вернуся, мамо», —
 Листа з-під Севастополя торкнулася вустами.
 Не гнівайся, що й нині плачу,
 Та ж серце ние: невже тебе я, сину, не побачу?

...Хвилі берег крутий підмивають,
 Може, сина мого колихають?
 Узбережжям свистіли шалені кулі,
 На «Червонім Кавказі» люди тонули —
 І мій синочок був у тому десанті,
 Коли сипонуло фашистських бомб з десятком...
 Де ж пам'ятник моєму синові? Де?..
 А море стомлено зітхає, гуде.

Раптом змовкли чайки,
 Змовкли скелі, причали,
 До ніг матері море
 Підкотило блакитняві хвилі,
 Й обережно, крізь присмерк горя
 Зашептало,
 І, мовби од імені сина, сказало:
 — Закони моря тобі відомі:
 Хто гине в морі — гине в своїм домі.

Яваштан шыпылдап, бакъ нелер сёйледи:
...Денъизлер къануны санъа да беллидир,
Денъизде ольгенлер — эбедий эйкельдир.
Оларнъы бир вакъыт топракъкъа коммейлер.
Денъизде догъъанлар — асыл да, ольмейлер...
Агълама, козьяшынъ тюшмесин багърыма,
Ойле де, акъкъушлар сёйлене, тузлу деп, сабыр эт.

Бу такъдир.
Бу Дюнъя, кунъ догъып, кунъ къонып дёнсе де,
Къайтмасын, бир вакъыт о кыркъ бир,
О кыркъ дёрт!
Не санъа, не манъа, Ана!

Їм вічним пам'ятником — хвилі
На глибокій лазуровій могилі.
Вічно живі — хто залишився в морі.
Не плач, не зарадиш сльозами горю, —
Й так лебеді сумують, що солоне море.

Така в мене доля.
І хоч в білому світі сонце сходить, заходить,
І все повторяється у круговерті,
Та нехай не повторяться годи-негоди:
Ні сорок перший — ні сорок четвертий*,
Для мене й для тебе, мамо!..

Переклад Володимира Морданя

---

* Йдеться про 1941 рік, коли друга світова війна докотилася й до Криму, та про 1944 рік — рік депортації кримських татар.

Эшитирсиз меним сесимни

Мен,
 Къаялар коксюнде,
 Къара къышта,
 Язда...
 Къарлар тюбюнде,
 Бурчакъ ягъгъанда,
 Яшын яшынлагъанда,
 Увулдап боранлар сызгъыргъанда...
 Оськен къая япрагъы киби,
 Даянырым.
 Юкъусыз,
 Пиязсыз
 Осерим.
 Керек олса,
 Атешлерде янарым.
 Башымны эгмем кимсеге.
 Акъсызлыкътан кусерим.

Барсын, кимерде,
 Аякъ астында таптасынлар душманлар.
 Мен, кене де, къол котермем.
 Даянырым
 Къая япрагъы киби, къаягъа таянырым.
 Вакъты келир,
 Таш-къаяларны тешерим,
 Эшерим...
 Чатырларгъа котерилирим.
 Андан эшитирсиз меним сесимни!

Ви почуєте мій голос

Я — на скелі
Зимою і літом,
Хай там спека, чи град,
А чи блискавка грізна,
Хай гуде заметіль...
Все стерплю —
Не вернуся назад.
І не спинять мене
Звір та гад —
Я недремно і ревно
Стріну свій зорепад.
І не спинить мене
Тьма досад —
Голови не схилю,
Стану полум'ям я,
Що осяє
Дорогу життя.
Мій народе,
Вперед,
Бо немає
Назад вороття...
Ворог топче мене,
Але я не здаюсь.
Тамариском
До скелі схилюсь.
Буде час,
Буде мить —
Правда прийде
До нас.

Сабалар танъында котерилирим Кунешке.
Кене де,
Ёлгъа чыкъарым, Халкъым нчюн Курешке.
Азатлыкъ нурлары сачарым.
Юрегимни, бахт толу юрегимни,
Инсанлар къувансын, кульсин деп, ачарым.

Ёкъ, мен гъайып олмам,
Азиз Халкъым!
Ант этем санъа:
Чыкъкъан ёлумдан къайтмам.
Отлар киби тапталсам янам.
Ёлумдан мен кери дёнмем.
Аджджы рузгярдан сёнмем.
Сёнмекчюн янмадым.
Мен Ватангъа ёл алдым.

Москва, Новороссийск, 1987

Рідний краю,
До тебе вернусь
І морським рушником
Обітрусь.
Присягаюсь тобі,
Мій народе святий,
Що з дороги
Вже я не зверну.
І хай топчуть мене, як траву, —
Ради тебе живу
І племінням горю.
Вітер півночі
Не погасить зорю.
Я тебе, мій народе,
До серця свого пригорну,
Я з дороги —
Уже не зверну.

Москва, Новоросійськ, 1987

Переклад Володимира Морданя

Инсан

Мен къартал дегилим,
 Инсаным.
 Учъ юз йыл яшамам.
 Кокте де
 Къарталдай учамам.
 Сёйленъиз,
 Дюнъяда
 Не бар я эбедий,
 Инсанмы?
 Онынъ да
 Омюри белли...
 Бу буюк алемге
 Мусафир келесинъ.

Эр шейге гонъюль токъ.
 Чалышам
 Сагълыгъым олдыкъча.
 Ашайым,
 Яшайым,
 Байлыкъта козюм ёкъ,
 Гъурурым — девлетим.
 Ватаным,
 Халкъым!
 Шай экен
 Я даа
 Не керек инсангъа?
 Менимдже,
 Эвеля
 Инсансынъ,

Людина

Ти — не орел,
О ні,
Людина ти.
Тобі недовго
У житті цвісти —
Не триста літ,
Не двісті
І не сто...
Що в світі вічне?
Вічний в світі хто?
Орел, що в небі прагне висоти?
О ні,
Людино,
Вічна тільки ти.

У тебе коротенький вік,
Це так.
Хмаринка тане.
Відцвітає мак...
Мине тривога —
Інша
Суне знов.
Та щастя є:
Зове тебе любов.
Здолаєш
Горе,
Кривду навісну —
І знову
Бачиш
Зіроньку ясну.

ЧЕРКІЗ-АД (1925)

Буны сен
Эльбет де билесинъ.
Яшайсынъ, юресинъ,
Эфкярынъ битмей.
Инсансынъ,
Я санъа
Не етмей?
Даима джувурып
Керектен керекке
Алемни сыгъдырмакъ истейсинъ
Бир авуч юрекке.
Табиат пек бол.

Инсанлыкъ керек!
Не гузель
Кельген сонъ джиангъа
Яшамакъ
Эшкъ иле зевкъ алып.
Мен къартал дегилим,
Инсаным!
Учъ юз йыл яшамам.
Шунынъчюн
Мукъаддес борджум, деп саям:
Яшамакъ,
Яшамакъ,
Тек Инсан олып!

1960

Тобі не треба
Скарбів кабали,
Аби лиш очі милої
Цвіли,
Не знали діти
Голоду,
Негод,
Вітчизна квітла,
В щасті жив народ,
Зійшло насіння
Добре у ріллі,
В долонях ніжних
Матері-землі.

Ти — не орел,
О ні,
Людина ти.
Судилося
Недовгий вік цвісти.
Але і вічність
Теж дана тобі,
Лиш будь Людиною,
Людиною в юрбі.

1960

Переклад *Степана Литвина*

Узакътан бир сес келе

Узакътан бир сес келе,
Динълейим, эп динълейим.
Юрегим пек сескене,
Не ичюндир бильмейим.

Денъиз шувулдай десем,
Денъиз менден узакъта.
Чамлар увулдай десем,
Чамлар ёкътыр бу якъта.

Узакътан бир сес келе,
Кимнинъ сеси бильмейим.
Атга юкъумны боле,
Къулакъ салып динълейим.

Кель! — дей бу сес эректен,
Чагъырдыкъча чагъыра.
Эвлядыны ёкъ эткен,
Ана киби багъыра...

Ташкент, 1956

Знову чую голос дальній...

Знову чую голос дальній.
Слів не можу розібрать.
Та на серці так печально,
Що не можна передать.

Не скажу, що море грає, —
Море в дальній далині.
Сосни?.. Сосон теж немає.
Не знайти їх тут мені.

Знову чую голос дальній...
Третю ніченьку не сплю.
Що ж це він такий печальний
І чому його люблю?

Він продовжує гукати
Через гори і поля.
Він тривожиться, як мати,
Та, що втратила маля.

Ташкент, 1956

Переклад *Степана Литвина*

Таш устюнде инжир

Табиатнынъ икметидир, дей корьген,
Бир токъталып кече сейир этерек,
Инжирлери дане-дана когерген,
Таш устюнде насыл оськен бу терек?

Къышта оны майыштырып саиби,
Ерге коме сувукъ аяздан сакълап.
Баарь кельсе кене солмаз гуль киби,
Азбарыны яраштыра япракълап.

Гъонджелемез эдинъ инжир эгер сен,
Пек яшавчанъ тереклерден олмасанъ,
Солар эдинъ эгер кучью тамрынънен
Ташны тешип ерден гыда алмасанъ.

1969

Інжир на камені

Інжир на камені. Листвою піднімався
Природи дар. Дрібних плодів мелькання...
І хто проходив мимо, дивувався:
Як може він рости на голім камені?

А садівник сокиркою постукає
І стовбурець пригне перед зимою.
Застигне сік, завмре гілля із мукою,
Надріз сяйне прозорою смолою...

А навесні листва зазеленіє.
Інжиру кущ усі загоїть рани,
Якщо морози пережить зуміє,
Завії, лиховії та бурани.

Живучий кущ. Та міг би він зчорніти,
Загинути з хуртечею в двобої,
Якби згубився корінь у граніті
І не добрався до землі живої.

1969

Переклад *Степана Литвина*

Ана тилинде лаф этмеси аналарга

Аналар, аналар, кыйметли аналар,
Бизлерни дюньяга кетирген аналар!
Эвлядчюн керексе атеште яналар,
Керексе явручюн джан берген аналар.

Бир ана бизлерни «Боже-мой» деп тапмай,
«Аллахым, сен кьуртар», деп тапа эвлядын.
Бебейим, сабийим, деп севе, оплай.
Чокъ имдатлар сорай о Къадир мевлядан.

Айнени йырлап осьтюрдинъ баланъны,
Не ичюн лаф этмейсинъ шимди озъ тилинде?
Не ичюн ашалап озъ тувгъан ананъны.
Къопайып юресинъ сен догъмуш илинде?

Ёкъса базардан-базарга къатнап,
Сой-сопны танывмаз бир «ханий» олдунъмы?
Ёкъса сен миллетни устюнден таптап,
Пек киббар, инсафсыз «бир джаний» олдунъмы?

Бурнуны котерме, Ана ол, гьурурлан,
Ватанга садыкъ ол, садыкъ ол тилинде!
Садыкълыкънен эр иште енъерсинъ, инан,
Садыкълыкънен алырсынъ Юртны элинде!

Мен билем, сен догъдынъ ябанджы диярда,
Мектеп ёкъ, оджа ёкъ озъ ана тилинде.
Эр иште огейдай къалдынъ бир кенарда,
Я бугунъ не сустынъ озъ тувгъан Илинде?

Матері, гом цураєтесь рідної мови?

Матері, матері, дорогі матері,
Народили ж і нас ви на світ, матері.
За дитя у вогонь ви йдете, матері,
За дитя віддасте душу-цвіт, матері...

Не кричить породілля: «Ах, Боженька мой!»,
А благає: «Аллах, порятуй, поможи!»
У Всевишнього просить, крізь сльози і зойк,
Щоб дитятку її дав на світі пожить.

Колискову співала, гойдала дитя...
Чом не рідною мовиш на рідній землі?
Таж без рідної мови бідніє життя.
Чом не рідною мовиш у ріднім селі?

Як стрічаєш рідню, ти заціплюєш рот,
Наче не впізнаєш, горда панна міська.
Ти принижуєш рід свій і рідний народ,
Йдеш, задерши носяру, мов хана дочка.

Ніс задерши, від ринку до ринку ідеш...
Не сором свого роду, стареньких батьків!
Тільки вірністю іспит Вітчизні складеш,
Тільки гідністю вернеш любов земляків.

В чужині ти родилась...

Реальність крута:
Рідних шкіл і навчителів рідних нема...
Ти без рідної пісні — немов сирота,
Ти без рідної мови — немовби німа...

Аналар, аналар, кыйметли аналар,
Миллетни арттыргъан, эльбетте Сизлерсиз!
Эвлядлар сизлерден тербие алалар,
Оськен сонъ я не ичюн тильсиз къалалар?

Тилинъни джоймакъ — миллетни ред этмектир,
Буны сиз анълайсыз чокъ нефретке толып.
Миллетни джоймакъ да дюньядан кетмектир,
Келинъиз, яшайыкъ саф бир миллет олып!

Акъмесджит, 1999

Матері, матері, дорогі матері,
Рід і націю рідну продовжувать вам.
Вам виховувать діток, плекати в добрі,
Та навчити добру легше рідним словам.

Мову втратити — втратити націю теж.
Чом не рідною мовите в ріднім краю?
Втрата нації — смерть серед бід і пожеж...
Бережім рідну мову, як землю свою!

Сімферополь, 1999

Переклад *Степана Литвина*

Дагълар

Эй, дагълар!
Эй, ешилъ дагълар!..
Тепелери акъчилъ дагълар,
... демень дюнья бойле къалыр.
Бир кунъ сизге ёлум огърар,
Умютлерим дёнмеден...

Эй, дагълар!
Эй, мор дагълар!
Нар къырмызы, хор дагълар!
Бу дюньяда нелер олмай,
Бир кунъ сизге ёлум огърар,
Теним кульге дёнмеден.

Коре-биле сускъан дагълар,
Къайгъыдан къар къускъан дагълар!
Дерелерде дженазесиз
Яткъанларгъа кимлер агълар,
Озь уммети олмаса...

Ачыкъ мавы, къуру дагълар!
Козь етишмез улу дагълар!
Баш ташына бир гуль къойып,
Шейтлерге кимлер агълар,
Бир нишаны къалмаса...

Салкъын сувлы серин дагълар!
Джылгъалары терен дагълар!

Гори

Ой гори, гори, Кримські гори,
Зелені гори дорогі!
До вас прийду я, може, скоро —
... на снігові вершини гір.
Прийду я стежечкою-плаєм,
Допоки мрія ще палає.

Ой гори, гори, Кримські гори,
Бузкові гори, чарівні,
Гранатові, стрімкі й суворі,
Наснилися ви знов мені!..
Прийду я стежкою крутою, —
Ще палахчу, не став золою.

Всевидящі мовчливі гори,
Ви льодом беретесь од горя!
Хто ж правовірного
Оплаче в чужині,
Якщо нема рідні?..

Далекі ясно-сині гори,
Безмежні вікові простори!
Хто ж на могилоньку прийде,
Квітки борцеві покладе?
Чия сльоза сяйне в росі,
Якщо ми вимremo усі?!

Студені, з лютими вітрами гори!
Круті, з глибокими ярами гори!

Ят иллерде сизге асрет,
Хор ольгенлер, эм де сагълар!
... гоньюль таша эфкярымдан.

Ах, не гузель сыра дагълар!
Юртта сакъчы тура дагълар.
Бир ниетим — халкъым барда,
Баба Юртым — бу мекаяндан
Узюльмесин бизим багълар!

1966, июль

О гори Криму, сторожові,
За вами тужать не лише живі,
Але й померлі з горя та журби,
Із гіркоти-тужби...

Ой рідні гори, чарівливі,
Всевидаючі та мовчазливі!
Допоки нація живе моя,
Там Батьківщину бачу я,
Де з гір мої річки біжать,
Де прадіди мої лежать...

1966, липень

Переклад *Степана Литвина*

Бир авуч топрак

Тёшектен козьлерин тикип козюме,
Къартбабам: «Азиздир Ана-юрт!» — деди.
Нефеси тутулып, сонъки сёзюнде
Ватандан бир авуч топрак истеди...

Себепсиз гъурбетни хатырлап эр анъ,
Аз къала окюнип, богъула адам.
Юртуна асретлик, менлиги виран,
Эджельсиз олюмге огърады бабам.

Этрафкъа козь ташлай, ойларгъа далам,
Гоньюлим эзиле, кедерим арта.
Зан этем... къабринде заваллы бабам
Бир авуч топракъкъа тельмирип ята.

1945, Митан кышлагъы, Самаркъанд виляети (Озъбекистан)

Життєва землі

Востаннє в очі глянувши мені,
«Свята Вітчизно...» дід мій прошептав.
Він, покидаючи діла земні,
Лиш жменьки рідної землі прохав.

Я стільки днів на чужині прожив,
Та згадую оті слова й тепер.
По Батьківщині-матері тужив
Мій тато, скривджений, — так рано вмер...

Душа ридає, в серці гнів кипить:
В чужих краях ми всі, старі й малі...
Лежить в могилі батько, та не спить —
Благає жменьки рідної землі!

1945, с. Митан Самаркандської обл. (Узбекистан)

Переклад *Степана Литвина*

Баггасарай

Къаялар сеслене сеси бар киби,
Къаранлыкъ дерелер денъизден терен.
Ташлары сакълайлар ядикяр киби,
Татарнынъ силинмез аякъ излерин.

Салачыкъ ёллары, Савускъан дереси,
Не къадар левхалар кетирди фикрима...
Сагъымда Герайнынъ акъ мермер дюрбеси,
Тарихлар саф олып кирмекте зикрима.

Къырларгъа тырмашкъан ёллары узун,
Эниши, ёкъушы салынджакъ киби.
Чалысы, чимени, ёсунлы ташлары
Гузеллер бойнунда боюнджакъ киби.

Эр ёлнынъ башында отьмиштен бир из,
Кяде бир корюне мезар ташлары.
Бу ёллар, къарт дагълар, къабаргъан денъиз —
Эзильген татарнынъ сиядашлары.

1971, июнь

Бахчисарай

Жива луна між скеляних примар,
Глибокі й темні, як моря, яри.
Слід нестиранний пращурів татар
Тут на камінні кожної гори.

Шлях в Салачик*. Яружний Савускан**...
І мармуровобілий мавзолей...
У ньому спить великий кримський хан,
Могутній і прославлений Гірей.

Гірські стежини — від найдовших довш,
Бринить, колись бурхлива, Чурук-Су.
Кущі, від найчудовніших чудовш, —
Немов смарагди в намистах красунь.

До мене мовлять прадідів сліди,
І надмогильний камінь, і мечеть...
Ці вічні гори й море, ці сади —
Завжди татар підтримають плечем.

1971, червень

Переклад *Степана Литвина*

---

* Століня Кримського ханства в 1480—1500 рр.

** Місцевість у Бахчисарай.

Багъчасарайда

Мына шесэр асырларджа
Авропагъа къоркъу сачкъан,
Къыпчакъ-Или, Къызыл-Ярдан
Акъ денъизге ёллар ачкъан.

Мында мермер минарелер
Къадалгъанлар мавы кокке.
Без-къонъур къаяларгъа
Кунеш алтын нурын теке.

Онынъ намы, шан-шурети
Энди чокътан эльден кетти.
Сырттан къопкъан къатты боран
Варлыгъыны виран этти.

Онынъ сырлы чешмесинден
Акъып тура козяшлары.
Хан-Сарайы, дарма-дагъын,
Сынып ята башташлары.

Чокъ асырлыкъ гъарез душман
Буны корип ферахлана.
Багъчасарай, бу алынъа
Гонълюм таша, юрек яна.

1972

У Бахчисарай

Гроза для декількох держав,
Вояк, трудар — не бенкетар,
Сей град об'єднував татар,
В даль каравани проводжав.

Здіймались в небо голубе
Тут мінарети осяйні.
В палацу зали кам'яні
Лилось проміння із небес.

З Аллаха ласки все цвіло,
Вітчизна квітла дорога.
Північна вдарила пурга —
І мов нічого не було.

Де ллявся срібний водограй,
Сльоза збігає — не вода.
Навкруг розруха та біда,
В руїнах мій Бахчисарай...

Радіють давні вороги:
Вони — володарі, пани.
Тебе скарали без вини,
Бахчисараю дорогий.

1972

Переклад *Степана Литвина*

Салгыр

Салгыр акъа гедже-куньдюз
Бинъ интизар чеке-чеке.
Къаверенки копюклерин
Ялыларгъа тѣке-тѣке.

Салгыр акъа, дешетлене,
Ирадеси демир киби.
Саиллернен панджалаша,
Бир курешчи омюр киби.

Салгыр акъа Азавгъа! — деп,
Кя къабара, кя ятыша.
Къаяларгъа уруна да,
Эфкярындан чѣльге таша.

О денъизге къавушмакъчюн
Къайта-къайта къанатлана.
Къавушкъан сонъ, дерсинъ, ана
Къучагъында раатлана.

Салгыр, мен де акъшам-саба
«Ватаным!» деп чалышмакътам,
Къаялардан даа сувукъ
Акъсызлыкънен чарпышмакътам.

Таракъ тишли диварларны
Тырнагъымнен девирирдим.
Кириштеки Баш къуллени
Астын — устыке чевирирдим.

Салгир

Тече ця річка день і ніч,
Долає сотні перешкод,
Розбризкуючи навсбіч
Коричнювату піну вод.

Салгир із рідних гір біжить,
Камінні точить береги,
І волі повний, і снаги, —
Інакше він не зміг би жить.

Салгир біжить собі в Азов,
Б'є скелі, креше лють сліпу.
То стихне, то лютиться знов,
І — розливається в степу.

Тече ріка, летить, прудка,
Із морем злитися спішить —
Немов жадає вже ріка
В обіймах матері спочить.

Салгир, я теж і ночі й дні,
До Криму прагнучи, труджусь.
Я з кривдою на чужині
Завзято, в міру сил борюсь.

Зубці фортечних веж і стін
Я руйнують не руйнував,
Та на Кремля — наслав би тлін,
Щоб начувалася Москва.

Салгыыр, биль ки, бала эдим,
Юрт назына тоймадым мен.
Такъдир сенден айырса да,
Юрт севгисин джоймадым мен.

Корьдим сенинъ гъайретинъни,
Бир от тюшти бедениме.
Сенинъ парлакъ ираденъни
Орьнек этем мен кендима.

1967, сентябрь

Хоч виростав далеко я,
Тебе люблю, Салгире, знай,
Бо рідна ти, ріко моя,
Як милий Крим, питомий край.

Ти плннеш, линеш до мети,
Ти мчиш і мчиш, а я дивлюсь.
Я прагну рвійним будь, як ти,
Я в тебе стійкості учусь.

1967, вересень

Переклад *Степана Литвина*

Энэ олтакъ истейим!

— Дюнъяда энъ кучьлю нсдир?

— Ельдир.

Халкъ яратыджылыгъындан

Худжур шей —
 Борандан къоркъалар
 Биревлер.
 Баарьде — ягъмурдан,
 Яз куню — ельден.
 Я насыл

догъарлар
 Алимдай эрлер,
 Кучьликлер
 Раст келип
 Тутмаса бельден?

Эсинъиз,
 Эсинъиз,
 Эсинъиз, еллер!
 Еллерден кучь алсын
 Билеклер,
 Эллер.

Эгер де йигитлер
 Яшлыкъта
 Аятта
 Тюшмесе бекленмез
 Зорлыкълар
 Ичине,
 Элине,
 Белине
 Кучь келирлир
 къаякътан?

Хочу бути вітром!

— Що найлужче в світі?

— Вітер.

З народної творчості

Дивина —
Хтось боїться вітрів,
Весняного дощу,
Спеки літнього дня.
А відкіль же беруться джигіти,
Відважні, стрімкі,
Отакі,
        як Алім? —
Їх народжує тільки борня.

Вітре,
Дуй,
Вітре,
Дуй,
Хмари вдаль неси!
І для дій
В руки дай
Якнай-
        більше сил.

Та якщо
З молодих, юних літ
Ти не звикнеш долати
Перепони і скрути —
Долати завчас,
То який
Буде з тебе джигіт,
Звідки сили візьмеш,

РЗЗ А ФАЗИ (1928)

Сонъ насыл даяныр
Боранлар кучюне?

Эсинъиз,
Эсинъиз,
Эсинъиз, еллер!
Еллерден кучь алсын
Билеклер,
Эллер.

Денъизде
Рузгярнынъ
Кучю эп осьмесе,
Я насыл юрер о
Елькенли
къайыкълар?
Гъалебе куньлерн
Серин ель
эсмесе,
Я насыл
Ельпирер
Кок, мавы
байракълар?

Эсинъиз,
Эсинъиз,
Эсинъиз, еллер!
Еллерден кучь алсын
Билеклер,
Эллер.

Сукъланам мен
Ельге —
Серинлик бар онда.
Гъайрет бар,

Коли буря
Нахлине враз?

Вітре,
Дуй,
Вітре,
Дуй,
Хмари вдаль неси!
І для дій
В руки дай
Якнай-
більше сил.

Як у мареві моря
не
Стане вітрів —
Хто ж ті чайми напне,
Що на шоглах човнів?
Якщо в дні Перемоги
Пощезнуть вітри —
Чи замаяти зможуть
Сині й жовті
святі
прапори?..

Вітре,
Дуй,
Вітре,
Дуй,
Хмари вдаль неси!
І для дій
В руки дай
Якнай-
більше сил.

Ираде,
Эрлик бар онда.
Мен де шай,
Гъайретли
Сель олмакъ
Истейим!
Хош эскен
Къанатлы
Ель олмакъ
Истейим!

Эсинъиз,
Эсинъиз,
Эсинъиз, еллер!
Еллерден кучь алсын
Билеклер,
Эллер.

1969

Заздрю я
 Свіжому вітрові:
 В ньому є
 Мужність, воля, відвага і віра.
 Як гірська ріка,
 Струмким хочу бути!
 Як вітер,
 Приємним,
     невпинним,
             крилатим,
 Стрімким хочу бути!

Вітре,
 Дуй,
 Вітре,
 Дуй,
 Хмари вдаль неси!
 І для дій
 В руки дай
 Якнай-
     більше сил.

1969

Переклад *Олеся Лупія*

Кель!

Кель!
Козьайдын хаберн алып кель.
Истесенъ
                                мусафир олып кель
Тувгъаным,
                                койдешим,
Къардашым олып кель.
Сырыма
Сырдашым олып кель.
Кель,
Дост исенъ куньдюз кель,
                                гедже кель.
Байрамда — бир фильджан къавеге.
Башыма
Мушкюллик тюшкенде
                                етип кель,
Дертимни
Экиге больмеге.
Кель.
Ким олсанъ ол — эп бир
хатрим хош,
Тек чюрюк ниетнен
Кельме!

Приходь!

Приходь!

З добровістю, як вітер-тепляр, приходь,
Як од Господа гість-гостиняк, приходь,
Як хороший і щирый земляк, приходь,
Як мій брат дорогий, як свояк, приходь,
Як друзяка з усіх друзяк, приходь.

Приходь.

Чи вночі, а чи вдень

— коли як! — приходь.

Якщо в свято —

чекатиме з кавою стіл.

Якщо в тебе усе накосяк, приходь,

Маєш горе — поділим навпіл,

Приходь.

Хто б не був ти — усе одно,

Лиш із задумом чорним не йди.

Для гостей — двері навстіж завжди.

Якщо з каменем —

Не приходь!..

Переклад *Олеся Лупія*

Мераба!

Не гузель шей, корюшкенде адамлар
Бир-бирини урьмет этип юректен:
— Мераба! — деп кулюмсиреп селямлар,
Башын саллар корьсе биле эректен.

Йылдызлар да селям бере липильдеп,
Яз акьшамы ашыкьларгъа козь кьымып.
Къушлар биле селямлаша чивильдеп,
Саба эрте тань чыкьына ювунып.

— Мераба! — дей, куле кунеш сабакътан.
— Мераба! — деп, ягъа ягьмур сачакълап.
— Мераба! — дей, кельсе ярем узакътан.
— Я мераба! — дейим оны кьучакълап.

Халкьым иле гьурбетликте, сюрьгонде,
Тайгаларда асрет олып юрьсем мен.
Сонь юртыма кьайтып кельген маальде,
Кьучакъ керип, гурь давушнен десем мен:

— Мерабанъыз, тогъайларым, чёллерим!
— Мерабанъыз, акъ кьанатлы шаинлер!
— Мерабанъыз, мис кьокьулы гуллерим!
— Я ме-ра-ба-а! — дерлер тувгъан саиллер.

Мераба — добрий день!

Як приємно, що при зустрічах у нас
Привітання кожен щиро промовля.
— Добрий день! — сердечно кажуть повсякчас
Чи помахують рукою іздала.

Так зірки вітаються у небесах
І закоханим підморгують всю ніч,
Так птахи, скупавшись в росяних садах,
Шлють свої вітання і летять навстріч.

— Добрий день! — вітає сонце цілий світ,
— Добрий день! — хлюпоче щедрий дощелій,
— Добрий день! — кохана шле мені привіт,
— Добрий день! — з чуттям відповідаю їй.

Цілий вік страждаючи на чужині,
Нудьгував за Отчим краєм і мовчав,
А коли його побачив в далині,
Скільки сил було у грудях, закричав:

— Добрий день, мої степи, мої поля!
— Добрий день, чайний світе дорогий!
— Добрий день, зелена радісна земля!
— Добрий день! — озвались рідні береги.

Переклад *Олеся Лупія*

Севет мен арекет

Ёлларда арекет,
Дагъларда арекет,
Эр ерде арекет.
Севгинъ де,
    бильгинъ де,
        сёзинъ де бир капик
Арекет олмаса.
Бу аят къануны,
    бу видждан талабы.
Севем мен арекет.
Ич джаным ашсынмай
    чапкъалап,
        чалышып,
Беденим талмаса.

Арекет этмесенъ,
Тарлалар ешермез,
    чешмеден сув кельмез.
Арекет этмеген
Аяттан зевкъ тапып,
    аслы ич онъармы?!
Тынч ятсанъ
Табиат сырлары билинмез,
    къыртышлар сёкюльмез.
Арекет этмесенъ
Юрекке яткъандай
    бир шиир догъармы?

Люблю я рух

В горах — рух, в полі — рух,
На шляхах — всюди рух.
Скрізь до дії дух

закликає,
Та любов
і знання,
і слова ті ніщо,
Якщо дії в них немає.

Це — природи закон
і це совісті клич.
Я у дії увесь,
Я без руху не можу,
Треба шукати, змагатись і йти,
Щоби втому приємну
нарешті знайти.

Там, де дії нема,
Там порожні поля,
Не проб'ється
в криниці вода.

Та без дії
і щастя в житті
не знайти,

Не пізнати природу,
не дійти до мети.

Без бажання і вірш
Не напишеш такий,
Щоб за серце хапав,
І щемкий, і палкий.

Эр ерде,
Эр иште,
Акъ ичюн куреште
Бир дакъкъа тынч турмам,
Мадамки дамарда
        сув дегиль къан акъа —
Арскет этерим!
Эминим —
        арскет эткенлер сафындан
Бир заман чет турмам!
Акъ ичюн
Даима
        аркет эткенлер
                ёлынен
Кетерим!

1968

Всюди я,
 Де б не був,
 В бій за правду піду,
 Бо життя — то завжди боротьба.
 Не сидітиму я, —
 В жилах — кров, не вода,
 Бездіяльність —
                                 живому ганьба.
 Тільки дія і рух,
                                 в тому бачу життя,
 У невпинній діяльності — мрія.
 Там, де дія і рух, —
                                 там моє майбуття,
 Буду з тими,
                                 хто впевнено діє!

1968

Переклад *Олеся Лупія*

Ватаиын

Танъ аткъанда
Чыкътым чёльге,
Белним сарды когетлери —
Тувгъан юртум,
Ана топракъ,
Бер опейим эллерингъни!

Бардым денгъиз ялысына,
Эсти салкыын ельчиклери —
Тувгъан юртум,
Ана топракъ,
Бер опейим эллерингъни!

Айпетрге алып барды
Кунешининъ алтын теллери —
Тувгъан юртум,
Ана топракъ,
Бер опейим эллерингъни!

НУЗЕТ ЧИШЕР (1931)

Мати-земля

На світанку я вийшов
У тихі поля,
Де жита спраглу душу чарують.
Батьківщино моя!
Рідна мати-земля,
Дай я руки твої поцілую!

Я на берег прийшов,
Море зір звселя,
І прибоєм стріча-салютує!
Батьківщино моя!
Рідна мати-земля,
Дай я руки твої поцілую!

Над Ай-Петрі стрімким,
Сонце птахом кружля,
Я у гори піду, помандрую.
Батьківщино моя!
Рідна мати-земля,
Дай я руки твої поцілую!

Переклад *Ольги Тимохіної*

Гедже

Къыш акъшамы
Сия сачлы геджелер
Етип келе маллемизге эртедже...

Козь ташлап,
Сытар гедже къашыны —
Ким сѣндюрди пенджерере ярыкъны?

Токътап турынъ —
Кокке фенер асайым,
Балаларгъа татлы масал айтайым.

Тырмашып минди гедже
Терекке,
Бир авуч йылдыз септи дереге.

Йылдызлар арасында
Фенер-ай,
Балалар энди чокътан берли юкълай...

Бешиклер
Агъыр-агъыр саллана,
Ким къулакъ асар онынъ масалына?

Долана гедже
Къапы-къапыдан,
Къап-къара олды гедже ачувдан.

Ай-йылдызларны джыйды богъчагъа,
Танъ беклеп далды гедже юкъугъа...

Щодоби у вечірні години
Йде по вулицях ніч-господиня,

Всіх питає (як їй не набридло?):
«Хто це гасить за вікнами світло?

Ось ліхтар я у небі повішу,
Ось казками дітей заколишу».

Піднялась на сосну помаленьку
І зірок в небо кинула жменьку.

Між зірок, мов ліхтар, місяць світить, —
Задрімали вже солодко діти.

Спить тихенько малеча у місті —
Казку нікому вже розповісти.

Ніч блукала від хати до хати,
Потім стала з нудьги позіхати,

Зорі й місяць поклала в торбину,
Незабаром заснула під тином.

Переклад *Ольги Тимохіної*

Бакъа

Къолгъа къавал алды бакъа,
Вакъ-вакъ, вакъ-вакъ! —
Чалды бакъа.

Айгъа бакъты ешилъ бакъа.
Ёлгъа бакъты ешилъ бакъа,

Булутларгъа бакъа-бакъа,
Козьяшларын тѣкти бакъа.

Къуру гольде омюр такъыр,
Къайда къачтынъ, башсыз ягъмур?

Къолгъа къавал алды бакъа,
Вакъ-вакъ, вакъ-вакъ! —
Агълай бакъа.

Жаба

Узяла сопілку жаба:
«Кум-кум-кум! Кум-кум!»
Награє зелена жаба,
А у пісні чути сум.

Подивилася на місяць,
Подивилася на ліс.
На дорогу подивилась —
Ув очах краплини сліз...

Безліч на землі розколин...
В жаби пересох язик...
Очерет сухий, аж коле,
Бо далеко дощик втік...

Узяла сопілку жаба:
«Кум-кум-кум! Кум-кум!»
Грає, наче плаче, жаба,
В пісню виливає сум.

Переклад *Ольги Тимохіної*

Бостанджы

Бизим кьююда
Акышамдан ялдай,
Юксек семадан
Узюлип тюшкен Ай.

Мени шашырды
Дешетли бу яныкъ —
Геджеси дюньяны
Басаджакъ къаранлыкъ.

Къолум узюльди,
Быланды къангъа,
Алтмыш къопкъа сув
Котердим бостангъа.

Эки ютум сув
Къалмады кьююда,
Тегсрек толгъун Ай
Кене де семада.

Айгъа сукъланып,
Кошеде доланам —
Ким айтаркен мангъа:
«Сагъ ол, — деп, — балам!»

Місяць

Ішов до криниці
Напитись водички.
Враз бачу — там місяць,
Мов серп невеличкий.

Упав собі й сяє.
А втомлені люди
Вже сплять і не знають,
Що темрява буде.

Я сотню відерць
Великих водиці
В ту ніч, чесне слово,
Дістав із криниці.

Я напрацювався,
Але, як і треба,
Знов місяць піднявся
У темнее небо.

Милуюсь на нього
Вночі та міркую:
Чому ні від кого
«Спасибі!» не чую?

Переклад *Ольги Тимохіної*

Чиберек

Битам пишире чиберек,
Сайынъ, онъа не керек?

Ун керек,
Эт керек,
Ягъ керек.
Тузнен бирге — берабер,
Соъган керек ве бибер.

Хамыр ве кыйма къонада,
Айтынъ, не керек даа?

Эльбетте, керек энъ аздан —
Окълав,
чыгъырыкъ
ве къазан.

Керек оджакъта кунеш —
Сыджакъ алевли атеш.

Чыр-чыр чырылдай чиберек,
Айтынъ, онъа ким керек?

Битамнынъ торуны керек,
О, ашайджакъ чиберек!

Чебуреки

Заходилась бабуся звично
Чебуреки готувать.
М'ясо й борошно пшеничне
На столі уже лежать.

— Що іще, — пита бабуля, —
Треба принести сюди?
— Сіль, олію та цибулю,
Та у глечнику води.

— Що, скажи, моє хлоп'ятко,
Ще повинно бути в строк?
— Це качалка, коліщатко
І великий казанок.

— Так, розумная голівка!
Ще потрібно щось, либоць?
Що ж це?
— Сонечко домівки —
Жвавий радісний вогонь.

Чир-чир-чир! То чебуреки
Вже шкварчать у казані.
— Хто поїсть ці чебуреки,
І смачні і запашні,

В краплях жиру, як в намисті, —
Вже підсмажені якраз?
— Чебуреки буде їсти
У бабусі внук Абляз!

Переклад Ольги Тимохіної

Юзюм

Учь салкъым юзюм
                                пытакъта:
Бир салкъым узьдим
                                битама.
Бир салкъым узьдим
                                бабама,
Бир салкъым юзюм —
                                анама.

Узаттым текрар эллерим —
Юзюм къалгъандыр белледим...

Балама къуванч этейик —
Бир салкъым юзюм берейик!

Сагъ олунъ, — дедим
                                анама,
Сагъ олунъ, — дедим
                                битама...

Учь салкъым тюшти къолума.

Виноград

Ось виноград, де між листочків гарних
Три грона на лозі зросли янтарні.

Я гроно винограду дав бабусі,
Достигле і солодке, мов хурма.
Дав друге татку, третє дав матусі.
Знов до лози, а більше грон нема.

— Але ж і ти, напевне, ягід хочеш? —
І пригощають всі мене охоче.

Я радісно подякував бабусі,
Поцілував її у білі скроні.
Сказав «спасибі!» татові
й матусі —
Три грона на моїй лежать долоні.

Переклад *Ольги Тимохіної*

Алтын кузь

Алтын кузь,
Не ердесинъ?..
Сырларынь сёйле кетсин!

Нечюн тильки йылгъасындан –
Кетти язлыкъ ювасындан?

Нечюн курюч акъкъайынлар
Япракъларыны къуйдылар?

Нечюн аюв кузь сонъунда
Кирип кетти къобасына?

Нечюн сувукъ чагъаракъта
Къарыкъ рузгяр ынъранмакъта?

Пенджерени нечюн ягъмур
Гедже къакъты такъыр-тукъур?

Золотава осінь

Золотава осінь,
Де ти?..
Розкажи свої секрети!

Чом у полудень яскравий
Всі гніздечка спорожніли?
Чом зів'яли в лузі трави,
Чом дерева пожовтіли?

Чом збираються в дорогу
Зграями шпаки з граками?
Чом ведмедик клишоногий
Устелив барліг гілками?

Чом у димарі холоднім
Вітер колисав розпуку?
Чом тужливий дощ сьогодні
На зорі у шибку стукав?

Переклад *Ольги Тимохіної*

Батар

Котерем эки терек
Бир озюм.
Ипанмасанъ келип бакъ —
Чин сёзюм.

Онъ авучым ичинде
Джевиз бар.
Сол авучым ичинде
Джевиз бар.

Онъ джеvizнинъ ичинде —
Бир терек.
Сол джеvizнинъ ичинде —
Бир терек.

Эки терек отуртсам
Багъчада —
Джевиз де олур,
Акъча да!

Богатир

Два дерева я піднімаю один.
Не віриш? Тоді подивитись іди!

На правій долоні тримаю горіх,
На лівій долоні тримаю горіх.

Якщо їх не з'їсти, якщо не розбити,
Якщо їх обидва в саду посадити,

То, вірю, зростуть дітворі на утіху
З маленьких горішків великі горіхи,

З яких за плоди люди матимуть гроші,
І їстимуть діти горішки хороші.

Переклад *Ольги Тимохіної*

Чобан

Кенъ ешилъ чѣльде,
Тынмагъан ельде,
Бабама ярдым —
Къой бакъып юрдим.
Къалпагъын кийдим,
Чал аткъа миндим,
Къолумда къамчы —
Къойларым къача!
Къойларны айдап
Таладжакъ киши...
Не къадар агъыр
Бу чобан иши!

Чабан

Жене спекотний вітер хмару,
Хоч сам не має батога.
Раз пасти у степу отару
Я татові допомагав.
У шапці батьковій високій,
Камча в руці, на скакуні
Скавав, а вівці на всі боки
Розбіглися, мов навісні,
Від мене. Потім мав турботу —
Збирав отару дотемна.
Тепер я знаю, що робота
Важка у батька — чабана.

Переклад *Ольги Тимохіної*

Къзан

Бардым бугунъ базаргъа
Чоюн къзан алмагъа.

Балабан олсун къзан,
Къзангъа сыгъсын аздан —

Юз элли чувал пирнич,
Демесинлер къызгъаныч!

Беш чапчакъ памукъ ягъы,
Япылмасын къапагъы.

Тузу-бибери олсун,
Къзаным ашкъа толсун.

Бу ашкъа достлар ляйыкъ,
Келинъ, достлар, ашайыкъ!

Казан

Я на ярмарок ходив,
Диво-казана купив, —

Піднімали силачі,
Привезли на тягачі,

Я в казан, що аж яріє,
Виллю сто діжок олії,

Висиплю цибулі віз...
Ось мішки — добірний рис.

Кошик перцю, солі пуд
І води цистерна тут.

Приготую я на славу
Найсмачнішу в світі страву.

Закипить у казані
На веселому вогні.

Плову в казані багато...
Друзі, приїздіть на свято

З усіх міст і сіл до нас —
Ми чекаємо на вас!

Переклад *Ольги Тимохіної*

Ватаным

Къапымыз огюнде лялелер сачтым,
Судакъ ялысы алланды-кульди.
Пенджер-къапымны къуванчнен ачтым,
Гуя, къайтадан, дюнъягъа кельдим.

Мелевше, лялелер не гузель къокъуй!
Коклерде гурь олып турналар уча.
Ялыда далгъалар эфсане токъуй,
Къарадагъ денъизге къучагъын ача.

Огюмде багъ-багъча, артымда — дагълар,
Тёпемде — мавы кок, янымда — денъиз.
Оларгъа къавушкъан къуванчтан агълар,
Чагъырам, келинъиз, койге келинъиз.

«Ор-башкъа» тырмаша мавы «жигулим»,
Эль-къоба мени озюне чагъыра.
Ал-хатем меним энъ севген чечегим,
Оларны узьселер, юрегим агъыра.

Эй, гузель Ватан — джанымсынъ, къанымсынъ,
Сен ичюн чыкътым мен азииз курешке.
Сен меним мукъаддес, акъкъымсынъ,
Сенинъле етерим айгъа, кунешке.

Вітчизна

Посадив тюльпани біля входу в хату —
Червоно всміхнувся берег в Судаку.
Вікна й двері — навстіж. Радістю я взятий —
Мов омолодився на своїм віку.

Як ряхтять тюльпани! Як пахтять фіялки!
Як курличе в небі згряя журавлів!
Ниті днів сукають хвилі — сині прялки.
Карадаг обняв би всіх на цій землі...

Ген сади-садочки, за якими — гори.
Хто з'єднався з ними, той від щастя — вплач.
Каже синь небесна, каже сине море:
Хай вертають в села гнаний та блукач.

Ель-Коба долинна кличе мене, кличе.
На Ор-Баш ледь здерся синім «жигулем».
Пурпурова квітка ал-хатем, правічна.
Не зірвіть, прошу вас, — буде мені зле.

Гей Вітчизно гожа, ти — в душі і в крові...
Я в борні священній здобував тебе.
Ти ж для мене Божу істину становиш! —
Я сягну з тобою сяєва небес.

Переклад Микола Мірошніченка

Ана юреш

Къавесиз, бош фильджан элинде,
Миндерчик устюнде къартана
Фильджаннынъ ичинде тек тельбе.
Фильджаннен аналар къартая.

Нидже йыл о, фильджан тубюнден
Къыдыра огълунынъ ёлуны.
Нидже йыл чыкъкъаны коюнден,
О, кене фал бакъа огълуна.

Ёкъ хабер къыркъ йылдан берли,
Яш къадын олды бир къартана.
Тельбеде корюнмей Берлин,
Корюнмей эвляды, о яна.

Атешлер ичинден къайтмады,
О енъиш къазанды джанынен.
Тельбелер бир хабер айтмады,
Къартана эглене фильджаннен.

Материнє серце

Без кави філіжаночка в руках,
Сидить собі на стільчику старенька.
У філіжанці гуща плавучка —
Над філіжанками старіють неньки.

Вже стільки літ на чашчиному дні
Шукає мати синову дорогу,
Вже стільки літ на гущі-гущині
Ворожить: щоб вернувся, щоб здоровий...

Змигнуло сорок років як один.
Не видно в гущі кави ні Берліна,
Ані доріг, які синок сходив, —
Їй на чоло спадають вже сивини...

І скруха душу крушить... Біль пече,
Як той вогонь війни, забралий сина...
Ах, гуща кави всохла, не тече, —
Із серцем в лад здригається чашчина.

Переклад Миколи Мірошниченка

Шиирлер...

Шиирлер —
къанатлы атлар,
чокъракътан сув ичкен атлар.

Шиирлер —
сербест къарталлар,
коклерде учкъан къарталлар.

Шиирлер —
салкъын чокъракълар,
арарет сѣндюрген сувлар.

Шиирлер —
янар учкъунлар,
мавы коклерде учарлар.

Шиирлер —
атешлер якъар,
падиша тахтыны йыкъар.

Шиирлер —
гуллердай ачар,
дюньягъа къокъулар сачар.

Шиирлер
догъургъан шаирлер —
алевли, къанатлы шаинлер...

Поезії...

Поезії —
крилаті коні,
що воду п'ють з джерел в каньйоні.

Поезії —
орли свободні,
що до своїх небес подібні.

Поезії —
глибинні води,
що спрагу згасять в прохолоді.

Поезії —
летючі іскри,
що вість вогню несуть на вістрі.

Поезії
пожежу вчинять
і падишаха з трону скинуть.

Поезії —
троянди саду,
що пахощами світ розрадять.

Поезії з пера в поета —
Чарують соколиним летом...

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Беклейлер...

Козюмнинъ огюнде орманлар, дагълар,
Къавуштым юртума — топрагъым, ташыма.
Кечмишни хатырлап юрегим агълар —
Чокъ къарлар ягъдылар яшлыкъта башыма.

Мен билем, акъ ичюн курешкен инсанлар
Енъильмез, енъерлер нидже йыл кечсе де,
Алдымда — асырлар яшагъан исарлар...
Беклейлер бизлерни кунъдюз ве гедже.

Ждуто...

Ген перед очима степ, ліси і гори,
Я вернув додому — каменем приліг.
Серце в мене плаче, згадуючи горе:
Юнь моя під снігом, чуб мій побілів.

Хто стоїть за правду — він непереможний,
Він лиш переможе, скільки б літ не мав.
Вічні рідні стіни, вічний камінь кожний,
Хата нас діждеться, сумніву нема!

Переклад Миколи Мірошниченка

Тюшюмде

Тюшюмде кене де
Сени корьдим, анам.
Юзюнъни бурюшик ёлакълар саргъан...
Окюрип агъладым — такъдирге даянам;
Бу ялан дюньяда ким дирек къалгъан?

Багъышла, азизим,
О мудхиш заманда
Хатринъни тапмакъчюн мен пек де яш эдим.
Тюшюмде, эсимде,
Хатыргъа алгъанда,
Гъайрыдан тазере битмейджек бу дердим.

Вві сні

Знову, нене, вві сні
Я побачив твоє
Взяте зморшками рідне обличчя...
Я оплавав цей світ, скільки сліз в мене є, —
Чи до сміху, як лихо стовбичить?

Люба мамо, пробач,
Що в часи навісні
Не спізнала моєї турботи
(Був маленький тоді), —
В білий день і вві сні
Через те собі маю гризоту.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Кельдим санъа

Сокъакъ бою эеджаннен кетем мен,
Шимди илим оджагъына басарым.
Бу бинанынъ диварына хаялнен,
Сокъакъларгъа озъ адынъны язарым.

Мен гонъюлли кельдим санъа, къабул эт,
Азырым мен сенинъ агъыр ёлунъа.
Ич баш эгмем къыйынлыкъта, бу адет,
Арткъа къайтмам, китап алдым къолума.

Мен эминим, о кунъ келир, эминим,
Ильхам берир манъа сенинъ нумюнень
Ай, йылдызгъа чыкъар, къайтыр келирим,
Адымласам сен косътерген ёлунънен.

Прийшов до тебе

По вулиці іду собі, щасливий,
До огнища, де пломенять знання.
На цій будівлі, в мур її, можливо,
Впишу своє для вулиці ім'я.

Прийми ж мене, адже прийшов до тебе,
Обрав обіцяний тобою шлях.
В труднотах не похнюплюся ганебно,
Бо книжку взяв у руки, ось, поглянь.

Бо певен, день настане той... Бо певен,
Здіймусь до зір, до місяця — й вернусь.
Взірець — твій дух. Тож я натхнення повен
Твоїм шляхом іти. Я — не зверну.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Будыр меним Ватаным

Дагълары кокни опер,
Багълары шербет-шекер,
Абадан кой ве шеэр, —
Будыр меним Ватаным.

Сувлары салкъын, тыныкъ,
Дагъында ювез, фындыкъ,
Озю хазине — сандыкъ, —
Будыр меним Ватаным.

Яйляда къоюн, къозу,
Сербесттир огъул, кызы,
Эр бир ерде бар изи, —
Будыр меним Ватаным.

Топрагъы алтын киби,
Маденле толу тюбю,
Халкъым онынъ саиби, —
Будыр меним Ватаным.

Онъа эр кес «Ана» дер,
Ич тапылмаз бойле ер,
Эр бир татар шойле дер:
«Будыр меним Ватаным».

ЗАКИР КЪАЧАРЪЛЫЕЗИНЪ (1933)

Моя це Батьківщина

Цілють небо гори,
Садів щербет до змору,
Життя йде всюди вгору —
Моя це Батьківщина.

Вода дзвінка ясниться,
Фундуки і ялиці...
Мов скриня-чарівниця —
Моя це Батьківщина.

На яйлах* кози, вівці,
Людей щасливі лица,
У космос стежка в'ється —
Моя це Батьківщина.

Мов золото земля ця,
Тож є до чого браться
Охочим всім до праці —
Моя це Батьківщина.

Вона — неначе мати,
Бо де ж таку ще взяти?
Говорить кожен свято:
«Моя це Батьківщина!»

Переклад Дмитра Головка

---

* Яйла — гірське пасовище, полонина.

Баарь кельди

Баарь кельди улькемизге,
Ешилленди тарлалар.
Энди джыллы кунни сезе
Къар чагыргъан къаргъалар.

Кой, чёллерде иш башлады
Тракторлар тынмайлар.
Шень-шерамет кой яшлары,
Джошкъуилыкънен йырлайлар.

Этраф гузель, гузель эр ер,
Безендилер кенъ чёллер.
Яйля кульди, тогъай дюльбер,
Чечекленди чименлер.

Дагъ-ташлардан энген сувлар
Серин-серин акъалар.
Багъ-багъчада ярашыкъ бар —
Гъондже-купе такъалар.

Аэнк къошып йырымызгъа
Баарь кельди бу саарь.
Чечекленген юртумызда
Омюрлик къал, эй, баарь!

Весна прийшла

Прийшла весна в степи, луги —
Усе зазеленіло.
Ворони — вісники снігів —
В тепло летять сп'яніло.

У ритмах праці день іде:
Плуги готують, коси...
Чи степу спів, а чи людей —
Натхнення високосне.

Навкілля виплело вінки,
Вітрець — у перегонці.
Яйли палітри гомінкі
Розклали проти сонця.

З гірських вершин струмки несуть
Свій холодок завзято.
В садах весни найперша суть —
Сережки і дукати.

Вливайсь наснагою в пісні,
Яким шляхи воскресли,
У нашім краї голоснім
Лишайсь назавжди, весно!

Переклад *Дмитра Головка*

Денъиз ве къалъбим

Денъиз ялысындам,
Сукъланып бакъам.
Зап этем: далгъалар —
Мени саралар.

Мен де оларнен
Толкъунлап акъам.
Ташларгъа урулам,
Къумда чалкъалам.

Орталыкъ тынчлана,
Сакинлик чёке.
Кунеш де аямай,
Шавлесин төке.

Денъизге тикилем —
О сакин ве тынч...
Меним къальбимде
Бар гуя бир кучь.

Кимерде копюре —
Сынъырдан таша.
Гүрюльдей ве инълей,
Къаядан аша.

Сонъ кене тынчлана,
Хафиф ель эсе,
Назлана-назлана
Ялыны долана.

Море і моя душа

Берег морський... Вода.
Заздрісно гляну в даль,
Хвиля біжить морська —
Мене обніме й тіка.

З нею біжу я теж,
Б'юся об камінь, мов креш.
Потім, стомившись враз,
Падаю я на пляж.

Тиша така, що ну!
Може, я тут засну?
Ні, я у тиші цій
Промінь тримаю в руці.

Гляну на моря гладь —
Наче широка падь.
Тільки ж в естві її
Стихли на мент кураї.

Щоб невзабарі, чекай,
Вихлюпнуться через край,
Голос подати злий,
Бігти ізнов до скали.

Та й заспокоїться знов
Під вітерця крилом...
Пеститься, ніжиться він
Там, де блискуча рінь.

Переклад Дмитра Головка

Рустем къайтмады...

«Къара кягъыт» кельмеди дженктен,
Ольди деп де алмады хабер.
Базылар дей: «Перекоп бетте
Олгъан эдик бизлер берабер».

Чокълар къайтты эльсиз, аякъсыз,
Бир чокъунынъ сокъур козьлери.
Базылары къайтты таякъсыз,
Анълашылмай айткъан сёзлери.

Лякин Рустем дженктен къайтмады,
Гъайып олды къаерде, неден?
Буны кимсе билип айтмады,
Ана азап чеке теренден.

Ана кене беклей огълуны,
Кечсе биле арадан йыллар.
Беклей, беклей эвлядыны,
Онъа уют багълай бу ёллар.

Рустем не вернувся...

Похоронка чомусь не прийшла...
Він живим залишився в біді?
Скаже хтось: Перекопу імла
Обійшла стороною тоді.

Повертались без рук і без ніг,
А тому — смерч у вічі війнув...
Той, хто цілим лишився, — не міг
Довго в серці згасити війну.

Не вернувся із фронту й Рустем.
Де голівоньку склав же він, де?
Запитання, здається, просте,
Тільки мати не вірить, а жде.

Відгуло. Відлетіло. Нема...
Вона ж буде чекати завжди,
Бо дороги далекі в димах
Залишили надію, мов дим.

Переклад Дмитра Головка

Бу ерниң эвлядым

Мен бу ерниң эвлядым,
Азиз топракъ — Ватаным.
Такъдирим де сеннен багълы,
Сенде акъты ал къаным.

Эй, улу Ер, азиз ульке,
Къальбим сепинъле туташ.
Сен тынч исенъ — гонълюм куле,
Хышымынъа — козьде яш.

Нидже къуванч, гъамлар кечти,
Бу беялы башынъдан.
Багърынъ кунеш нуру ичти,
Хошмыз дагъынъ, ташынъдан.

Чечеклендинъ — биз севинсек,
Багъ-багъчалар гулледи.
Аят кельди къыр, ормангъа,
Этраф йырнен гурьледи.

Севем сени, Ана топракъ,
Омюрбилля северим.
Эгер кокке учсам иракъ,
Кене санъа энерим!

Я син цієї землі

Я син цієї землі,
Котра дорога мені.
І доля моя — в тобі,
А кров моя — в боротьбі.

О земле, священний край,
Думи мої забирай!
Ти — спокій, — радію я,
А в горі — печаль моя.

Крізь долю важку твою
Змайнуло все... Я стою!
Ти в сонці, у сяйві дня —
Ми вдячна тобі рідня.

Цвітеш ти — радієм ми,
За тебе станем грудьми,
Життя у степах, лісах
Ширший бере розмах.

Земле, тебе щомить
Буду я вічно любить.
Хай залечу в небеса —
Вернуся ж до тебе сам.

Переклад Дмитра Головка

Кой акъшаты

Къаш къарарды. Парылдайлар
Электрик чыракълары.
Гурьделикнен яраштылар
Кой медений оджакълары.

Бугунь акъшам сефадалар
Бир-бирини севгенлер.
Эр кунь кыызгын чалышкъанлар —
Шеньленмеге кельгенлер.

Иши кери къалгъанларгъа
Кескин чынълар аталар.
Джошкъунлыкънен ярышларгъа —
Енъишлерге чагъыралар.

Чалгъы сеси эп янъгырай,
Буюк мейдан адам толгъан.
Эр кес куле, эр кес йырлай,
Уфукъ яна, яна Чолпан.

Сіпосокій беріп

Тихо сутінки густіють,
Хтось мов котить валуни...
На майдані вже затію
Почали балакуни.

Буде й пісня скоро, танці,
Що то значить — молоде...
Хто із вогником у праці,
Той і тут не підведе.

Вайлунам і лежебокам
Приповідка — аж перчить:
Як натхнення — то високе,
А як жарти — геть всяк чин.

Вже і танці розпочато,
Між веселих — кожен пан!
Аж проміниться затято
Угорі ясна Чолпан*.

Переклад Дмитра Головка

---

* Чолпан — ранкова зірка, планета Венера (кримськотатар.).

Тул

Яшлыкътан юрегим
Гуллерге ашыкъ.
Гъурур ве севинченен
Багъчада кезем.

Гульсиз къаршыламай
Яресин ашыкъ,
Гуль джыйсам, къальбимде
Шадлыкълар сезем.

Бугунъ де бир топ гуль
Кетирдим санъа,
Дживаным, байрамнен
Тебрик этмеге.

Бааринъ — байрамынъ,
Яшлыкъ девранынъ
Зевкъ иле сефанен
Кечсин, демеге.

Яшлыкътан гуллерге
Юрегим ашыкъ,
Бугунъ де бир къучакъ
Бахшышым — шу гуль.

Санъа деп джыйдым мен,
Азиз дживаным.
Севгинен ашладым, —
Бу шакъа дегиль.

Ружа

Закохане в ружі
Дитинство було.
Йти зараз до саду —
Утіха й любов.

Без них — не кохання,
Не стрічі — без них.
Душа розквітає,
Як ружа в руці.

Сьогодні приніс я
Пахтінь золоту.
Кохана, — це свято
Твое і моє.

Чи слово потрібне
Про нашу весну,
Про юність зухвалу,
Що вже відплива?

З дитинства у серці
Той племінь не гас.
Дарунок сьогодні —
Це диво із див.

Для тебе у росах
Бродив я всю рань.
У квіточці кожній
Несміле «люблю».

Переклад Дмитра Головка

Ойчан денгиз

Ялы бою.

Ойчан денгиз ял алмакта.

Сес-солукъ ёкъ. Чагъалалар юкълайлар,
Факъат, сувнынъ акъчиль-беяз янагъында
Ярым айнен танъ йылдызы ойнайлар.

Индже белли,

Тюшонджели кипарислер
тыпкъы дерсинъ, яресини беклейлер,
санки дерсинъ, ал янакълы барбарислер
саиллерге эфсанелер сёйлейлер.

Эбет, мында эр адымда — бир эфсане,
солукъ юрек толкъунлана — тазере.
кечкен куньлер учып келе хатиринье, —
ойларынъа янъы ойлар рух бере.

Замислене море

Береги.
Замислений моря спочин.
Тиша навкруг, чайки поснули з нею.
Лиш на вод блідо-жовтій щоці один
півмісяць з ранковою гра зорею.

Замислені
й кипариси стрункі —
стоять, нібито на коханих чекають.
Барбариси рум'яні хилять гілки,
мов легенди комусь розповідають.

О так, так, — тут легенди мешкають скрізь,
й серце зів'яле хвилюють, як повинь:
Дні минулі злітаються в пам'ять, вись
духу віддавши, що дум нових повен.

Переклад Валерія Курінського

Эки бешик

Эки бешик ян-янаша саллангъан, —
Эки фидан тамыр аткъан, даллангъан,
Бабанъ манъа эрлик ёлу адагъан,
Анам сенинъ сачларынъны тарагъан.

Экимиз де бир чокъракътан сув ичтик,
Ян-янаша яшлыкъ ёлуны кечтик.
Сен агъласанъ — мен агъладым, эм яндым,
Менчюн сен де джефаларгъа даяндынъ.

Лякин бир кунъ отип кеттинъ янымдан,
Инанмадым — бакъып къалдым артынъдан.
Унутайым десем сени — ич олмай,
Юрегимни эсир эткен тапылмай.

Йыллар кечер. Къартайырым, соларым;
Ильк севгимни юрегимде сакъларым.
Сонъунадже айтылмагъан йыр киби,
Эки бешик козь огюнде салланыр.

Дві колиски

Поряд колись дві колиски стояли, —
Рость коренилась, листя буяло.
Твій батько бажав мені мужніх далей,
Мати моя твої коси плекала.

Ми воду пили з одного джерела,
Нас путь молода в далеч спільно вела.
Як плакала ти, то журився і я,
Твою переймала тривога моя.

Та якось повз мене ти мовчки пройшла,
А я — не повірив... В очах була мла.
Пам'ять тебе не збулася ще й досі —
В серце вселитися інша не в змозі.

Сплинуть роки. Та й тоді, як зів'яну,
Перша любов мені буде нетьмянна,
Й поруч тим двом колискам колисатись,
Як двом пісням недоспіваним нашим...

Переклад Валерія Курінського

Излеринъ

Бутюн гедже къар ягъып,
Ерге чаршаф тѣшеди.
Багъчаларда тереклер
Беяз тон кийген эди.

Ёл бойлары, къоралар
Козъ огюмде денъишти.
Озен исе тынмадан
Чапа эди эништен.

Умютсизден сен кельдинъ,
Манъа бакътынъ, ойландынъ.
Къыш танъындан рух алдынъ,
Сонъ артынъа айландынъ.

Адымладынъ... пешинъде
Къалды терен излеринъ.
Шу излеринъ къальбимде
Шай да къалды, бильмединъ.

Твої сліди

Сипав всю ніч пухкий сніг.
Сніг засипав все довкілля!
У садах дерева всі —
Одяглися в хутра білі.

Зміна навкруги яка?
Інший колір, інша днина?
Лиш тече собі ріка
Вниз по схилах без упину.

Раптом... ти — як спалах мрій!
Підійшла до мене, стала,
Глянула з-під чорних вій
І... пішла у білу далеч.

На снігу — лише сліди
Від нежданого прищестя...
Залишились назавжди
Ті сліди в моєму серці.

Переклад Віктора Женченка

Къушлар

Кузь келини алтын шалыны
Уфукълардан чекип орътюнди.
Къушлар исе, сельби далыны
Ташлап, кене дженюпке дѣнди.

Кетменъ, къушлар, къайтынъыз кене:
Эр махлюкынынъ озъ арзысы бар!
Юва япынъ эвим огюнде,
Сизинъ олсун шу эв ве азбар.

Къушлар кетти... артларындан
Сесим дегиль, еллер етерми?..
Мукъаддестир, азиздир Ватан,
Инсан огълу ондан кетерми?..

Птиці

І знову осінь — впевнено, поволі —
Свою квітасту напинає шаль!
Знов, залишивши гомінкі тополі,
Вервечка птиць на південь поспіша...

Не відлітайте, птиці, поверніться,
Гніздіться, розмножайтеся щорік!
В моїй господі — вистачає місця.
Ви — повноправні і в моїм дворі.

Птиць не спинив ні голос мій, ні вітер —
Все далі й далі їх вожак повів...
А я ніяк не можу нарадітись
Святій землі, в яку я вріс навік.

Переклад Віктора Женченка

Сагълыкълашмай къачты чечеклер...

Сагълыкълашмай къачты чечеклер,
Бузлап къалды озен янагъы.
Хаялларгъа далды тереклер,
Япрагъыны тѣкти пытагъы.

Кунешнинъ ал нуруна тоймай
Асретликте ёл четинде къакъ,
Къатты ерге яйылгъан джамдай
Къар тѣшельген, тарлалар ап-акъ,

Къышнынъ агълар, буллюр козъяшы,
Саркъып тура эв сачагъында.
Ун сепильген, дерсинъ, теллеграф
Теллерининъ салынджагъына.

Пенджерере гуя рессамлар
Сызгъан тюрю манзараларны,
Къыш юкъусын юкълай, Ана Ер
Тюште коре ешилъ бааръни.

Эй, табият, не къадар дюльбер
Кузюнъ, къышынъ, бааринъ, язынъ.
Лякин инсан юреклерине
Ич тюшмесин сенинъ аязынъ.

Не прощаючись, квіти втекли...

Не прощаючись, квіти втекли,
А з дерев, що безлісто завмерли,
Вже сльозинки-дощинки стекли.
Щоки рік вкрились льодом — замерзли.

Не натішившись сонцем, теплом,
У калюжі трава скрижаніла.
Все блищить, мов обсіпане кришеним склом, —
Забілили сніги, заболіли...

Знов малює мороз на шибках у вікні
Екзотичні, не бачені досі розмаї.
Наша мати земля у зимовому сні
Знов весняного розквіту спрагло чекає.

Неповторна наступність метаморфоз,
Переходи від літа — до осені — в зиму...
Але страшно, як раптом байдужий мороз
Щирі душі людей перетворить в крижини.

Переклад *Данила Кулиняка*

Шуның ичи яраталдымы?..

Узуи кирпичлеринъ колеткесинде
Дагъ чешмесининъ эки хатиреси.
Джеми дюльберликни корем мен сенде,
Мукеммель тасвирлевнинъ ёкътыр чареси.

Гульпемпе алмадай янагъынъ ссинъ,
Гуя кунештен къопкъан бир парчасынъ.
Дудагъынъ четинде ярашыкъ бенъинъ,
Сен гузеллик багъчасында ачкъансынъ.

Сулукдай къашынъны, индже белинъни,
Корьселер сукъланыр атта мелеклер.
Сонъ сёзюнь иритир ташдай юрекни,
Сенден ренк алгъанлар гуллер, чечеклер.

Янынъда сусып турам мен бир анъ,
Айталмай юрем ичимдеки сырны.
Эсимден чыкъмайсынъ ятсам ве турсам,
Эдие этмектем санъа бу йырны.

Козюмнинъ огюнден чекиле къаранлыкъ,
Къальбимнинъ тёрюне якъасынъ чыракъ.
Ильхамым периси кезе уяныкъ,
Юксекке авелей къанат къакъаракъ.

Бу къадар дюльберлик корьмеген эдим,
Бу яшкъа кельгендже озюмни танып.
Ёкъса яраттымы сени табиаат
Бир шаир дердинъден юрсин деп янып.

Чи ти для того створена?..

Кидають тінь твої пухнасті вії
На спогад дзюркотливих двох струмочків,
Що в горах жебоніли, золотії,
Краплини ловлячи з тонких листочків.

Рум'янець щік, як яблуко доспіле
З рожевим сонця відблиском ранковим;
На личенько, від щастя розпашіле,
Закралась мушка зерням кавуновим.

Під вигинами брів іскряться саява,
Тоненький стан — на заздрість всім усядам,
Ти є вінцем краси, — тут спірка зайва, —
Про це відомо всім на світі людям.

Я при тобі на хвилюку замовкаю,
Ніяк тобі не звірю таємниці,
Що вдень й вночі тебе на гадці маю, —
Пісні мої злітають, наче птиці.

Полуди з віч моїх падуть недобрі,
Свіча твоя пільму жене за двері, —
Так будиться й зліта в твоїй подобі
Натхненна і крилата фея Пері.

На світі цім я вже прожив чимало,
Та ще краси такої не траплялось;
Чи ж то її на мене щось наслало,
Щоб серце повсякчасно спопелялось.

Переклад Івана Лучука

Мен севет де...

Севдигимни айтып олмай,
Ерге бакътым кенар юрип.
Лялелернинъ багъры къангъа
Толды, бу алымны корип.

Кокке бакътым, булутлар да
Бирден янды алев олып,
Даяналмай агълаштылар,
Гудюрдешип, дешет салып.

Багъчаларгъа кирдим, къушлар
Чивильдешти пытакъларда.
Аджындымы бу алыма,
Фысылдашты япракълар да.

Ельге бакътым, танъ еллери,
Сен тарафкъа кетти чапып.
Севгенинъни айтырмыз, деп,
Севгилинънинъ бетин опип.

Та я ж люблю...

Освідчитись не смію я,
Потупив очі, броджу десь.
Тюльпани бачать — як мені, —
І кров їм бухає з сердець.

На небо глянув, — хмари там
Нараз охоплює вогонь.
Нестерпно (бачать — як мені)
Гримлять і сіють страх кругом.

В сади ввійшов я, де пташки
Розщебетались на гілках.
Листочки бачать — як мені, —
Шепочуться, мов з жалю, — ах!

На вітер глянув, — ранішні
Вітри полинули в твій бік:
— Все скажем їй, цілуючи
Коханої твоєї лик.

Переклад *Назара Гончара*

Дагъларгъа бакътым мен...

Дагъларгъа бакътым мен, юксек къаялар
Сабырлы олмакъны огретти сессиз,
Багъларгъа кирдим мен, чешит чечеклер
Дюнья гузеллигин косьтерди сессиз.

Гедже йылдызларгъа бакътым, йылдызлар
Сессиз сёйледилер алем сырыны.
Козьлеринъе бакътым, эля козьлеринъ
Сессиз йырадылар севги йырыны.

Подивився на гори...

Подивився на гори... Ускелля стрімчасті
До терпіння привчили мене в цьому світі.
Я до саду зайшов — різноквітні причастя
До краси прилучили мене в цьому світі.

А вночі я дивився на зорі. Ті зорі
Про свої таємниці одчайвно мовчали.
Подививсь тобі в очі, глибокі, як море, —
Мовчки пісню кохання співали.

Переклад *Данила Кулиняка*

МАМБЕТИ А.А. ИЛИМОВ

Гонъялмнннъ кокюни къаплады булут,
Козьлерим огюне чекильди перде.
Ель эсмей, бульбуллер сакълайлар сукют,
Матем туткъан киби, чименликлер де!

Эйат, сёйлемеге ич бармай бу тиль,
Газета кетирди къайгылы хабер.
Эй, сен, магърур башым, бир ань эгиль...
Булутлар яш тёкти менимле берабер.

Кёр эджель киререк шиир мейданына,
Азиз халкъ шаирини алды арадан.
Ёкъ, кучюнъ етмейджек сёз пельванына,
О халкънен яшайджакъ, къалмай сырадан.

Чекиль, гьам-къайгылар, кельменъиз яныма!
Улу эвлятларгъа тутманъыз матем.
Эр акъшам кунешсиз къалса да сема,
Кунешсиз зар агълап, къалмады алем.

Сиз кядырлы кяядай буюк эдинъиз,
Юксек кяяларны комалмаз топракъ.
Эбедий кьурумаз далгъалы денъиз,
Эбедий бузламаз кяйнагъан чокъракъ!

Прощавай

Пам'яті Ешрефа Шем'ї-заде

Небо мого серця огорнули хмари,
А на очі впала темрява густа.
Солов'ї замовкли і, немов примари,
Дерева на луках у журбі стоять.

Ох, ніяк не зважусь це сказати вголос:
Я в газеті звістку чорну прочитав —
І відразу в горі опустив я голову,
Дош зі мною разом плакати почав.

Смерть сліпа наскочила на майдан Поезії,
З-поміж нас найкращого в Вічність повела...
Та не пересилила вірш його кремезний —
Вже народу в заспіві вторить він улад.

Гей печале й горенько! Одійдіть од мене!
Ми не носим трауру: геній не вмира!..
Геній, ніби сонце те, звечора — крізь темінь,
Воскресає вдосвіта, бо його пора.

Ви були великим, як могутня скеля,
Всім вона помітна, гордо височить.
Море ж бо не висохне у сумну пустелю,
І ніхто не зможе зупинити мить.

Переклад Данила Кулиняка

Къадрини бильмедим

Таштаки язы

Аньлернинъ къадрини бильмедим —
Йыллардан айрылдым.
Излернинъ къадрини бильмедим —
Ёллардан айрылдым.

Эвимнинъ къадрини бильмедим —
Мааллемден айрылдым.
Илимнинъ къадрини бильмедим —
Алемден айрылдым.

Тамчынынъ къадрини бильмедим —
Озенден айрылдым.
Тувгъан-дост къадрини бильмедим —
Озюмден айрылдым.

21.06.1987

ИСА АБДУРАМАН (1937)

Не зважив

Напис на камені

Не зважив на мить я —
Втратив літа.
Не зважив на слід я —
Збився з пуття.

Зневажив домівку —
Вітчизну збув,
Криівку-краївку
В приск обернув.

Не зважив на краплю —
Втратив моря.
...До рідних не втраплю,
Стратився я.

21.06.1987

Переклад Валерія Ляхевича

Къыдыр

Бу алемде чин дост къыдыр.
Душманнынъ озю булуныр.
Достунъ олса, дертинъе
Дерманнынъ озю булуныр.

Бу алемде шадлыкъ къыдыр.
Яныкънынъ озю булуныр.
Эр данм сафлыкъ къыдыр.
Писликнинъ озю булуныр.

Бу алемде кенълик къыдыр.
Тарашлыкъ озю булуныр.
Эр даим тенълик къыдыр.
Тенъсизлик озю булуныр.

Бу алемде не истесенъ,
Къыдыр, деме, олды кеч.
Лякин озь юртунъ киби
Башкъа юрт къыдырма ич!

1984

Шукай

Шукай собі щирого друга,
А ворог — знайдеться сам.
Друг в поміч — і лік недуги
Вже скоро знайдеться сам.

Веселощів прагни всюди,
А смуток — охмарить сам.
Шукай чистоти — не облуди:
Бруд око потьмарить сам.

У простір іди поривно,
Бо тиснява — прийде сама.
І рівні тримайсь, бо нерівня
Неспізнено прийде сама.

Йди в пошуки завше — хвилини
Не гай і жадане шукай.
Проте не шукай країни,
Що схожа на твій ріднокрай.

1984

Переклад Валерія Ляхевича

Асфалыт

Ем-ешиль отларны
Асфалыт кѡаплады.
Тирилей комюльди
Ем-ешиль отлар!
Устюнден
Машина
Эппи таптады.
Кѡулакѡкѡ кирмеде
Аджджы «Ах!.. Ох!..» лар...

Вакѡыт кечти...
Бу недир,
Бу насыл тылсым?!
Асфалытнинѡ тюбюнден
Котергенлер баш.
Айреттен
Еримде мен кѡатып кѡалдым.
Козюмден
Отларгѡа
Чып-чып тамды яш.

Отлардан бириси
Сескенди бирден...
Мен оны сыйпадым
Кѡалтырап элим...
Эеджандан
Агѡлады.
Мен буны корѡдим.
Бельки о кимдендир
Эткендир элем...

Асфальт

Зелені трави —
Під асфальт сховали.
Підошвами зверх нього
Пішній гурт навали
Давив
Байдуже
Оті зелені трави —
Швидкий до безсердечної
Розправи.

Та час минув —
І ось постало
Диво:
Трава звільнила стебла із в'язниці.
Я аж заплакав
З радості пориву:
Жага життя
Пірвала
Дух
Травиці.

Її
Я гладжу
Пальцями у тремті.
І думка наплива:
Не всі те — в змозі,
Що їй вдалося...
Часто мають щем ті,
Котрих спіткало
Лихо у дорозі.

Мийимде доланды
Чешит хаяллар...
Когетлер тапкъанлар
Чыкъмакынынъ ёлун.
Лякин чыкъалмагъан
Чокъ шейлер де бар.
Бу насыл акъсызлыкъ,
Бу насыл зулум?!

Мен бала экенде
Къалдыргъан изим
Асфальтнинъ тюбюнден
Чыкъаджакъ насыл?!
Кучъ-къувет бермеге
Аджизим
Озюм.
Оны эп чёктире
Агъыр юк
Басып.

Бунъа да даяныр, эльбетте,
Инсан...
Къала да, бакъынъыз,
— Асфальт тюбюнде
Кимерде
Ар-намус,
Кимерде видждан!..
Базылар
Шунъа да юрелер чыдап!..
Пек мукъайт олунъыз
Къара асфальттен —
Къалманъыз юкъуда,
Терен гъафлетте!

Самаркъанд, 1982

Сліди з дитинства
Чи ж побачу нині? —
Нема снаги
Покликать їх назовні.
Тому вони —
Щодалі глибші тіні.
Тому вони
Зійдуть зі згадки вповні.

Та декого минуле
Не цікавить...
І він під землю,
Під асфальт
Загорне
І честь, і чесність,
І сумління навіть,
І совість, ним же
Здушену за горло.

Отож і вдамся
Я до застороги,
Аби не брали
Під асфальт похмурий
Стежки
До світла
І добра —
Тоді під ноги
Ляжуть
Ті дороги,
Що ведуть за хмари.

Самарканд, 1982

Переклад Валерія Ляхевича

Мектюп

Сен манъа
Бир мектюп язмадынъ.
Мен исе
Дёрт козьнен
Бекледим.
Юрегим эзильди, сызлады —
Сен онъа
Агъыр юк юклединъ,

Дертиме къошула янъы дерт.
Ойыма къошула янъы ой,
Гуя ки эр бир шей бакъа серт:
Эм орман,
Эм Кунеш,
Эм де Ай...

Къулагъым эшитмей
Къуш йырын —
Къаргъалар къарылдай
Тёпемде.
Дагъларгъа тикилем тынч турып.
Семадан
Тамчылар
Сепелей.

Тереклер уджуна тиерек
Кечелер
Булутлар...

Лист

Не мав од тебе
Жодного листа.
А я чекав
З надією
Сумною.
На муки серця впала німота,
Із далечині
Наслана
Тобою.

І до журби докинулась журба.
Та так, що не знайшлось відраді місця, —
І все довкола стало, мов юрба,
Розпливисте:
І ліс,
І сонце,
Й місяць...

Я вже не чую співанок пташок —
Лиш каркання ворін
Мене поймає.
Дивлюсь на гори: там, немов дашок,
Нависли
Хмари,
А дощу — немає.

Та вітер їх жене
На шум
Дерев.

Ель айдай
Мен исе
Башымны эгерек,
Талда ер
Къыдырам...
О къайда?..

Тенимни сувукълыкъ сармакъта.
Юзюмни сийпайым...
О сылакъ...
Гуя мен балыкъым...
Къармакътам...
Мумкюнми белядан къуртулмакъ?

Булутлар башыма энмезми?
Къальбиме сувукълыкъ тюшмезми?
Козьяшым ягъмургъа дёнмезми?
Ишанчым чырагъы сёнмезми?

«Ёкъ!» дейим.
«Ёкъ!» дейим.
«Ёкъ!» дейим!
Алдымда
Бир ышыкъ корюне.
Мен сенден
Нур-сёзлер беклейим...
Кирсинлер юрегим тёрине.

1983

І краплі ось —
Я в ляці
Нахиляюсь,
Шукаю прихистку.
А де він? де в...?

Мурашки попід шкірою гуляють...
Доторкуюсь обличчя...
Мокре геть...
Я начеб риба,
Траплена на ловах...
А наді мною — жаху рвійний лет.

Як зняти з себе темрявні покрови?
Чи холод не захопить душу в бран?
Чи сльози не зійдуть на пасма хвищі?
Чи віра в тебе дійде до оман?

І мовлю: «Ні!» —
З упевненістю,
Тричі!
Як раптом — спалах світла! Мов яса!
І промені-слова у нім від тебе!
І постаєш мені
Сяйнисто вся,
На низ — до мене — сходячи із неба!..

1983

Переклад Валерія Ляхевича

Диярым

м у а ш ш а к ъ

Къырым, Къырым-диярым,
Ышкынъны чифт къанат дуарым.
Рухума Ай олдунъ гъурбетте,
Ышыгынъ кесильсе — диль ярым!..
Мерданем, озюнъде танъ башкъа,
Ышанчлы темельсинъ къарт-яшкъа.
Мехринъден джошалар юреклер,
Къарувсынъ атта ки, тав-ташкъа.
Ырызым, намусым эм арым,
Рагъбетли кечмишим, сен — барым.
Ын-тынсыз ысынам отунъа,
Мешъалем ляленъдир, баарим!..
Ынджынма, бизлерге окюнме,
Мавы тогъ тиклермиз кокюнъе.
Дагъларынь ирадем темсили,
Иншалла майышмам юкюнъе.
Ялварам, багърынъдан айырма,
Ред этме, къанатым къайырма.
Ынтылам далгъадай тек санъа,
Манасынь, макъамсынъ йырыма!..

1.11.1999

ШЕРЪАН АШ (1937)

Вітчизна моя

а к р о в і р ш

Криму, Криму, Вітчизно моя,
Рідна крильність любов'ю сія.
Інший в рабстві ти видівсь мені —
Місяць-світич, чия течія
Елегійно до в'язнів плила,
Колувала, а збройна імла
Рвала світло, вселялась в тіла...
Інший, інший ти видівсь мені —
Мужній, сильний поборювач зла,
Енергійний джигіт, захисник
Віри й волі, якими я снів,
Іскрометний тюльпан, що при нім
Тихо гріюсь, — весна восени...
Чуєш, Криму, нам стачить життя
Іній збити, возвисити стяг
Злотовнакий і синій. А я
Не зігнуся, тягтиму як тяг
Отчу ношу, мій спадок святий...
Мовби хвилю, мене — не відбий!
Обійми!.. Бо ти, Криму, — душа,
Яре слово у пісні моїй.

1.11.1999

Переклад Миколи Мірошніченка

ШЕР'ЯН АМ (1937)

Бахшыш

Къара кышта, дерсинъ, баарь Къырымда,
Зумрют орьтю япынгъан чёль, кырым да.
Къаргъа, къузгъун къар, «къар-ар», дей, ах сени...
Кок элеги къар элемей аксине.

Эп ешере тарла, джаплар, ёл яны,
Мевсимлер де адаштымы, руямы?..
Баарь дегиль, кузь де дегиль, дегиль кыш,
Анълагъангъа бу Аллахтан бир бахшыш!..

23.12.1999

Дар

Весна в Криму, либонь, у грудні.
Смарагд накрив степи й узгірки рідні.
Хоч каркають круки і гави — ніби
Вже снігом трусить сито неба.

Узбіччя шляху — зеленіють.
Чи доби року в безвість залинають?
Це не весна, це не зима, не осінь —
Аллахів дар! Всевишня просинь!

23.12.1999

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Къарт тал балладасы

Къарлыда* осе къарт тал
Азиз чокъракъ башында.
Тыпкъы чокъ шей корьген, чал,
Ким биле къач яшында.

Йыкъылып янбаш яткъан,
Тыйнакъкъа олгъан копюр.
О эп бир тамыр аткъан,
Бу не къудрет, насыл сыр?..

Ич шубесиз, корюшкен
Боранларнен, селлернен.
Бизлер киби курешкен
Афатларнен, еллернен.

Ятса да талып бели,
Узюльмеген топракътан.
Кучь-къувети, бес-белли,
Тувгъан ерден, чокъракътан.

Тыйнакънынъ бир четинде
Ешерген о уджундан.
Ирадеси метин де,
Ольмей къалгъан уджюмден!

* Къарлы — Багъчасарай районындаки сюрюп ёкъ этильген койлерден бири.

Балада про стару вербу

Росте верба в селі Карли*
Над давнім джерелом священним.
Яке джурлить: курли, курли —
Прочанинові знак прощення...

На бабцю схожа ця верба.
Прилігши на конар гілчастий,
Із нього коренем вглиба
У берег за струмком пречистим.

Мов натрудила поперек,
Коли змагала смерчи й селі, —
Тепер, уклякнувши, бере
З землі святої свіжі сили.

Старе коріння та нове
Єднає стовбур — міст горбатий.
О, скільки тайн у нім живе!
О, скільки лихоліть він бачив!

Пускає паростки верба,
Так зеленіє — всім на диво...
І що їй гусінь чи хробак,
Як воля жити — то твердиня!

* Карли (в пер. Снігове) — село близько Бахчисарая, стерте з лиця землі.

Устюнде саарь ани,
Къушлар джошуп йырлайлар,
Зияретке баргъанны
Селямлап хайырлайлар.

Бир тамам узульмеген
Ана земин багърындан.
Илле джанлана экен,
Къартал киби гъайрыдан.

Сййлемей юрт севем деп,
Ашкъы косътере кучюн.
Терен тамыр ала эп,
Даа чокъ севмек ичюн.

Генчлер, тюшсе ёлунъыз,
Дерс алмалы къарт талдан.
Сиз де шай нур олунъыз,
Юксек учунъ къарталдан!..

Темеш, 28.12.2000

Світанком надхнуті, птахи
З гілля вербового вітають
Прочан, що змиють тут гріхи
Під джуркотання й щебетання.

Хто з рідним ґрунтом не порвав,
Як ця верба, стара-старезна,
Той переборе шквал навал,
Той з праху встане і не щезне.

Вона не каже про любов —
Показує в любові силу:
Пне корінь глибше, ширше, мов
Бере в обійми землю милу.

Юначе, забредеш сюди —
Не омини верби старої,
Стань світлом їй, залиш сліди
Такі, що й час їх не стирає.

Темеш, 28.12.2000

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Къальбинде Къырым яшай...

Ахмет Ихсан Къырымлыгъа

Юртун севген къартаймаз,
Авдет ёлундан таймаз.
Сексен, докъсан онъа не,
Юзнен юзьлешсе де аз!..

Къырым юрек шеклинде,
Юртдашларым дилинде.
Бир тенде эки юрек,
Къош юреклер тилимде.

Агъамыз Ахмет де шай,
Къальбинде Къырым яшай.
Силинмез терен изи,
Чатал юрекли яшдай!..

Акъмесджит, 17.04.2000

У серці Крим...

Ахметові Іхсанові Кирилли

Відданий своєму краю —
Йде додому, даль верстає.
Хай сто років за плечима —
Старості йому немає.

Обрис Криму — це знак Божий! —
На незрадне серце схожий...
Двоє серць в одному тілі
Хоч кому життя подовжать.

Нашому Ахмету-брату
Легко в отчий край чухрати:
Молодий, з двома серцями, —
Крим в такого не забрати.

Сімферополь, 17.04.2000

Переклад Миколи Мірошніченка

Озо йырым бу

Аббас Абдуллагъа

Украина, Азербайджан, бакъ, Къырым бу,
Туташ кеткен, чаталашкъан тамырым бу.
Белиме кучъ, медет берген сом къушакълар
Днеприм, Хазарым бу, Салгъырым бу.

Украина. Азербайджан, бакъ, Къырым бу,
Тилимде эп текрарлангъан озъ йырым бу.
Саиллерни, саф диллерни бирлештирген
Аббас адлы, ич къырылмаз копюрим бу!..

Киев, 24.05.2000

ШЕРЪАН АМ

Пісня провісна

Аббасові Абдуллі

Ось Крим, Україна і Азербайджан —
Мій туго поплетений корінь-троян.
Салгир мій, Дніпро мій, Хазар* мій — вони
Зміцняють, як сріберний пас, мені стан.

Ось Крим, Україна і Азербайджан,
Ось пісня провісна, весна побажань —
Обійме Аббас береги чистих душ
Мостом, де талант підпирає талан.

Київ, 24.05.2000

Переклад *Миколи Мірошниченка*

П. М. С. М.

---

* Хазар — азербайджанська назва Каспію.

Анълар сени...

м у а ш ш а к ъ

Юнус Къандымгъа

Юдже Аллах эмиринен алсанъ къалем,
Нагъмелеринъ хош еллердай кезер алем.
Ульвий дуйгъу далгъаланыр, сыгъмаз къальбге,
Сёзлеринъ чыкъ тамчысыдай нурланыр эм.
Къатмер гуллер япракълары олур дефтер,
Ашкъ козьяшынъ яр бойнуна инджи этер.
Нефасетнинъ чечегине севда бульбуль,
Догъма йырлар макъамыны шай динълетир.
Ышыгъынъа перванедай талпыныр джан,
Муджизелер мамюр гонълюнъ этер межан.
Гъайрет, кучюнъ джошкъунлыгъы шелляледай,
Анълар сени анъламагъа къадир инсан!..

Темеш, 22.10.2000

Тебе збагнуть...

а к р о в і р ш

Юнусу Кандиму

Юртуєш ти перо за повелінням Божим,
Нуртуєш наспіви, як леготи дорожні,
Уже в душі чуттям затісно — рвуться в небо,
Слова світлами б'ють, немов роса, із дрожем.
У тебе зошит весь — то з пелюсток гірлянда,
Коралі сліз твоїх — в намисті дивогляднім,
Адже ти соловей, ти квітці ідеалу
Наспівуєш мотив любові до троянди.
Душа летить на твій посвітач, наче нетля,
Искрує, не згоря, намотуючи петлі.
Мисливі — ті збагнуть тебе і геть відчують
Усю красу і міць, що в щирості — запеклі.

Тсмеш, 22.10.2000

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Шаирнинъ къальби

Кунешдай нурлу,
Гульден де назик —
Шаирнинъ къальби.
Эр кеске сырлы,
Эр кеске ачыкъ —
Шаирнинъ къальби.
Нардай эзилер,
Таптамакъ къолай —
Шаирнинъ къальби.
Балагъа бенъзер,
Алдатмакъ къолай —
Шаирнинъ къальби.
Бутюн алемни
Сыгъдырып олгъан —
Шаирнинъ къальби.
Бильмей олюмни,
Эп тири къалгъан —
Шаирнинъ къальби.

1994, июнь

Поетове серце

Ясніше за сонце,
Ніжніше за квіти
Поетове серце.
Таємна сенсу
І сенсу відкритість —
Поетове серце.
Гранат стигло-гожий,
Що здушують легко, —
Поетове серце.
З дитиною схоже,
Бо здурюють легко,
Поетове серце.
Світів круговерті
В собі обнімає
Поетове серце.
Не відає смерті —
Зупину не має
Поетове серце.

1994, червень

Переклад Миколи Мірошніченка

Биз эйкель тикледик

Петро Григоренконынъ айдын хатырасина

Биз эйкель тикледик улу бир заткъа,
Джанын джанымызъга къаткъан эвляткъа.
Ёкъ, тунч, мермер дегиль, озыгон эйкели,
О, ашкъ, адалетнинъ нурлу эмели.
Одыр эйиликлер, куреш темсили,
Алгъышлап хатырлар несиллер несили.
Биз зулмат ичинде ёл арагъанда,
Гъурбетте тамырсыз эп сараргъанда,
Сюрюльгенде джами, мезарларымыз,
Тумандай саркъкъанда ах-у зарларымыз,
Кедер ве къайгъылар баскъанда дагъдай,
Бир имдат, татлы сёз беклеген чагъда,
Дерсинъ, къартал олып семадан энди,
Дертимизге дертдаш Петро эфенди.
Генерал сиянен алмады бизни,
Акъ сёзнен запт этти юрегимизни.
Коксюн къалкъан тутты къанлы дурумгъа,
Асыл халкъ къайтсын деп, юрту — Къырымгъа.
Батан адын айтмакъ олгъанда ясакъ,
Теселли, кучъ берди кенъ ачып къуачакъ.
Тогъайбей ве Богдан рухун анъдырып,
Курешти Мустафа сафында турып.
Зынджырларны къырды акъкъымыз ичюн,
Танъ йылдызы олды халкъымыз ичюн.
Эйкели чокътан бар къальблеримизде,
Бугунъ мейдандадыр, корюнъиз сиз де!..

17.05.1999

Ми пам'ятник звели

Незабутньому Петрові Григоренкові

Ми пам'ятник достойнику звели — сей муж
Велику душу долучив до наших душ.
Не бронзовий, не мармуровий монумент —
Його не знівечити, не розбити щент.
Добром і боротьбою зведений у вись,
Він із любові й справедливості увесь...
Без коренів, ми жовкли в чужині,
Туманом осідали стогони страшні,
Скелясто обступало горе, біль гірчив,
І вже ми знемагали, співчуття ждучи,
Хоча б маленької підтримки, теплих слів...
Аж ось — немов орел над скелями замрів.
Це ж він, Петро-ефенді, весь в легенді крил
Спустивсь до нас і скоро всіх скорив,
Але не збройно, ні, — дарма, що генерал, —
Пречистим словом у полон серця забрав
І, як щитом, грудьми своїми їх прикрив,
Сказав: хай корінний народ вертає в Крим!
Коли ім'я вітчизни вбили на вустах,
Він нас в обійми взяв. Як Божа правота,
Як Тугайбея дух, Богдана дух,
Він в лавах Мустафи наснажував наш рух,
Він змії ланцюгів — геть розривав на нас,
Він світло ранку проливав на нас.
Ми пам'ятник йому в серцях давно звели,
Тепер на площі він — щоб глянуть ви могли.

17.05.1999

Переклад Миколи Мірошніченка

Әки дюнья арасында

Нурлу рухлар фезасына талпынып келем,
Әки дюнья арасында кыалкынып келем.
Маддий дюнья эп тартса да аякыларымдан,
Маневист алемине табынып келем!..

Киев, 15.06.2000

Між двох світів

Рвучись у всесвіт духів світлових, іду.
Хитаюсь в шарпанинах вітрових — іду.
Хай гнуся весь — тягнуся в вись духовну,
І хоч би як за ноги світ ловив — іду.

Київ, 15.06.2000

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Къайдасыңыз?

Аяз ельде титреп тургъан япракъдай,
Буз сёзлерден узоледжек юрегим.
Атеш лафтан ирип кетер чыракъдай,
Билалмайым насыл икмет керегим.

Дадсызларгъа белли ачув, элемим,
Бу аятнынъ бааринден кышы чокъ.
Ич булунмай арадыгъым-мельэмим,
Къолтуткъандан аякъ чалгъан киши чокъ.

Зар эйлеме, достум, имдат озюнден,
Етиш, етиш асрет дилим селямлар.
Бир умютим муджизевий сёзюнден,
Къайдасынъыз, дертке шифа келямлар?..

30.11.1999

Де вони?

Немов дрижкий листок на крижаних вітрах,
Одірветься за слів студених серце в мене —
Розтане, як свіча, за слів палких... Аж страх,
Чи можна вберегти це серце навіжене?!

Всяк чулий осягне мій розпач і мій біль,
Бо в цім житті зима — всі весни переважить.
Я зцілення б жадав і ждав... Але відкіль? —
Нудьга довкіл усе чудесне переважить.

Мій друже, не залиш мене в самотині,
Бо спрагнена душа тебе вітати прагне.
О, де вони, слова, що в тебе чарівні?!
Жду зцілення од них. Я їх збагнути багну.

30.11.1999

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Аджинаман

Аджинаман сай ялдагъан балыкъларгъа,
Языкъ, олар теренликке этмей авес.
Абайламай эп кирелер агълыкъларгъа*,
Агъ тартылса аладжакълар сонъки нефес!..

Теренликлер, сырлар гизли теренликлер,
Сизде корем озъгон ренклер джилясыны.
Даа кимсе ис этмеген сериликлер,
Солув бильмез дюльберликлер джилъвесини.

Аджинаман сай ялдагъан балыкъларгъа,
Устте яшап коралмайлар дерья тюбюн.
Тар нефеслер алышмайлар боллукъларгъа,
Коралмайлар гузелликнинъ гузеллигин.

Темеш, 5.03.2001

ШЕЛЪАН АШ

---

* Агълыкъ — балыкъ туткъан агълар къоюлгъан территория.

З жалем

Як жаль мені, як жаль, що риба верховода
Живе без заздросців до мешканок глибин.
Як жаль, коли вона до неводів заходить,
А там потягнуть сіть — судоми зябер, згин.

Глибочино глибин, ти криєш таємницю,
Де своєрідна гра прозорощів та барв,
Де протіні й світлінь — мінлива плетениця,
Краса, з якої ще ніхто не виглибав.

Як жаль мені, як жаль, що риба верховода
Про море-океан не матиме поняття:
Короткодишний дух чужий глибинам зроду —
Йому не до снаги красу їх обійнять.

Темеш, 5.03.2001

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Ачмай севги гъондженъиз

Сен оны кульдюрмединъ,
О, сени кульдюрмеди.
Дердинъи бильдирмединъ,
Дердини бильдирмеди.

Гонъюллер анахтарын
Излсй-излей талдынъыз.
Юректе нслер барын
Гизлей-гизлер талдынъыз.

Омюрлик бераберсиз,
Узакъгасыз омюрлик.
Сербестсиз эр биринъиз,
Тузакъгасыз омюрлик.

Ачмай севги гъондженъиз,
Ашкъ копюри саллана.
Дерсинъ, танъсыз гедженъиз,
Диллеринъиз алдана...

Сен оны кульдюрмединъ,
О, сени кульдюрмеди.
Дердинъи бильдирмединъ,
Дердини бильдирмеди...

Темеш, 4.11.2000

Пуп'ях любові не квітне

Радості — не дарував,
Радості — не дарувала.
Душу її — доривав,
Душу його — доривала.

Все добирали ключів,
Ними крутили до втоми.
Кожному скарб маячів —
Взяти кортіло до втоми.

Поряд ввесь вік живучи,
Почуженіли взаємно.
Волею хвастаючи,
В пастках марніли взаємно.

Ночі не вигнала рань,
Пуп'ях любові — не квітне,
Рипає міст почувань
В їхнім оманливім світі.

Радості — не дарував.
Радості — не дарувала...
Душу її — доривав,
Душу його — доривала.

Тсмеш, 4.11.2000

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Бизимки дегиле

Бу дагълар, бу багълар — эписи бизимки,
Амма, ёкъ, бизимки дегиль.
Бу койлер, шеэрлер — эписи бизимки,
Лякин, ёкъ, бизимки дегиль.
Гурь дагълар, чешмелер, джумлеси бизимки
Ве лякин бизимки дегиль.
Сен дейсинъ: «буларнынъ эписи бизимки»,
Амма биль, сизинъки дегиль.
Беллейсинъ бу дюнья бутюнлей сенинъки,
Янълыштынъ, сенинъки дегиль.
Чек элинъ, тевбе деп нефисинъден къайт,
Ярадан огюнде эгиль.

АБЛАЗУЗ ВЕЛИЕВ (1939)

Не наше

Ці довкілля й ускелля — наші, наші усі,
Тільки ба, не наші сьогодні.
Ці оселі в містах і селах — наші, наші усі,
Та ганьба, не наші сьогодні.
Всі ці зела й джерела — наші, наші усі,
Але знай, не наші сьогодні.
В мене стрелиш чи менестрелиш: «наші, наші усі», —
Пам'ятай, не ваші сьогодні...
Певен ти, що тобі приналежні вони, —
Схаменись, бо твого тут нічого.
Перепрос учини у своєї вини,
Учини перепрос у Бога.

Переклад Миколи Мірошниченка

АБМ9373 ВЕУСВ (1939)

Чыракълар якъайыкъ

Къуванчлы анылерде, кедерли анылерде,
Къаранлыкъ геджеде ве айдын саарьде
Келинъиз, достларым, чыракълар якъайыкъ,
Нурунда къаранлыкъ кечмишке бакъайыкъ.

Келинъиз, келинъиз, чыракълар якъайыкъ,
Бири-биримизниъ козюне бакъайыкъ.
Башташсыз, сюрюльген къабирлер башында
Эджатлар рухуна дуалар япайыкъ.

AF 49373 BEUEB

Нумо, друзи, гей нумо, запалюймо свічі —
Один одному гляньмо у вічі.
Край надгробків у тріщинах, кимось
потрошених,
Помолімось за пращурів наших одвічних.

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Ыйрла сазым

Якъма мени, якъма сен яр,
Керем киби янгъанлар бар.
Инъле сазым, динълеен бар,
Юреклерден кетсин эфкяр.
Йырла, сазым, йырла, сазым,
Йырларымны динълей назлым.

Тутсам назик теллеринъни
Санам ярнынъ эллерими?
Омюрде энъ бахтлы саям,
Сеннен кечкен демлеримни.

Мен кетерсем сен къалырсынъ,
Юрек эфкярын алырсынъ.
Къуванч, кедерини йырлап,
Халкъыма ёлдаш олурсынъ.
Йырла, сазым, йырла, сазым,
Йырларымны динълей назлым.

Трай, мій сазе

Мов Керем, з вогню любові до золи
Так і кану — о, кохана, не спали!
Коли щастя ллється в серце і коли
Мої пальці в мідні струни забрели,
Сазе, голубе мій сизий, вигравай —
На пісенному осонні вигрівай.

Щойно звук помежи пальців заструмить —
Він хіба не мед кохання?.. тільки мідь?!
Кожна хвилинка з тобою, сазе мій, —
Найсолодша у житті моєму мить.

Хай піду я в потойбіччя наврошки,
Та тебе лишу, мій сазе, тут-таки,
Супроводити народ мій крізь віки,
Проквиляючи у когось з-під руки...
Сазе, голубе мій сизий, вигравай —
На пісенному осонні вигрівай.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Яшасиң ишлер

Эгер манға шойле суаль берселер:
— Гульсиз яшап олурсынъмы? — деселер,
— Ёкъ, — дерим мен, — Гульсиз аят олурмы?
Гульсиз омюр айтынъыз, бу омюрми?

Адам, Ава гуль-чечектен яралгъан,
Ве дюньядан о мунасиб ер алгъан
Эллериме алсам гульни, къуванам,
Гъамбер къокъуй, опем, санки о, анам.

Гуллердеки гузелликлер, къокъулар
Гульнаралар, Гульзаделер олдылар.
Дудакълары, янакълары, козьлери,
Атеш олды. Севги олды — сёзлери.

Гуль, чечексиз яшайышта мана ёкъ,
Алтын дегиль, гуль, чечеклер олсын чокъ.
Гъыда алсын олар ана топракътан,
Мен бу юртта тек бир авуч топракъман.

Хай живуть квіти

Якщо мене спитають: — Взагалі
Без квітів можна жити на землі?..
Скажу у відповідь рішуче: — Ні. Хіба
Життя без квітів то життя? — жилба!

Адама й Єву сотворив Господь
З тих квітів, що земля дала їм плоть.
Мов руки мамині, цілую пелюстки,
Вдихаю їхній пахіт палахкий.

Краса, що духом від троянд іде, —
Тепер у Гульнарі та в Гульзаде.
Слова любов'ю стали — хто їх пошептав?! —
Вогонь в очах, щоках і на вустах...

Усохла квітка. Став землею хтось.
Та з неї — квіти кільчаться вже ось!
І через те я не боюся взагалі
В цім світі стати жменькою землі.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

* * *

Босагъанъда гуллер корьсенъ
Биль ки, мен кельдим.
Къапынъ огю сылакъ олса,
Меннм козьяшым.

Юрегинъде атеш янса
Биль ки, о меним.
Мени якъкъан сен озюнъсинъ,
Сѣндир, къардашым.

* * *

Якщо квіти на порозі,
Знай, це я приніс.
Якщо мокро на дорозі,
Знай, що це — від сліз.

Якщо серце запалає,
Знай, вогонь — це я.
Як побачиш, що згоряю,
Знай — вина твоя.

Переклад *Ольги Тимохіної*

Пенджеренъни ач сен манъа

Пенджеренъни ач сен манъа,
Ава олып кирейим.
Гуль черенъни охшай-охшай,
Сачларыньны орейим.

Пенджеренъни ач сен манъа,
Кунеш олып кирейим.
Юзьлеринъде, козьлеринъде
Бекледигинъ корейим.

Пенджеренъни ач сен манъа,
Севги олып кирейим.
Эллеринъни сар бойнума,
Макъсадыма ирейим.

Кель, десенъ сен, мен ашыкъыр,
Фуртуналар олурым.
Сен де эгер мени севсенъ
Санъа бахшыш омюрим.

Ти розчини вікно своє

Ти розчини вікно своє,
Я вітерцем прибуду
І личко пестити твоє,
Як ревний євнух, буду.

Ти розчини вікно своє,
Я увійду, мов сонце.
Побачиш серденько моє
У себе на долоньці.

Віконце навстіж відчини —
Прилину, як кохання.
Ти обійми, щоб чули ми
Обох сердець звучання.

Скажи, що любиш, — і примчу,
Неначе янгол, з неба,
Життя своє, немов свічу,
Спалю заради тебе.

Переклад *Ольги Тимохіної*

* * *

Аятынъа насыл кельсем
Ойле кетмек истедим.
Тынчлыкъ бермей юрегиме
Ичимдеки ислерим.

Бинъ бир бея сюрип келе,
Къапы къакъмай эвиме,
Мен агъласам ве мугъайсам
Душманларым севине.

Нечюн бойле амансыз я
Омюрнинъ мердивени?
Санчып, санчып ала бере
О, тенинъе инени...

* * *

Яким в життя твоє прийшов,
Таким же геть пішов би.
Немає спокою, бо знов
Любов — зненависть мовби.

В оселю вбігло безліч бід,
Не стукавши у двері.
Радіє недруг: безліч діб
Я в смуткові рву нерви.

В житті судилися мені
Чомусь дороги кривдні:
Іду по терню, по стерні —
Кривавий слід покрив дні...

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Бурулчада

Бурулчанынъ ёлларында ёргъалай атлар,
Алашалар озенлерден ель киби атлар.
Санки дерсинъ бу бир тюштир манъа корюнген,
Атларымны алып къача бельгисиз затлар.

Алашама токъунманъыз, юрегим сызлар,
Ялынларын йннек киби тарагъан къызлар.
Мен учарым Ватанымнынъ чёль, къырларында,
Кель мен иле кезинтиге мавы козьлю яр.

Бурулчанынъ ёлларында учар атларым,
Санки дерсинъ авелене бол къанатларым.
Сербест къушдай учар эдим гедже-куньдюз мен,
Къайдасынъыз тарпанларым, меним атларым.

У Бурулчі*

По дорогах Бурулчі скачуть, скачуть коні,
Залишаючи сліди, лунні, самодзвонні.
Наче мариться мені. Наче бачу в сні:
Б'є крадій мого коня у шаленім гоні.

Не батоште гриваня — серце вмере у мене,
Стане пустою душа, зяєвом студеним.
Дайте з любою мені мчати на коні
В рідні обшири степів гойних та зелених.

По дорогах Бурулчі копитять бахмати.
Щойно гляну їм услід — чуюся крилатим.
І літалося б мені, гей, на гривані! —
Диких коней, тарпанів, ніде упіймати...

Переклад *Миколи Мірошниченка*

АБ 19313 ВЕДОВ

---

* Бурулча — місцевість, де здавна вирощували скакунів.

Шыраарлык

Украина — догъмушым,
 Урьметли союм!
 Не къадар ёллар юрдим,
 Не къадар чадырлар корьдим,
 Сеннен къавушмакъ ичюн.
 Ѓайып дагълар ичинден
 Мен козь ачтым дюньягъа,
 Кене къарар бердим мен,
 Омрюмни девам этмеге,
 Душман устюнден
 Кульмеге.
 Хрещатик бойлап юрем,
 Бир вакъыт, бир якъкъа
 Мен Къырымдан кетмегенимни
 Сезем.
 Ёкъ! Олмады о
 Къыркъ дёртюнджи
 Къанлы баарь.
 Ёкъ! Олмады о,
 «Лесоповал».
 Пис тюсю
 Къанлы тахталар
 Меним вагоным ичюн
 Пычылгъан дегильдир.
 Ёкъ! Вагоннынъ башында
 Тюфекнен тургъан,
 Къызыл йылдызлы
 Кутюклер
 Меним ичюн дегильдир.

Вдячність

Україно, сестро моя!
Скільки доріг,
що пролягли
через ліси
і поля,
кликали
і вели мене
до тебе!
І ось я
В Києві.
Ходжу Хрещатиком,
і таке відчуття —
ніби нікуди
і ніколи
не від'їжджав я з Криму!
Ніби й не було
весни сорок четвертого.
Ніби й не було
вагонів
із грубесних дощок,
добутих
на лісоповалі.
Ніби не було
людей-колод,
що стояли наввипинки
по команді «Струнко!»
Ніби не було
гнид,
що цілували мене,
як рідного.

САМІД ШУКУЧ (1939)

Ёкъ! О бит, къандалайлар
 Мени сарып емеди.
 Меним халкъым
 Аз-бучукъ нефретлерни
 Чекмеди.
 Онар, юзер джесетлер
 Кефиннен комюльмеди.
 Къабирлерде шакаллар
 Байрам япып улуды.
 Лесоповалда юзлер, бинълер
 Тургъан еринде къалмадымы?
 Озюнинъ олюминен
 Комендантынъ къанлы
 Къолуны якъмадымы?
 Душманнынъ огюнде
 О, озъ башыны эгмеди,
 Озюнинъ олюминен
 Вандалнынъ олюмини
 Якъынджа япмадымы?
 Биле, биле,
 О дюньягъа
 Ана, баба,
 Къан къардашлар
 Омюрини авуштырды.
 Бугунъ биз кене
 Бармыз, сагъмыз!
 Козюмиз гъайрыдан
 Ачылды.
 Асретли Ватангъа
 Бизни Мевлям
 Къавуштырды!
 Хрещатикте кезем.
 Къырымдан
 Бир вакъыт
 Айырылмагъанымны сезем.
 Мен улькемден,
 Гуя бир вакъыт, кетмедим.
 Вагонларгъа
 Тепмеленип минген

Ніби не було обстрікування мого народу.
Ніби не було
похоронів
без
похоронок.
Ніби не було
виносу тіл
без носилок.
Ніби не було
шакалячого виття
над свіжими
могилами.
Ніби не падали
люди
на
лісоповалі,
щоб більше
не
підвестись
і ніколи не
підкоритися
коменданту!
Померлі наближали
смерть вандалізму —
знали це навіч!
Ми,
живі,
тільки зараз про це
дізнались!..
Ходжу Хрещатиком
і відчуваю:
ніколи не від'їжджав я
з Криму.
Ніби
не мене
везли вагони
у травні сорок четвертого.
Ніби
не мене

Мен дегиль эдим,
Айван вагонларында
Къыйналгъан
Мен дегиль эдим.
Украинадан айрылгъан
Мен дегиль эдим.
Душманнынъ сёгюшини
Эшиткен,
Сабий тенимнен
Титреген,
Къаилы шомпол ашагъан
Мен дегиль эдим.
Нелер кельсе башыма
Мен чыдадым,
Тишлеримни сыкъып юрдим,
Агълап, душманны
Къувандырмадым.
Украина — къардашым, союз!
Сенсинъ догъмушым.
Эгер манъа расткельген
Душман
Санъа апансыздан
Ынтылса,
Мени чагъыр,
Мен сагъым,
Мен ондан озъ пайымны
Толусынен алырым.
Сенинъ сербест
Олманъ ичюн
Мен олжумге де азырым!
Эгер айдут
Санъа бакъып,
Тишлерини къайраса,
Биз тапармыз
Онъа чаре.
Мен эр шейге
Къадирым!

1993, июнь

з Україною
розлучали,
а когось
іншого.
Ніби
не мене
облаювали
несамовитим
матом-перематом,
а когось
іншого.
Ніби
не мене
шмагали
кривавим батогом,
а когось
іншого...
Україно,
сестро моя!
Якщо раптом ворог
захоче
здійняти
меча
над твоєю Свободою,
я —
є!..
Поклич мене.
Я
готовий
іти на плаху,
але тебе
принизити —
не дозволю!

1993, червень

Переклад Данила Кононенка

Ватан ве шириет

Ватан ве шириет — ана ве эвлят,
Ватан ве шириет — гъондже ве бульбуль.
Ватансыз шириет — огей эм де ят,
Ватансыз шириет — ачмай солгъан гуль.

Ватан ве шириет — эгиз ве къандаш,
Ватан ве шириет — тен эм де юрек.
Ватансыз шириет — ёлда яткъан таш, —
О кимге керек?

Вітчизна й поезія

Вітчизна й поезія — мати й дитина,
Вітчизна й поезія — сад з солов'ями,
А вірш у вигнанні — чужак, сиротина,
Бутон, що розкривсь на морозі без тям.

Вітчизна й поезія — то однокревні,
Вітчизна й поезія — тіло з душею,
А вірш у вигнанні — кому його треба?! —
Це камінь спіткання сошею.

Переклад Миколи Мірошніченка

6 октябрь 1992 йыл, Акътесджит

Чалбаш, бурюшюк къартий ялвара:
«Яраббим! Кильсеси япсын явурнынъ!
Чокъунмагъа ер тапмасын, яраббим!..»
Теним титрей мен де ялварам:
«Яраббим! Динълеме, динълеме
бичаре къартийни.

Яраббим! Кильсесини якъма!
Барсын даа чокъча чокъунсын,
Эллери башына, коксюне токъунсын —
Бельки анълар меним де башымны,
коксюмни.
Къартийим, къартийчигим, окюнме!»

6 жовтня 1992 року, Сінферополь

Між мітингової юрми,
уся у милих зморшках, бачся,
проказує в молитві одчайдушній бабця:
— Спали, мій Боже, храми чужовірцям,
щоб їм,
як нам,
не стало де молитися!..

А я мечеть в'явив — біля колони
благально б'ю поклони на колінах:
— Не слухай, Господи, оцю стареньку
і димом не пусти церков, а в них Писань —
ані сторінки.

Хай більше моляться,
хай більше руки
торкаються чола, грудей — тоді розпуку
мого чола й моїх грудей, либонь, одчують —
і, може, в нас поменшає одчаю.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Тюшюндже

Насыл бир куньлерге къалдыкъ, къардашлар.
Бу узун ёлларда талдыкъ, къардашлар,
Аман-аман битип-яндыкъ, къардашлар,
Козюмиз огюнде сабийлер оле, —
Дюнъя бизге бакъып, бир козьнен агълай,
бир козьнен куле.

Дюнъягъа нам берген бир миллет эдик,
Асырлар тюбюнден тирилип кельдик,
Ватангъа козь тикип къурбанлар бердик,
Бизни кене болелер бир шына иле, —
Дюнъя бизге бакъып, бир козьнен агълай,
бир козьнен куле.

Къалмады арамызда бирлик кенъеши,
Шунынъчюн къыздырмай Ватан кунеши,
Шунынъчюн юрюшмей, эй, халкъым, ишинъ,
Шунынъчюн багърынъны ханджерлер тиле, —
Дюнъя бизге бакъып, бир козьнен агълай,
бир козьнен куле.

Эпимиз къабардыкъ минген хамырдай,
Къарышып къалмайыкъ бир топ чамурдай,
Кесилип башладыкъ къуругъан тамырдай,
Яшаймыз буларны биле ве биле, —
Дюнъя бизге бакъып, бир козьнен агълай,
бир козьнен куле.

Роздуми

В часи нелегкі живемо ми із вами,
Свій шлях позначаєм сумними піснями
Про те, що було і що буде із нами.
Народ мій — забуто. Ще й досі вигнання триває...
А світ все те бачить, а світ все те знає
І оком одним він над нами сміється,
а другим — ридає.

Татари куточок назвали цей — Крим,
Та довго були всі в розлуці із ним —
Жили й у вигнанні життям з ним одним.
Хоч лихо й минулось, вигнання й понині триває,
А світ все те бачить, а світ все те знає
І оком одним він над нами сміється,
а другим — ридає.

Союзу колишнього більше нема.
Під сонцем Вітчизни усе ще пільма.
І світло примарне нас всіх обійма.
Нам відчай розчавлює груди. Вигнання триває,
триває...

А світ те бачить, а світ все те знає
І оком одним він над нами сміється,
а другим — ридає.

Ми тісто прокисле, ми тісто ще поки.
Нам доля нам'яла і душі, і боки.
І в душах холоне гарячий неспокій.
Немає кінця негараздам. Вигнання триває, триває...

Бизни кене биревлер ойнатмакъ истей,
Кене дамсыз бир шорба къайнатмакъ истей,
Кенардан хошланып бир бакъмакъ истей,
Бар, ойна, козьяшынь силе ве силе, —
Дюнъя бизге бакъып, бир козьнен агълай,
бир козьнен куле.

Санки душман олдыкъ бир-биримизге,
Урьмет ёкъ не олю, не тиримизге,
Не олды, къардашлар, не олды бизге?!
Кене дерсинъ бир белялар бастырып келе, —
Дюнъя бизге бакъып, бир козьнен агълай,
бир козьнен куле.

Алладан берильген гузель бу топракъ,
Козьлеримиз киби кёрлангъан чокъракъ,
Тереклеримизде сараргъан япракъ
Биз киби чекмекте ферьяд ве нале, —
Дюнъя бизге бакъып, бир козьнен агълай,
бир козьнен куле.

Эй, фелек, ишинъе акъыллар етмей,
Татарнынъ башында тюшюндже битмей,
Бир кучюк арзум бар — акълымдан кетмей:
Омюрлер бите ве омюрлер келе, —
Демесинлер:
«Дюнъя буларгъа бакъып, бир козьнен агълай,
бир козьнен куле».

А світ все те бачить, а світ все те знає
І оком одним він над нами сміється,
а другим — ридає.

Спокусами манять наш гордий народ
В «Союз нерушимый» колишніх господ,
При цьому хотять затулити нам рот.
Весь шлях наш політий сльозами. Вигнання триває,
триває...

А світ все те бачить, а світ все те знає
І оком одним він над нами сміється,
а другим — ридає.

Проси не проси — не почує нас друг,
Побільшало недругів знову навкруг:
Не видно початку-кінця наших мук.
Терпець наш розп'ято. Народ — знемагає,
А світ все те бачить, а світ все те знає
І оком одним він над нами сміється,
а другим — ридає.

Аллах дарував благодатний нам край —
Ці гори, і море, і степ, і ручай...
Та злигоднів маємо ще через край.
Нас біди не далять. Вигнання триває, триває...
А світ все те бачить, а світ все те знає
І оком одним він над нами сміється,
а другим — ридає.

Та годі! Уже увірвався терпець,
І роздумах мрійним приходить кінець.
Конкретним ділам час сплітати вінець.
Народ мій — вигнанець. І серце спокою не знає,
І світ весь за нас, він про нас пам'ятає,
Хоч оком одним він над нами сміється,
а другим — ридає.

Переклад Данила Кононенка

Сени унутмагъан Ватанынъ олсун

Такъдир мераметсиз, шефкъатсыз кяде:
Инсанны чокъ шейден айыра биле.
Амма урар экен юрек теннинъде,
Эр алгъан нефесте анъла, дост, илле:
Сени унутмагъан Ватанынъ олсун.

Такъдир къолдан айырыр — даянырсынъ,
Бахтлы ёлдан айырыр — даянырсынъ,
Даянырсынъ, даянырсынъ, даянырсынъ;
Энъ агъыр эхвалда умятнен тиле:
Сени унутмагъан Ватанынъ олсун.

Аякъсыз юргенлер ёкъмы дюньяда?
Бебексиз корьгенлер ёкъмы дюньяда?
Ачлыкътан ольгенлер ёкъмы дюньяда?
Амма бахтлы олар Ватаны иле —
Сени унутмагъан Ватанынъ олсун.

Козюнънинъ бебеги нурсызланаджакъ,
Омюр не? Алтынмы? — хырсызланаджакъ,
Эбедий не шурет, не шан къаладжакъ,
Унутма кендинъни бильгенден-биле:
Сени унутмагъан Ватанынъ олсун.

Къайдадыр джюйрюкке минип чапсанъ да,
Думанлар артында ёлсыз къалсанъ да,
Эджнебий топракъта Алла олсанъ да,
Козюнънинъ огюнде турсын озъ къулленъ —
Сени унутмагъан Ватанынъ олсун.

*Вітчизна була б, —
не забудешся їй*

Дарма, що судьба одверта свої очі
Й тебе розлучає зі світом надій,
Та поки ще серце у тілі стукоче —
З останнім ударом таки зрозумій:
В і т ч и з н а була б, — не забудешся їй.

Позбавить судьба тебе рук — перетерпиш,
Вжене попід свій закаблук — перетерпиш,
І скільки не випаде мук — перетерпиш...
Ти в скруті найбільшій — із вірою стій:
В і т ч и з н а була б, — не забудешся їй.

Замного безногих, безруких у світі,
Й таких, які мруть з голодухи у світі,
І тих, хто марніє зі скрухи у світі,
Та є в них земля своя, прихисток свій...
В і т ч и з н а була б, — не забудешся їй.

Колись тобі світло покине зіниці,
Не вічен ні вік, ані слава в zenіті,
Розкрадуть майно, що у нім ти занидів, —
Одне лиш трима в течії часовій:
В і т ч и з н а була б, — не забудешся їй.

Замчиш на коні, скільки стане спромоги,
В далекі краї, або зблудиш з дороги,
Або піднесешся в чужинців до Бога —
То вирізьби напис в храміні своїй:
В і т ч и з н а була б, — не забудешся їй.

Дюнъяда яп-янъгъыз олмайым десенъ,
Асрет дерьясына чоммайым десенъ,
Бульбульсиз гуль киби солмайым десенъ,
Узакътан сесленген еллерни динъле:
Сени унутмагъан Ватанынъ олсун.

Такъдир мераметсиз, шефкъатсыз кяде,
Инсанны чокъ шейден айыра биле,
Амма токътаса да юрек тенинъде,
Энъ сонъки нефесте анъла, дост, илле
Сени унутмагъан Ватанынъ олсун.

Якщо самоти і спокути не хочеш,
Без руж солов'їної нути не хочеш
І в морі осмути втонути не хочеш, —
Почуй, що несе з далини вітровій:
В і т ч и з н а була б, — не забудешся їй.

Нехай же судьба одверта свої очі
Й тебе розлучає зі світом надій,
Проте коли смерть тебе раптом заскочить —
Бодай увостаннє згадати зумій:
Т и м а є ш Вітчизну, т и п а м' я т е н їй!

Переклад Миколи Мірошніченка

Чисанга

Сен кунешке ошама, —
О геджеси нур бермей.
Сен айгъа да ошама, —
Кунеш чыкъса корюнмей.
    Ошама сен йылдызгъа,
    Йылдызынъ илле сёнер.
    Янардагъ олма къызгъан —
    О да бир кульге дёнер.
Сен дерьягъа ошама, —
Онынъ ёлун кесерлер.
Акъкъан сувдай яшама —
Къадринъ бильмей ичерлер.
    Ошама сен, ошама сен
    Эпкин эскен еллерге.
    О дегильми афатларнен
    Гъам кетирген иллерге?
Ошама сен ачкъан гульге —
Гульнинъ омрю къыскадыр.
Къыяс олма шень бульбульге —
Къуш талийи башкадыр.
    Океангъа ошама сен —
    Далгъаланса ятышыр.
    Къар-борангъа ошама сен —
    Арзу-умют къарышыр.
Эр муджизе ерде-кокте
Озьджесине яшасын.
Сен оларгъа ошама тек,
Олар сангъа ошасын!

Людині

Не будь сонцем переможним:
Серед ночі сонце — де?!
І на місяць не будь схожим —
Місяця не видно вдень.

Не наслідуй ані зірку —
Згасне, ринувши згори;
Ні вулкана — стане гірко,
Як дотла перегориш.

Не вдавай ріки із себе —
Греблею загатять путь.
Жити як вода не треба —
Не цінують, хоч і п'ють.

Не наслідуй, не наслідуй
Вітриги: задме, лихий, —
І тоді, взимі чи вліті,
Із осель летять дахи.

Не будь пуп'яхом розкритим:
Квіт — короткого життя.
Не будь мармуром, нефритом:
Камінь — кроткого життя.

І не бурхай океаном —
Після шторму він ягня,
Не будь хугою, бураном —
Спокій навіть їх поймав.

Найчудовніш — ти, людино,
З чуд усіх і дивини.
Тож не будь до них подібна —
Хай вподібняться вони.

Переклад Миколи Мірошниченка

Ким экен о?

гъазель

Ким экен о булжор сувда сачларыны яйдыргъан?
Кокюси узьре теллерини далгъаларгъа сайдыргъан?

Фериштеми, Гульзадеми, Шемсинурмы, Махинур —
Толгъун-тыгъыз эндамыны салкъын сувгъа далдыргъан?

Куньджюликнен сейир этип коктен бакъкъан Чолпаннынъ
Козьлерини къамаштырып – къамаштырып талдыргъан?

Беяз эллер иле сувны инджилердай сачратып
Ялдай-ялдай бу дюньянынъ бошлугъыны толдыргъан?

Ким экен о, ким экен о, къайсы юртнынъ Акъкъусы,
Табиатнынъ бергисинен татлы ислер къалдыргъан?

Шу иляий корюнишке седже эткен Шакирининъ
Ильхамыны ташыргъан ве акъылыны алдыргъан?

Хто ж вона?

газель

А хто ж ота, що розпустила тужаві коси
в водах нині,
І хвилечки перемивають на перса впалі
волосини...

Дочка троянди, янголятко, а чи царівна-
місяцівна?
Чи світло сонця, а чи в води напівзанурена
цитрина?..

Лиш глянула на ту красуню зоря світанна
з високості —
Од заздрощів осліпли очі і заховались
за хмарину...

О, хто ж це розгрібає воду снігово-білими
руками? —
Либонь, заповнює собою у світі білім
порожнину.

Скажіть же, із якого краю, принісши почуття
солодкі,
Спустилась в озеро лебідка — прилинула ясна
перлина.

Ну, хто ж вона, що вчарувала Шакіра вродою
настільки,
Що од безумного натхнення поет дійшов свого
загину.

Переклад Миколи Мірошниченка

Истанбул ялысында

Истанбулнынъ ялысында козюм тюшти бир
къызгъа,
Тири балыкъ сата эди тутып Къара денъизден.
— Не къадар, я? — дедим тюркче шу балыкъчы
йылдызгъа.
— Балыкънымы соруёрсыз? — деди кулип о
бирден...

Шашмаладым, сонъ анъладым тюрк къызынынъ
шакъасын.
— Ёкъ, ёкъ, дедим, — соруёрым балыкъчынынъ
фиятын.
Дюльбер ёсма деди манъа: — Лаф арамызда
къалсын:
Беним киби балыкъчийы алып олмазсыз сатын.

На станбульській узбережжі

На стамбульськiм узбережжі, де вiтрисько
Жінка рибу чорноморську перехожим тентом хляска,
— Скільки коштує? — питаю по-турецькому продавала.
— Ви про рибу?.. — мружить око і сміється в рибаски:
презухвало.

Розгубився і... оговтався, і кажу отак же само:
— Я про рибну продавчиху, називай ціну,
А кокетка: — Як на правду і якщо це все
В білім світі нема грошей на таку, як я,
рибаску.

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Керванбашы ве Чалбаш бора

р и в а е т

Меззу муэллифи Фейзи Рахмангъа
буюк итирам иле

Арабистан кѳумлыкълары атеш киби кѳыздыра,
Бу азапкъа даяналмай йылан биле сызгъыра.
Керван кете Кѳырым, Аджем малларынен юкленген,
Бу ёлларда кѳыркъ йыл юрген Чалбаш бора
букленген...

Къатыр эшек огде кете, онда да тѳос къалмагъан,
Эшеклернинъ элъ эшеги — омрю бою талмагъан.
Керванбашы юкѳусырай, къангъып кете кимерде,
Омюринде раат яшап юкѳламагъан бир ерде.
Къач эшекини денъиштирген девелернинъ огюнде,
Заваллынынъ кечкен омрю кѳум-къасыргъа «дюгюнде»

Акъ-Таала эр бир шейге екюн чеке, ниает,
Аят кече, омюр бите, файдасыздыр шикъет.
Керванбашы кечеджекте бу дюньянынъ ишинден,
Кульбесине айдап келе девелерни пешинден.
— Девелерим, ведалашмакъ вакъты кельди сизмен, — дей. —
Ильк баарим, язым кечти, энди солгъун кузьмен, — дей, —
Артыкъ огде дым къаранлыкъ, титис, сувукъ
кѳышым бар,
Падишамы, тиленджими — илле бойле хышым бар.

Сизмен яшап кунъ кечирдим, талийиме кусъмеймен,
Сонъ саатте къаршынызда афу сормакъ истеймен,
Зор кельгенде устюнъизге арткъач юклер юклеттим,
Афта дегиль, айлар бою сувсызлыкъта беклеттим.
Мен озюм де сизден арув яшамадым, билесиз,
Ведалашув куню бугунъ... сиз де козьаш силесиз.

Каравановода і сивий верблюдог

п р и т ч а

Фейзі Рахману, авторові сюжету цієї
притчі, — з повагою

В пісках Аравії дрижить розжарене повітря,
Якась посвистує змія, сія небесна ватра.
Бреде з в'юками караван із Криму та Ірану,
Вже сорок літ верблюдог-сивань гарує в караванах...
Чвалає спереду осел, облізлий, геть змарнілий, —
Він по-ослячи працював, рвав по-ослячи жили.
А караванський у сідлі дримає на ослові,
Гойдається — в житті не спав на подушці пуховій.
О, він днював та ночував у піщугах обсталих,
І в караванах на чолі змінив ослів чимало.

Великий Бог всьому дає дійти кінця свого:
Збігає рік, минає вік — кінчається дорога.
І каравановода теж, пригнавши всіх двогорбих
Додому в загороду, став збирати в вічність торбу.
— Мої верблюдики, скорблю: не маю днів на світі,
Я відвеснів, відлітував, відосенів на світі,
Холодна, сіра і сира зима настала в мене,
Чи шах я, чи прошак — дарма! — пітьма настала в
мене.

Я з вами вік свій звікував, не ремствую на долю —
Лишень покаюся в гріхах у цю святу неділю...
Скидаючи з душі тягар, на вас, бувало, в'ючив
Поверх поклажі. Голодом і спрагою вас мучив.
Так я й себе не шкодував, і вам про це відомо.
Не плачте в мій прощальний день: я від життя — в
утомі.

Простіть за все, що я вчинив, лихе чи необачне, —
Безгрішним хочу відійти в притулок потойбічний.

шкел селли

Афу этинъ разы болып, мензилиме кетейим,
Сонъ мекаяным, сонъ ерима раат барып етейим.

Чалбаш бора чыкты огге козьяшларын акъызып,
Дудакъларын салындырып, чайнай-чайнай сакъызын...
Сёз башлады бораларгъа хас бир джиддий тавурнен:

— Бирге болдыкъ, бирге юрдик бир юрек —
бир бавурнен,

Яхшы кунъми, яман кунъми — бизнен бирге
тарттынъ сен,

Э, билемиз, устюмизге агъыр юклер арттынъ, сен:

Юк арткъанынъ багъышлаймыз, Алла разы
болсын, деп,

Ахиретте динълейджегинъ Дженнет сазы болсын, деп.
Керванбашы! Тек бир шейни ич багъышлап

болмаймыз,

Сонъ ёлунъда бу гуняхны санъа юклеп ёллаймыз.

Сучынъ будыр: кечеркенмиз нидже сахра сыртындан,
Омюр бою юрсеттинъ сен бизни эшек артындан...

7—14.08.2001

Вперед ступив верблюд-сивань, вирлатий, голомозий,
Губами плямкав, щось жував, укинувся у сльози...
Сказав верблюжий аксакал: — У мандрах із тобою
Єдиним серцем ми були, печінкою одною.
Хоча над міру нав'ючав і нам хребеття гнув ти —
Не таїмо на тебе зла, бо з нами гуж тягнув ти.
Чи добре тяг, чи так собі — хай Бог благословляє:
За поміч нам хай саз тобі посеред раю грає.
О караванський! В'ючимо в остатнюю дорогу
На тебе лиш оденький гріх — з ним станеш перед
Богом.

А гріх сей полягає в тім, що за ослом поганим
Ти нас примушував іти, зв'язавши караваном.

7—14.08.2001

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Чѣль кѣадыны

Болдурмакѣнынѣ не олгѣанын анѣламаз,
Бутюн дертин ичтен чекер — агѣламаз,
Кѣыркѣ кунѣ матем тутып кѣара багѣламаз, —
Чѣль кѣадыны юрегимни титрете!

Белин бувгѣан, манѣлай тартыкѣ, кѣол кѣаба,
Танѣ йылдызы иле турар эр саба,
Кѣорантада сѣнмей янгѣан гурѣ соба —
Чѣль кѣадыны юрегимни титрете!

Аякѣларда резинадан чызмасы,
Яттыр онѣа кѣаш ве кирпич сызмасы,
Шай да арув алан, кѣыпчакѣ «бозмасы», —
Чѣль кѣадыны юрегимни титрете!

Чѣль кѣокѣусын джигеринѣе синѣдирир,
Серсемлерни догѣру ѣлгѣ миндирир,
«Кѣадын тувул, акѣайман!» — деп кульдюрир, —
Чѣль кѣадыны юрегимни титрете!

Коксю тыгѣыз, бет — тѣгерек кѣалакѣай,
Язда чѣльге чыкѣып тобан обалай,
Кѣышта сигай джюнин тинтип савалай, —
Чѣль кѣадыны юрегимни титрете!

Степовичка

Не знає втоми, аж горить в роботі.
В собі переживає горе — потай, —
І сороковини не висидить в скорботі...
Від степовички в мене — серце тремче!

Тендітна станом, на чолі хустина,
Вона — світання палахка зорина,
Вона — негасне вогнище родини...
Від степовички в мене — серце тремче!

Взувається у чоботи резові,
Не підмальовує вуста чи брови,
В ній дві — аланська і кипчацька — крові.
Від степовички в мене — серце тремче!

Вона в твоє єство вживля дух степу.
Недоумка напутить, коли треба, —
Жартує: — Муже, я сильніш за тебе!..
Від степовички в мене — серце тремче!

Пружнаві перса, вид — як паляничка.
Жне, віє і скиртує степовичка,
А взимку — светра виплете за нічку.
Від степовички в мене — серце тремче!

Ювшан киби чёльнинъ дюльбер накъшыдыр,
Сют, къаймагъы, къатыгъы пек яхшыдыр,
Сукъланаман акъкъайына — бахтлыдыр,
Чёль къадыны юрегимни титрете!

Чалышув деп биле омюр зийнетин,
Озь-озюнинъ бильмез къадир-къыйметин,
Раббим, сакъла! Онъа назар тиймесин, —
Чёль къадыны юрегимни титрете!

Кимерде пек айретленип къаламан;
Къорантада секизинджи баламан,
Чёльге барсам, башкъа нефес аламан, —
Чёль къадыны юрегимни титрете!

Пек бахтлыман, омюрим де огъурлы,
Мени чёльде чёль къадыны догъурды,
Хамырымны чёль уныман ёгъурды...
Чёль къадыны юрегимни титрете!

26—27.06.2001

Вона — свшан-трава у полі дикім.

Що ліпш її сметани та катику*?!

Ох, повезло ж якомусь чоловіку!..

Від степовички в мене — серце тремче!

Її життєві радощі — у праці,

Душа в ній — злото, без базар-мудрацій,

А тіло — так позаздрять юрми грацій!..

Від степовички в мене — серце тремче!

Дивуюся, ество своє спізнавши...

Бадьор бере, як п'ю з криниці натще,

Мені в степах і дишеться інакше!..

Від степовички в мене — серце тремче!

Як добре, що якоїсь днини-нічки

Мене в степах родила степовичка,

В моєму тісті — степова мукичка...

Від степовички в мене — серце тремче!

26—27.06.2001

Переклад Миколи Мірошніченка

* Катик — скисле молоко, приправлене часниковим соком і дрібно-пошаткованими їстівними травами.

* * *

Мени гедже-куньдюз излей,
Акъсыз унутылгъан сѣзлер.
Олар, дерсинъ, ялыларда
Къалдырылгъан яралылар.

Янъартылгъан эркъанынен,
Янъартылгъан ильхамынен,
Мензилине садыкъ, эмин
Гурь денъизге кеткен геми...

Мени гедже-куньдюз излей
Акъсыз унутылгъан сѣзлер.
Олар, гуя, сувукъ къыштан,
Учып кеталмагъан къушлар.

Имдат ёкътыр бузлы ельден,
Къош тюфекли браконьерден.
Ябан коктен къарлар ягъа,
Бузлаяткъан къанатларгъа.

Мени гедже-куньдюз излей,
Акъсыз унутылгъан сѣзлер.

* * *

Глядаю не день і не два
Забутії кривдно слова.
То ж витязі в ранах болящих,
Покинуті напризволяще.

То в море від крайки землі
Відходять сумні кораблі:
На них помінялись команди,
І в них помінялися мандри...

Глядаю не день і не два
Забутії кривдно слова —
Вони мов птахи, не утеклі
Од хвищі зими в легіт теплий.

Трясе їх в вітрах крижаних,
Рушниця націлена в них,
Чужинні небесні безодні,
Сніг сиплять — вже й крила холодні.

Глядаю не день і не два
Забутії кривдно слова.

Персклад *Миколи Мірошниченка*

Әлдасынъ, кербаным

Керван кече, ит уре,
Тек урьгейди — таламай,
Къасымдан сонъ къыш кире
Изин, хатир сорамай.
Кок юзюни снярта,
Кунь сакълана яваштан.
Итлер сеси эп арта,
Алдан, арттан, янбаштан.
Чокълугъындан рухланып,
Тиш акъайтып, тамшанып,
Афакъанлы уджюмге
Чапа олар сафланып.
Бу сефер де тавлана
Копеклернинъ ишлери,
Сыджакъ этке саплана,
Къансырагъан тишлери.
Сайламадан, сечмеден
Ишлей кескин панджалар,
Имаеге кечмеге
Кене меджбур ёлджулар.
Ифтихарым, иманым,
Агърым, дердим, дерманым.
Озь ёлунъдан, иншалла,
Тайпынмазсынъ, кербаным!

Ти в дорозі, мій караване

Йде караван — бреше собака,
Хай би брехав, тільки б не кидавсь.
Листя з дерев стряс морозяка —
Ох, ця зима зовсім без встиду,
Ох, ця зима й сонце сховала!..
В овиду вид — сірий, безокий.
Гавкіт частіш, і вже — навала:
Спереду пси, ззаду та збоку.
Зграйне чуття пружить їм спини,
Д'горі ідуть успіхи псині,
Хижий інстинкт — грає у зграї:
Ікла блищать, бризкає слина.
Жертву уже рвуть пазурями,
Іклами плоть теплу кусають —
Кров цвіркотить, в ніздрі вдаряє,
Зв'яга та гук лунко звисають...
Знов мандрівник, знов перехожий
Змушені псам відсіч давати
Грудням, кийком, чим тільки можуть, —
Брехіт, брехню страхом давити.
О болю мій, гордосте гнана,
Моя журо — мій караване!
Ох, не схибни з тої дороги,
Що ти обрав, що Богом дана!..

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Шакъа

Мендай джалпакъ бетли кунеш,
Мендай джалпакъ бетли ай.
Зан этерсинъ оларнынъ да
Ана-бабасы ногъай.

Жарт

Сонце обличчям — пласке,
Місяць обличчям — плаский...
Лізе у голову оттаке:
Видно, й у них ногойці батьки.

Персклад *Миколи Мірошніченка*

Денъиз

Ёсун биткен юреклерде,
Дерсинъ батакъта.
Терге пишип,
Джан чекишип,
Денъиз батмакъта.
Хошнутлыкънен ох чалмакъта,
Титис ёсунлар.
Джаным-козюм,
Урь денъизим,
Даян, бойсунма!

Ким тенада агъламсырап,
Ютмакъта илядж?
Даа денъиз
Яскъа дегиль —
Ярдымгъа мухтадж.
Даа онынъ козьлеринде
Умют чайкъала.
Даа онынъ узеринде,
Уча чагъала...

Море

Серця обімшіли,
Бо в твані їх лишили.
Море з болем в душі,
З піною від скронь до щік
Тоне безсило.
Водорощі — мов збісались:
Гидотно жирують в водах.
О втіхо мого зору,
О моя душе, море!
Не здавайся, тримайся!..

Хто це схлипує осторонь
І сновійне ковтає поночі?
Ще ж море
Потребує не жалощів —
Помочі,
Ще ж у його очах
Згойдується надія,
Ще ж над нею чайка
Крильми віє, маревіє...

Персклад Миколи Мірошниченка

Къачаркеним

Сантырмысынъ, гедже-куньдюз янъгырарсынъ,
Къачаркеним — ёлларымны багъларсынъ,
Къара кийип эп пешимден агъларсынъ —
Кене сенсинъ, кене сенсинъ ёлумда...

Таш олайдым сыманъны корьмем дие —
Къавушкъан дакъикъалар догъды ние?
Дертлетирсинъ ярамы, онъа тийе —
Кене сенсинъ, кене сенсинъ ёлумда.

Сенден къачтым чапкъын, дувлы айгъырда,
Къамчыладым оны дагъда, чайырда:
Тюкенмезсинъ севгиде эм сабырда —
Кене сенсинъ, кене сенсинъ ёлумда.

Доя-доя сардым ябан беллерни,
Инкяр этмей сарылдыгъы эллерни,
Кендим къырдым нидже севен диллерни —
Кене сенсинъ, кене сенсинъ ёлумда.

Къысметимдир бельки сенинъ шенъ ашкъынъ?
Пак дуйгъунъ сынъыр бильмез — кучълю, ташкъын:
Кимсинъ, дюльбер? Дагъ нехримисинъ джошкъун —
Кене сенсинъ, кене сенсинъ ёлумда.

Втікаючи

Ти, наче сантир*, озвучуєш простір і плин...
Втікаю — ти застуєш всі путівці без причин,
У чорних одіннях плачеш мені навздогін.
Ти на кожному порозі, на розі й дорозі...

Каменем був би — не взяла б ти камінь у бран.
Кляну перші зустрічі наші... Ти — мій тиран:
Уразивши серце, враз дотикаєшся ран.
Ти на кожному порозі, на розі й дорозі...

Мчав на буланих од тебе, на вороних,
Оскаженіло та люто батожачи їх.
Але терпелива, й терпляча, й терпка, наче гріх, —
Ти на кожному порозі, на розі й дорозі...

Я не раз обіймав у незайманок стан.
І многих у любовощах втішив. І став
Перелесником. Скільки життів я зламав!
Ти на кожному порозі, на розі й дорозі...

А може, твоє закохання — доля моя,
Де бурхають твої почуття, як з гір течія.
Хто ж ти, вродливко?.. Чия ти? Чия?!
Ти на кожному порозі, на розі й дорозі...

* Сантир — музичний інструмент, схожий на цимбали.

Чаресизми — дюльбериме дёнмели,
 Юксек дагъдан байырларгъа энмели,
 Сени, дюльбер, джан гоньюльден севмели —
 Чакъыл ташлар, боз къаялар ёлумда...

Вихід один: до коханої вороття.
Без неї гори безживні, — в низинах життя.
В обіймах з'єднуються наші серцебиття —
З каменюк зринуть сльози при моїй дорозі...

Переклад *Петра Коробчука*

* * *

Дилярагъа

Дилярем — диль ярем,
Беллисиз сейярем,

Омрюмнинъ четинден
Кечесинъ гизленип,
Узакътан — йылдызлар
Ичинден сесленип...
Ашкъымнынъ сыджагъын
Нейлерсенъ — эйлерсинъ,
Истесенъ — энъ терен
Къарларгъа комерсинъ:
Къаранлыкъ геджеде,
Сим-сия геджеде,
Мен беллеп башкъасын
Сачындан оперсинъ...

Дилярем, диль ярем —
Беллисиз сейярем.

* * *

Ділярі

Ах, Діляра — доля чи гра,
Планета незнавана, Діляра...

На пружі містичних тиш,
Там, де комети-зірки,
Линеш ти, мерехкотиш
До мене звіддалеки...
Що хочеш вчини, сподій
З вогнем почуттів моїх:
А чи — втопи у воді,
А чи — втопчи у сніг.
У невідомих краях
В горобині темрявні ночі
Цілуватимеш іншому очі.
Уявляючи, що то я...

Ох, Діляра — доля чи гра,
Планета незнавана, Діляра.

Переклад *Петра Коробчука*

Ихтиярларга

Чал сач недир? —
Айыпмы?
Омюринъе саипми?
Къара — безя;
Эки ренк
Омюр бою этер дженк...
Чаре арап биревлер,
Сачкъа къына силерлер.
Базысы кибирленип,
Юрер ойнап, шенъленип:
Алсын-чыкъсын мени эрлик
Кениш ёлгъа,
Меним ичюн ёлдаш олсун
Шайлы далгъа:
Табанларны Ерге тиреп
Турсам ёлда,
Бир йылдырым къуветини
Дуйсам къолда,
Деликъанлы — он секizde —
Олса яшым,
Кокке къадар фырлаттырсам
Къая ташын!..
Къоркъма, юрек, эниш ёлдан
Юралмам деп,
Чын бахтымнынъ къапысына

Старин

Що таке
Сивина? —
Чи є встид у питанні?
Сивина —
Твоя пані?
Два
Кольори,
Чорний та білий,
Один одному
Кажучи «друзе!» —
Супротивні дві сили.
Хтось,
Не мудруючи дуже,
Свого чуба фарбує
Хною —
Дехто ж,
Іншим на подив,
Так пишається
Сивиною,
Ніби
Старості білий подих
Срібним буває!..

Сивезне волосся
Горем хтось називає?!

Киралмам деп:
 Дёг, демирджи, юрегимни, пекинсин о —
 Тек гузелликнинъ огюнде эгильсин о!

Можу запрясягти й на Корані:
Голова у сивинах —
Все одно,
Що у срібній короні!

Переклад *Петра Коробчука*

Бир вакыт

Сизлер киби, япракълар,
Тёкюлирим бир кузьде,
Къалыр ешилъ козьлерим
Шанлы Къара денъизде.
Магърур, кучьлю далгъалар
Урар дагълы къарайы —
Олур мавы коклерде
Меним Багъчасарайым.
Тенимни ютар топракъ,
Тюркюм агълар йылгъада,
Къанат яйгъан урь джаным
Яшар буллюр далгъада
Бельки агълар достларым,
Агълар, эльбет, союм да
Уйкъусында Аюдагъ
Айтыр:
Огълум — къойнумда...

Колись

Як те листя, колись я впаду,
Бо підвладний осінній зморі,
І знедвижений зір одпочине
На славному Чорному морі —
Тоді хвиля, гордлива, тужлива,
В узбережний битиме край,
Височітиме в сині небесній
Бахчисарай, мій рай...
Озьме тіло моє земляця,
Ну, а пісню — дзвінке джерело,
Душа вирветься з плоті, зіпнеться
На одне і на друге крило.
Стиха, може, заплачуть другове...
А рідня — то на всі голоси...
Лиш гора Аюдаг
Сонно мовить:
— Вже в обіймах у мене мій син...

Переклад Петра Коробчука

Къабристан

Гъурурлы инсанлар, кибирли инсанлар,
Къабристан ерине келинъиз базыда.
Баш ташлар устюнде пек саде язылар,
Базысы юксекче, алчакъча базылар...

Гъурурлы инсанлар, кибирли инсанлар,
Сонъуны буладжакъ геджелер ве танълар,
Къара ер инсаннынъ энъ сонъки мекяны,
Энъ сонъки дурагъы, екаяне, екаяне...

Эй, инсан, эбедий кельмединъ дюньягъа,
Бир куню къалдыргъан изинъе къар ягъар,
Бир куню исминъни зар-зорнен эслерлер —
Къабристан доланып, къабринъни излерлер...

Ве къалыр сенден сонъ — ишинъми, адынъмы?
Башташнынъ огюнде агълагъан къадынмы?
Дагъ киби юкселип эв-баркъынъ къалырмы?
Я да шенъ нагъменъни усталар чалырмы?

Бизлерден улулар да ерге синъдилер,
Бизлерден кучълюлер де тахттан эндилер:
Сом таджлы тиранлар эбедий юкъуда,
«Омрюмни къайтар!» — деп, тутмазсынъ якъадан.

Не къадар къопайма, сонъу шу — мезарлыкъ,
Эбедий омюрге берилирми ярлыкъ?
Эр вакъыт акълында тут терен къабирни,
Омрюнъден, гонълюнъден силь, ташла кибирни...

Цвинтар

Бундючні та горді, зарозумілі люди,
Варто хоч інколи цвинтарями ходжати
Й читати надгробні слова — епітафії ці
Є велемовні, є прості і є простакуваті.

Тут гороїжники та марнославці знайдуть
Остатню дорогу і найбезсліднішу путь,
А в чорному ґрунті для мужа, старця й дитини —
Кінцеве стійбище, прихист єдиний.

Не вічніш ти, людино, за цей білий світ.
Колись запросують сніги неглибокий твій слід.
А на прізвище твоє в сумному музеї могил,
Може, й натраплять нащадки, доклавши зусиль.

Що ж по тобі зостанеться — справа, парсуна, ім'я?
Коло надгробка скорботна дружина твоя?
Худібка, маєтки, посади, книжки чи скарби?
А чи жебрацькі — латка на латці — торби?..

Найзнакомитіші в землю назавш улягли,
І можновладці з високих престолів зійшли —
Тирани в коронах уверглись у небуття
Й ніхто не волає: о, поверніте життя!..

Як ти не дмешся — маєш могилу й гаплик.
Чи є хоч у кого на невмирущість ярлик?..
Пихи і гонорів позбудься, людино, й затям:
Тіло твоє —

лиш пожива для ям.

Переклад Петра Коробчука

Оуат

Ай төпедә пек айдын, сема къаранлыкъ...
Танърым, сенден тилейим сагълыкъ-аманлыкъ.
Асыл эт сен къулунъда къавий ираде,
Сувлар толып-ташып акъсын терен дередә.
Сыджакъкъанлы юреклерге тиймесин теләш,
Къаарь-къасеветлер ич де агъыртмасын баш.
Танърым, санъа бар тилегим — скъане,
айдын —
Миллетиме аджын артыкъ, чек онынъ
къайдын.
Джумле алам, инсанлыкъкъа бер ар, ферасет,
Эй, Ярадан, тувгъан халкъны сен ватанлы эт!

Айше Кокчи (1956)

Моя молитва

Небо! Я прошу у тебе спокою, здоров'я,
Хай устане ясен-місяць в моїм узголов'ї...
Волю уміцни в рабові — дарма, що плюгавий.
Хай шумлять щедротно води в ускельних кугавах.
Хай не дотикне тривога до серця палкого,
Не болить од дум і суму голова ні в кого...
Небо! Зважуся просити: зверни Бога ради
Більш уваги пресвітлому моєму народу!..
Щоб з мализни дух підвівся —
а ж до величизни,
Щоб ми нацією стали в одвічній вітчизні!

Переклад Миколи Мірошниченка

Левхалар

Экранда бинъ тюрлю левхалар кечип,
Багърыма инедай келип санчыла.
Сенелер тѣрюнден кечмишни сечип,
Акъикъят оны эп етип къамчылай.

Денъизден копюкли далгъалар талмай,
Санагъа акъырын ташып сачыла.
Козьяшлар гъам-дерттен арынып тамлай,
Кунештен нур ягъып, ава ачыла.

Кечмишни тепрете ойларгъа далып,
Эшилген мезарчыкъ янында бир къарт.
Бар мушкюль демлерни багърынгъа салып,
Къартбаба, оюнънен эвинге тез къайт.

Бираздан тарлада бир топ адамлар
Ер къазып, землянка кѣуралар эй-ат!!!
Оларчюн бу замет ильки адымлар,
Халкъыма даа не азырлай аят?!

Левхалар, левхалар токътамай кечип,
Ялкъ этип янгъан сонъ, сусып сѣнелер.
Сенелер тѣрюнден кечмишни сечип,
Адалет, акъикъят артыкъ дѣнелер.

Видиво

Тисяча видив з екрану сяйнула,
Вп'явшись голками у серце моє:
З глибочі літ піднялося минуле,
Правда болить — наче б'ють нагаєм...

Піняві хвилі скипілого моря
Ринуть ареною — стриму нема...
Бризнули сльози пречисті від горя...
Чисте повітря і — променів тьма.

Бачу — дідусь: він турбує пройдешне,
Спомин спіткнувсь об руїну гробків.
Йди-но додому, дідусю сердешний!
В'яже вервиця хвилини тяжкі...

В полі на заступи люди обперлись:
Риють землянки — домівки собі.
Їм неспокійно, це ж кроки найперші —
Що там, попереду, в їхній судьбі?!

Видиво знову екраном сяйнуло,
Інше — на зміну... А де ж тому край?
З глибочі літ піднялося минуле.
Скривдженим правда — достоту як рай.

Переклад Миколи Мірошниченка

— Ватан! — дедим...

— Ватан! — дедим,
Узакълардан
Денъиз тепренди,
Ювезлернинъ
Пытагындан
Япракълар энди.

— Ватан! — дедим,
Сокъур чокъракъ
Аджиз инъледи,
Хор халкъымнынъ
Аизарын
Орман динъледи.

— Ватан! — дедим,
Яйляларда
Козъ ачты чокъракъ.
Ер ярылды,
Джар башында
Омрады топракъ.

— Ватан! — дедим,
Дагъ, таш, къырлар
Гъаркъ олды нургъа.
Кечмиш дѣнип,
Тильге кирди
Къавал ве зурна.

— Вітчизно! — гукнула...

— Вітчизно! — гукнула...

І з далини
Відлунило гулом
Море моє,
А горобина
Долу нагнулась

— Вітчизно! — гукнула...

Сліпе джерело
Сльозою з-під мулу
Пробилось,— видюше,
А плач споневаженого
Народу мого
Почула довколишня пуща.

— Вітчизно! — гукнула...

На гірських пасовищах
І вище, вище
Побігли з джерел ручаї,
Земля дала тріщини —
Обсипались їхні краї.

— Вітчизно! — гукнула...

З байраків, долин,
Орлиних скелин
Світло зрина,
Відходить минуле,
І квилять сопілка й зурна.

— Ватан! — дедим,
Бар мевджудат
Джанланды шу анъ.
Мен къайтырым,
Азиз Ватан,
Сен манъа инан!

— Вітчизно! — гукнула... —
Мій ти притулок
Край моря між гір.
Кохана Вітчизно,
Я до тебе вернусь,
Ти тільки вір!

Переклад Миколи Мірошніченка

Сесленюв

Кишнеген атларнынъ давушы
Асырлар тѣрюнден акъмакъта.
Кенъ чѣллер ашлыкъкъа толушып,
Атешли козьлернен бакъмакъта.

Узакътан саданы эшитип,
Чѣльдеки кѣорайлар сесленсин.
Батыдан эскен ель къаш сытып,
Сызгырып эсювин кесмесин.

Бурнума мис киби урулсын
Чѣльдеки ювшаннынъ кѣокъусы.
Гъайрыдан темеллер кѣурулсын,
Табиат гульчембер токъусын...

Асырлар тѣрюне далгъанда,
Эдждатлар сесини излейим.
Кенъ чѣльнен ялынъыз къалгъанда,
Къальбимни еллерден гизлейим.

Гизлейим... Атларнынъ давушы
Асырлар тѣрюнден эп акъа.
Кенъ чѣллер ашлыкъкъа толушып,
Асретли козьлернен ёл бакъа.

Відгук

Іргіт коней з тупотом копит
Лине скрізь столітні далечини,
Де зарослі травами степи
Дивляться вогненними очима.

Хай птахи, почувши гук здаля,
Відгуком стривоженим озвуться.
Вітер хай свистить, як свистуляв,
І не мовкне в сопілчанім звуці.

Хай мені у ніздрі пахін б'є
Степових напівзабутих квітів,
Хай той запах тне єство моє
Так, немовби квітне все на світі...

Знов шукаю в нуртині часів
Голоси прапредків... Аж вітрище
Люто серед степу напосів —
Душу крию, а то видме хвища.

Крию душу... Чую, грім копит
Лине крізь столітні далечини,
Де зарослі травами степи
Дивляться тужливими очима.

Переклад Миколи Мірошниченка

Не июн...

Далгъалар, сизлерни ким кыйнай?
Ссинъизден ялы шувулдар.
Не ичюн тузлу сувлар кыйнар,
Кыйчыра ялыда акъ кыушлар?

Узакътан серин ельчик эсип,
Кетирдими сизлерге хабер?
Ёкъса, таныш сеслер эшитип,
Салланыр ялыда сельбилер?

Не ичюн акъ кыушлар геджелей
Учарлар гемилер пешинден?
Ялтырай толкунлы инджилер,
Сабалейин парлакъ кунештен...

Далгъалар, кимлерни арайсыз,
Урунып каялы ялыгъа?
Арзынынъ сачыны тарайсыз,
Ничюндир, шай келе манъа.

Чому?..

Що терзає вас, хвилечки моря?
Чом солонa вода, чом гірчить?
Голосами тривоги і горя
Узбережжя південне звучить.

Легіт вісті приніс вам, можливо,
І від них ваші душі болять?
Чи, почувши співанки тужливі,
Кипариси шумлять і шумлять?

Чом ночами мчать за кораблями
Неспокійні, тривожні чайки?
Сяє сонце рожеве над вами,
Світять перлами блідо зірки...

І куди ви мчите, стоголосі,
Що шукаєте серед грози?
І здається: ви чешете коси
День і ніч у красуні Арзі...

Переклад *Степана Литвина*

Ах, татарлар, татарлар...

Авдарылды кокте йылдызлар,
Агълап чыкты ёлгъа аналар.
Бакъып къалды чамлар дагълардан,
Айдадылар халкыны юртундан...

Халкъ йырындан

Ах, татарлар, татарлар..
Асретликтен ичлери янгъан.
«Ватаным!» — деп ёлгъа чыкъкъанлар,
Мушкюльден мушкюльге даянгъан.

Эр тарафтан, тюрюлю якълардан,
Дерьядайын акъып юртуна,
Джыйылышып къайталаз татарлар —
Къара денъиз, дагълар янына!

Эй, татарлар! Татарлар!
Чёльде ятып къалгъан къардашлар,
Айрылышамыз кене, тувгъанлар,
Кене ёлда халкъым, татарлар...

Йыллаз кечер, кечер асырлар,
Денъишип кетер падишалар..
                                                дюньялар!

Унутылмаз бу хор заманлар,
Ах, татарлар, татарлар...

1989

Ой татари, татари...

Здригнулись навіть зорі ув імлі
І сосни кримські поглядали вслід:
Народ погнали мій, щоб стерти й слід
З лиця землі...

З народної пісні

Ой татари, татари,
В край далекий, чужий вас везуть...
«Батьківщино!» — вистогнує путь.
Без провини зазнали ви кари,
Дорогі мої браття, татари...

Вам немає дорожчого дару,
Як повернення радісна мить.
Наче річка до моря, спішить
Люд до гір і до моря — татари,
Ой татари, татари...

Ще в пісках застаються брати.
Сліз і горя невже не доволі?
Освіти їм дорогу до волі,
Зоре щастя, навік освіти!

Пролітають літа, наче хмари.
Кануть в Лету катюги-вожді...
Не забудете кривди й тоді,
Ой татари, татари...

1989

Переклад *Степана Литвина*

Сагынам

Ах, къайдан расткельдинъ,
сен меним ёлумда.
Не олды, бильмединъ,
токътадым къаршында.

Сен нелер беклединъ,
шашмалап бакъкъанда?
Не ичюн кульмединъ,
из къалды хатрамда.

Къальбим пек ёрулгъан,
амансыз ёлларда,
Бельки де, адашкъан,
яр сени тапкъанда.

Бельки де, ким биле...
не ичюн мен янам?
Не ичюн эп ойле,
мен сени сагынам?

Сагынам, сагынам,
сени пек сагынам.
Козьлерим ёлларда,
тек сени къыдырам...

1991

Сумую

Звідки й нащо ти взялась
на путі моїй?
Серце ти взяла моє
й гордий спокій мій.

«Що там скоїлось таке?» —
розгубилась ти.
Скільки є в тобі снаги,
скільки доброти!

Час, покірний долі, мчить,
мов рисак баский...
Може, я світляк прийняв
за вогонь палкий?

Ти приснишся... Я проснусь —
лиш пільма сама...
І тому й сумую я,
що тебе нема.

1991

Переклад *Степана Литвина*

Ангызлыкта

Кене кельди адджы сувукълар.
Озенлерде бузлады сувлар.
Япалакълап ягъалар къарлар —
Безланды дагълар ве къырлар.

Пенджеремде орьнек-ресимлер,
Ич чызалмаз рессам оларны.
Уяндылар къальбимде ислер...
Хатырладым къара ёлларны.

Къар токътамай эп ягъа бере,
Без чечеклерни къыдырам.
Янгъызым мен бу сувукъ ерде...
Сенден айрылдым, онъа янам.

Сенден айрылдым мен Ватаным,
Ешилъ дагълар козюм алдында.
Узакъларда кечти яшлыгъым,
Анъам сени эр бир адымда.

Къазан, 1985

У самотині

Ізнову хуртечі настали,
У кригу закуто річки.
Снігів намело-наметало —
Скрізь біло, де оком не кинь.

Вікно все в морозу узорах —
Художник отак би не зміг...
Мені пригадалися докором
Стрічки почорнілі доріг...

Отут, у краю снігопаду,
Самотній до відчаю я:
Ні моря, ні гір, ні цикади —
Далеко Вітчизна моя.

Казань, 1985

Переклад *Степана Литвина*

Къарасувбазар

Къырымнынъ дюльбер кошесинде,
Ем-ешилъ дагълар этегинде,
Шеэрим бир заманда догъгъан,
Адына дувалар окъулгъан.

Сувундан кимлер тек ичмеген,
Керванлар токътамай кечмеген.
Башындан нелерни кечирген,
Озюни дюньягъа бильдирген.

Эй, тувгъан, айтувлы шеэрим!
Къарасувбазарым, Къарасув.
Къырымнынъ джаны, эм юреги,
Къарасувбазарым, Къарасув.

Айдамакъ Алим мында юрьген,
Тюфегин тиклеп душманларгъа!
Чынълашып яшлар мында севген,
Сукъланып тылсымлы танъларгъа.

Йигитлер къошуда зевкъ сюрген,
Татарнынъ оджагъы сёнмеген.
Янъындан окъула эзанлар
Халкъымнынъ йырлары янъгъырай.

Карасувбазар

У передгір'ї, в сонячній долині
Здавен сіяє Карасувбазар.
Молитви прадідів живуть і нині,
В них віра й правда, чиста, мов сльоза.

Кого ти, граде, не поїв водою,
Кому ти лиш притулку не давав!
Лавини бід не справились з тобою,
І давню славу час не відібрав.

Отут ішли невтомно каравани,
Своєму богу кожен з них моливсь.
Музики грали коло стін Таш-Хана,
Звучала хайтарма, немов колись.

Отут зі страху підгинав коліна,
З самим Алімом стрівшись, супостат.
Отут в частівках юнаки голінні
Несли любов сердечну до дівчат.

І гарцювали у строю джигіти,
Оберігали місто від негод.
Було тут добре і привільно жити,
Поети прославляли свій народ.

Эй, тувгъан, айтувлы шеэрим!
Къарасувбазарым, Къарасув.
Къырымнынъ джаны эм юреги,
Къарасувбазарым, Къарасув.

Къарасувбазар. 1994

Прийшла біда...

Все наше впривали,
Щоб тут і духу не було татар...
Звучать пісні, що прадіди співали,
Звучить езану музика проста.

О древнє місто, миле, незбориме!
Окови Карасувбазар зрива.
О граде, ти душа і серце Криму.
Я чую: крізь віки народ співа.

Карасувбазар, 1994

Персклад *Степана Литвина*

* * *

к ъ о ш м а

Яваш-яваш авдарылыр устюме,
Авдарылыр къара кунеш парчасы.
Тишлерини сыкъып, эзер коксюми
Бу дюньянынъ кырмазысы, къарасы.

Оксюз бала киби ынърар яралар,
Тешилирлер къара ерде япракълар,
Къайралырлар къар устюнде оракълар,
Дертке меян олур къашлар арасы.

Рузгярларгъа ат ойнатыр къамчылар,
Кирпиклерни кырар агъыр тамчылар,
Мени арар, мени урар авджылар,
Мени сатар къара кунеш ярасы.

Къычырым, сесим чыкъмаз, ятарым,
Керванымнынъ излерине бакъарым,
Козьлеринден козьяш олып акъарым,
Мени корьмез козьлерининъ Алласы.

Эй-вах, Къандым, олсун санъа языкълар,
Къакъылырлар этрафынъа къязыкълар,
Джандай сынар йылдыз, янар ташчыкълар,
Не япарсынъ? Сёнер умют тарласы.

ЮНУС КЪАНДЫМ (1959)

* * *

к о ш м а

Тихо-тихо падає з зеніту
 Скалка сонця чорного — черлена.
 І чорнизна, й червонизна світу
 В груди тиснуть, аж болять рамена.

Накровили рани, накровили,
 Землю листя дране покривало,
 А серпи шайтани покривили —
 В межиріччя горенько студене.

З нагаїв — танцюють хуговії,
 З ваги сліз — уломлюються вії,
 Десь мене вполюють лиходії:
 Скалку сонця чорного — у вени...

Закричу, а голос — у мовчанні,
 Вслід дивлюсь моєму каравану
 І, хоч в'яну, хоч сльозою кану, —
 Бог очей твоїх не біля мене.

Жаль себе, Кандиме? Бо — немилий,
 Бо колючча колом оточило...
 Вщент душа! — від того космопилу
 Згасне поле сподівань зелене.

Переклад Миколи Мірошниченка

Къоркъу

Бу дюнянынъ козьлеринде къоркъу бар,
Далгъаларнынъ сёзлеринде къоркъу бар,
Яраларнынъ безлеринде къоркъу бар,
Къайдан кельди, къайдан кельди бу къоркъу?

Юварланса дагъда ташчыкъ, таш боран
Къопар,
ташлар тепер сокъур бир хоран,
Ариф-ариф дарма дагъын олур Къуран,
Къайдан кельди, къайдан кельди бу къоркъу?

Ферманларгъа саип олур аллалар,
Ферманларгъа имза чекер султанлар,
Лякин дагълар кене меннен къалырлар,
Дагъ козюне къайдан кельди бу къоркъу?!

Страх

Ножем в зіниці світу страх стриміє,
Вужем зі слова річки страх струміє,
Гужем — бити, а страх — медсестри миють.
Ну, відкіля, ну, відкіля цей страх?!

Лиш камінь вирвавсь із гірського брану —
І вже з ним інші кам'яним бураном,
Що заглушає-мне й рядки Корану..
Ну, відкіля, ну, відкіля цей страх?!

Всевишній видає свої укази,
Їх завіряють владники щоразу,
Та страх в щілини наших гір залазить...
Ну, відкіля, ну, відкіля цей страх?!

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Адым

Бир... эки... беш... еди...
Къайда къалдынъ невбеттеки адымым?
Коктен къопкъан йылдыз къальбге энмеди,
Герданына такъты оны батагъым,
Оюн тѣшей къуванчындан къарт кеди.

Бир... эки... беш... еди...
Невбеттеки адым юкълай дамарларда,
Бельки арслан, бельки сыртлан, бильмейим.
Ренки учкъан, йыртыкъ байракъ къолларда,
Ёллар ирип къата, неден бильмейим.

Бир... эки... беш... еди...
Уянсана невбеттеки адымым!
Агъа-къардаш къан ичип къан къусалар,
Ерде яткъан джансыз, къырыкъ къанатым
Киби чамлар ве ваделер сусалар.

Бир... эки... беш... еди...

Крок

Один. Два. Три. Чотири. П'ять...
Куди ж ти подівся, наступний мій кроче?!
Цю зірку, що з неба зірвалась і вдаром
не зрушила серце й на п'ядь, —
На бризко-тільце брязкотельцем болотяник
Зрадів кіт-старун, витанцьовує, наче вар'ят.

Один. Два. Три. Чотири. П'ять...
Наступний мій крок не проснувся іще в венах.
Осел він чи, може, він огир? — не знаю,
А в мене чи рване, чи, може, безбарвне
Від чого під ноги твердіють дороги? — не знаю.

Один. Два. Три. Чотири. П'ять...
Ану ж бо, прокинься, мій зажданий кроче!
Бо кровію брата впивається брат...
Чні ж бо, якщо не мої, потрошені крила співочі,
Мовчуші, мов роки з зарокон вернутись назад?!

І знову,
І вп'ять —
Один, два, три, чотири, п'ять...

Переклад *Миколи Мірошниченка*

* * *

Гузелим, сен денъизге бенъзейсинъ,
Лякин мени, ялыны, нечюн сезмейсинъ?

Кимерде далгъалар башыма ете,
Устюме чѣплюк де быракъып кете.

Кимерде агълайым, кяде къуванам,
Лякин эп чыдайым, бунынънен онъам.

Кимерде истейим кетмеге къачып,
Узакъкъа, чѣллерден, къырлардан ашып.

Амма къальб ялыдай сенден кеталмай,
Мен билем — денъиз де ялысыз олмай...

* * *

Кохана, ти скидаєшся на море,
Яке зі мною, берегом, — не мире.

Бува, обіймуть хвилі, — за хвилину,
Сміття на мене скинувши, одхлинуть.

То плачу, то радію, — все терпляче
Під хвилевдари підставляю плечі...

Дарма, що хочу од тії печалі
Втекти степами й горами чимдалі,

А серце-берег не дає, — говоре,
Що не існує безбереге море.

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Мирас ёллар

а к р о ш и и р

Мирас исе, бельки мирас бу ёллар,
Ине киби санча олар юрекни.
Кенъи де шу, тары да шу, тек ойлар
Олар киби бильмей якъын, эрекни.
Леблер киби сусса эди бу къоллар
Аи-зары йыкъар эди терекни.

Меджалына меджал арар тозлары,
Ильван олып, къонар откъа, япракъкъа,
Раимине раим эйлер сазлары,
Ойчан макъам иле энер чокъракъкъа,
Шырыл-шырыл сувда акъар язлары,
Назик кузю назын къошар сазлыкъкъа.
Индже белли баарининъ рузгяры
Чименлернинъ сырын ачар сачакъкъа,
Енгиль-енгиль адым иле эфкъарны
Не олса да къувар, айдар иракъкъа.
Кене-кене кесиштирип ёлларны
Омюр бою тырмаштырыр джап, сарпкъа.
Гъам-къасвети къамаштырыр талларны,
Асылыны денъиштирмей бош лафкъа.

Успадковані дороги

а к р о в і р ш

Ми впадкували ці дороги, і нехай
Искрять в серця, голками протинають,
Криваво прискаючи в думи, — кровограй
Означено знаннями, що не знають;
Лишімо руки як уста — з мовчанням через край —
Інакше звальять гуком дерево пружнаве.

Між сил чужих дорожній пил шукає власних сил
І намістинками вкриває листя й трави,
Роняють струни сазу жаль — з жалоби пнутих жил
Осунувся мотив у джерело діряве,
Шумить, пливе струмком дорожній небосхил —
Ніжнота осені паде на твань каправу;
Ірійне птаство виснує весну на п'яльцях крил,
Чорнітиме з-за хат і нив підлісна мрява;
Етер чи вітер оджене печаль удаль,
Носитиме дух квітування зарясного,
Коли на горах, здибивши у вертикаль,
Оті, успадковані, схрестить-таки дороги, —
Війне верхів'ям вербника, хитне його вуаль.
І змусить листя мружитися довго, довго, довго.

Юрек исе копюр киби озгъарыр,
Насыл замет чекмесе де бу ёллар.
Улемалыкъ япмаз, янар, къайгъырыр
Сакин-сакин асын дие бу ёллар,
Тангърысына бала кнби ялварыр,
Аманлыкъкъа чапсын дие бу ёллар,
Намердликтен къачсын дие бу ёллар...

7.05.1997

Од наших серць завдовжки у життя проляже міст —
Дугою смутку буде проводити ці дороги...
Юрсою комарні бринітиме болітний міт —
Напучуванням стане погрузати ці дороги;
Уклінно й як дитя помолиться Аллаху світ;
Серцями штовхані, почнуть дрижати ці дороги,
Аби блюзнір не смів
споневажати ці дороги.

7.05.1997

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Ялыдаки ташлар

а к р о ш и р

Якѹб Мустафаевге

- Ялыдаки ташлар нечюн агълайлар?
- Къаялардан къоптыкъ, дие агълайлар.
- Узакътаки дагълар нечюн куселер?
Бир таш олып ялыда ятмакъ истейлер...
«Гъурбет ильдем», дие, достум агълама,
Агълашса да талийине дагъ ташлар.
Юрегинъе къараларны багълама,
Нидже-нидже кечиледжек ёллар бар.
Умютинъни къальб далындан ушкютме,
Сенсиз толу олмаз Буюк Озенбаш,
Толуп-ташса биле, достум, уметке.
Асретликке тиз чёкме сен, эгме баш,
Нале, агълав ярашмай бизге, юртдаш!..

5.11.1997

Каміні на березі

а к р о в і р ш

*Журналістові, що, осліплий,
живе у місті Гулістані (Узбекистан),
Якубу Мустафаєву*

- Ячать камінні болди берегом, — навіщо?!
— Колись зі скель зірвалися найвищих.
— У чому горе тих далеких гір? — що хочуть?!
— Бажають камінцем до берега доскочить.
...У болд, у гір є відчай, а тобі
В'язать на серце чорну хусточку не личить,
І чужина, страшна в твоїй судьбі,
Доріг не пройдених не годна збагновичить.
Юга нехай не тьмить гілок душі твоєї,
Наш Озенбаш Буюк* без тебе — напівкруг:
Увесь в рясноті душ, та несповна душею;
Сліпому ріднокрай ледь мріє межи скрух,
Але держись, бо ти ж — у мене кривний друг!

5.11.1997

Переклад Миколи Мірошниченка

---

* Я. Мустафаєв родом з с. Буюк Озенбаш Бахчисарайського району.

Палиндромлар*

1. ЯНЫКЪ

Ана йана
озъ къызына,
тиле пелит
къапысына
дерт адыны.

Къыйыкъ-къыйыкъ
къыра йарыкъ
ал тапъында
хатрасыны
хатрасындан.

25.06.1997

ЮНУС КЪАНЫДЫМ

---

* Палиндром — рум сѣзю, «арткъа чапам» манасыны билъдире. Шиириетте исе солдан сагъгъа ве сагъдан солгъа бир чешит окъулгъан сѣз, келиме, сатыр, я да джумле.

Напіндроти

1. ГОРЕ

А мама, мама* —
без доні днями:
ім'я у двері
втиска перстами
— ...ім'я у ямі.

Зоря: — Агов!..
Вогонь погов
у діл Сліду,
у тям у м'яту
в гірку обиду.

25.06.1997

Переклад Миколи Мірошніченка

---

* Тут і далі виокремлені курсивом рядки надаються до прочитання в обидва боки: зліва направо і справа наліво.

2. КЕРИГЕ ЁЛ ЁКЪ

Къара таракъ
иле акъ сач
таралса да
агъармайджакъ.

Кери дёнмез
аньлер иле
къара таракъ
агъармайджакъ.

27.06.1997

3. АЛКЪА

Алкъа, акъла
озюнъни,
алда, адла,
алгъышла.
Къатла, ал такъ
сезюнъни,
ачкъа акъча
багъышла.

8.05.1997

2. НЕМАЄ ВОРОТТЯ

*І сивини волосу — соловини висі —
не зчорніють, звісно,
скільки б не чесали їх
чорним гребінцем.*

*Гребінцеві чорному
не збіліти, звісно,
і сивини волосу — соловини висі —
відають про це.*

27.06.1997

Переклад Миколи Мірошніченка

3. ПЕТЛЯ

*Мотузе з утом,
якщо ти петля,
от стілець — це літ сто
звісищем оман і розверстих верстов
у німбові півобміну
себе восхваляй.
Голодному хліба дай,
мотни букві соло-голосівку бинтом.*

8.05.1997

Переклад Миколи Мірошніченка

Дивар

Украин шаири, достум Иван ИОВґа

Туманлардан токъулгъан шал дегиль бу бир — дивардыр*,
Кельген, кеткен онъа къоюп кете кенди ташыны.
Мен де кельдим. «Озь ташымны, — дедим, — къоймакъ
бир фарздыр!»
Джеблеримде, къойнумда таш ёкъ... Къойдым башымны.

Неге бильмем, къувандым, тереклерге йылмайдым,
От-оленни, чечеклерни фысылдап селямладым.
Сонъ: «Аллах!» — деп Аллахтан къачкъан халкъкъа
агъладым,
Алып эльге диварны сюрттим козюм яшыны.

Акъ кесильген диваргъа бакъмай кече куньдюзлер,
Къан агълайлар шемшектен чильтер киби кузьюлер,
Козълеримни алып къача, манъа бакъмай кеч кузьлер,
Тильсиз такъдир эп долана сокъур, сагъыр чаршыда.

...Ташларыны, джыйды дивар, учты дивар коклерге,
Мен учмадым. Дивар иле кетмедим юксеклерге.
Къушлар кокте диварны сёкюп аталар ерге,
Ягъмур дегиль, таш ягъа. Тим-тик тутам башымны.

Аллах, дие фысылдагъан дудакъларны арайым,
Кольгем иле кимселернинъ кольгесини тарайым,
Ташларынынъ юкюнден букюльгенге къарайым,
О дей: «Оля-ан, диварда ер бар, кетир башынъны!..»

5.12.1999

* Мсвзу Р. Ровшаннынъ.

Мур

Іванові ІОВУ

Це справжній мур, а не вуаль, що зіткана туманом.
Сюди ідуть — чвалають геть, уклавши в мур свій камінь.
Я теж прийшов. Лап до кишень, до пазухи — не маю
Ні камінця. Тож голову утиснув п'ястуками.

І безголово так радів... І усміхавсь деревам.
І квітам кланявся, траві... Та ба, кудись од Бога
Із Божим іменем в устах тікали мої кривні —
Я мур підняв, я сльози ним утер наскількикогого...

Минають дні, та не зирнуть на мур пополотнілий,
Де кров'ю плаче тьма дзеркал, а лиця в павутинні.
А осені очима вбік ведуть зниклово.
А доля в німоті блука на торзі негостиннім.

Обтяжений камінням, мур увись піднявся раптом.
Услід не поривався я. Дививсь, як зграйно, з маху
Птахи той мур у небесах взялися розбирати
Каміння падало дощем. Та я стояв без страху.

В шуканні молитовних уст, що покликають Бога,
Своею тінню розчешу мандрьохам тіні хмури.
Колись нестиме камінь хтось, вгинаючи дорогу,
І зронить: «Голову... твою... чекає пройма... в мурі».

5.12.1999

Переклад Миколи Мірошніченка

Къайда?

Украин шаири Иван ИОВгъа селям ерине

Чёллеримнз бар! — я къайда бизим дагъларымыз?
Дагъларымыз бар! — я къайда бизим чёллеримиз?
Чёллеримиз, дагъларымыз бар! — къайда бизим
денъизимиз?
Денъизимиз бар! — къайда бизим чёллеримиз,
дагъларымыз?
Чёллеремиз бар! — къайда гъайып олды бизим
денъизимиз?
Денъизимиз бар! — къайда кетти бизим дагъларымыз?
Дагъларымыз бар, чёллеримиз бар,
денъизимиз бар! — къайда бизим тарлаларымыз?
Тарлаларымыз бар! — къайда бизим денъизимиз,
дагълармыз, чёллеримиз?
Денъизимиз бар, чёллеримиз бар, дагъларымыз бар,
тарлаларымыз бар! —
къайда гъайып олып кетти антымыз?
Антымыз бар! — къайда бизим
чэльденъиздагътарлаларымыз?
Чэльденъиздагътарлаларымыз ве антымыз бар! —
къайда гъайып олды бизим ватанымыз?
Чэльденъиздагътарлаватанатымыз бар! —
Эх-х... тек, бизде, биз озюмиз ёкъ...

Ай, Къырымым.
дюньялар тургъандже
турсАйдынъ, Къырымым,
бинъ яшасАйдынъ, Къырымым!..

10.11.1997

1049C KAHDLU

Іванові ІОВУ замість привіту

Степи наші є! — де ж гори наші?
Гори наші є! — де ж стеги наші?
Стеги наші є, гори наші є! — де ж море наше?
Море наше є! — де ж гори наші і стеги наші?
Стеги наші є! — де ж дівалось море наше?
Море наше є! — де ж гори наші?
Гори наші є, стеги наші є, море наше є! —
де ж полонини наші?
Полонини наші є! — де ж море, гори, стеги наші?
Море наше є, стеги наші є, гори наші є,
полонини наші є! — де ж дівалась клятва наша?
Клятва наша є! — де ж степиморегориполонини наші?
Степиморегориполонини і клятва наші є! —
а вітчизна де наша?!
Степиморегориполониниклятва й вітчизна є! —
ех-х... тільки нас у нас немає...

Ай Крине,
не вмирАй, Крине,
живи-поживАй, Крине!..

10.11.1997

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Махзун чыракъ

Чыракъ янар махзун-махзун
Ыракъ койунъ бир эвинде.
Акъ зиясын корьмез махсум
Ана-бабам озь эвинде.

Кесип кетти монтьор тельни,
Захмет чекмез, букмез белыни.
Кимге оюн, бизге олюм,
Кин отунда яна гонълюм!..

Бер борджунъны! — деп багъыра,
Семиз банкир синъырленип.
Борджузлыкъкъа эп чагъыра
Кокке уча кибирленип.

Бабам корьмез айлыгъынъы
Бай арттырыр байлыгъынъы.
Кимге оюн, бизге олюм,
Кин отунда яна гонълюм!..

Свѣта печалі

Свѣчкою освѣтлена печаль,
Вѣчко — юлаве у тьмѣ кѣмнати.
Кою чин прокльону, — маю жаль,
Юний жаль до мами та до тата.

Взяв-обтяв електрику монтер,
Вкинув хату в морок, — не покаявсь.
Хтось погрався, хтось хоча б і вмер, —
Зненавида серце обпікає!

— Сплачуй борг! — вигукує банкір,
Чваниться і кирпу гне до неба,
На відсотках він вчиня побір,
Жиром так заплив — аж до ганеби.

Багатіє жирний кровожер,
Батько ж мій платню — усе чекає,
Хтось погрався, хтось хоча б і вмер, —
Зненавида серце обпікає!

Переклад *Миколи Мірошниченка*

Электрика

Сувукъ скемле,
Джамсыз пенджере.

Рузгяр ура,
Ал чехреме.

Сабах-акъшам, анда-мында,
Кечер омрюм пис вагонда.

Кимге такси, кимге учакъ,
Манъа исе — олсун сыджакъ...
Кечер омрюм вагонымда,
Ах, не къалыр саф анъымда...

2002

Електрика

Лавиця крижана,
    вікно без шиби,
Тож вітер б'є мені
    в лице несхибно.
Уранці-ввечері, туди-назад,
В гидкім вагоні чи повинен я змерзати?!

Для когось є таксі, літак для когось,
Там тепло, там комфорт, а тут убогість.
Якщо гидкий вагон судився на весь вік,
Які ж тоді згадки осядуть в голові?!

2002

Переклад *Миколи Мірошніченка*

Сокъур гармонист

Чал, чал, чал сокъур гармонист,
Ярылсын гармонининъ акъ джигерлери.
Гъайып олунсын аджджы кедерлеринъ
Бугунъ тамада Дионис.

Алтын дай шарап шемс-и нурындан,
Ал янакъ, сия сач кызылар алдапыр.
Мейден саргъошлангъан къатран акъланыр!!!
Яндым да кунъдюзнинъ къаранлыгъындан!..

Чалгынъны кес, айды гармонист,
Мен де сокъурум, джермайдай омюрим.
Дженнетке еталмай янды копюрим,
Бахтымызгъа не олды мани?!

Бир тавшан юкъусы ичине далдым,
Сокъурум, козьлерим ачыкъ олса да.
Сокъурум, дюньялар къан ичип, къусса да,
Къорагъа къорадай тирелип къалдым!..

2002

Сліпий гармоніст

Грай, грай, грай, гармоністе сліпий,
Хай на повні легені гармонія вдихає —
Прожени геть осмугу з оцього духану,
Де губами Діоніс уже й тости зліпив.

Од яскравих бліків золотого вина
Повмлівають рожевощокі брюнетки.
Влити в дьоготь вина — стане хмільно-брунатним.
Я в розпуці, що дні мої — сірина!..

Доста грати! Гармоністе, спинись!..
Впівдорозі до раю місток догоряє...
Світ зчорнів, я осліпнув. А ти ще дограєш.
Хто ж, захланний, в нас щастя украв та й поніс?!

Западаючи в зяючі заячі сни,
Я — сліпий: хоч розплющені очі — та сплющені,
Захлинулись світи, в сльозосховище спущені...
Я дрижу перекотиполем біля якоїсь стіни.

2002

Переклад Миколи Мірошниченка

Сонъки дервишнинг эржяры

Эй, кок, къанат бердинъ, къанаат къайда?
Юрегимде боран, айт, неджат къайда?
Чарыкъларым тозда, ипранды джуббем,
Нечюн сѣнди кунеш, торс бакъа къуббем?!

Тозлы чарыкъларым — омрюмнинъ озю,
Къайда бакъсанъ дост ёкъ — тек душман юзю.
Йипекдай яйылгъан айланчыкъ ёлда,
Бахткъа къучакъ ачтым. Деф этти о да.

Къачып оламадым гъыйбет-и кирден,
Ксельди яш башыма къартлыгъым бирден.
Шукюр, бир юрегим эвелькидай къалды,
Языкъ, къуванчымны къайгъылар чалды.

Кене де алдымда уп-узун ёллар,
Кимини котере, кимини йыкъа олар.
Ёлджугъа таш атмакъ, бир адет олды,
Арсланлар дюньясы итлерге толды.

Не гузель, эй, кок, багърыньда парылдай
Менгу муршидим — шефкъатлы сары Ай...

Ступок останнього дєрвіша*

О небо, крила ти дало, а щастя — де ж?!
 Рятунок од біди, журби, напастя — де ж?!
 Чарики** — в пилюзі, халат — лахмітний грай...
 Ще й сонячне тепло зійшло за небокрай.

Мов на чариках пилу шар — моє життя.
 Навколо блякне друзів чар, бо б'є життя.
 На звивний шовк шляхів ступлю судьбі услід,
 Вона ж — у просторі зника, у мревній млі.

Не зміг уникнути і я людських обмов,
 Тож молоді літа наліт сивин зборов.
 А серце відчува жагу і свій невпин
 До радощів, які покрив скорбот наплин.

Дорога стелеться удаль, уперeverст,
 Когось чекає злет, когось — надгробка перст.
 Камінне побиття мандрьох — тепер звичай,
 В левинім світі стало більш собачих зграй.

О небо, в тебе на чолі сяхтить як стій
 Мені півмісяць, він одвік — попутник мій.

Переклад Валерія Ляхевича

* Дєрвіш — мусульманський чернець-жебрак.

** Чарики — кримськотатарське взуття, подібне до капців.

Гогерджин*

Юртуна учкъан гогерджин
Бир шахнынъ къолуна тюшти.
Артыкъ къуш алтын къафесте
Не кунъ коръди, не де учты.

Къуртарды Аллах-Таалә
Бахты къара гогерджинни.
Къушчыкъ къафестен къуртулды —
Шах яна, туталмай кинни.

Гогерджин тувгъан юртуна
Ёл алып, тез учып келе.
Амма юрту, ах, виране,
Дерсинъ кечти бир зельзеле.

«Не керек шахнынъ къафеси
Алтындан олса да, тюзгюн.
Манъа озъ ювам керектир —
Деди къуш — чёксе де бутюн».

---

* Алишер Навоийнинъ мевзусы.

Голуб*

Додому голуб правив лет,
Проте до рук потрапив шаха,
Відтоді радощів не мав,
Хоч клітка з золота — для птаха.

І ось настав чудовий день:
Отримав волю від Аллаха —
Розгнівано затрясся шах,
Та що ця птахові лякаха?!

Він грайно в небі тріпотів
Крильми. Він квапився додому!
І, прилетівши, бачить: дім
Згорів — мов од удару грому.

«Не хочу клітки в шаха я,
Хай золота вона, хай срібна...
Домівка, — мовив голуб, — лиш,
З румовищ піднята, потрібна».

Переклад Валерія Ляхевича

---

* Написано на мотив Алішера Навої.

Ким дер?!

Языджы Нузет Умерге баггышлана

Ким дер: «Отуз яшта омюр битер!»?
 Кимсе демез. Омюр битмез!
 Ким дер: «Элли яшта йылдыз сёнер»?
 Сёнерми бойле яш йылдыз?!
 Эбет, сёнмез. Яшы етмез!..
 Ким дер: «Алтмыш яшта еринъ миндер!»?
 Тюбю миндер олгъаны дер.
 Алтмыш яшта севги келе
 Севги кельсе, кедер кельмез!
 Ким дер: «Етмиш яшта сени енъер
 Етмиш башлы бир адждерха!»?
 Ялан! Етмиш акъыл, етмиш къувет
 Етмиш яшлы инсанда бар.

Ким дер... Не десе дер. Инсан исе,
 Янымызда юз йыл яшар,
 Къальби темиз олса эгер!..

Хто скаже?..

Письменникові Нузету Омеру — присвячується

Хто скаже, що у нас життя — це тільки тридцять літ?
 Авжеж ніхто, бо в розповні життя ще й як трива!
 Хто скаже: «В п'ятдесят зоря твоя вже відгорить»?
 Не вірте, бо вона іще замолодо ряхтить,
 Адже блакить іще блакить, трава іще трава.
 Хто скаже: «В шістдесят — ти джгут, а зовсім
 не джигіт»?

Та лиш отой, хто в літі літ застуденів на лід!
 Іще ж можлива в шістдесят весільна перезва —
 Не знає старості душа, хоч сива голова!..
 Хто скаже: «Сім десятків літ — вважай, ти інвалід,
 Вітрець тебе, усохлого, — як гілку, колива,
 До омовіння — крок хіба, і два — до колива.
 Яке вже там «во здоровіє»? — гастрит, радикуліт...»
 Не вірте! Сім десятків літ — не просто так слова:
 Скарб досвіду в роках оцих і мудрість світова.

Хтось каже... Та не слухайте! Хай плеще, торохтить.
 А той, у кого ще душа жива, аж виграла,
 У кого серце в чистоті, — сто років буде жить.

Переклад Петра Коробчука

Заман

Артта нидже ёллар кьалды,
Нидже ёллар беклей даа.
Хатыр-гонъюль демей заман
Эр йыл кьоя гизли баа.

Къайсы батакъ, къайсы бир тахт
Бизни беклей, кимсе бильмей.
Эр ким озь ёлуны арай,
Эр ким озь кьумыны элей.

Заман исе арткъа бакъмай
Дюдюгини чалабере.
Кимни севе, кимни сёге —
Буны факъат Аллах биле.

Джарты заман сеси тынса
Янъы заман сеси джайрар.
Инсан огълу Инсан олса —
Онъа эр бир заман ярар.

Час

Безліч шляхів за нами лежить,
Безліч — попереду нас.
Кожному, ніби строгий навчитель,
Ставить оцінки час.

Що там за скрутом: твань, а чи трон? —
Стане відомо у строк.
Кожен стезю своєю сам обирає,
Свій просіває пісок.

Не озирається час, не стоїть.
Грає в дуду на вітрах.
Любить кого він, або не любить —
Відає тільки Аллах.

Замість старих голосів — молоді
Завше звучать голоси.
Кожній годині, хвилині радій,
Якщо ти людина еси.

Переклад *Петра Коробчука*.

ГЛОСАРІЙ

Газель — ліричний вірш, складений з бейтів (дворядкових строф), пов'язаних наскрізною римою. Початок римування завдається першим бейтом, а далі одностовка з ним рима появляється кожного разу через рядок за такою схемою: АА, БА, ВА і т. д. Окрім рими звукову організацію газелі неспрідка посилює реди́ф (повторюване слово або фраза, що, як правило, стає і заголовком вірша). У кінцевому бейті автор неосмінно називає своє ім'я або свій літературний псевдонім (тахалус). За змістом розрізняються газелі любовні та філософсько-медитативні.

Гита — невеликий вірш філософського змісту, що формою нагадує газель, але без початкового бейта, зі схемою римування: АБ, ВБ, ГБ і т. д.

Кошма — форма вірша, вироблена народними співцями-ашиками. Складається, як правило, з трьох-п'яти дубсїтів (чотирирядкових строф) і римується таким чином: АБВБ, ГГГБ, ДДДБ і т. д. Іноді перший дубсїт має перехресне римування: АБАБ. Кожний рядок кошми містить 11—12 складів і переділяється одною або двома паузами (наприклад, в одинадцятискладнику: 6+5 або 4+4+3).

Месневі — жанрова форма поезії Близького і Середнього Сходу. Здебільшого, чимала за обсягом поема, всі рядки якої римуються попарно.

Семаї — жанр близькосхідної поезії, подібний до співомовок з ритмікою дервіського пританцювання.

АВТОРИ АНТОЛОГІЇ

Махмуд Киримли — зачинатель кримськотатарської літератури. Дуже мало конкретики з його життя дійшло до наших днів. Народився наприкінці XII ст. Вочевидь жив у м. Крим (інша назва — Солхат, нині — Старий Крим). У 1223 р. написав великий поетичний твір — обсягом у 1405 чотирирядкових строф — «Повість про Юсуфа і Зулейху», запозичивши сюжет коранічної легенди про Юсуфа (біблійний св. Йосип). Між 1228—1230 рр. османський поет Халіл оглу Алі, який перебував у Криму і знав особисто Махмуда, інтерпретував поему для своїх співвітчизників. Знайдено й описано два рукописи згаданої інтерпретації — 1913 р. російським сходознавцем П. Фалевим у герцогській бібліотеці в м. Гота (Німеччина) та наприкінці 50-х рр. професором Стамбульського університету І. Х. Ертайланом у приватному зібранні одного з турецьких бібліофілів. Оригінал інтерпретованої поеми не зберігся, або, найімовірно, досі не знайдений.

Помер М. Киримли десь невдовзі після завершення своєї поеми — на початку XIII ст.

Абдулмеджид Ефенді (XIV ст.) — автор кількох уцілілих до наших днів газелей, а також поеми «Нерозлучний друг закоханих», доля якої невідома. В епоху мамлюків, коли кримець Бейбарс, посівши султанський престіл у Єгипті, залучав до свого двору вчених і поетів зі своєї батьківщини, Абдулмеджид Ефенді виїхав до країни над Нілом. Входив до того ж кола поетів, що й Сейфі Сарайї, Мевляне Ісхак, Ахмедходжа Ефенді. Писав кримсько-кипчацькою мовою.

Сейфі Сарайї (1321—1396). Існує думка, що С. Сарайї народився у столиці Золотої Орди — м. Сараї. Відомо, що він у період правління кримця Бейбарса Єгиптом — виїхав туди. Жив і творив у Єгипті. 1391 р. С. Сарайї переклав з перської мови відомий твір Сааді «Гулістан». Писав кримсько-кипчацькою мовою.

Мевля Кади Мухсін народився, жив і творив у XIV ст., більшу частину життя звів у Єгипті. Був сучасником Абдулмеджида Ефенді та

Мевляне Ісхака. До сьогодні дійшла лиш одна газель Мухсіна. Писав кримсько-кипчацькою мовою.

Герай Хан Менглі Перший прожив майже сімдесят років (1445—1514), з них сорок чотирь — владарював у Криму. На відміну від батька, Гаджі Девлста Хана, засновника династії Гераїв, мріяв про незалежність од Османської імперії — у збройному змаганні з нею молодого хана підтримали кримські генуези, проте битву було програно, а сам Менглі Перший потрапив у полон до турків. Три роки неволі і — повернення на кримський престіл, але вже за підтримки Стамбула. Зробив кілька вдалих походів проти золотоординських ханів, провадив війни з Польщею, Литвою, Молдовою, а 1482 р. у відповідь на неодноразові напади козацтва на Крим пройшов збройним маршем аж до Києва. Менглі Перший переніс столицю ханства з м. Солхата до Бахчисарая, де перш ніж збудувати ханський палац розпорядився вимурувати храм зпань — Зінджирли медресе (1500). Відомий як меценат, людина високої культури і чи не перший з кримських ханів, хто на дозвіллі вдавався до поезії.

Бора Газі Герай Хан Газайі (1554—1607) — найзначніша постать в історії класичної кримськотатарської поезії. Показово, що постичним доробком Газайі цікавилися І. Франко й А. Кримський. Збереглося не так уже й мало — близько 60 газелей, кілька листів у віршах, дві поеми тощо. Був також неабияким музикою-танбуристом та композитором. Існує понад 70 музичних творів цього кримського хана.

Софу Мехмед Герай Хан Кяміль (1591—1676) відомий як найбагатший владар Криму, що, відзначаючись набожністю, входив до суфійського братства, звідси одне з його імен — «Софу» («суфіст»). Для потреб братства за указом Софу поблизу Бахчисарая було зведено дервіську оселю, де в суфійських відправах брав участь і сам хан, чие постичне прізвище «Кяміль» у перекладі з арабської означає «Досконалий». Збагатив кримськотатарську поезію пропоятими щирим релігійним почуттям, повним смутку й містики постичними мініатюрами — так званими «іляхі». Але не цурався й такої жанрової форми народної поезії, як кошма.

Вдруге усунутий від влади Софу Мехмед Герай Хан Кяміль покинув Крим і виїхав у Дагестан, де й помер 1676 р. Через рік його останки перенесено до Бахчисарая й поховано на ханському кладовищі.

Афіфеддін Абдула Афіфій (? — 1640) увійшов у кримськотатарську літературу як поет-суфіст. Був кадієм (суддею) в містах Судак, Мангуп, Кафа, згодом обіймав посаду кафинського муфтія (богослова-правознавця), а наприкінці життя керував дервіським притулком як духовний наставник-шейх. Автор містичних газелей, з яких лише кілька дійшло до нас, а також наукових релігієзнавчих праць.

Сеїд Муса Кефевій (Келімії) (1583—1644). Народився в м. Кафа. Вищу релігійну освіту здобув у Стамбулі. 1615 р. повернувся до Криму. Починаючи з 1634 р. словни присвячує себе науково-дослідній праці, стає істориком ісламу, фахівцем у галузі мусульманського права. Автор книги «Шемсют-Тсваріх» («Сонце історій»), рукопис якої зберігається в Стамбулі. Помер Кефевій (Келімії) у Кафі.

Бахадир Герай Хан Резмії (1601—1641) владарював у Криму педого: посів престіл у Бахчисараї 1637-го і на четвертому році правління відійшов од влади. Був зятем знаменитого хаїа і поста Бора Гази Герая Газаїя. Родинне життя склалося сприятливо для зайнять поезією, оскільки Хан-заде Халім — дружина Резмія — теж віршувала. У стамбульських сховищах рукописної книги зберігається значна літературна спадщина Резмія, переважно лірика любовного або філософського змісту в жанрі газелі.

Абдуль-Азіз Іззії (1611—1694/95) належить до найяскравіших творців поезії суфійського напрямку. Син Афїфеддіна Абдулі Афїфія. Майже весь вік прожив у дерев'янському притулку, що облаштував його батько в с. Сеїд-Елі поблизу м. Кафи. Під старість сховався на прощу до священного для всього ісламського світу м. Мекки.

Лейля Бікеч (XVII ст.). Дати народження і смерті невідомі. Л. Бікеч є яскравою представницею золотого періоду кримськотатарського середньовіччя. На жаль, постична спадщина Л. Бікеч не дійшла до наших днів, окрім того фрагмента, що репрезентований у цій антології.

Джанмухамед (XVII ст.) знаний як автор епічного полотна — поеми «Тугайбей», де оспівано похід українсько-кримського війська на Польщу в 1648 р., яким розпочалася національно-визвольна війна України. У центрі поеми — постаті кримськотатарського полководця Тугайбея і гетьмана України Богдана Хмельницького. Збереглися окремі уривки поеми. Чи користувався Джанмухамед іншими жанровими формами (газель, кошма, гита, семаї тощо) — невідомо.

Едіп Ефенді (XVII ст.) — автор дастану (поеми) «Ссфернаме», яскравого твору класичної кримськотатарської літератури. На переконання Ешрєфа Шем'ї-заде, у «Ссфернаме», як і в Джанмухамедовім «Тугайбейі», йдеться про спільний похід українсько-кримського війська на Польщу. Однак є й інші думки. Суперечку можна було б зняти, якби знайшовся повний текст поеми. Досі ж маємо фрагменти її.

Ашик Омер народився 1621 р. в м. Гюзлєв (нині Євпаторія) в сім'ї кушніра Абдулі Кендже. По закінченні школи навчався у Гюзлєвському медресе. Опанувавши саз, народний струнний музичний інструмент, і ма-

ючн від природи добрий голос, Ашик Омер скоро став знаменитим не тільки в Криму, а й у багатьох країнах Близького Сходу. Він побував у Дагестані, Азербайджані, Ірані, Іраку, Сирії, Саудівській Аравії, десятки років прожив у Туреччині. Припускають, що там він був «яничарським ашиком», тобто співцем-бардом, що супроводжував османське військо в походах. У його поезії зустрічаються назви міст, місцевостей Боснії, Болгарії, Румунії, Греції, Польщі, а також України. Ашик Омер повернувся на батьківщину, маючи за плечима шістдесят. На схилку віку жив у Гюзлєві, де й помер на 86-му році життя.

1894 р. учений і просвітитель І. Гаспринський видав у Бахчисараї збірку поезій Ашика Омєра, що містила 105 віршів. Проте це була мала дещиця з багатющої творчої спадщини поета, яка за деякими підрахунками сягає 1500 поезій. Наприкінці ХХ ст. в Ташкенті побачило світ двотомне видання вибраних творів Ашика Омєра: перший том — 1988 р., другий — 1990.

Мустафа Джевхерій (? — 1715/16) — земляк і сучасник Ашика Омєра. Як і він, мандрував світом, довго жив у Туреччині. Досконало знаючн арабську, перську і давньотурецьку (османську) мови, віршував ними. Досі відомо понад 350 поезій М. Джевхерія, що друкувалися в його окремих книжках та різноманітних постичних збірниках у Туреччині. Проте не виключено, що доробок М. Джевхерія значно більший. Кримськотатарський читач уперше ознайомився з творчістю свого забутого земляка лише в 1983 р., коли в третьому числі літературного часопису «Йылдыз» («Зірка») було опубліковано його добірку. Серед жанрів надавав перевагу кошмі та семаї.

Герай Хан Менглі Другий (1682 — 10 грудня 1739) був п'ятим сипом у родині кримського хана Селіма Першого з тих шестн, що владарювали на півострові (взагалі ж хан Селім мав 13 синів і 10 дощок). Любов до поезії Менглі Другий вочевидь успадкував од батька, що віршував під тахалусом (псевдонімом) Ремзії і до того ж був гафізом, тобто людиною, що вивчила напам'ять святе письмо мусульман — Коран. З постичного доробку Менглі Другого до нашого сьогодення дійшла одна газель. Прикметно, що в її фіналі висловлено бажання хана-поета заслужити схвалення у «царя постів» Алішєра Навої. Це, на думку сьогодишнього історика літератури Нарімана Абдульваапа, «почасти свідчить про класичні орієнтири в кримськотатарській поезії ХVІІІ століття».

Мустафа Рахмій народився в Бахчисараї (дата невідома). Помер 20 липня 1751 р. Вншу освіту здобув у Стамбулі. Обіймав високі державні посади в Османській імперії. Автор твору «Ссфаретнаме-і Іран» («Книга походів на Іран»). М. Рахмій відомий у Туреччині ще під такими іменами, як Кирымли Мустафа Рахмій і Татар Рахмій Ефеңді. Помер, заразившись холерою, в 1751 р. у Стамбулі. Похований на околиці м. Едірне (Туреччина).

Халім Герай Султан (Халім) народився 1772 р., син одного з останніх кримських ханів — **Шахбаз Герая**. Більша частина життя Халіма минула на чужині. Лиш один раз, уже після російської анексії Криму, він побував на отчій землі в поєсті призначеного кримським ханом Бахадира Герая Другого, більш того, брав участь у бойових діях російсько-турецької війни 1787—1792 рр. Далі тихо довіковував у містечку Чаталджа поблизу Стамбула, де й помер 1823 р. Похований на кладовищі при мечеті Ферхад Паша.

Халім — автор численних ліричних віршів у формі газелі та кошми, які по смерті поста зібрав, упорядкував і 1842 р. видав його син, теж поет, **Шахбаз Герай Султан**. Найбільш повне зібрання постичної спадщини Халіма вийшло в м. Ерзурум (Туреччина) під назвою «Диван-и Халім Герай» (1992).

Відома також наукова праця Халіма з історії кримської держави «Гульбун-і хапан» («Трояндовий квітник ханів»).

Шахбаз Герай Султан Сірет народився 1795 р. (за іншими даними — 1796) у містечку Чаталджа поблизу Стамбула в сім'ї поста й історика, учасника російсько-турецької війни Халіма Герая Султана. Захоплення поезією вочевидь успадкував од батька. Жив у Стамбулі. Там же й написав свої перші газелі, обравши літературним прізвиськом тахалла «Сірет». Помер у молодому віці — на сорок першому році життя. За одними даними, це сталося 1836 р., за іншими — 1837. Постичний доробок Шахбаз Сірета — невеликий.

Ісметій. Про цього поста, що народився наприкінці XVIII ст. і жив до середини XIX ст. (на жаль, конкретніших дат немає), про його долю і творчість анічого не відомо. Зберігся й дійшов до нас лиш один його рукопис — «Поема про Кафу». Ймовірно, що написано її в 1813—1814 рр., бо присвячено події, спричиненій масовим виїздом на чужину тих кримських татар, яким після приєднання їхньої півострівної батьківщини до Росії було насила миритися з «політикою грабежу й насилля, провадженою владою, чужою їм з усіх поглядів». Йдеться про літо 1813 р., коли в Кафі (нині Феодосія) зібралося забагато людей, змушених покинути Крим, і через шторм, що розгулявся в морі, очікувані турецькі кораблі не змогли підійти до міста — незабаром спалахнула епідемія чуми. Російська влада оголосила карантин — ніхто вже не міг виїхати в Туреччину, як і піти з Кафи назад: місто оточили російські солдати. Кожного, хто намагався перейти їхній кордон, убивали. Але й медичної допомоги не надавали. Тисячі людей виявились приреченими. Трупи стягували на берег і спалювали упродовж багатьох днів. Саме ця трагедія і віддзеркалена в «Поемі про Кафу».

* *Возгрин В. Е. Исторические судьбы крымских татар.* — М., 1992. — С. 290.

Ешмирза народився 1803 р. в с. Ойсул у бідній селянській хаті. Був сліпий. Дитинство та юність пройшли в нужді. Проте природа наділила його добрим музикальним слухом, сильним голосом і здатністю до миттєвої постичної імпровізації. Отож ходив селами, виконував свої пісні — тим і заробляв на прожиття. Найбільшого розголосу у Криму набули його «Пісні про рекрутчину», ставши справді народними. Річ у тім, що первісно кримських татар у царську армію не брали, але в листопаді 1806 р. під час виборів муфтія у Сімферополі мусульманське духовенство й місцеве дворянство написали Олександрові І заяву, щоб кримськотатарських юнаків теж рекрутували на службу — «захищати царя-батечка». Незабаром рекрутські набори спустошили й без того малолюдний півострів.

Уже в похилому віці Ешмирза зустрів в однім селі хлопця, що став сліпому народному кедаєві (співцеві) за поводири. Звали юнака Бекмамбет Кулмамбет. Незабаром він знав напам'ять всі твори Ешмирзи, записував та зберігав їх, а в 30-ті рр. XX ст. передав до Інституту кримськотатарської мови і літератури. 1940 р. фольклорист і літературознавець А. Газієв підготував і випустив у світ книгу «Народний співець Ешмирза».

Абдураман Кадрі-заде народився 1876 р. в с. Тавдаір Сімферопольського повіту в родині муфтія Криму Абдулкеріма Ефенді. Навчався в Тавдаірським медресе, а після закінчення — став директором цього навчального закладу. Самотужки опанував турецьку, перську та російську мови. Автор численних сатиричних творів, які залюбки друкували у 20—30-х рр. минулого століття часописи «Илери» («Вперед»), «Тыриавуч» («Граблі»), «Козь айдыш» («Добра вість»). Помер 6 серпня 1938 р.

Асан Чергеєв народився 1879 р. в с. Аджи-Кеч Персепольського повіту. Походив з дворян. У 1892 р. вступив до Сімферопольської семінарії, по закінченні отримав диплом учителя (1899). Вчителював у рідному селі. Захопившись ідеями революції 1905 р., втілював їх у своїй першій поемі «Слухай, що каже мрець!» (1906). Поему опублікував під псевдонімом «Бельгисиз» («Несвідомий») у Джанкої в друкарні М. Абкіна. Незабаром поліція розшукала автора й ув'язнила. Однак скоро вийшов на волю, попавши під амністію у зв'язку зі святкуванням 300-річчя династії Романових.

З 1914 по 1920 р. перебував на фронтах першої світової та громадянської воєн. Повернувшись додому, знов учителював. 1930 р. зазнав арешту, був засуджений на п'ять років табірних робіт: будував Біломорсько-Балтійський канал. Звільнившись, працював у колгоспі. Пережив німецько-фашистську окупацію Криму й пізніше, вже за радянської влади, депортацію з отчої землі. Помер 1946 р. в м. Андижані (Узбекистан).

Усеїн Шаміль Токтаргази народився 1881 р. в с. Коккозь Ялтинського повіту. По закінченні медресе в рідному селі вступив у Сімферопольську татарську школу. У 1902—1904 рр. вчителював у с. Сараймен Керченського повіту, далі перейшов до с. Харджібіє поблизу Феодосії, де на пожертви населення збудував і відкрив новометодну школу. В ній викладав рідну мову, арифметику, геометрію, Коран... 18 вересня 1913 р. вчитель і пост У. Ш. Токтаргази був убитий місцевим поміщиком.

У творчій спадщині — збірка віршів «Стогони Криму», роман «Острів щастя», п'єса «Прокст мулл», переклади байок Крилова, окремих віршів Пушкіна, Лермонтова, Мішкєвича. В історію кримськотатарської культури ввійшов і як майстер різьби по камню: оздобив орнаментальним і каліграфічним різьбленням Юсуповську мечеть у с. Коккозь.

Абібулла Одабаш народився 11 лютого 1881 р. в с. Корбскуль Алуштинського повіту. Відзначившись у школі неабиякими здібностями, юнак виїхав у Стамбул продовжити освіту. В цьому великому місті він видрукував свої перші вірші й поему «Золоте саяво». 1917 р. А. Одабаш повертається в Крим і починає видавати журнал «Ешпіль ада» («Зелений острів», 1917—1920), згодом інший — «Бильги» («Знання»). У 1921—1928 рр. викладає спочатку в технікумі, а потім у Кримському педінституті кримськотатарську філологію. Від 1925 р. працює в редакції педагогічного часопису «Окьув ишлерн» («Освіта») і заодно науковим секретарем Народного комісаріату освіти. В 1928 р. зазнав арешту. Судовий вирок — десять років ув'язнення. Помер у 1938-му в таборах горезвісного ГУЛАГу. Значну частину творчої спадщини А. Одабаша назавжди втрачено.

Номан Челебіджихан народився 1885 р. в с. Солак Перекопського повіту в сім'ї великого землевласника. Початкову освіту здобув у сільській школі, затим навчався в медресе м. Гюзльє (нині Євпаторія), а також в університетах у Стамбулі (1908—1916) та в Петербурзі, де здобув вищу духовну і юридичну освіту. Живучи ще в Стамбулі, він, зібравши кримськотатарську молодь, яка навчалась у Туреччині та Європі, створив патріотичне товариство «Ватан» («Батьківщина»), згодом переросле в національну партію — Міллі Фирка. Після Лютнєвої революції 1917 р. Н. Челебіджихан повертається в Крим, де його недовзі обирають головою щойно створеного Вескримського мусульманського виконавчого комітету і духовним главою кримських татар — муфтієм. У грудні 1917 р. на Установчих зборах кримськотатарського народу було проголошено утворення Кримської Народної Республіки, а Н. Челебіджихана обрано головою Курултаю. Він же очолив і Раду Директорів — уряд республіки, який, відмежувавшись од більшовицької Росії, підтримував дружні стосунки з УНР.

На жаль, через розбіжності всередині Курултаю, комісія якого сіла за стіл переговорів з більшовиками про припинення збройної боротьби в Криму, Н. Челебіджихан подав у відставку з керівних посад, а щойно більшовицькі війська підступно та безперешкодно захопили Сімферо-

поль — зазнав арешту. 23 лютого 1918 р. Н. Челсбіджихана замучили в Севастопольській в'язниці, тіло викинули в море.

Уцілів невеликий літературний доробок Н. Челсбіджихана — близько десятка ліричних поезій та кілька оповідань.

Мемет Нузет народився 13 березня 1888 р. в с. Айдаргази Євпаторійського повіту. Закінчив медресе в Євпаторії, після чого в 1900 р. вступив до Зинджирли медресе в Бахчисарай. Під враженням од подій революції 1905 р. написав як відгук на них свої перші вірші. За «столпінської реакції» молодий поет спершу попадає під поліцейський нагляд, а потім — під арешт. Чотиримісячне ув'язнення і слідство завершилося для нього щасливо: випущений на волю, він виїздить з Криму, відвідує Москву, Петербург, Нижній Новгород, Казань, де на початку 1910 р. зустрічається з відомим татарським поетом Габдулою Тукаєм. Побував він також в Уфі, Уральську й Оренбурзі, цікавлячись життям тамтешніх башкирів і татар.

Розквіт творчості М. Нузета припадає на другу половину 20-х рр. Прагнучи бути селянським поетом, він дбає, щоб його мова й типичні образи відзначалися простотою і доступністю. У творчому до-су також — мала проза, що віддзеркалює національні звичаї і традиції мських татар.

1933 р., вчителюючи в с. Коклуз Куйбишевського району, М. Нузет ко занедужав, ліг у лікарню с. Коккози, де й помер у травні 1934 р. 45-літньою віці.

Шевкій Бекторе (1888, с. Кавлаклар, Румунія — 1961, Туреччина). Народився у родині вчителя. Середню освіту здобув у школі с. Хаймана поблизу Анкари. 1912 р., будучи студентом факультету релігії, добровольцем пішов на війну на Балканах. Перед тим, у 1909 р., вперше відвідав Крим, збирав фольклор і етнографічні матеріали. 1914-го прибув знов і вчителював у сільських школах, а 1921—1922 рр. викладав у вчительському технікумі в селищі Тотайкой. Потім виїхав у Дагестан, де працював у підтехнікумі м. Темір-Хан-Шура. 1926 р. представляв Дагестан на з'їзді тюркологів у Баку. Того ж року був запрошений у Туркменію, де обіймав посаду завідувача навчальної частини Ашгабадського підтехнікуму. 25 березня 1932 р. був звинувачений у націоналізмі і засуджений до 10 років ув'язнення суворого режиму. Після звільнення до 1948 р. жив у м. Янгіюль (Узбекистан). Оскільки вів листування з московськими центральними властями про поновлення свого колишнього турецького громадянства, 17 грудня 1948 р. зазнав арешту як «підозріла особа» і засланий у Сибір. Тільки 1956 р. за наполяганням родини і сприяння посольства Туреччини в СРСР був звільнений та виїхав у Стамбул.

Віршувати почав у юності. Автор збірки віршів «Ергенскон» (1920), кількох підручників з кримськотатарської і туркменської мов, а також книжки спогадів «Коли Волга розливалася кров'ю» (1965), опублікованої в Туреччині.

Якуб Шакір-Алі народився 1890 р. в сім'ї бахчисарайського дрібного крамаря. Середню освіту здобув у міській середній школі. У п'ятнадцятирічному віці влаштувався набірником у друкарню, газети «Терджиман» («Глумач»). У цій же, редагованій І. Гаспринським газеті надрукував свої перші вірші. Від 1916 р. вчителював у різних селах Криму. У 1917 р. товариство вчителів Бахчисараю видало збірку поезій Я. Шакір-Алі «Мої почуття». Ідеї просвітництва і тема робітничого класу — провідні в творчості цього поета. Помер 1930 р.

Абдула Лятіф-заде народився 26 серпня 1890 р. в Сімферополі у сім'ї вчителя. Закінчив медресе і новометодну школу. 1909 р. відправлений продовжити освіту в Стамбул. Провчився шість місяців у середній школі «Ідаді» і змушений був покинути й повернутися додому, оскільки помер батько. У 1910—1915 рр. перебував в Уфі, де, вірогідно, навчався в медресе «Галія» та викладав у школі. 1915 р. його призвали до війська, де прослужив до революції 1917 р. Повернувшись до Криму, був обраний делегатом Першого Курултаю, короткочасно редагував газету «Миллет» («Нація»), працював секретарем дирекції (міністерства) народної освіти. Входив до Татарської об'єднаної соціалістичної партії, представляв її в Міллі Фирка (Національна Партія).

Після встановлення в Криму більшовицької влади А. Лятіф-заде працює у профспілках, бере активну участь у переведенні кримськотатарської мови на латинську абетку. В 1928 р. вийшла єдина прижиттєва збірка поезій «Новий саз». А. Лятіф-заде, підтримуючи стосунки з багатьма помітними поетами поза Кримом, дружив з П. Тичиною та академіком А. Кримським.

У 1930—1934 рр. поет навчається в Москві й Ленінграді, закінчує аспірантуру в Державній академії мистецтвознавства. Повернувшись до Криму, стає доцентом педінституту, читає курс історії західноєвропейської літератури.

19 квітня 1937 р. А. Лятіф-заде був заарештований за звинуваченням у контрреволюційній діяльності. Розстріляний 17 квітня 1938 р.

Джеміль Керменчиклі походить з родини сільського інтелігента. Народився 1891 р. в с. Керменчик Ялтинського повіту. Читати й писати навчився вдома. Закінчив Зинджирли медресе в Бахчисараї. 1908 р. поїхав до Стамбула, де теж навчався в медресе. Повернувшись додому (1913), якийсь час учителював, згодом працював у газеті І. Гаспринського «Терджиман» («Глумач», 1916—1917). Брав участь у роботі Першого Курултаю, очолюваного Н. Челебіджиханом.

27 липня 1937 р. Дж. Керменчиклі за звинуваченням у націоналізмі засуджено до ув'язнення суворого режиму і відправлено під Архангельськ, де він 22 січня 1942 р. у концстраційному таборі помер. Автор поетичної книги «Моїм маленьким друзям» (1917) та розсипаних по сторінках періодики ліричних віршів громадянсько-політичного звучання.

Бекір Чобан-заде народився 15 травня 1893 р. в м. Карасувбазар у родині наймита-пастуха. Після закінчення новометодної школи був відправлений коштом місцевого доброчинного товариства до Стамбула (1909). Там закінчив ліцеї (1914), а також курси арабської та французької мов при університеті. Як поет дебютував 1913 р. поемою «Де твоя мати» в колективному збірнику «Молоді татарські письменники». В 1914 р. повернувся на батьківщину, скоро виїздить в Одесу вдосконалювати знання російської мови. Тут його застала перша світова війна. Опинився на фронті і наприкінці 1914-го попав до австро-угорського полону. Завдяки знанню мов був прийнятий на історико-філологічний факультет Будапештського університету, який закінчив в 1918 р., але залишився в ньому 18 травня 1919 р. захистив дисертацію «Так звані сингармонії та невідповідності в «Кодексі Куманікусі»». До від'їзду в Крим викладав турецьку мову у Східній академії.

Б. Чобан-заде покинув Угорщину 8 липня 1920 р. На батьківщині активно включився в наукову і громадську роботу: став професором Таврійського університету, був обраний до ЦВК КримАРСР. Влітку 1924-го його запросили в Баку працювати в комітеті Нового тюркського алфавіту. Один з організаторів Всесоюзного тюркологічного з'їзду 1926 р. У цей час виходять його книги «Кримськотатарська наукова граматика», «Релігійна реформа і культура революція», «Кримськотатарське письменство повітряного періоду» та збірка поезій «Буран» (1928).

28 січня 1937 р. ученого й поета заарештували в Кисловодську, де він лікувався. 12 жовтня суд визнав його «буржуазним націоналістом, ворогом народу» й присудив до розстрілу. Вироки виконано 13 жовтня 1937 р.

Омер Іпчі (1897, м. Бахчисарай — 11.01.1955, м. Томськ). Походить з родини дрібного крамаря. 1914 р. виїхав в Уфу, навчався в медресе «Галія». 1917 р. повернувся в Крим, де вчителював, був актором, режисером і директором Кримського державного татарського театру. В 1937-му звинувачений у націоналізмі і засуджений на 12 років ув'язнення суворого режиму. Після відбуття ув'язнення був насильницьки поміщений у психіатричну лікарню Томська, де й помер.

Віршувати і друкуватися в пресі почав 1915 р. Не цурався також жанрів прози і драматургії. Більшість творчого доробку зникло після арешту. До сьогодні вийшли збірники оповідань «Боротьба» (1927) та три п'єси — «Вільний народ» (1927), «Тверезі» (1930), «Ворог» (1935).

Амді Гірайбай (справжнє прізвище — Лятифов Абдулафат) (14.02.1901, с. Єлі-Кале Феодосійського повіту — 13.09.1930, м. Москва). Народився в сім'ї мусульманського богослова. 1921 р. вступив на робітфак Кримського університету, проте невдовзі через матеріальну скруту покинув його. Працював у паркомнаці. В 1923 р. поїхав до Туреччини, де навчався на філологічному факультеті Стамбульського університету і писав дисертацію «Історія Криму». Наприкінці 1926 р. повернувся на

батьківщині, працював в обласній раді товариства Нового тюркського алфавіту. В 1928 р. зазнав арешту, звинувачень у націоналізмі та шпигунстві. Судова колегія ОГПУ ухвалила розстріляти А. Гірайбая. Вирок виконано в Бутирській в'язниці.

В історію літератури А. Гірайбай увійшов як реформатор постичної мови, що очищав її від арабізмів та персизмів.

Иргат Кадир (справжнє прізвище — Кадир Халіл) (1905, с. Ускют — 26.01.1945, Кенігсберг). Навчався на робітфаші, потім в Комуністичному університеті трудящих Сходу та Кримському педінституті. Працював директором Кримського державного татарського театру, редактором газети в Балаклаві. Автор постичних книг «Пісні наймита» (1929), «Наступ» (1932), поеми «Ісмаїл» (1936). Бойовий офіцер. Загинув під час штурму Кенігсберга.

Зіядин Джавтобелі (справжнє прізвище — Менліязізов) (1905 р., с. Джавтобе Керченського повіту — 16.06.1991, м. Самарканд, Узбекистан). Закінчив педтехнікум (1927), навчався в Кримському педінституті. Працював редактором та головним редактором Кримдержвидаву (1930—1938). Автор книжки «Революційні вірші» (1927) та збірки дитячих віршів «Пісні щасливого покоління» (1937).

Ешреф Шем'ї-заде (21.06.1908, Євпаторія — 11.03.1978). Видатний поет, перекладач, літературознавець. Його ранню творчість прихильно оцінив А. Кримський. Відіграв дуже велику роль у розвитку письменства та літературної мови свого народу. Перекладав твори А. Міцкевича, О. Пушкіна; переклад Шевченкового «Заповіту» було оприлюднено в журналі «Йылдыз» (1987, № 5). Переслідувався радянським тоталітарним режимом у 1937—1938 рр., 1944 р. депортований до Узбекистану. Помер у вигнанні. Незважаючи на всі тогочасні перепони, патріотичний кримсько-татарській громадськості вдалося поховати письменника на рідній землі — в с. Долінному (до 1944 — с. Акчора) Кіровського району.

Макеуд Сулейман (1909, с. Беген Перекопського повіту Таврійської губернії — 1953). Після навчання в Кримському педагогічному інституті працював у редакції часописів «Яш ленинджи» («Молодий ленинець») та «Совст едсбияты» («Радянська література»). Учасник другої світової війни, прямо з фронту був депортований в Узбекистан, де й помер. Для Шевченкової книжки кримськотатарською мовою «Сайлама ширлер» (Сімферополь, 1940) виконав переклад вірша «Доля».

Осман Аміт (10.02.1910, с. Бінок-Денізбаш Євпаторійського повіту Таврійської губернії — 17.03.1942, радгосп «Червоний» під Сімферополем). Навчався в Кримському педагогічному інституті, з 1939-го працював у журналі «Едсбият ве культура». Розстріляний гестапівцями під час

німецької окупації Криму. Переклав Шевченкову баладу «Тополя», уривок з «Гайдамаків» (опубліковані у кн.: *Шевченко Т. Г. Сайлама шиірлер*. — Сімферополь, 1940).

Шаміль Алядін (1912, с. Махульдюр поблизу Бахчисарая — 1996, Сімферополь). З 1939 р. очолював Спілку письменників Кримської АРСР. Учасник другої світової війни. У 1944 р. був депортований до Узбекистану. На рідну землю повернувся 1993 р., жив у Сімферополі. У 1939 р. був відзначений ювілейною шевченківською медаллю за переклад «Заповіту» (шиї втрачені; новий переклад опубліковано в газеті «Кримська світлиця» 12.08.1995). У книзі вибраних творів Шевченка кримськотатарською мовою (Сімферополь, 1940) в перекладі Ш. Алядіна подано вірш «Сестрі».

Сервер Турупчи (10.11.1914 — 03.03.1985). Народився в Сімферополі. Середню освіту здобув у Криму. 1934 р. разом з сім'єю виїхав на постійне проживання до Стамбула. В 1937 р. вступив до університету в Вільно (Польща), проте не закінчив — 1939 р., коли розпочалася друга світова війна, повернувся до Стамбула. Вірші друкував у 1960—1970 рр. в журналі кримськотатарської діаспори «Емель» (Туреччина). Писав мало: з творчої спадщини С. Турупчи до читача дійшло всього сім поезій. Помер у Стамбулі на 71-му році життя.

Юнус Теміркая народився 3 січня 1915 р. в с. Маркур Сімферопольського повіту Таврійської губернії. Закінчив філологічний факультет Кримського педагогічного інституту. Перші вірші друкувалися в газетах «Кызыл Кырым» («Червоний Крим») і «Яш кьувет» («Молода зміна»). 1944 р. був депортований в Узбекистан, де працював чорноробом на будівництві Фархадської ГЕС, потім учителював. Тепер живе в Сімферополі. Переклав Шевченків вірш «Бували війни й військовії свари» (у кн.: *Шевченко Т. Г. Сайлама шиірлер*. — Сімферополь, 1940). Автор вірша «Шевченкові», вміщеного у збірці «Ранкова свіжість» (Ташкент, 1970). У 2001 р. в Києві побачила світ двомовна збірка поезій Ю. Теміркаи «Ёл узринидеки ярлык — Світло над дорогою».

Енвер Селямет (1917, с. Чоткара Бахчисарайського повіту — 1981, м. Чирчик, Узбекистан). Закінчив Ялтинський педтехнікум, а потім факультет кримськотатарської мови та літератури Кримського педінституту. Автор збірок віршів «Випиті води» (1970), «Якби знав Прометей» (1977), «Тобі моє плече» (1980) — всі видані в Ташкенті, а також казки «Золота сокира» (1939).

Амет Мефаєв (12.12.1917 — 06.02.1976). Закінчив Кримський педінститут, аспірантуру. Вчителював. Був диктором республіканського радіо. Під час окупації фашистськими військами півострова був арешто-

ваний і відправлений до Німеччини, по виході з концтабору — депортований радянськими каральними органами в Узбекистан. Автор книжок «Сині береги» (1966, у співавторстві), «Гульнара» (1972), «Ранкові вітри» (1975), «Зорі» (1984). Був відповідальним редактором найпершого видання вибраних творів Шевченка кримськотатарською мовою («Сайлама ширрлер», Сімферополь, 1940), переклав «Заповіт» (газета «Ленин байрагы», Ташкент, 09.03.1961).

Різа Халід (05.03.1919, с. Багатир Бахчисарайського повіту в Криму — 06.05.2002). У 1937—1941 рр. навчався в педагогічному інституті в Сімферополі, вєтеран другої світової війни, жив у Петербурзі. Автор багатьох постичних збірок, роману «Прелюдія» (1980) і трилогії про кримських татар у Північній Америці «Гроно винограду» (Нью-Йорк, 1994). Вірш «Тарасові Шевченку» увійшов до збірки «Солов'ї в саду» (Ташкент, 1969). Українському читачеві творчість Р. Халіда була відома через переклади Станіслава Тельнюка, здійснені у 70-х рр. минулого століття.

Рустем Муєдін народився 6 липня 1919 р. в Сімферополі. Як письменник дебютував 1937 р.: опублікував оповідання «Злочин Рустема» в кримськотатарському Молодіжному часописі. Учасник другої світової війни. Автор книг «Фатум» (1972), «Згаслі зірки» (1992, 1994, Нью-Йорк), «Переживання матері» (1995), «Складні долі» (1999). Член НСПУ.

Дженгіз Дагджи народився 9 березня 1920 р. в с. Кизилташ Ялтинського повіту. Навчався на історичному факультеті Кримського педінституту, з другого курсу був призваний до армії. Під час війни потрапив у полон. Від 1946 р. живе в Лондоні. Дебютував як поет за студентських літ. Після війни звернувся до прози — автор романів «Страшні роки», «Воин теж людьми бул» та «Листи до матері», а також п'яти книг спогадів-щоденників «Відбитки».

Ремзі Бурнаш (17.06.1920, с. Тавдаір Сімферопольського району — 12.05.1982, м. Хакулабад, Узбекистан). Закінчив Ялтинський педтехнікум (1938). Вчителював. У 1941 р. пішов добровольцем на фронт, учасник оборони Ленінграда. Після війни опинився в лавах депортованих. Автор книжок віршів «Блакитні береги» (1966), «Пісні серця» (1970), «Джерело честі» (1975), «Травневий ранок» (1981) — всі чотири вийшли в Ташкенті. На батьківщині побачили світ «Вибрані твори» (1994), вже після смерті поета.

Сеїтумер Емін народився 15 травня 1921 р. в с. Албат Бахчисарайського району. Після школи-десятирічки став літпрацівником, а потім відповідальним секретарем та редактором районної газети «Ударник». У 1941 р. пішов на фронт: учасник оборони Севастополя, Новоросійська.

1942 р., після поранення і шпиталю, працює в редакції евакуйованої до Сочі кримськотатарської газети «Червоний Крим». Незабаром домігся направлення до партизанського загону у горах Криму. Однак, коли 1944 р. депортували татар із Криму, власті знехтували його бойові й партизанські заслуги. В Узбекистані працював на будівництві Фархадської ГЕС, у системі Держкіно, згодом у Ташкентському видавництві ім. Гафура Гуляма (редактором відділу кримськотатарської літератури). Заочно здобув вищу освіту. 1972 р. переїхав у Новоросійськ, де знову працював у системі Держкіно. Автор 19 книжок — «Білі квіти» (1968), «Вогнісні дні» (1969), «Дорога» (1980), «Голоси» (1983) та ін.

Нині живе в Сімферополі. Заслужений працівник культури України.

Черкез-Алі народився 25 травня 1925 р. в с. Багатир Куйбишевського району Кримської АРСР. Перші вірші опублікував у кримськотатарській пресі ще перед другою світовою війною. Закінчив відділення філології Ташкентського педінституту. З 1967 по 1986 р. очолював кримськотатарську редакцію видавництва ім. Гафура Гуляма (Ташкент). Автор цілої низки постичинних збірок та романів «В обіймах зорі» (1973), «Щедрість» (1983). У Крим повернувся 1995 р. Член НСПУ. Заслужений діяч мистецтв України (2000).

Ідріс Асанін народився 12 жовтня 1927 р. в с. Фоті-Сала Бахчисарайського району. Середню освіту здобув у школі в рідному селі та Школі сільської татарської молоді в с. Коккозь. Вірші почав писати ще будучи учнем. Після депортації (1944) вступив на заочне відділення історичного факультету Самаркандського педінституту (1948). На другому курсі зазнав арешту за вірші й повість, у яких віддзеркалили трагедію депортації кримських татар. За судовим вироком був ув'язнений на 25 років, але через три роки, за хрущовської політичної «відлиги», І. Асаніна звільнили. Закінчив будівельний факультет Ташкентського політехнічного інституту. Ветеран національного руху кримських татар, делегат Другого Курултаю кримськотатарського народу. Автор збірки поезій «Пригірці землі» (1997). З 1988 р., коли повернувся до Криму, живе в Бахчисарай. Член НСПУ.

Різа Фазил народився 30 травня 1928 р. в с. Барин Карасувбазарського району Кримської АРСР. У підлітковому віці зазнав трагедії депортації. Закінчив торговельний технікум у Костромі (Росія) та Самаркандський кооперативний інститут (1959, Узбекистан). Працював у редакціях газети «Лешин байрагы» («Лісний прапор», 1965—1980) та журналу «Йылдыз» («Зірка», 1980—1994). Автор збірок поезій «Новруз» (1970), «Мое татарство» (2002), упорядник двотомного видання вибраних творів Ашика Омєра (XVII ст., роки вид. 1988 та 1990), у співавторстві з С. Нагаєвим написав фундаментальну працю «Історія кримськотатарської літератури» (2002), переклав «Коран» на сучасну мову кримських татар. Член НСПУ.

Нузет Омер народився 13 листопада 1931 р. в Сімферополі. Тринадцятирічним підлітком був депортований. Закінчив Літературний інститут ім. М. Горького в Москві (1970). Працював головним редактором Держкомітету у справах друку Казахстану, завідувачем відділу Алматинського видавництва «Жазушы» («Письменник»), заступником головного режисера Державного Академічного театру опери і балету ім. А. Навої в Ташкенті. Від 1984 р. — головний редактор кримськотатарської газети «Янғы дюнья» («Новий світ»), заслужений журналіст України. Автор 14 постичиних збірок та роману «Долина ахангарів». Живе в Сімферополі. Член НСПУ.

Рефат Чайлак народився 13 лютого 1933 р. в с. Токлук Судацького району. 1958 р. закінчив Ташкентський гідромеліоративний технікум. Перший вірш опублікував 1967 р. Автор постичної збірки «На порозі» (1994). Ветеран національного руху кримських татар. Член НСПУ. Живе в м. Судак.

Закір Куртнезір народився 12 грудня 1933 р. в с. Варнаутка Балаклавського району. 1944-го зазнав депортації в Узбекистан. У 1952—1954 рр. навчався в Наманганському педінституті. 1964 р. заочно закінчив факультет журналістики Ташкентського університету. Далі понад двадцять років працював редактором районних газет. У 1982—1985 рр. і, повно, з 1990 р. працює заступником головного редактора журналу «Йилдыз» («Зірка»). Автор шести постичиних збірок. Плідно працює в царині видання духовної літератури. Заступник муфтія Криму. Член НСПУ. Заслужений журналіст Узбекистану. Живе в с. Шумхай (Зарічне) Сімферопольського району.

Ескендер Фазил (06.12.1934, с. Тавбадрак Бахчисарайського району — 27.02.2003, м. Сімферополь). Автор постичиних збірок «Фіалка», «Старий дуб», «Поклоїння», виданих 1990 р. в Нью-Йорку «Далеских доріг», а також книжки прози «Цілую руки твої». Переклав з узбецької мови вірші Уйгуна, Зульфії, К. Яшена, Р. Бабаджана, з української — Шевченкові твори «Ідеш іде, і ніч іде», «Мій Боже милий, знову лихо!..» (газета «Кримська світлиця», 14.10.1995), «Думи мої, думи мої, ви мої єдині» (там же, 25.11.1995). Десятилітнім був депортований до Узбекистану. Закінчив Ташкентський педінститут. Переслідувався за участь у національному русі кримських татар. Після повернення на землю предків жив у Сімферополі, працював у газеті «Къырым».

Білял Мамбет народився 2 лютого 1935 р. в с. Коз Судацького району. У 1944 р. був депортований. Закінчив інженерно-технологічний факультет Самаркандського кооперативного інституту (1959). Від 1965 по 1990 р. газетярував. Першу збірку поезії «Дош» видав 1970 р. Автор понад 12 книжок. Член НСПУ. Живе в Сімферополі.

Мамбет Аблялімов (02.05.1935 — 1990) народився в м. Джанкої. 1944 р. в підлітковому віці пережив кривду депортації. Закінчив Самаркандський сільгоспінститут і не одне десятиліття працював зоотехніком радгоспу «Учкурган» Наманганської області. Автор постичних збірок «Джерело» (1975), «Твоя любов» (1981), «Радість життя» (1985). Був членом Спілки письменників СРСР.

Іса Абдураман народився 5 травня 1937 р. в Євпаторії. Малолітнім разом з родиною був депортований до Узбекистану. В 1959 — 1965 рр. заочно навчався на факультеті узбецької і таджицької філології Самаркандського університету. Автор постичних збірок «Свіча» (1972), «Сяйво зорі» (1976), «Підкова» (1979), «Завзяття» (1981), «Нова днина, привіт!» (2000) та ін. і прозових творів. У книзі «Далекій і близький Шевченко — Узакъ ве якъин Шевченко» (Сімферополь, 1999) вміщено переклади І. Абдурамана поезій Шевченка «Ой гляну я, подивлюся», «Не так тіі вороги». Заслужений журналіст Узбекистану. Член НСПУ.

Шер'ян Алі — вихідець з с. Джамал Акмечетського (нині Чорноморського) району. Народився 18 серпня 1937 р. Після депортації місцем проживання його родини стало м. Джизак (Узбекистан). 1956 р. закінчив школу і вступив на історико-філологічний факультет Ташкентського державного педінституту ім. Нізамі. У 1974—1993 рр. обіймав посаду головного редактора Джизакського обласного комітету у справах телебачення та радіомовлення. 1993 р. повернувся на отчу землю. Як поет дебютував на початку 60-х рр. у кримськотатарській періодиці в Узбекистані. Там же вийшли збірки віршів «Хвилі життя» (1974), «Чайка» (1981), «Сучасник мій — співрозмовник мій» (1991). Нині підготував до друку постичну книжку «Разок коралів». Член НСПУ.

Аблязіз Велієв народився 25 жовтня 1939 р. в с. Коз Судацького району Кримської АРСР. Малолітнім разом з батьками був депортований. Закінчив факультет журналістики Ташкентського університету. Після повернення на батьківщину бере активну участь у розбудові кримськотатарської культури, у 1997 р. в Сімферополі вийшла збірка його віршів, пісень та перекладів «Янгольський міст», у якій вміщено переклади поезій О. Хайяма, Фізулі, М. Каріма, з українських авторів — А. Кримського. У книзі «Далекій і близький Шевченко — Узакъ ве якъин Шевченко» (Сімферополь, 1999) подано в перекладі А. Велієва вірші Шевченка «Думка» («Тече вода в синє море»), «Не женися на багатій», «Породила мене мати». Член НСПУ.

Самад Шукур (Самеддін Шукурджієв) народився 1 березня 1939 р. в с. Джабу Сейтлерського району Кримської АРСР. П'ятирічною дитиною внаслідок депортації кримських татар опинився в Узбекистані у містечку Мирзачоль. Пізніше родина переїхала до Ташкента. Працював на ткаць-

кому комбінаті, шоферував. При комбінаті закінчив вечірню школу робітничої молоді. 1959 р. призваний на військову службу, яку відбував моряком Північного флоту СРСР. Вернувшись у Ташкент (1963), працює в службі карного розшуку МВС Узбекистану й одночасно здобуває вищу юридичну освіту. Тоді ж написав перші свої вірші, нарис і оповідання. 1982 р. видав книжку малої прози «Краплі Учансу», а 1990 — повість «На схрестях доріг».

Нині живе в Сімферополі, працює адвокатом. Член НСПУ.

Шакір Селім народився 10 квітня 1942 р. в с. Буюк-Ас, тепер — Роздольненський район Криму. Малолітнім був депортований з родиною в Узбекистан. Закінчив Самаркандський педагогічний технікум і заочно — Самаркандський університет. Автор збірок поезій «Пролісок», «Полум'я любові», «Пробудження», «Дума» та ін. Переклав твори О. Пушкіна, М. Лермонтова, О. Твардовського, М. Каріма. У Варшаві 1996 р. видано в перекладі Ш. Селіма «Кримські сонети» А. Міцкевича, ця перекладацька праця була відзначена польською премією. Переклав кримськотатарською поему Шевченка «Катерина», опубліковано в книзі «Далекій і близький Шевченко — Узакъ ве якъын Шевченко» (Сімферополь, 1999). Член НСПУ, очолює Раду з кримськотатарської літератури НСПУ. Головні редактор журналу «Йылдыз» («Зірка»).

Шукрі Алпаз народився 18 березня 1951 р. в родині депортованих. Дитинство і юність минули в містечку Акташ Самаркандської області. Працював токарем Акташського ремонтного заводу. Перші вірші Ш. Алпаза з'явилися в пресі 1975 р. В Узбекистані 1989 р. побачила світ збірка лірики «Зимові квіти». Війхавши на початку 90-х рр. на свою історичну батьківщину, Ш. Алпаз оселився в с. Кіровське Чорноморського району.

2002 р. в Сімферополі вийшла його постична збірка «Ти в дорозі, мій караване». Член НСПУ. Окремі вірші Ш. Алпаза перекладав українською Орест Корсовецький.

Решид Меміш народився 9 вересня 1953 р. у столиці Узбекистану — м. Ташкенті. Після середньої школи навчався на відділі архітектури Ташкентського будівельного технікуму. 1984 р. закінчив фізико-математичний факультет Ташкентського державного педінституту ім. Нізамі, а 1986-го — Республіканське сстрадне училище. Повернувся на землю батьків 1990 р. Нині працює в держтелескомпанії «Крим». Перші вірші видрукував у газеті «Ленин байрагы» («Ленінський прапор») у 1979 р. Автор збірки поезій «Хай грає зурна» (1989). Член НСПУ.

Айше Кокій народилася 10 листопада 1956 р. в м. Шахрісаяз Кашкар'їнської області Узбекистану. 1978 р. закінчила відділ кримськотатарської мови і літератури Ташкентського державного педінституту ім. Нізамі. Якийсь час газетарувала. У 1979—1983 рр. працювала редак-

тором відділу кримськотатарської літератури видавництва ім. Гафура Гуляма в Ташкенті, а в 1983—1999 рр. завідувала відділом поезії в журналі «Йылдыз» («Зірка»). Нині викладає історію кримськотатарської літератури в Таврійському національному університеті. Автор збірки поезій «Доля моя» (1988), упорядник «Хрестоматії кримськотатарської літератури» для 9—10 класів загальноосвітньої школи. Член НСПУ.

Ділявер Осман народився 17 липня 1959 р. в м. Бекабад (Узбекистан). Закінчив Казанську консерваторію (1981). Віршує кримськотатарською та російською мовами. Друкується в періодичні Криму і Татарстану. Працює власкором агентства «Татар-інформ» в Україні та кореспондентом радіо «Свобода». Д. Осман — член Співки письменників Татарстану.

Юнус Кандим народився 4 вересня 1959 р. в Узбекистані, куди було депортовано його батьків. Закінчив у 1981 р. Ташкентський педагогічний інститут. Автор збірок поезій «Ти на море схожа» (1988) «Сары ань — Жовта мить» (1997, двомовна), «Нитка надії» (2001) та монографії про Н. Челебіджихана «Не заросте травою поле бою...» (2002). Перекладач кримських новел М. Коцюбинського, творів Лесі Українки («Лісова пісня», «Роберт Брюс, король шотландський», «Давня казка», «Іфігенія в Тавриді»). В книзі «Далекій і близький Шевченко — Узакъ ве якъын Шевченко» (1999) подано в його перекладі твори Шевченка «Вітер з гаєм розмовляє», «Розрита могила», «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Маленькій Мар'яні», «Минають дні, минають ночі». Ю. Кандиму у 2000 р. присуджено звання заслужений діяч мистецтв України.

Таїр Керім народився 3 червня 1977 р. в м. Самарканд (Узбекистан). Закінчив відділ кримськотатарської мови та літератури індустріально-педагогічного інституту у Сімферополі. Обіймає посаду завідувача відділу рукописів кафедри кримськотатарської і турецької філології Кримського державного інженерно-педагогічного університету. Учасник всеукраїнських семінарів молодих авторів, що відбулися в Ялті (2001), Коктебелі (2002) та літературного конкурсу «Гранослов» (2003).

Сейран Сулейман народився 18 лютого 1979 р. в м. Кува Ферганської області Узбекистану. Від 1991 р. живе в Криму в селищі Зуя Білогірського району. Закінчив Кримський державний інженерно-педагогічний університет (2002). Працює в редакції газети «Янъы дюнья» («Новий світ»). Учасник всеукраїнських семінарів молодих авторів, що відбулися в Ялті (2001), Коктебелі (2002), та літературного конкурсу «Гранослов» (2003).

МУНДЕРИДЖЕ

ЗМІСТ

СЛОВО ДОЛІ І ДОЛЯ СЛОВА.
Вісім століть кримськотатарської поезії.
Микола МІРОШНИЧЕНКО

5

ТАКЪДИРНИНЪ СЕЗЮ ВЕ СЕЗНИНЪ ТАКЪДИРИ.
Къырымтатар шириетининъ секиз асыры.
Мыкола МІРОШНЫЧЕНКО

19

34	ДЖАН-И ДЖИХАН	ДУША ВСЕСВІТУ	35
36	Махмуд Къырымлы	Махмуд Киримли	37
58	Абдильмеджид Эфенди	Абдильмеджид Ефенді	59
60	Сейфи Сарайи	Сейфі Сарайі	61
62	Мевля Къады Мухсин	Мевля Каді Мухсін	63
64	Биринджи Менгли Герай Хан	Герай Хан Менглі Перший	65
66	Бора Гъазы Герай Хан Гъазанй	Бора Газі Герай Хан Газайі	67
82	Софу Мехмед Герай Хан Кямиль	Софу Мехмед Герай Хан Кяміль	83
84	Афифеддин Абдулла Афибий	Афіфеддін Абдула Афібій	85
94	Сейид Муса Кефевий	Сейд Муса Кефевій	95
96	Бахадыр Герай Хан Резмий	Бахадір Герай Хан Резмій	97
98	Абдуль-Азиз Иззий	Абдуль-Азіз Іззій	99
104	Лейля Бикеч	Лейля Бікеч	105
106	Джанмухаммед	Джанмухаммед	107
114	Эдип Эфенди	Едіп Ефенді	115

120	Ашыкъ Умер	Ашнк Омер	121
128	Мустафа Джевхерий	Мустафа Джевхерий	129
136	Экинджи Меньли Герай Хан	Герай Хан Менгли Другий	137
138	Мустафа Рахмий	Мустафа Рахмий	139
140	Халим Герай Султан (Халим)	Халим Герай Султан (Халим)	141
142	Шахбаз Герай Султан Сирет	Шахбаз Герай Султан Сирет	143
144	Исметий	Исметий	145
154	Эшмырза	Ешмирза	155
162	Абдураман Къадри-заде	Абдураман Кадри-заде	163
168	Асан Чергеев	Асан Чергеев	169
172	Усеин Шамиль Токтаргазы	Усеин Шамиль Токтаргази	173
186	Абибулла Одабаш	Абибулла Одабаш	187
208	КОКЛЕРДЕ ТЕК СЕНИНЪ ЙЫЛДЫЗЫНЪ ЯНАР	ЗІРКА ТВОЯ СЕРЕД НЕБА ГОРИТЬ	209
210	Номан Челебиджихан	Номан Челебиджихан	211
220	Мемет Нузет	Мемет Нузет	221
230	Шевкий Бекторс	Шевкий Бекторс	231
242	Якъуб Шакир-Али	Якуб Шакир-Али	243
244	Абдулла Лятиф-заде	Абдула Лятиф-заде	245
254	Джемилъ Керменчкли	Джемилъ Керменчкли	255
274	Бекир Чобан-заде	Бекир Чобан-заде	275
316	Умер Ипчи	Омер Ипчи	317
322	Амди Гирайбай	Амди Гирайбай	323

328	Ыргъат Къадыр	Иргат Кадир	329
332	Зиядин Джавтобели	Зиядин Джавтобелі	333
338	Эшреф Шемъи-заде	Ешреф Шем'ї-заде	339
356	Макъсуд Сулейман	Максуд Сулейман	357
360	Осман Амит	Осман Аміт	361
366	Шамиль Алядин	Шаміль Алядин	367
374	Сервер Турупчы	Сервер Турупчи	375
394	Юнус Теміркъая	Юнус Теміркая	395
430	Энвер Селямет	Енвер Селямет	431
434	Амет Мефасв	Амет Мефасв	435
446	Риза Халид	Різа Халід	447
450	Рустем Муедин	Рустем Муедин	451
454	Дженгъыз Дагъджи	Дженгіз Дагджи	455
470	Ремзи Бурнаш	Ремзі Бурнаш	471
474	Сентумер Эмин	Сеітумер Емін	475
498	Черкез-Али	Черкез-Алі	499
510	Идрис Асапин	Ідріс Асапін	511
524	Риза Фазыл	Різа Фазил	525
538	Нузет Умер	Нузет Омер	539
558	Рсфат Чайлакъ	Рсфат Чайлак	559
570	Закир Къуртнесир	Закір Куртнесір	571
584	Эскендер Фазыл	Ескендер Фазил	585
588	Билял Мамбет	Білял Мамбет	589

588	Билял Мамбет	Білял Мамбет	589
592	Мамбет Аблялимов	Мамбет Аблялімов	593
602	Иса Абдураман	Іса Абдураман	603
614	Шерьян Али	Шер'ян Алі	615
640	Аблязиз Велнев	Аблязіз Велієв	641
656	Самад Шукур	Самад Шукур	657
662	Шакир Селим	Шакір Селім	663
688	Шукри Аппаз	Шукрі Аппаз	689
696	Решид Меммиш	Решід Меміш	697
710	Айше Кокій	Айше Кокій	711
720	Ділявер Осман	Ділявер Осман	721
732	Юнус Къандым	Юнус Кандім	733
754	Таир Керим	Таїр Керім	755
760	Сейран Сулейман	Сейран Сулейман	761

ГЛОСАРІЙ

768

АВТОРИ АНТОЛОГІЇ

769

*Тертип этиджилер эдебият тарихчылары
К. Усеиновга, Н. Абдульвааповга,
яш шаирлер Т. Керимге,
С. Сулейманга, Т. Къуртсеитовага
къырымтатар метинлерининъ
сатыртерджимелерини азырлауда ярдым
эткенлери ичюн озъ тешеккюрлерини
бильдирелер.*

*Упорядники щиро дякують
історикам літератури
К. Усеїнову, Н. Абдульваапову,
молодим кримськотатарським поетам
Т. Керіму, С. Сулейману, Т. Куртсеїтову
за допомогу, надану під час підготовки
підрядково-філологічних перекладів
кримськотатарських текстів.*

Літературно-художнє видання

Окрушина сонця

Антологія кримськотатарської поезії
XIII—XX століть

Упорядники

МІРОШНИЧЕНКО Микола Миколайович,
КАНДИМ Юнус Уразович

(Кримськотатарською та українською мовами)

Головний редактор Л. Н. Головка

Відповідальна за випуск Т. В. Мизгаєва

Редактор І. В. Савлук

Художній редактор Ж. Г. Присяжна

Технічний редактор В. П. Селезньова

Коректори: тексту кримськотатарською мовою Шер'ян Алі,

тексту українською мовою Л. М. Гримальська

Комп'ютерна верстка С. А. Богданця

Комп'ютерний набір О. П. Луківської, Л. Н. Дегтяренко

Підписано до друку 03.03.03. Формат 60×84/16. Папір офсет. №1.

Гарн. Petersburg. Друк офсет. Ум. друк. арк. 46. Ум. фарб.-відб. 46,5.

Обл.-вид. арк. 24. Тираж 2500 пр. Зам. № 3—82.

Свідоцтво № 19241137 від 22 липня 1994 р.

Головна спеціалізована редакція літератури мовами

національних меншин України, 01054, Київ, Гоголівська, 7г.

ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 09117, Біла Церква, Л. Курбаса, 4.

О-51 **Окрушина сонця:** Антол. кримськотатар. поезії XIII—XX ст.
/Упоряд.: М. Мірошніченко, Ю. Кандим; Вступ. ст. М. Мірошнічен-
ка. — К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України,
2003. — 792 с. — (Джерела духовності). — Кримськотатар., укр.
ISBN 966-522-053-5

Ця книга — панорама кримськотатарської поезії за вісім століть. Вперше масштабно показано витворену древнім народом велику літературу. Постичні твори подано в оригіналі та в перекладах українською мовою.

ББК 84.4УКР-КРМТАТ

Микола МІРОШНИЧЕНКО
український поет, перекладач,
літературознавець. Народився 1947 р. в с. Третяківка на Луганщині.

У 1968 р. закінчив Луганський педінститут ім. Т. Г. Шевченка.

Вчителював на Запоріжжі й Київщині, займався журналістикою — 16 років віддав письменницькому тижневику «Літературна Україна»...

У 1976 — 1978 рр. вивчав азербайджанську в Баку, а 1994 р. — турецьку в Стамбулі. Багато перекладає з тюркських літератур, переважно поезію. У перекладацькому доробку — понад десять книжок, у власному поетичному — дві: «Рік-осокір» (1984) та «Око» (1989).

М. Мірошниченко — ініціатор і співзасновник літературного гурту поетів-паліндромістів «Геракліт», член Національної Спілки письменників України.

Юнус КАНДИМ

кримськотатарський поет, перекладач-україніст, заслужений діяч мистецтв України. Народився 1959 р. в с. Аккурган Ташкентської області в родині депортованих. Закінчив Ташкентський педінститут ім. Нізамі. Роки військової служби минули в м. Жовті Води, де й почав вивчати українську мову та захопився художнім перекладом.

Перша збірка поезій Ю. Кандима «Ти скидаєшся на море» вийшла в Ташкенті 1988 р., друга (двомовна) «Сары ань — Жовта мить» у Києві 1997 р.

Переклав твори Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Сосюри, Ю. Мушкетика, П. Мовчана, І. Іова та ін. Член Національної Спілки письменників України та літературного гурту поетів-паліндромістів «Геракліт».